



АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Альманах наукового товариства "Афіна"
кафедри культурології

Випуск 10

Том I



ББК 71.0

А 43

УДК 008:168.522

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ: Альманах наукового товариства „Афіна” кафедри культурології: У 2-х т. – Вип. 10 / За ред. проф. В.Г. Виткалова. – Рівне: РДГУ, 2010. – Т. 1. – 187 с.

Головний редактор:

Виткалов В.Г. - кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології РДГУ (голова редколегії)

Редакційна колегія:

Афанасьєв Ю.Л. - доктор філософських наук, професор НАКККіМ (Київ)
Баканурський А.Г. - доктор мистецтвознавства, професор Одеського національного політехнічного університету
Воробйов А.М. - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
Дем'янчук О.Н. - доктор педагогічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини „Україна”
Жилюк С.І. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Коваль Г.П. - доктор педагогічних наук, професор РДГУ
Кралоук П.М. - доктор філософських наук, професор НУ „Острозька академія”
Круль П.Ф. - доктор мистецтвознавства, професор Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
Кушнарєнко Н.М. - доктор педагогічних наук, професор ХДАК
Поніманська Т.І. - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
Постоловський Р.М. - кандидат історичних наук, професор РДГУ
Стоколос Н.Г. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Троян С.С. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Черніговець Т.І. - кандидат педагогічних наук, доцент РДГУ
Швецова-Водка Г.М. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Яремко-Супрун Н.О. - доктор мистецтвознавства, професор РДГУ

Рецензенти:

Арцишевський Р.А. - доктор філософських наук, професор Волинського національного університету ім. Лесі Українки
Брилін Б.А. - доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Науковий редактор і упорядник – **проф. Виткалов В.Г.**

ISBN 978-966-8424-77-9

Редакція не завжди поділяє точку зору автора. За точність наведених цитат, імен, прізвищ, дат відповідальність несуть автори.

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 26.11.2010 р.)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 15561-4033 Р.
Зареєстровано Міністерством юстиції України, наказ № 1489/5 від 18.08.2009 р.

УДК 008.477

**Постоловський Р.М. – професор, ректор РДГУ,
заслужений діяч науки і техніки України**

УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ



XXI століття входить в історію як час, не зважаючи на глобальні катаклізми, посиленого зацікавлення національними історико-культурними проблемами не лише науковців, але й широкого загалу, свідченням чого є різке зростання кількості музеїв, історичної проблематики в періодиці, популярністю історичної наукової літератури тощо. Це означає лише одне: у надзвичайно напруженому соціумі зростає інтерес до витоків з метою розуміння не лише ситуації, в якій опинилася світова спільнота, але й для

прогнозування можливих результатів власної діяльності, шляхів подальшого розвитку цивілізації.

Уже неодноразово зазначалося, що XXI століття повинне бути століттям гуманітарним, або його не буде взагалі, що означає незворотність інтересу до «людського» виміру розвитку цивілізації, важливості культурного чинника в системі людської цивілізації. Тож у цьому зв'язку конференція, організована кафедрою культурології нашого університету і те представництво ВНЗ України, що знаходиться у цій залі, є зайвим підтвердженням вищенаведеної думки.

Сьогодні РДГУ – потужний науково-освітній та культурний центр. Лише упродовж останніх років з метою ефективного використання наукового потенціалу ВНЗ та освітньо-виробничих закладів регіону керівним складом закладу було проведено реструктуризацію навчально-науково-виробничих комплексів та створення нових на основі сучасних підходів до якості підготовки фахівців: комплекс ННБК із Рівненським інститутом слов'янознавства, комплекс «Прогрес» (дошкільні навчальні заклади, Центр ранньої реабілітації «Пагінець» м. Рівне), природничо-екологічний комплекс: РДГУ – Рівненська обласна станція юних натуралістів, екологічні заклади Хмельницької області, навчально-науковий модуль: РДГУ та Тульчинське училище культури Вінницької обл.; РДГУ та навчальні заклади I-II рівнів акредитації Західного регіону України та ін. В університеті вже 10 років функціонує педагогічний коледж, де здійснюється підготовка учнів за природничо-гуманітарними напрямками. В Рівненському міському природничо-математичному ліцеї «Елітар» функціонує філія кафедри методики викладання фізики і хімії.

Філії кафедри культурології існують у міському Будинку культури, обласному Центрі народної творчості, Парку культури та відпочинку тощо, що дає змогу не лише урізноманітнити дозвілля місцевого населення, але й студентам удосконалювати практичні навички педагога-організатора.

Налагоджена тісна співпраця колективу кафедри культурології з НВК «Рівненський колегіум». Співробітники кафедри є керівниками секцій «Мистецтвознавство» та «Народознавство», беруть активну участь у якості експертів під час підсумкових занять та конкурсів Малої Академії наук.

Подібні філії існують при багатьох мистецьких кафедрах Інституту мистецтв, певним чином впливаючи на духовний клімат Волинського краю.

Різноаспектною є й діяльність колективу, спрямована на благодійницький аспект.

Викладачі кафедр університету беруть також участь у реалізації обласної програми «Творча обдарованість». З цією метою в університеті створено центр «Прогресивні ідеї в контексті педагогічної науки і практики», одним із завдань якого є моделювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів із урахуванням прогресивних ідей світової педагогіки, сучасних педагогічних систем та розробки діагностичних критеріїв оцінки ефективності впроваджуваних моделей.

Створено програмно-технічні комплекси РДГУ: для Інституту психології та педагогіки – програмно-технічний комплекс, орієнтований на психодіагностику, профільне тестування, моделювання вікової психології; для Інституту мистецтв – програмно-технічний комплекс, орієнтований на комп'ютерне аранжування, комп'ютерну графіку, графічний дизайн; для факультету математики та інформатики – програмно-технічний комплекс, орієнтований на вивчення математичного моделювання, прикладного програмування та викладання основ інформатики; для фізико-технологічного факультету – програмно-технічний комплекс, орієнтований на вивчення комп'ютерної інженерної графіки, фізико-математичне моделювання, впровадження технічних засобів навчання та електронних навчальних посібників та прикладних програмних модулів; для факультету документальних комунікацій та менеджменту – програмно-технічний комплекс, орієнтований на вивчення економічних дисциплін, систематизацію та регулювання обігу інформаційних документних потоків; для факультету іноземної філології – програмно-технічний комплекс, орієнтований на вивчення циклу філологічних дисциплін, поглиблене вивчення англійської, німецької, французької, російської мов, зарубіжної літератури, педагогіки, психології.

Науковою бібліотекою університету продовжується робота щодо автоматизації технологічних процесів, ведення каталогів, обробки нових надходжень, реєстрації читачьких запитів тощо. Використовуючи інформаційні технології, бібліотека створює власні бази даних за профільним ВНЗ, галузями знань та напрямками підготовки фахівців, за якими ведеться підготовка в університеті, що покращує довідково-бібліографічний апарат та обслуговування читачів.

Книжковий фонд наукової бібліотеки РДГУ сьогодні складає 518.287 прим. книжкових зразків.

Масштабною та багатогранною є й діяльність нашого закладу у жанрах музичного, хореографічного, театрального та декоративно-ужиткового мистецтва. Щорічно університет організовує і є учасником майже 200 культурно-мистецьких заходів. Так, в Італії, Польщі, Росії, Білорусії та Україні переможцями міжнародних та Всеукраїнських мистецьких фестивалів і конкурсів стали камерний хор «Покрова», чоловічий камерний хор «Софія», український народний оркестр, фольклорні ансамблі «Горина», «Джерело», ансамбль сучасного танцю «Неоданс», ансамбль народного танцю «Візерунки» та багато інших навчально-творчих колективів.

Щорічно численні художні колективи закладу стають переможцями регіональних фестивалів та мистецьких конкурсів. Так, у 2004 році лауреатами стали 18 творчих колективів Інституту мистецтв РДГУ, у 2005 – 20, 2006 – 24, 2007 – 21. За кордоном із фестивальними та концертними поїздками побували у 2004 році фольклорний ансамбль «Горина» та чоловічий камерний хор «Софія» (2 фестивалі у Польщі); 2005 рік фольклорний ансамбль «Горина» (1 поїздка до Польщі); 2006 рік фольклорні ансамблі «Горина», «Джерело», «Краяни» (3 фестивалі у Польщі та Росії); 2007 рік український народний оркестр, ансамбль сучасного танцю «Неоданс», фольклорні ансамблі «Горина» та «Краяни» стали переможцями (володарями Гран-прі та лауреатами) 12 престижних міжнародних фестивалів та конкурсів в Італії та Польщі.

2004-2008 роки принесли вагомі здобутки щодо виставок творів декоративно-ужиткового мистецтва в Англії, Фінляндії, Словаччині, Угорщині, Польщі, Молдові та Україні.

Із року в рік зростають масштаби, розширюється географія виставок творів декоративно-прикладного мистецтва. Творчі роботи викладачів та студентів кафедри образотворчого мистецтва постійно експонуються у виставкових залах міст Рівного, Острога, Львова, Івано-Франківська, Києва (Палац «Україна», Творчий звіт майстрів мистецтв і аматорських художніх колективів Рівненської області, «Весняний передзвін Погорнського краю»), персональні виставки викладачів кафедри Л.В. Крайлюк, О.С. Охримик, В.А. Чернієнко, О.А. Сташука, М.М. Йориша, І.С. Жилки, а також студентів Н.Бурякової, С.Тимошук, Н.Кундрас експонувались у виставкових залах м. Рівного, Тернополя, Острога.

Роботи з художнього текстилю члена Національної спілки художників України І.В. Токар експонувались у м. Свидник, Пряшів (Словаччина), Кам'яна Гора, Ковари, Кросно (Польща), Бредфорд (Англія), Хельсинки (Фінляндія), Залаєдешед (Угорщина).

У республіканських олімпіадах, Всеукраїнських і Міжнародних мистецьких конкурсах за останніх 5 років брали участь понад 300 студентів інституту мистецтв. Ю.Швець, А.Перетягина, І.Кльоц, О.Кожушко, Т.Пастушок, Д.Педан, І.Євтушок, Н.Євтушок, К.Шарабар, Я.Куришко та ін. стали лауреатами престижних міжнародних мистецьких конкурсів у Варшаві, Санкт-Петербурзі, Києві, Запоріжжі, Львові, Ялті, Мелітополі. О.Заворотній, О.Чекмарьов (театральне мистецтво), В.Клочко (хореографія), А.Завалін, Р.Прох, І.Бородійчук, М.Матвієнко, Г.Куришко, О.Коржицький, Б.Чубик, Я.Яцук та багато інших студентів музичних спеціальностей стали переможцями численних Всеукраїнських та регіональних мистецьких конкурсів.

У 2004 році лауреатами та дипломантами стали 22 студенти РДГУ, у 2005 – 36, 2006 – 39, 2007 – 45, 2008 – 43 студенти денної та заочної форми навчання.

Вагомою є й робота студії звукозапису «Камертон», що проводить студійні архівні записи кращих виконавців, художніх колективів та мистецьких конкурсів. Підготовлено та започатковано серію презентаційних компакт дисків: «Творчістю окрилені». – Рівне: Камертон РДГУ, 2004; «Весільні обряди з гуртом «Джерело»» (2004 р.); «Співають фольклорні ансамблі «Горина», «Джерело», «Волиняни»» (2004 р.); «Грає Олексій Кожушко» (2005 р.); «Народний інструментальний ансамбль «Медіатор»» (2006 р.); «Грає сопілка Тарас Горін» (2006 р.); «Альт-саксафон – Артур Анучкін» (2007 р.); «Український народний оркестр РДГУ» (2007 р.); «З народного джерела» (8 випусків Всеукраїнського фестивалю-конкурсу 2001-2008 рр.) та ін. Відеоальбоми записали народний український хор (2007 р.); ансамбль традиційної народної музики «Хутірські музики» (2008 р.).

Інститут мистецтв є організатором Міжнародних та Всеукраїнських фестивалів та конкурсів «Шоу-Західний регіон», «Я і гітара», «З народного джерела», «Виконавців на духових та ударних інструментах ім. В.Старченка», регіональних фестивалів хорового мистецтва «Різдвяні піснеспіви» та «Великодні піснеспіви» та конкурсів виконавців на музичних інструментах, диригентів тощо, співорганізатором Міжнародних фестивалів «Коляда», «Сурми», Всеукраїнських конкурсів «Прем'єр ліга», «Мистецька толока» та ін.

Є й інші здобутки в нашого вищого навчального закладу в інших видах навчально-наукової діяльності. Сподіваюся, що ця конференція стане доброю нагодою для професійного спілкування і обміну думками стосовно культурно-мистецького розвитку сучасної вищої школи.

Резюме

Аналізується окремі грані мистецького доробку Рівненського державного гуманітарного університету.

Ключові слова: творчість, художня діяльність, студентство, сучасність.

Summary

Analysed separate verges of artistic work of the Rivne state humanitarian university.

Key words: work, artistic activity, student, contemporaneity.

УДК 008(477)

**Виткалов В.Г. – завідувач кафедри культурології РДГУ,
професор****УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Формування нової генерації фахівців у сучасних ринкових умовах передбачає активне залучення останніх до науково-дослідної діяльності, адже саме вона сприяє тому, що навички дослідника, перевірку багатьох аспектів трудових процесів така особистість буде перевіряти експериментальним шляхом. Отже, у цьому зв’язку VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовна культура України: реалії та перспективи», проведена в м. Рівному, виступає суттєвим показником зростання інтересу саме до такого виду людської самореалізації. А 275 її учасників із 43 вищих навчальних закладів – чи не підтвердження наведеного вище аргументу.

Матеріали цієї конференції розміщено у чотирьох наукових збірниках – «Актуальні питання культурології»: альманах наукового товариства «Афіна» у 2-х томах, вип. 10 та «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку»: наукові записки РДГУ у 2-х тт., вип. 16 [1].

Тематичне розмаїття поданого матеріалу також достатньо широке: від спроб виявлення витоків окремих видів вітчизняного культурно-мистецького процесу, його еволюції в історичній ретроспективі у регіональному контексті, культурної творчості української діаспори, її співпраці з Україною, до значного обсягу інформації, спрямованої на розробку педагогічних засад опанування тим чи іншим видом культурної діяльності, форм оптимізації навчального процесу у сучасній вищій школі в ринкових умовах, нових типах навчальних закладів тощо.

Як і в кожній науково-практичній конференції подібного рівня, у згаданій також чимало уваги приділяється місцевому культурно-мистецькому чиннику в його історичному розгортанні і саме цим вектором наукового пошуку подібні заходи складають інтерес для науковців.

У цьому зв’язку відзначимо науковий доробок місцевих дослідників (Б.Столярчука, С.Мельничука, Л.Горіної, М.Пономаренка, М.Корчаги, О.Крусь, А.Самохвалової, О.Сташука та ін.), які намагаються відтворити сторінки розвитку мистецького життя Рівненщини упродовж чималого відрізка часу, зберегти для нащадків імена перших організаторів культурної практики регіону, а надто народного інструментарію (форми побутування домри, цимбалів, баяну, гуртового співу в краї), значну увагу приділяють вивченню витоків фольклорної спадщини Полісся, її видозмінам під дією ринкових відносин, вивчають мистецькі зразки, побудовані на фольклорному ґрунті загалом тощо.

Важливе значення цих розвідок полягає у тому, що вони подають цінний місцевий матеріал, який поступово виходить із культурного обігу у зв’язку зі зміною ціннісних орієнтацій молодого покоління, як основного споживача подібного культурного продукту, спрямування навчальних планів та програм ВНЗ, трансформацією навчальних закладів культурно-мистецького профілю, а також відходом із життя самих носіїв тієї культури. Тож факт зібрання подібної інформації, її обробка та систематизація є, безперечно, позитивним, адже зберігає для вітчизняної культури значний обсяг аматорства, видів культурного спілкування, творчу діяльність перших засновників відомих згодом художніх колективів у краї, що склали помітну сторінку української регіональної художньої творчості. Такі матеріали, можливо, стануть у нагоді наступним дослідникам для подальшої теоретичної розробки регіональної культурно-мистецької проблематики.

Чорнобильська трагедія, як відомо, становить сумну сторінку вітчизняної культурної спадщини та історії. Утім, з метою збереження культурних зразків найбільш враженого

радіацією Полісся співробітниками РДГУ упродовж чималої кількості років організуються численні експедиції у ці райони для опису пам'яток матеріальної культури, зразків говірок, фольклорної спадщини, декоративно-прикладного мистецтва тощо. Відтак ще однією рисою аналізованого збірника є те, що репрезентовані тут матеріали складають частину Державних програм, зокрема історико-етнографічних експедицій Державного наукового центру захисту культурної спадщини України, у яких беруть участь і співробітники (А.Самохвалова) окремих кафедр Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету.

Ще одним аспектом матеріалів збірника є чималий обсяг інформації, підготовлений дослідниками (Л.Волошина, О.Гордєєва, І.Аксьонова, А.Геккель, Л.Савчин та ін.) кафедри хореографії РДГУ і спрямований на вивчення хореографічної культури регіону, ролі мистецького колективу у становленні особистості дитини, семантичних та стилістичних характеристиках місцевих танцювальних зразків, ролі танцювальної культури в народній обрядовості тощо.

Узагалі, сьогодні в гуманітарному університеті сформувалася наукова школа з вивчення культурно-мистецької проблематики Західної України, принаймні низка Всеукраїнських та Міжнародних науково-практичних конференцій, проведених мистецькими кафедрами останнім часом і, як результат, – випуск тематичних збірників під загальною назвою «Етнокультурна спадщина Волинського Полісся», колективні монографії, десятки наукових розвідок із зазначених проблем є достатньо вагомим доробком місцевих фахівців і підтвердженням цієї думки.

Розділ I – «**Культурна динаміка України в контексті глобалізаційних проблем**» – є достатньо інформаційно насиченим. Серед його проблематики – культурна глобалізація та її трансформація на українських теренах і роль у цьому процесі національного чинника. Продовжується практика виявлення молодими дослідниками досвіду вітчизняної діаспори у питаннях виховання молоді та спроба популяризації й критичного ставлення до здобутків українців, що проживають в інших суспільно-культурних системах, бренд письменника та його вплив на видавничу практику України (В.Кулаковська), становлення вітчизняної журналістики (В.Лопатіна) тощо.

Не спадає інтерес молоді й до проблем молодіжних субкультур в усьому їх розмаїтті. І це помітно на матеріалах, надісланих до оргкомітету (Т.Жалко, Р.Кюнслі), утім й надалі в них подається виключно місцева практика побутування різних форм молодіжних угруповань без її належного наукового аналізу.

Натомість другий розділ – «**Освіта і виховання як основа розвитку культури XXI століття**» – загалом зберігає проблематику попереднього заходу. Аналіз матеріалів, віднесених до цього розділу, засвідчив, що виявляється достатньо виразно тенденція: питання впровадження Болонської декларації вже не є гострим для України. Понад 10-річний досвід його адаптації до України засвідчив, що студентство і викладацький корпус опанували достатньою мірою складові цієї системи і особливих питань щодо впровадження вона сьогодні не викликає, адже у декількох наших заходах поспіль це питання жодного разу не ставало предметом спеціального розгляду. Хоча освітянські проблеми в усьому їх розмаїтті (мовна культура молоді, технології навчання, сучасні виховні методики, а надто проблеми морального виховання підлітків тощо) постійно викликають увагу як досвідчених педагогів, так й молодих або майбутніх (О.Лукач, Л.Герасимчук, Г.Чуздюк, Т.Глазунова, Г.Китайчук, А.Хомярчук, Ю.Шендрик та ін.). Тож поданий у збірнику матеріал викличе інтерес як роздумами про сутність інноваційних технологій у вітчизняній освітній практиці (Т.Костюк), досвіді роботи у цьому напрямі окремих ВНЗ, наукових принципах викладання гуманітарних дисциплін (Т.Ніконенко), або минулими виховними практиками українців, здобутими у системі національно-орієнтованих організацій – «Пласту», «Просвіти» (О.Хандрук) тощо, але й успішних спробах реалізації освітянсько-виховних завдань у межах дисципліни «Культурологія» («Українська культура») (Г.Стеблецька), експеримент

впровадження до навчального процесу системи ВНЗ України яких йде уже впродовж багатьох років. Шкода, при цьому, що на згадану дисципліну відведено так мало годин, як і загалом на «гуманітарний блок» дисциплін. Адже сподіватися на формування сучасного фахівця, як людини не лише технологічно грамотної, але й духовно багатой, й надалі залишається на порядку денному як вищої, так і середньої спеціальної ланки української системи освіти. А держава повинна дбати про підготовку все таки українського фахівця.

І тематика матеріалів, спрямованих на вивчення досвіду педагогічного спілкування також виявляється актуальною для всіх ланок освіти. Подібна проблематика досліджується і експериментально впроваджується і в системі спеціальної музичної освіти (Л.Момотюк), адже художній рівень мистецького колективу від цього чинника є також достатньо залежним.

Традиційно об'ємними є й матеріали, дотично пов'язані із попередньою проблематикою. Йдеться про виявлення ролі музеїв, архівів та бібліотек, як у сучасному суспільстві загалом, так і в питаннях методичного забезпечення науково-навчального процесу (О.Галамай, С.Грипич, О.Каплун, О.Сажок, А.Чихурський та ін.). Тим більше, що музейна галузь останнім часом отримала значне підґрунтя як у теоретико-методологічному плані (у вигляді чималої кількості монографічної літератури, запровадження в класифікаторі ВАК України відповідної наукової спеціальності), так і розширенні ВНЗ, де ця спеціальність реалізується. Причому в багатьох матеріалах мова йде про історико-культурні чинники організації вітчизняних музеїв і архівів, їх ролі в забезпеченні населення відповідною літературою, джерелознавчі питання тощо.

Викличе інтерес і практика окремих ВНЗ стосовно активного використання мистецького вектора в освітньо-виховному процесі (на прикладі діяльності Інституту мистецтв РДГУ) (С.Мельничук), як і загалом розгляд традицій мистецької освіти в Україні (І.Андропова), або українознавчої освіти в духовному відродженні нації доби сучасної трансформації суспільства (І.Ковальчук).

Окремо відзначимо ґрунтовні розвідки аспіранта Української академії друкарства (Львів) Р.Водолазького, який упродовж певного часу досліджує сучасне вітчизняне підручникотворення, значну увагу приділяє питанням, які, здається, ще взагалі не стояли перед українською системою навчання – гендерні питання в підручниках для ЗОШ, етнопсихологічні особливості в сучасних виданнях з української мови та літератури тощо. Обґрунтовується ідея доцільності виховання національного менталітету через навчальні видання.

Як і в інших наших збірниках, в аналізованому також подається іноземний досвід організації виховного процесу; в даному разі йдеться про німецьку практику використання релігійного чинника в моральному вихованні школярів (Т.Артерчук).

Узагалі, цей розділ збірника цікавий своїм тематичних розмаїттям у розумінні важливості суто технологічних та навіть технічних питань в освітянській і культурно-мистецькій сферах.

Найбільш розмаїтим є розділ III – «Професійна діяльність як культурний феномен», – побудований на матеріалах, що охоплюють тематичне сальдо проблем від розгляду катарсичного впливу мистецтва на людину (І.Андропова), форм існування сучасного мистецтва в добу глобалізаційних викликів (Н.Негода), зародження системи давньоруського професійного виконавства і його еволюції (М.Коваль, П.Дука), становлення вітчизняної фортепіанної школи XVIII-XX століть (Н.Цюлюпа), а також виникнення зарубіжної естрадно-оркестрової практики в історичній ретроспективі (М.Філіпчук), професійних засад еволюції музичного мистецтва, зокрема нових граней аналізу творчості С.Прокоф'єва (Ю.Тарчинська) чи становлення домрової школи виконавства на Рівненщині (Л.Горіна, С.Мельничук), форм виявлення етапів цимбальної практики на Волині, зокрема й в Інститутах мистецтв та ДМШ краю (С.Мельничук).

Йдеться в матеріалах розділу й про певні специфічні чи то технічні особливості, що виникають у системі професійного навчання, як от: перекладу оркестрової та хорової фактур (Р.Сахарчук), фонаційних резервах, закладених у підготовці співака естрадного жанру (О.Сметана). Охоплює матеріал розділу й проблемні питання технічної підготовки студентів у процесі вивчення додаткового музичного інструменту (фортепіано) в умовах гуманітарного ВНЗ (В.Буцяк, Н.Турко).

Оригінальним є також й матеріал, присвячений розгляду організаційного доробку, специфіки фахової діяльності, естетичної культури тощо видатних діячів сучасної вітчизняної сцени – Михайла Кречка та Анатолія Авдієвського, творчість яких чи не вперше у такому контексті стає предметом фахового наукового аналізу. Їх спадщина стане значною підтримкою та, можливо, взірцем для молодішої генерації диригентів й дослідників хорової культури України.

Сюди ж віднесемо й розвідку, спрямовану на аналіз сучасних напрямів розвитку естрадної пісні в Україні, спробу систематизації жанрів сучасного естрадно-пісенного мистецтва, характеристику персоналій та найбільш вагомих подій в житті української естради останніх років (О.Мозгова).

Традиційно об'ємним і актуальним залишається блок матеріалів, що акцентує увагу на народознавчому чиннику, фольклорних витоках вітчизняного мистецтва, українській народній обрядовості в достатньо широких часових межах. Він зосереджений у розділі IV – **«Теоретико-методологічні основи збереження народних традицій»**.

Так, Т.Школьна розглядає обрядовість українських цехових музикантів XVI-XVIII століть, залучаючи до підтвердження окремих думок вже класичні праці М.Грінченка, А.Гуменюка, Й.Миклашевського, М.Гордійчука, О.Шреєр-Ткаченко, В.Довженко, Л.Корній та ін., акцентує увагу на сутності цієї обрядовості і доводить, що обряди соціалізації, що побутували в ремісничих цехах, виявляють типологічну схожість з ініціаційними звичаями й ритуалами архаїчної епохи, котрі мали на меті підготовку молоді до участі у виробничій діяльності і громадському житті спільноти. Адже у процесі соціалізації молодь засвоювала не лише певні трудові навички, а й звичаї, норми поведінки та їхнє ідеологічне обґрунтування у формі переказів та вірувань. Цеховий майстер мав зобов'язково навчати учня не тільки основ свого ремесла, а й правил соціонормативної поведінки, передати йому той мінімум знань про традиції, обряди тощо, що зберігалися в колективній пам'яті ремісників.

Звернемо увагу на розвідку Ю.Злобіна, що досліджує зразки народної (сміхової) культури крізь призму повісті М.Гоголя «Сорочинський ярмарок». Подібну народознавчу тематику продовжує й низка досліджень стосовно весільної обрядовості та її тематичного розмаїття, зокрема танцювальної практики (А.Самохвалова, О.Мерлянова, І.Панасюк), в яких досліджується жіночий танець, як елемент весільного обряду українців та його місце в загальному процесі святкування. У даних дослідженнях подається чимало польових записів та їх авторської інтерпретації, порівняльних характеристик тощо; вони «заземлені» на конкретну регіональну проблематику і дають можливість прослідкувати еволюцію мистецького чинника в його регіональній інтерпретації.

До цього ж розділу включено й розвідки стосовно витоків кобзарського мистецтва, (М.Купцова-Величко, С.Мельничук), регіональних форм побутування народного інструментарію (кобзи, бандури), характеристик окремих постатей та їх творчих здобутків; наголошується на необхідності повернення в країну творчого надбання української діаспори, розглядаються форми становлення народно-інструментального мистецтва на Волині; є тут також матеріали, що розкривають стан побутування музичного аматорства, орієнтованого на фольклорні джерела (І.Павлюк, О.Крус, М.Ясінський), його зв'язок із професійними музичними зразками.

Матеріали V розділу – «Художня практика України в історичній ретроспективі» – акцентують увагу на проблемних питаннях організації мистецьких проєктів в Україні (К.Давидовський), поліхудожньому, естетичному потенціалі дзвонарського мистецтва у системі підготовки майбутніх учителів музики, розкриваються інноваційні підходи в підготовці студентів до використання потенціалу дзвонарства в роботі зі школярами (Л.Вознюк), мистецьких заходах, пов'язаних із презентацією нашої держави на міжнародному рівні (С.Давидчук).

Достатньо оригінальною є також й розвідка члена Спілки звукорежисерів України М.Ужинського стосовно ролі сучасного звукорежисера у повноцінному відтворенні театральної партитури вистави, рівня його професійних навичок та відчуття сцени в театральних-видовищних заходах тощо.

Розділ VI – «Регіональний культурний потенціал України» сформований переважно із матеріалів, авторами яких є молоді дослідники (аспіранти та магістранти) і предметом зацікавлення яких стали також місцеві культурно-мистецькі проблеми: культурно-мистецький потенціал окремих українських історичних міст (Львова, Дубна, Рівного, Вінниці, Умані, Острога) із тематичним розмаїттям від виявлення їх духовного потенціалу (Т.Кушнарєва, В.Василенко, Ю.Головко, Л.Голова, І.Талах, Ю.Бажанська та ін.) до форм існування сакрального мистецтва на регіональному рівні (В.Лавренчук, Ю.Башилова), ролі місцевих творчих спілок у підвищенні духовної культури краю (І.Левчук), зразків функціонування молодіжних субкультур (В.Стеблецький), становлення молодих митців (А.Звінчук), садово-паркового мистецтва України на прикладі дендрологічних парків (О.Смоляр), специфіки організації туристично-екскурсійної діяльності в умовах АР Крим (Н.Шевченко) та ін.

Таким чином, проведення цієї науково-практичної конференції засвідчило сталий інтерес дослідників до проблем функціонування духовної культури у вітчизняному соціумі і дало можливість останнім співставити напрями наукового пошуку та форми репрезентації свого доробку. А матеріали, розміщені у чотирьох наукових збірниках, сподіваємось, дадуть загальне уявлення про стан науково-дослідної роботи в окресленому вище напрямі. Сподіваємось, що подібні дискусії будуть продовжені і на наступній, VII науково-практичній конференції «Українська культура: стан і проблеми функціонування у світовому просторі», що планується до проведення 10-11 листопада 2012 року на базі кафедри культурології РДГУ.

Джерельні приписи

1. Див., також матеріали цього заходу, що склали зміст й наукових збірників «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку»: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 16. – У 2-х т. – Т. 1. – Рівне: РДГУ, 2010. – 239 с.; т. 2. – 275 с.

Резюме

Аналізується тематичний корпус матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовна культура України: реалії та перспективи».

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, українська культура, конференція.

Summary

Materials of VI of the All Ukrainian scientific-practical conference are analysed the «Spiritual culture of Ukraine: realities and prospects».

Key words: research activity, Ukrainian culture, conference.

УДК 930.85(477)

Кліценко С.В. – аспірант кафедри культурології ХДАК

«ЗАХІДНИЦЬКІ» КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Здобуття Україною незалежності наприкінці ХХ ст. призвело до змін в її культурній сфері. Багато старих комуністичних цінностей та міфів було відкинуто (хоча багато з них є поширеними і зараз), натомість українська культура отримала принципово нові можливості: набули поширення заборонені до цього часу культурні практики, заново відкрита велика кількість видатних постатей України, почали публікуватися «нові» інтерпретації та концепції розвитку України тощо. Внаслідок цих процесів відбувається формування нового образу української культури, з'являються різні концепції її розвитку. Одними з найголовніших серед них є західницькі концепції: їх прибічниками є велика кількість письменників, науковців, суспільних діячів тощо. Однак найбільш важливими серед них, на нашу думку, є пропозиції І.Дзюби, О.Пахльовської, Ю.Андруховича, О.Забужко, М.Рябчука та О.Гриценка, які розглянемо у цій статті.

Досліджень, присвячених даній темі не виявлено. Стаття є однією з перших спроб її висвітлення. Її метою є аналіз пропонованих «західниками» альтернатив розвитку української культури, особливостей поглядів авторів на її майбутнє.

Погляди на розвиток української культури зазначених авторів мають прямий зв'язок з їхньою творчістю, впливають з неї, і тому є відмінними. Між авторами немає спадковості, не простежується прямих взаємовпливів, тому вважаємо за можливе розглядати концепції авторів у довільному порядку. Отже, розглянемо їхні пропозиції.

На проблемі глибокої провінційності нашої культури та необхідності позбавлення від цього стану сконцентровується О.Забужко – сучасна українська письменниця, поетеса, есеїстка. Авторка розрізняє різні ступені провінційності і називає сучасну Україну «провінцією в квадраті». Адже якщо в деякі періоди вона ще долучалася до «світу» – в «добі Парижа» його імпульси в Україні вловлювалися, то сьогодні, із сучасної «столиці світу» – Нью-Йорку, в країну такі імпульси вже не досягають. Тому головною метою в тексті є зменшення ступеню нашої провінційності. Причинами провінційності культури авторка називає три «негативні» її якості (хоча й наголошує на не доконечності свого дослідження): середньовічну темпоральність українського суспільства (на відміну від «західного» часу, в якому цінується кожна хвилина, в нашому «українському» часі неважливими є навіть десятиліття; наші дії не синхронізуються з останніми світовими віяннями), філологічну свідомість (зануреність у минуле, дистанційованість від життя) та культурне некрофільство, що найвиразніше спостерігається в культах мертвого героя та «того, хто пережив інших». Однак, називаючи ці небажані якості української культури, О.Забужко, в умовах економічної непевності, не бачить жодних засобів цілеспрямованого їх вирішення зсередини: «внутрішній, іманентний процес «самолікування» розтягнеться, за помірно сприятливих обставин, на кілька поколінь» [8].

Не розраховуючи на перспективу активного подолання нашої провінційності зсередини, авторка розраховує на можливість значного пришвидшення її подолання ззовні – через здобуття свого місця в світових культурних процесах. Останній шлях пов'язується зі «світовим містом», а також долученням через його посередництво до «азійського ренесансу». «Світове місто», як найбільший міжкультурний комунікативний центр та посередник, місце з великими можливостями самореалізації, може виступити ідеальною платформою для включення нашої культури та окремих її представників у світові культурні процеси. З його допомогою українська культура може набути не тільки міжнародного престижу, а й отримати імпульси більш сучасних тенденцій, що підірвуть основи її глибокої провінційності. Однак, концепція «психологічної Америки» та «азійського ренесансу»

О.Забужко не передбачає для української культури, на відміну від первинних щодо неї ідей М.Хвильового про «психологічну Європу» та «азійський ренесанс», ані можливості навчання та засвоєння хоча б у деякій мірі тої «психологічності», ані лідируючих позицій в процесах «азійського ренесансу». В цьому виявляється реалістична позиція авторки, яка розуміє всю складність становища сучасної української культури.

Таким чином, концепція О.Забужко пропонує долучити українську культуру до загальносвітових культурних процесів через посередництво «світового міста». Зауважимо, що хоча цей шлях і є можливим, але є, водночас, і вимушено екстенсивним. Адже він не вимагає великих капіталовкладень у розвиток інфраструктури української культури.

Не можна також не помітити й інших недоліків такого напрямку розвитку. О.Забужко закликає творчих людей до «світового горожанства» у пошуках кращої долі для себе та покращення іміджу української культури. Але всі вони можуть безслідно розчинитися у «світовому місті», так і не давши жодних геніальних здобутків.

Своє бачення розвитку української культури пропонує М.Рябчук – український журналіст, публіцист, критик. У статтях, зібраних у книзі «Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення», автор пропонує запровадити «підтримчі дії» україномовним громадянам. Цю пропозицію М.Рябчук обґрунтовує наступним чином. Автор уводить до українського наукового обігу запропонований англійським дослідником Е.Вілсоном поділ українського суспільства не лише за етнічною, а й за мовною ознаками. На основі такого підходу можна виділити три головні групи населення: україномовні українці (майже 40%), російськомовні росіяни (20-21%) та російськомовні українці (33-34%). При цьому дві останні групи (т.зв. «русофони»), що є ближчими одна до одної культурно, орієнтовані на близькі цінності та складають більшість сучасного українського суспільства, протистоять кількісно меншим україномовним українцям (т. зв. «українофонам»), які є переважно носіями української культури та традицій, національної свідомості. Крім кількісної переваги над українофонами, русофони, на думку автора, мають також і якісну: вони є домінуючими в більшості великих міст, зокрема Києві, мають вирішальне значення для політичного, економічного та культурного життя країни, контролюючи таким чином усі ці сфери життя. Наслідками такого стану речей М.Рябчук вважає продовження в Україні русифікації молоді, україномовних мігрантів у великих містах та майже відсутність впливу україномовних громадян на різні сфери суспільного життя. Остаточо абсолютизуючи протистояння україномовних та російськомовних українців, М.Рябчук ототожнює останніх із малоросами та ідеологією малоросійства, яка, на його думку, на сучасному етапі типологічно є «креольською» ідеологією та основою «креольського» націоналізму» (останній термін М.Рябчук запозичує в Б.Андерсона). Але жодних доказів на користь існування «креольської» ідеології та націоналізму в М.Рябчука не знайдемо, за винятком не дуже переконливого твердження, що такий стан ефективно приховує ритуальне використання української мови російськомовними елітами.

Не згодні ми і з думками про наявність такої гострої боротьби між русофонами та українофонами. Справедливішими вважаємо аргументи О.Гриценка. Він не бачить підстав для поділу українського суспільства на українофонів та русофонів, визнаючи їх не більше ніж аналітичною абстракцією, оскільки вони не становлять ізольованих один від одного однорідних, культурно цілісних груп з окремою культурою або ідеологією. На підтвердження своєї думки він наводить дані, за якими 56% загалом російськомовних киян виступають проти надання російській мові державного статусу, що не вписується в попередню парадигму протистояння русофонів та українофонів. Але все ж О.Гриценко не може пояснити таких явищ, як продовження русифікації молоді, україномовних мігрантів у великих містах. Отже, зауважимо, що безпосереднього конфлікту між українофонами та русофонами бути не може за наявності всередині них багатьох перехідних мовно-культурних ідентичностей, хоча не можемо заперечувати й існування більшою мірою латентної боротьби

в мовній та культурній сферах між представниками цих ідентичностей, деяку залежність розвитку культури від політичної й економічної сфер.

Основою на попередніх аргументах, приписуючи політичне й економічне підґрунтя проблемам української культури, М.Рябчук дійшов висновку про необхідність запровадження не просто окремих кроків у розвиткові сфери культури, а комплексних «підтримчих дій» україномовному населенню, що повинні стосуватися соціальної, культурної, економічної сфер, зрівнювати можливості україномовного та російськомовного населення, але жодною мірою не обмежувати прав останнього. Автор наголошує, для легітимізації своїх поглядів, на походженні цього словосполучення та практики, що за нею стоїть, від лібералів США. На нашу ж думку, запровадження «підтримчих дій» є не дуже вдалою ідеєю. Слушнішими щодо цієї проблеми вважаємо зауваження О.Гриценка, котрий нагадує, що в США «підтримчі дії» не мали помітних результатів, викликали незадоволення спроможних до конкуренції негрів та індіанців та були скасовані Верховним судом як неконституційні. А в Україні вони можуть призвести лише до зайвого напруження в суспільстві та новій хвилі анекдотів.

Отже, вважаємо пропозицію М.Рябчука впровадити «підтримчі дії» для україномовних громадян невдалою. Вона не тільки засновується на не досить справедливих аргументах, а й сама по собі, як вище показали, є неефективною, провокуючою нові суспільні проблеми.

Виступаючи з критикою «підтримчих дій», О.Гриценко, директор Українського центру культурних досліджень, пропонує інші парадигми розвитку української культури, щодо яких посилається на свої попередні тексти, до котрих й звернемося. В них у зовнішньому розвитку О.Гриценко орієнтується на європейський розвиток. Він підкреслює малу причетність України й українців до процесів сучасної Європи, заснованість на стереотипах та міфах, часто протилежного характеру, ставлення до неї в суспільстві. Так, найпопулярнішими в нашому суспільстві є міфи про Духовну Європу, Європу як світ матеріального добробуту, а також «гнилий Захід», де не існує глибоких почуттів та духовних цінностей. Незважаючи на таке «міфологічне» ставлення до Європи, О.Гриценко в статті «Світ, Європа і ми» стверджує, що не бачить необхідності в жодній іншій «європеїзації» України, крім створення зрілого громадянського суспільства та розвиненої ринкової економіки. Тобто автор, на нашу думку, акцентує увагу на важливості виконання саме цих завдань, що автоматично забезпечать більшу співпрацю із Заходом у всіх сферах разом із культурою, а тому й більшу інтеграцію України в сучасні європейські культурні процеси. Прихильність автора до інтеграції нашої культури в європейський та світовий простір, розвитку міжнародного культурного співробітництва проявляється і в пізніших текстах [9; 129].

У внутрішньому розвитку української культури О.Гриценко звертає увагу на історичну багатоманітність української культури, в якій були наявні елементи польської, української, російської та інших культур. Як приклад автор наводить постаті Петра Могили (польськомовного в побуті молдаванина), М.Гоголя, польські поеми і статті І.Франка, німецькі вірші Ю.Федьковича. О.Гриценко зауважує, що культура є живим організмом, обличчя якої склалося самим її розвитком. Тому, на його думку, є неприпустимим у сучасному демократичному суспільстві обмеження окремих її частин, зокрема російськомовної української культури, яке все одно не дасть результатів. Проте, забезпечуючи вільний розвиток усіх частин наявної культури, автор пропонує стимулювати певні елементи в ній – «усі форми україномовної культурної комунікації» [2; 13]. О.Гриценко пропонує запровадити протекціонізм щодо україномовних культурних практик, які навіть разом із російськомовним українським продуктом посідають незначне місце на вітчизняному ринку. О.Гриценко акцентує увагу на першочерговості створення з метою забезпечення гармонійного розвитку української культури ефективної співпраці між трьома її секторами: приватним (комерційним), державним та недержавними, неприбутковими організаціями (т. зв. «третім сектором»). Причому для останніх двох некомерційних секторів,

від яких значною мірою залежить успішність розвитку культури, повинна бути розроблена система пільг, які зменшать ціну культурних послуг, поліпшать їх якість та розширять аудиторію. Яскравим прикладом ефективного розвитку некомерційних секторів О.Гриценко вважає стан справ у США. Автором передбачається також ряд інших заходів щодо модернізації української культури.

Отже, автор пропонує продуманий механізм розвитку внутрішньої та зовнішньої складових культури України, гармонійної взаємодії україномовної, російськомовної та ін. її частин. Важливою складовою концепції О.Гриценка є дипломатичне обґрунтування можливості поширення україномовної культури, що не обмежує можливостей розвитку російськомовної культури в Україні.

Ще один варіант західницької візії розвитку української культури пропонує Ю.Андрухович – сучасний поет, прозаїк, есеїст. У своїх есе, присвячених цій проблемі, автор намагається вписати спочатку Галичину в простір Центральної Європи, а потім приєднати до нього й всю Україну. Автор локалізує Центральну Європу як територію між Росією та Німеччиною, більшість країн якої були пов'язані спільною долею в рамках Австро-Угорської імперії. Ю.Андрухович вважає притаманними цій частині світу: великі історичні напруги (депортації, геноциди), часті зміни державних утворень та ін. У своїх есе, що публікуються впродовж 90-х років ХХ ст., автор намагається приєднати Галичину до цієї території, відроджує європейський колорит Галичини, нагадуючи про належність її в минулому до одного державного утворення з Венецією та Віднем, наявність у галицькому діалекті германізмів, особливості міської архітектури Західної України та ін.

Обґрунтувавши приналежність Галичини до Центральної Європи, Ю.Андрухович намагається довести приналежність до неї і всієї України. У зв'язку з приєднанням більшості країн Центральної Європи до Європейського Союзу, тобто фактичним їх приєднанням до західноєвропейського шляху розвитку, автор вважає, що тепер відбувається зсув кордонів самої Центральної Європи на Україну, Білорусь та Молдову. І якщо Білорусь все ще залишається сателітом Росії, а Молдова занадто слабка, але може приєднатися в своєму розвитку до більш активного, то Україна є найвиразніше країною між Сходом і Заходом, тобто найбільше відповідає визначенню Центральної Європи. Надають впевненості авторові й події помаранчевої революції осені 2004 року, які він інтерпретує як дрейф Центральної Європи територією України до самого її Сходу. При цьому Сходу і Півдню України надається двояка роль. З одного боку, Ю.Андрухович звертається до повідомлень Птолемея про Сарматію, яка ним поділялася на дві частини – європейську та азійську, межею між якими був Дон. У такому разі європейською Сарматією повинна бути територія України. Тобто, таким чином автор уписує всю територію України, у тому числі Схід і Південь країни, до Європи. Однак, з іншого боку, посилаючись на велику долю міфологічності та неточності у висновках Птолемея та інших античних авторів, Ю.Андрухович дозволяє собі створити власний образ Сарматії, до якої він зараховує саме Схід і Південь України. Ці території, за автором, на відміну від культурно споконвічної, осілої, аграрної Правобережної України, є найменш окультуреними, нагадують авторові «велику протокультурну пустку», яку він вважає викликом для Правобережної України, що повинна цю територію окультурити. Тобто, автор хоча і намагається довести приналежність усієї України до Європи, але одній із її частин відводиться роль варвара, нерозумного «меншого брата».

Росія у цій схемі виступає у ролі Азії, і є для Ю.Андруховича вже «іншим континентом». Автор відмовляє їй у європейськості, зауважуючи, що Центральна Європа в такому разі буде десь поміж річками Іртишем і Леною. Ю.Андрухович визнає російську культуру для українців цінною і близькою. Вважає багато її якостей привабливими. Але все ж визначає російську культуру як «іншу». Більшої критики зазнає в Ю.Андруховича Російська держава, від якої він вважає за необхідне дистанціюватися. Автор називає все, що є в Росії індивідуального, цінним для кожного українця, але її імперські принципи,

поліційний характер влади, спроби експансії (наприклад, інформаційної) не можуть влаштувати Україну.

Одночасно з процесами європеїзації культури всієї України Ю.Андрухович передбачає і її посилення. Він не приховує, що українська культура знаходиться в аутсайдерському становищі, що вона в багатьох випадках має невисокий рівень, носить пострадянський характер. Але він вважає, що цей етап невизначеності є одночасно періодом поступового відновлення, очищення української культури, народження нових форм. Українська культура має ще деякий час (років 10) поферментувати, щоб «почати змінювати країну». І в цьому процесі Ю.Андрухович великі сподівання покладає на молодь, яка стане рушійною силою цих змін.

Як бачимо, пропонована Ю.Андруховичем стратегія розвитку української культури в рамках ЦСС є більшою мірою не аналізом існуючих тенденцій, а спробою міфологізації дійсності, відновлення та створення міфу європейськості України, приєднання до загальноєвропейських процесів, зворотньою стороною якого є абстрагованість від офіційних російських впливів, дистанціювання від Російської держави. Але на відміну від центральноєвропейського міфу Галичини, який знайшов багатьох прихильників та мав великий розголос, цей міф є, на нашу думку, набагато менш продуктивним та життєспроможним. Головною причиною цього є вихвалення правобережних українців, визнання їх наче більш окультуреними, звернення лише до однієї частини України.

Незалежно один від іншого відомі українські науковці О.Пахльовська та І.Дзюба в 2001 р. пропонують майже ідентичні алгоритми розвитку української культури. Обидва автори передбачають для неї лише дві альтернативи, які І.Дзюба називає «песимістичним» та «помірно-оптимістичним» варіантами, а О.Пахльовська «білорусизацією» та «європеїзацією». Через близькість змісту «песимістичного» варіанту з «білорусизацією», а «помірно-оптимістичного» з «європеїзацією», надалі в тексті наведені авторами альтернативи розвитку української культури будемо називати більш влучними термінами О.Пахльовської. «Білорусизацію», тобто зведення автохтонної культури до мінімуму – як в Білорусі, української культури автори сприймають вкрай негативно, пов'язують її з економічною слабкістю України та вважають вигідною насамперед Росії, яка їй всіляко сприяє. При здійсненні цього варіанту О.Пахльовська та І.Дзюба передбачають «капілярне» проникнення російськомовної культури до україномовної, не швидко але й неухильну деконструкцію структури останньої, що кінець-кінцем призведе до її занепаду та остаточно прив'яже Україну до сусідньої держави.

Проте О.Пахльовська, як й імпліцитно І.Дзюба, не схильна перекладати всю вину щодо «білорусизації» на Росію. Її роль авторка обмежує здійсненням опору позитивним змінам. Іншим винуватцем «білорусизації» О.Пахльовська визнає політичний та культурний організм сьогоденної України, бо у сучасних політичних та культурних еліт є всі можливості для впливу на ситуацію. Проявами «білорусизації» України, що з'явилися внаслідок недбалості еліт країни, авторка називає: редукцію інформаційного простору, що перетворила інформацію на механізм маніпулювання суспільством; кризу видавничої справи в Україні; відсутність системи культурної репрезентації України в Європі та комунікації її з європейськими культурами тощо.

Другу альтернативу, «європеїзацію», автори пов'язують із поліпшенням економічної ситуації в країні та, зокрема, в сфері культури, зменшенням домінування російськомовної культури, збільшенням контактів з іншими культурами Європи і світу, появою у держави продуманої культурної політики (лише в І.Дзюби). Західники О.Пахльовська та І.Дзюба, звичайно ж, є прихильниками цієї альтернативи та звертають на неї особливу увагу, не маючи, однак, ілюзій щодо швидкого вирішення накопичених проблем навіть у випадку здійснення цього варіанту.

О.Пахльовська вважає «європеїзацію» поверненням української культури до європейської. Але на цьому шляху авторка бачить багато перешкод, найбільшою з яких називає економічну неуспішність. Тому в О.Пахльовської з цим сценарієм пов'язане впровадження непопулярних у суспільстві реформ, що на першому етапі викликають безробіття та інші проблеми, і які на час написання нею статті проводили Польща, Чехія тощо. А вже після вирішення економічних проблем стане можливим нейтралізація проявів «білорусизації», підвищення авторитету української культури та мови.

Велику увагу О.Пахльовська приділяє необхідності посилення зовнішніх зв'язків та репрезентативної системи української культури, які б мали гідно представляти країну. Для виконання цих проблем авторка пропонує провести низку заходів для створення співробітництва українських та іноземних освітніх центрів; встановити зв'язки з іншими країнами в театральному та музичному мистецтві, кінематографії, архітектурі, між засобами масової інформації, забезпечити співпрацю релігійних установ.

Свою другу альтернативу І.Дзюба також у головних рисах бачить у поверненні української культури до європейського контексту. Як і О.Пахльовська, він звертає увагу на важливість поліпшення для цього економічного розвитку. І вже на такому підґрунті вважає можливим вирішення численних культурних проблем із допомогою загальнонаціонального культурного проекту. Таким проектом автор називає власне розвиток національної культури і розглядає чимало нюансів його впровадження, що зводяться до модернізації української культури в усіх сферах, народження її нової якості, творення нової самобутності на основі традицій та «актуальної культурної свідомості, зорієнтованої на світовий культурний досвід» [5; 65], але не відновлення її. Найголовнішою рисою української культури внаслідок усіх попередніх змін має стати універсальність – здатність взаємодіяти з багатьма культурами світу, набуття нею важливості для людей усього світу.

І.Дзюба звертає увагу і на розвиток у цих умовах культур інших народів, що живуть в Україні. Кожна культура, зауважує він, сильна своїм етнічним коренем. Проте всі великі культури, наприклад, європейські та російська, складаються також із культурних досягнень представників інших національностей, що мешкають на території їх країн. Тому і в Україні різним культурам повинні бути забезпечені гармонійний розвиток та допомога з боку держави. Натомість вони «будуть адаптовані культурною свідомістю в моделі нової національної самоідентифікації як реальне культурне багатство України» [7], що відбувається в культурі кожної повноцінної нації. Особливе місце тут займає російська культура, домінування якої повинно природним чином зменшитися. Її роль в українському суспільстві в будь-якому випадку залишиться великою, однак вона повинна поступитися провідним місцем українській культурі завдяки зростанню потенціалу останньої, повернення до української культури частини зрусифікованих українців та інтеграцію до неї частини росіян.

У рамках розвитку національної культури І.Дзюба пропонує також кілька проектів, що мають «месіаністичний» характер. Автор вважає, що при належних зусиллях можуть бути здійсненні наступні 3 сценарії. Перший з них автор пов'язує з можливістю формування України як ключової країни у забезпеченні симбіозу різнорідних культур, чому сприяє її розташування між Сходом і Заходом, між Півднем і Північчю, її історичний досвід засвоєння і поєднання різних культурних традицій. Згідно другого сценарію, Україна може зробити внесок в екуменістичний рух завдяки присутньому в неї досвіду протистояння православ'я та католицизму, а також примирення цих релігій (греко-католицька церква). Третій сценарій пов'язаний з надією, що Україна може зіграти велику роль у створенні екологічної свідомості людства, до чого її зобов'язують Чорнобильська катастрофа, засмічуюча природу українська промисловість, напівзабуті традиції народної культури.

Отже, О.Пахльовська та І.Дзюба передбачають лише дві альтернативи розвитку української культури: «білорусизацію» та «європеїзацію». Причому вони негативно

ставляться до альтернативи «білорусизації» та позитивно до «європеїзації», а їхні погляди стосовно останньої альтернативи доповнюють один одного, становлять певну цілісність. Адже І.Дзюба звертає велику увагу внутрішньому розвитку української культури, а О.Пахльовська підкреслює важливість розвитку на цьому шляху міжнародних зв'язків. Однак, на відміну від послідовної західниці О.Пахльовської, в І.Дзюби в багатьох позиціях відчуваються впливи народництва. Зокрема у тих, що носять «месіаністичний» характер та призначені виправдати слабкі елементи української культури. І хоча вони становлять велику частину роздумів І.Дзюби, ці погляди є вписаними в загальну структуру парадигми «європеїзації».

Як бачимо, концепції вищерозглянутих авторів пропонують різні підходи до розвитку української культури. Однак, незважаючи на їх різноманіття, для всіх «західників» є характерною наявність ряду спільних рис. По-перше, для всіх авторів є характерною впевненість у приналежності або необхідності приєднання, відновлення приналежності української культури до європейської. Навіть у текстах О.Забужко, яка перш за все орієнтується на США, Україна зараховується до Центральної Європи. По-друге, для «західників» є властивою орієнтація на модернізацію української культури, створення нового, модерного, універсального образу української культури. Про це багато говорять О.Гриценко, І.Дзюба, О.Пахльовська, О.Забужко. Хоча тема модернізації не займає центральне місце в концепціях інших авторів, однак з їх текстів є зрозумілою орієнтація саме на такий розвиток.

По-третє, для «західників» є характерною орієнтація на захист української мови, збільшення долі україномовного продукту в країні, що пояснюється ними як компенсація насильницького, забезпеченого імперією переважання російської мови та культури. Найбільш чітко кінцеву мету цих прагнень формулює І.Дзюба: українська культура повинна здобути провідну роль у країні, стати контекстом, в який повинні бути вписані інші культури. А найдосконаліші механізми втілення цієї мети наводить О.Гриценко. Зворотньою стороною цього процесу має стати зменшення ролі російської та російськомовної культури в Україні, хоча всі автори визнають їх велику роль в українському суспільстві, підкреслюють привабливість російської культури для українців.

По-четверте, як бачимо, велику роль у всіх концепціях «західників» має економічний фактор. У І.Дзюби, О.Гриценка, О.Пахльовської, М.Рябчука підкреслюється важлива роль держави та економічного розвитку, адже виконання модернізації української культури без державної фінансової допомоги неможливе. Інші ж концепції (Ю.Андруховича, О.Забужко), у зв'язку зі скептичним ставленням їх авторів до економічного стану в країні, обирають іншу стратегію та звертаються до індивідуального начала, тих пластів, на які можна вплинути без допомоги держави.

Загалом же «західники» пропонують розвинуті системи розвитку української культури, спрямовані, в першу чергу, на великі зміни в різних її компонентах, її якісну еволюцію. Саме модернізація та європеїзація є головною метою «західників».

Джерельні приписи

1. *Андрухович Ю.* Диявол ховається в сирі / Ю.Андрухович. – К.: Критика, 2007. – 320 с.
2. *Гриценко О.* Між глобальним та національним / О.Гриценко // Критика. – 2000. – № 6. – С. 8-13.
3. *Гриценко О.* Парадокси запізненого міфотворення / О.Гриценко // Критика. – 2000. – № 9. – С. 13-16.
4. *Гриценко О.* Світ, Європа і ми / О.Гриценко // Незалежний культурологічний часопис «І». – 1998. – № 13. – С. 20-27.
5. *Дзюба І.* Від маргінальності до універсальності / І.Дзюба // Сучасність. – 2008. – № 1-2. – С. 53-65.

6. *Дзюба І.* Деякі проблеми розвитку нашої культури / І.Дзюба // Україна. Наука і культура: Щорічник. – 2002. – № 31. – С. 4-7.
7. *Дзюба І.* Україна – Росія: протистояння чи діалог культур? [Електр. ресурс] / І.Дзюба // Україна – Росія: концептуальні основи гуманітарних відносин. – К., 2001. – С. 265-333. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/dros.htm>
8. *Забужко О.* Хроніки від Фортінбраса [Електр. ресурс] / О.Забужко. – Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/zabuzko/index.html>
9. *Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд* / За ред. О.Гриценка. –К.:УІЦКД, 2007. – 160 с.
10. *Пахльовська О.* Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989-2008) / О.Пахльовська. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 656 с.
11. *Рябчук М.* Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення [Електр. ресурс] / М.Рябчук. – К.: Критика, 2000. – Режим доступу: <http://exlibris.org.ua/riabczuk/index.html>

Резюме

Розглянуто пропозиції «західників» стосовно напрямів розвитку української культури.

Ключові слова: європеїзація, «білорусизація», модернізація, майбутнє.

Summary

The position of westernizers at the directions of Ukrainian culture development is observed in the article.

Key words: europeanizing, «byelorussiaization», modernization, future.

УДК 130.2:168.522

Михайлов В.О. – *магістрант кафедри культурології РДГУ***ПОСТМОДЕРНІЗМ У ХУДОЖНЬО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ПРОСТОРИ:
КОНЦЕПЦІЇ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ**

Постмодернізм як новий тип культурфілософської рефлексії з'явився внаслідок осмислення кризи в західній культурі ХХ ст. Саме тоді домінуючими поняттями в філософії стають анархія та іронія; водночас у видових структурах мистецтва домінують постиш і пародія, як дотепна й актуальна переробка творів минулого. Обумовлено поняття твору піддається глобальному переосмисленню, він вже не відтворює реальність, а стає методом конструювання нового феномену гіпервіртуальності.

Постмодерністська ситуація в культурі склалась наприкінці 60-х років і стала логічним фіналом кризи гуманістичної традиції в філософії Нового часу. Європейська філософія тієї доби, будучи спадкоємицею ренесансного гуманізму, продовжує ідею самоцінності особистості та стверджує віру у безмежні можливості людського розуму, здатного проникнути в усі таємниці світобуття і побудувати царство гармонії в світі людей. Глобальний історизм, що призвів до появи універсальних схем соціального розвитку та впливаючими з нього утопічними ідеалами майбутнього, є однією з основ новоєвропейської культурфілософії.

Новації постмодернізму відзначені впливом філософії структуралізму і «нової критики» Р.Барта [1], Ж.Деріда [8], М.Фуко [16], Ю.Крістевої [10], Ж.Бодрійяра [4], Ж.Делеза [7], світоглядних концепцій М.Бахтіна [2].

Причини появи постмодернізму італійський філософ В.Страда пояснює тим, що час виникнення глобальної культури, яку він називає постмодерною і до складу якої вливаються всі культури минулого і різні культури сьогодення, складають процес єдності в різноманітті, який породжує нову мультикультурну ментальність і етику [10; 201].

Слід відзначити, що понятійний статус постмодернізму ніколи не мав чітко окреслених меж, твердження одних теоретиків та натхненників різко контрастують, а подекуди й цілком розходяться з тлумаченнями інших, що ускладнює розуміння не лише феномену постмодернізму, а й усієї сучасної культури в багатоманітних способах та формах її вияву. З даного приводу дослідник постмодернізму В.Вельш зазначає: «Цей термін, призначений стати визначальним для нашої сучасності та найближчого майбутнього і показати, що ми живемо вже не в «модерні», а в епоху після «модерну», – є вкрай невизначеним та в цілому суперечливим» [5; 72]. Постмодернізм, якщо надавати йому статус соціокультурної парадигми, охоплює та підкорює своєму духові багатоманітність напрямів духовно-практичного життя сучасного, переважно західного, постіндустріального, інформаційного суспільства, що розпочалась у другій пол. ХХ ст. і супроводжувалась зростанням горизонтальної та соціальної мобільності населення, науково-технічною революцією, яка сформувала технократичний тип мислення.

Проблемне поле постмодернізму ширше тих суто культурологічних меж, які зазвичай прийнято йому відводити. Постмодернізм є поняттям, що охоплює сукупність культурних явищ та процесів доби. Епоха постмодернізму є епохою перехідною, це період поступового прощання цивілізації, культури, людства з модерном, який був остаточним розривом із усталеною системою культурно-світоглядних норм. Модерн протягом першої пол. ХХ ст. вичерпав свій потенціал, втомився від творчої всюдозволеності і, врешті-решт, втратив будь-які культуротворчі можливості. Якщо модернізм намагався створити єдиний світ, то постмодернізм породжує плюралістичний простір, в якому можливі будь-які інтерпретації та пояснення [15; 71].

Умберто Еко в статті «Постмодернізм, іронія, цікавість», вміщеній у циклі, названому письменником «Нотатки на полях «Імені троянди», зазначає: «Мушу сказати, що я сам переконаний у тому, що постмодернізм – не фіксоване хронологічне явище, а такий собі духовний стан, сказати б (художницька воля) – підхід до роботи. В цьому сенсі правомірною є фраза, що будь-яка епоха в певний момент підходить до межі кризи» [17; 442]. Ця думка може бути відправною точкою у наших роздумах про постмодернізм.

Вітчизняний дослідник сучасної культури В.Бичков відмічає зміну духовних основ культури і наростання хвилі некерованої навали науково-технічного прогресу, які досягли до кінця ХХ ст. певного критичного стану, що загрожує, на його думку, жахаючою катастрофою. Особливо яскраво, як відмічає автор, це втілюється в художньо-естетичній культурі, в художньому мисленні та практиці, в мистецтві, що завжди є чутливим барометром і сейсмографом культури [5; 65].

Культурі постмодернізму, як вважає В.Бачинин, притаманна гіпертрофована самовпевненість, що дозволяє їй розглядати себе як втілення найвищої мудрості, що: «залишила далеко позаду трюїзми класики і фокуси модерну; вона постає як невичерпний резерв можливостей пояснення, розуміння, тлумачення усієї різноманітності граней суцього» [3; 25]. Яскравим свідченням, що підтверджує футуристичний нігілізм установок та практики постмодернізму може стати висловлювання Р.Барта: «Я почуваю себе дикуном, дитиною, маніяком. Я відмовляюсь від будь-якого знання, кожної культури, я утримуюсь від того, щоб успадкувати будь-який інший погляд» [1; 78]. У цих словах відображається кредо постмодернізму, який продовжив девальвацію традиційних цінностей. Очевидний принциповий перегляд та видозміна всього: в інтелекті, менталітеті, психіці. З сутнісного (в традиційному значенні), з центрального, глобального, з глибинно-культурно-історичного – установка переміщується на маргінальне, випадкове, здавалося б незначне; те що перебуває поза знанням, поза культурою.

Скептичний відхід від установки на перетворення світу сприяє відмові від спроб його систематизації: світ не лише не піддається людським спробам його перетворити, але й не вміщується в жодні теоретичні схеми. Як слушно вказує один із теоретиків постмодернізму, Ж.Бодрійяр: «Подія завжди випереджає теорію» [4; 73].

У постмодерністському семантичному просторі феномен реальності набуває гіперреальності, в рамках якої оригінал і копія існують в одному культурному контексті. Згідно з Ж.Бодрійяром, скінчилась сама реальність, поступившись місцем гіперреальності симулякрів – псевдоречей, які «заміщують «агонізуючу реальність» постреальністю шляхом симуляції, що видає відсутність за присутність, стирає різницю між реальним та уявним» [13; 60].

Характерною рисою постмодернізму Ж.-Ф.Ліотар вважає втрату метанаративами (великими оповідями) сучасності свого легітимізуючого значення. Під «великими мегаоповідями» і «метарозповідями» він розуміє головні ідеї людства: ідею прогресу, емансипацію особистості, уявлення Просвітництва про знання як засіб становлення всезагальності. Ж.-Ф.Ліотар наводить такі метанаративи, як діалектика духу, герменевтика смислу, поступове розширення та зростання свободи, розвиток раціональності, звільнення праці, прогрес капіталістичної техно-науки, спасіння істоти через звернення душ до Христової проповіді про подвижницьку любов. Перераховані наративи «як свого часу міфи, мали за мету забезпечити легітимацію певних суспільних інститутів, соціально-політичні практики, законодавства, норми моралі, способи мислення, проте, на відміну від міфів, вони шукали цю легітимацію не в минулому, а в майбутньому» [11; 215]. Специфіка постмодерністської ситуації – в радикальній недовірі до метанаративів (великих оповідей), які, згідно з Ж.-Ф.Ліотаром, функціонують як генератори смислотворення культури. Проте в постмодернізмі не всі наративи втрачають довіру: безліч різноманітних мікронаративів продовжують плести мережу повсякденного життя. «Маленька розповідь, – пише Ж.-

Ф.Ліотар, – залишається зразковою формою для творчої і, перш за все, – наукової уяви» [12; 144].

В епоху постмодерну ідеології не мають реальної сили, оскільки класична наукова раціональність, що лежить в їх основі, не є раціональністю людини сучасної доби. Л.Фішман, один із дослідників культури постмодернізму, з цього приводу відзначає, що у відриві від емоційно забарвлених історичних фактів, архетипів колективного несвідомого ідеологічна раціональність нині безсила. Вчорашнього авторитету об'єктивного наукового розуму вже не достатньо, щоб заволодіти свідомістю мільйонів, але наратив, що опирається на відомі та близькі масам історичні події, може справляти величезне значення [15; 37]. Постмодерністську культуру часто характеризують як явище, пройняте настроями «кінця історії», коли вже все сказано, немає підґрунтя для виникнення нових, оригінальних ідей, панує компілятивна естетика художнього ар'єргарду [13; 173]. Однак вагомішою і, на наш погляд, переконливішою є концепція постмодернізму як культури нового художнього змісту, а зовсім не занепаду, вичерпності [1; 79].

Як самостійне художнє явище в мистецтві постмодернізм зародився у США наприкінці 50-х, а на початку 60-х років ХХ ст. вступив у свою першу фазу. Концептуальна новизна цього періоду полягає у неприйнятті усталеного на той час поділу мистецтва на елітарне й масове та висуненні ідеї їхньої дифузії. Уже в цей час формується постмодерністська домінанта – іронічний синтез минулого і теперішнього, високого і низького в мистецтві, установка на багатовекторність естетичних смаків [13; 52].

Друга фаза його розвитку пов'язана з його поширенням у Західній Європі в 70-ті роки. Її виразними особливостями стають плюралізм і еkleктизм, а знаковою постанню теорії постмодернізму – італієць У.Еко з його концепцією іронічного прочитання минулого, метамови та постмодерністської психології творчості. Цю фазу, як зазначає ВБачинин, можна вважати початком формування культури постмодернізму [3; 16].

Обумовленість нових форм взаємодії людини зі світом вимагає і нового ставлення до мистецтва. Описуючи творчість, постмодернізм відштовхується від концепції гри. Гра стає методом самовтілення ідей автора, зберігаючи при цьому відкритість для подальших трактувань та тлумачень того тексту, який створюється в процесі гри. Відкинувши можливість утопічного перетворення життя за допомогою мистецтва, представники постмодернізму прийняли буття таким, як воно є і, зробивши мистецтво гранично відкритим, наповнили його не імітаціями чи деформаціями життя, а фрагментами реального життєвого процесу. Останній тут звичайно лише критично корегується, а не перетворюється цілком у щось нове і небачене. У своєму антиутопізмі постмодернізм відмовляється від підміни мистецтва філософією, чи релігією або політикою (не відмовляючись, однак, від різноманітних видів художнього експрес-аналізу всіх цих сфер культури). Відновленню чистоти й автономії творчості спричиняє посилення його незалежної, по-своєму «постідеологічної», тобто вільної, соціальної чутливості. У культурно-естетичному контексті постмодернізм виступає як форма освоєння художнього авангарду, проте, на відміну від авангарду, постмодернізм повністю стирає грані між різноманітними (в минулому) самостійними сферами культури і рівнями свідомості – між «науковим» та «буденним» світоглядом, «високим мистецтвом» і кітчем. Постмодернізм остаточно утверджує перехід від твору до конструкції, від мистецтва як «діяльності зі створення творів», до «діяльності з приводу цієї діяльності». Творчий процес перетворюється на самоціль мистецтва, об'єкт – його твором. Ця «діяльності з приводу цієї діяльності» виражається і в механічних скульптурах, що руйнуються одразу після їх створення, і в публічних громадсько-політичних акціях художників, мета яких привернути до себе увагу суспільства.

Постмодернізм у культурі, на нашу думку, є реакцією на докорінну зміну поглядів щодо статусу культури в житті сучасного суспільства. Постмодерністська установка у ставленні до культури виникає як результат порушення чистоти феномену мистецтва. В

основі мистецтва лежить творче начало, оригінальна творча дія. У сучасному постіндустріальному (або інформаційному) суспільстві з його нескінченними можливостями технічного відтворення, тиражування будь-яких творів мистецтва постає питання про існування мистецтва як унікального, неповторного творіння людського генія. Іншим аспектом зміни статусу художньої культури можна вважати те, що сучасний художник не має справи з чистим матеріалом, який завжди, в більшій чи меншій мірі, культурно освоєний. Його твір, в силу накопиченого культурного досвіду, ніколи не буде первинним, існуючи лише як мережа алюзій на інші твори, а отже як сукупність цитат. Визнаючи цю конечність, освоєність культурного простору, постмодернізм переорієнтовує сучасного художника з творчості, як створення оригінального твору, на компіляцію і цитування. У дзеркалі постмодерну світ (в тому числі й мистецтво), як було визначено Ф.Джеймісоном, «стає водночас фактичним, хаотичним і різномірним» [9; 65], а людина почуває себе спантеличеною і більше ні в чому не впевненою. В результаті, за твердження В.Вельша, «виникає почуття вивільнення, відчуття мінливості, дезорієнтації та гри» [6; 59]. Разом із тим, постмодернізм не заперечує класичні традиції, не конфліктує з ними, а прагне їх використати на новій теоретичній основі. Для постмодернізму наслідування реальності неможливе, оскільки він визначає не одну, а безліч реальностей, і йому властива лише «віртуальна реальність».

Справді, постмодернізм – насамперед особливе світосприйняття, духовний стан, що характеризує кризову епоху. Для цього стану характерні відчуття розчарованості, розгубленості, відчаю, вичерпності буття. Існує думка, що постмодернізм не лишає жодних надій, він засвідчує кризові моменти у розвитку суспільства й людини, які, за образним виразом У.Еко, «перебувають на самому краю прірви» [17; 432]. Він відкриває неприховану правду невпорядкованого й досі належно не влаштованого людського життя, позбавленого високої мети, духовного смислу. З цього приводу У.Еко розмірковує: «Якщо важко дивитися, то чи варто взагалі зазирати туди, куди, можливо, й не слід?» [17; 437]. Ми вважаємо, що варто, адже постмодернізм – не просто кризове світосприйняття, а ще й усвідомлення кризи і самоусвідомлення себе у цьому неспокійному, несталому світі, де руйнуються самі засади буття. І саме це – усвідомлення й самоусвідомлення – визначає актуальність творів постмодернізму. Постмодернізм відображає загальний абсурд життя, розрив соціальних і духовних зв'язків, втрату моральних орієнтирів у світі. Вважається, що дисгармонія і деструкція – такі основні ознаки постмодерного художнього світу. Тут немає нічого певного, сталого. Цей світ жахливий і химерний. Він відлякує заплутаністю й невизначеністю, глибиною кризи й безвиході [15; 76]. Тому у постмодерних творах стали знаковими такі просторові координати, як лабіринт, яма, прірва, глухий кут, стіна тощо. Художній світ у постмодернізмі не має завтрашнього, розвитку, замкнений лише сам в собі. Неначе розбитий на друзки, розколотий, не цілісний, не органічний.

Монополією на знання про цей світ у творах постмодерну не володіє ніхто – ні герої, ні автор, ні читач. І тому ці твори можна прочитувати по-різному. Вони лишають величезний простір для читацької уяви і змушують думку напружено працювати, шукати втрачені моральні домінанти та орієнтири і, навіть якщо вони не знайдені, ця праця розуму й душі надзвичайно корисна.

Таким чином, постмодернізм, як феномен культури, перейняв значну частину теоретичних та практичних установок модернізму, переосмисливши їх у контексті нових соціокультурних передумов. Разом із тим, постмодернізм є якісно новим типом культурфілософської рефлексії та її відображення у мистецькій практиці, що дозволяє стверджувати самоцінність цього явища. Зазначені концептуальні розходження, інші розбіжності в тлумаченні понять, свідчать насамперед про недостатнє вивчення цього явища, його неоднозначність, відсутність усталених підходів. Тому дана проблема є актуальною для

подальших досліджень, адже її розв’язання сприяє самоусвідомленню людством свого місця у глобалізованій реальності – визнанню відповідальності за долю культури та світу.

Джерельні приписи

1. **Барт Р.** Camera lucida / Пер., комент. и послесловие М.К. Рыклина / Р.Барт. – М.: Ad Marginem, 1997. – 224 с.
2. **Бахтин М.М.** Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. **Бачинин В.А.** Сорок три тезиса на пути от классики к постмодерну. Социодинамика взаимодействий традиций и новаций / Традиции и новации в современных философских дискурсах / В.А. Бачинин // Мат. круглого стола 8 июня 2001 г. Санкт-Петербург // Серия «Symposium». – Вып. 14. – СПб.: Санкт-Петербургское филос. об-во, 2001. – 156 с. – С. 14-26.
4. **Бодрийяр Ж.** Система вещей / Пер. с фр. / Ж.Бодрийяр. – М.: Рудомино, 1995. – 172 с.
5. **Бычков В.** XX век: предельные метаморфозы культуры / В.Бычков, Л.Бычков // «Полигнозис». – № 2. – 2000. – С. 63-76; № 3. – 2000. – С. 67-85.
6. **Вельш В.** Наш постмодерный модерн / В.Вельш / Пер. з нім. – К.: Альтерпрес, 2004. – 328 с.
7. **Делез Ж.** Различие и повторение / Ж.Делез / Пер. с фр. Н.Маньковской и Э.Юровской. – СПб.: Петрополис, 1998. – 384 с.
8. **Деріда Ж.** Позиції. Бесіди з Анрі Ронсом, Юлією Крістевою, Жаном-Луї Удбіном, Гі Скарпетта / Ж.Деріда / Упор. К.Сігов. – К.: Дух і літера, 1996. – 160 с.
9. **Джеймисон Ф.** Постмодернизм и общество потребления / Ф.Джеймисон // Логос. – № 4. – 2000. – С. 63-77.
10. **Кристева Ю.** Разрушение поэтики / Ю.Кристева // Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология. – № 5. – 1994. – С. 44-62.
11. **Лиотар Ж.-Ф.** Заметки на полях повествований / Ж.-Ф.Лиотар // Комментарий. – № 11. – 1997. – С. 215-218.
12. **Лиотар Ж.-Ф.** Состояние постмодерна = La condition postmoderne / Ж.-Ф.Лиотар / Пер. с фр. – М.: Ин-т эксперимент. социологии. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
13. **Маньковская Н.Б.** Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб.: Алетейя, 2000. – 347 с.
14. **Страда В.** Модернизация и постмодернизация / В.Страда // Вікно в світ. – 1999. – № 2. – С. 196-201.
15. **Фишман Л.Г.** Постмодерн как возврат к Просвещению / Л.Г. Фишман // Вопросы философии. – № 10. – 2006. – С. 69-80.
16. **Фуко М.** Археология знания / М.Фуко / Пер. с фр., общ. ред. Бр. Левченко. – К.: Ника-Центр, 1996. – 208 с.
17. **Эко У.** Заметки на полях «Имени розы» // У.Эко. Имя розы. – М.: Книжная палата, 1989. – 496 с. – С. 425-467.

Резюме

Розглядається специфіка сприйняття та динаміка розвитку культури постмодернізму в художньо-філософському просторі.

Ключові слова: постмодернізм, модернізм, мистецтво, метанаратив, гіперреальність, гра, твір, інформаційне суспільство.

Summary

The article deals with the specifics of the dynamics of perception and culture of postmodernism in art and philosophical space.

Key words: postmodernism, modernism, meta-narrative, art, hyperreality, game, work of art, information society.

УДК 316.752.4

Парфенюк І.М. – аспірант КНУКіМ

КУЛЬТУРНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ФЕНОМЕН ДОБИ

Глобалізація неоднозначно сприймається вченими, політиками, культурними та релігійними діячами світу. Антиглобалістський рух, що спершу розглядався як певний прояв хуліганства асоціальної молоді, привернув увагу науковців, неурядових громадських організацій в різних країнах світу. Адже окрім заявлених позитивів глобалізації, таких, як спільне вирішення загальнопланетарних проблем, розвиток світової економіки, інтернаціональне справедливе законодавство тощо, є і негативи: посилення нерівномірності розвитку країн світу, нав'язування розвинутими країнами своєї волі, нерациональної структури господарства, культурної, політичної та економічної залежності.

Проблема глобалізації є актуальною і для України, оскільки держава теж залучена до глобалізаційних процесів, а вирішення питання про те, наскільки це позитивно або негативно для її розвитку, знову і знову натикатиметься на нові суперечності. Особливої гостроти набуває явище культурної глобалізації з розповсюдженням масової культури.

Метою статті є аналіз процесу культурної глобалізації та її впливу на формування культурно-моральних цінностей.

Під терміном «культурна глобалізація» розуміється активізація культурних взаємозв'язків у світі, інтеграція культур, що призводить до виникнення глобальної масової культури [4; 28]. Цю проблему досліджували Т.Адорно, Д.Белл, М.Маклюен, Х.Ортегі-і-Гассета, О.Гофман, Т.Кшишот, О.Гриценко, А.Данилюк, І.Дзюба, Н.Колосова, В.Шейко, В.Шапко та ін. Усі вони по-різному оцінюють роль масової культури в суспільстві. В.Шапко відзначає позитивність масової культури, вважаючи її засобом масової психотерапії, що виконує в суспільстві складні функції адаптації людей до соціокультурних змін. Натомість, чимало українських та зарубіжних культурологів й інших науковців, політиків, громадських діячів занепокоєні домінуванням масової культури у суспільстві та її впливом на світогляд людей, зокрема дітей і молоді, які у цьому сенсі є найбільш уразливою аудиторією.

Занепокоєно оцінюють розповсюдження масової культури в Україні В.Шейко та М.Александрова. У монографії «Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації» науковці зауважують, що «для сучасної української молоді «найкращими» видаються не лише американські автомобілі, а й фільми, поп-співаки, кінозірки, внаслідок цього – принесені такими культурними продуктами життєві цінності та герої, часто вульгарного стибу. Проблема України, як і деяких інших держав, полягає в тому, що культурно-товарний обмін з іншими країнами світу, на жаль, має багато в чому односторонній напрям. Хоч він і є наслідком втілення в життя принципів вільного культурного обміну, все ж залишається неконтрольованим і необмеженим та відбирає у нас, як поки що слабшого партнера, значно більше, ніж дає, передусім – можливість органічного самостійного культурного розвитку» [9; 203].

Неоднозначно сприймається багатьма науковцями не стільки масова культурна продукція Америки і Заходу, як ті цінності, що вона несе. Різку характеристику цінностям американської масової культури дає М.Сенченко. Він стурбований тим, що під їхнім впливом сформувалася нова мораль, що виправдовує «життя для себе», так звана ситуативна етика під новий спосіб життя. «Пропонуючи секс, наркотики новоявлені (культурні) революціонери зустріли розуміння на телеекранах та в інших засобах масової інформації. Так, культурна революція виявилася справжньою революцією, яка відкинула християнську мораль і створила власну культуру – культуру смерті» [7; 42]. Варто зауважити, що науковець говорить про культуру смерті буквально, без будь-якої образності. Аналізуючи зростання практики абортів, відмову від шлюбів та небажання молодого покоління

народжувати дітей, М.Сенченко доходить висновку, що західна культура з її цінностями є одним із кроків до загибелі. Про складність протистояння американській масовій культурі зазначає і З.Бжезинський. Він переконує, що опиратися масовій культурі можуть лише країни з глибоко традиційною культурою, більшість населення яких проживає в сільській місцевості [2; 232].

Виходячи із українських реалій, країна мало захищена від негативних наслідків розповсюдження масової культури. Так, за оцінками екс-міністра культури і туризму України В.Вовкуна, у національному інформаційному просторі зберігається домінування іноземної комерційної маскультури, в основному російської та американської. На українському ринку, скажімо, обсяг продажу книжок, імпортованих із Росії (де книговидавництво звільнене від податків), у кілька разів перевищує обсяг продажу вітчизняної продукції, із кількох сотень фільмів, що демонструються в кінотеатрах України за рік, лише 2-3% українського виробництва, решта – іноземні. Записи українських виконавців займають лише 15-20% музичного ринку та радіоефіру, а домінує там російська та англомова популярна музика [3; 14]. Культурний вплив західної (в основному американської) та російської сил в Україні носять тотальний характер. Саме ці країни формують цінності нашого народу. І очевидно, що цей вплив здійснюється не випадково. У фундаментальній праці відомого дослідника політичних процесів, якого ще називають ковалем американської зовнішньої політики З.Бжезинського, «Велика шахівниця» особлива увага відведена Україні: «Україна, нова і важлива держава на євразійській шахівниці, є геополітичним центром, тому що саме її існування допомагає трансформувати Росію. Без України Росія припиняє бути євразійською імперією» [1; 14].

Про бажання Америки трансформувати країни сказано немало. Але не менш цікавим у російському виданні «Великої шахівниці» є «переднє слово» генерала-майора Ю.Кобаладзе, де найбільше цитат із книги наводиться про Україну і для якої особливо «цікава роль відведена Бжезинським Україні». Безперечно Росія розуміє важливість нашої держави у втіленні власних імперських амбіцій. Саме цим і можна пояснити бажання цих країн з допомогою власної масової культури «відформатувати» Україну під себе. Звідси маємо всі підстави для розгляду розповсюдження масової культури як технології інформаційної війни. Інформаційна війна – широкомасштабна інформаційна боротьба із застосуванням способів і засобів інформаційної дії на психіку людей, насамперед на їх індивідуальну і суспільну свідомість, а також на функціонування технічних засобів на користь досягнення цілей впливаючої сторони» [6; 27]. Із визначення бачимо, що об'єктом інформаційного впливу є індивідуальна та суспільна свідомість, тому культурна глобалізація, знищуючи чи модифікуючи локальні культури, безпосередньо впливає на ціннісні орієнтації та стиль життя людей. Ціннісні орієнтації – сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості [8; 65].

Щоб підтвердити правомірність розгляду тотального розповсюдження іноземного масового культурного продукту, як технологію інформаційної війни, проведемо паралелі між задачами інфовійн та наслідками впливу масової культури на суспільство. Отже, завданнями інформаційної війни (за В.Петриком) є:

– створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини в суспільстві конкурента чи ворога (як уже було сказано вище, масова культура дуже сприяє таким процесам);

– маніпулювання громадською думкою і політичною орієнтацією населення країни з метою створення політичної напруги та стану близького до хаосу (чужорідний масовий

продукт формує нові уявлення про життя, політику, мораль і культуру, тому сприяє змінам, що вигідні впливаючій стороні);

– дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями і рухами з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, підозри, загострення ворожнечі, боротьби за владу (досягається поширенням масового культурного продукту, що однобічно змальовує гострі, дискусійні теми, під час протистоянь, наприклад, між партіями «прозахідного» і «проросійського» спрямування);

– провокування соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійно-конфесійних зіткнень (реалізується за допомогою розповсюдження ідеологічного культурного продукту, використання церкви з метою деструктивного впливу на населення);

– дискредитація фактів історичної, національної самобутності народу, зміна системи цінностей, що визначають спосіб життя і світогляд людей (спеціально виготовлений культурний продукт однобічно висвітлює історичні події, применшує значимість народу в історії, нав'язує чужорідне світосприйняття);

– применшення та нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях (масовий культурний продукт звеличує обраних інформаційним агресором вигідних йому персонажів, події, факти, і замовчує або перекоксує не вигідні);

– формування передумов для економічної, духовної чи військової поразки, втрати волі до боротьби та перемоги; представлення свого способу життя та поведінки і світогляду майбутнього, які мають наслідувати інші народи; підрив морального духу населення і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу (масова культурна продукція може викликати певні емоції, закріплюючи страх, гнів чи радість за певними діями, процесами чи ситуаціями, що може бути використано в цілях суб'єкта інформаційної агресії);

– здійснення іншого деструктивного ідеологічного впливу [5; 133-134].

Як бачимо, розповсюдженням масової культури підпадає під технологію інформаційної війни, яка є стратегічною і має на меті поступову, але безповоротну зміну культурно-моральних цінностей і поведінки людей. Ще однією її особливістю можна вважати зорієнтованість на молодь. Саме молоде покоління з перейнятими культурно-моральними цінностями, визначатиме в майбутньому долю країни. Тому орієнтуючись на цільову аудиторію молоді, інформаційний агресор, вирішує далекоглядні питання, маючи на меті здобути заплановані цілі. Головними засобами інформаційної війни і розповсюдження масової культури в Україні є: ЗМІ, Інтернет, література, кінематограф, естрада, комп'ютерні ігри. За допомогою ЗМІ в український інформаційний простір проникають іноземні передачі, фільми, музика, часто із шкідливим наповненням, а також українська продукція, виготовлена за зразками неякісної зарубіжної або на замовлення суб'єкта інформаційної агресії. Українські Інтернет-медіа інтегровані в російській Інтернет. Загроза в тому, що мала кількість блогів ведеться українською мовою, а українці орієнтуються здебільшого на відомих російських блогерів. Україна створює мало власного контенту, споживаючи іноземний. Відповідно, Інтернет-користувачі знаходяться під інформаційним впливом іншої країни, де офіційна влада має відмінні від українських погляди на Україну як державу. Всі події інтерпретуються з світоглядними переконаннями далекими від культурних і ціннісних інтересів України. А це негативно позначається на українській культурі.

Принагідною для ведення інформаційних війн є масова література, що виникла в атмосфері масової культури. Це література з яскравими обкладинками і гучними, часто не виправдано емоційними назвами.

Наступним ефективним засобом інформаційної війни та маніпуляції є кінематограф. Його дія спрямована викликати в людей потрібні емоції, створювати добрих і поганих героїв, виправдовувати чи засуджувати історичних персонажів.

Потужним інформаційним засобом впливу на маси виступає естрада. Вона включає в себе такі малі сценічні форми як пісня, танок, розмовні, циркові та інші номери оригінального жанру. Як інструмент інформаційної війни, естрада пропагує чужу мову і цінності масової культури, культивує неякісний культурний продукт, представляючи його в яскравій оболонці сучасних спецефектів.

Іншим ефективним засобом інформаційного впливу, що використовується в інформаційній війні і, в основному, призначеним для молоді, є комп'ютерні ігри. Під час гри гравець знаходиться у певному спеціально організованому віртуальному світі, де здобуває досвід за правилами, що чітко прописані сценаристами. Прикладом інформаційної атаки проти України за допомогою цих засобів інформаційного впливу можна вважати такі українофобські комп'ютерні ігри, як: «Операція Галичина», де проводиться приборкання міст Західної України, які не визнали президентом проросійського кандидата та «Противостояние: Принуждение к миру», де поміж усіх бойових дій, сценарій гри передбачає порушення територіальної цілісності України, захоплення, погром та відвоювання Севастополя. Проте, претензії щодо подібних атак не варто закидати лише суб'єктам інформаційної агресії: вони внаслідок своєї потужності та імперських амбіцій таким чином ведуть міжнародну інформаційну політику. Нам варто переглянути власну культурно-інформаційну політику, налагодити виробництво конкурентоспроможного культурного продукту і захистити інформаційний простір держави. Особливого захисту в умовах глобалізації потребують діти і молодь як найбільш уразлива до чужорідних культурних віянь цільова аудиторія. Представлені в цій статті проблеми мають ретельно вивчатися науковцями, бути поміченими політиками і громадськістю. Можливо, так звана культурна глобалізація – ні що інше, як ефективна технологія інформаційної війни?

Джерельні приписи

1. **Бжезинский Зб.** Великая шахматная доска. Господство Америки и его геополитические перспективы / Зб. Бжезинский. – М.: Междунар. отнош., 2003. – 256 с.
2. **Бжезинский Зб.** Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Зб. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2004. – 288 с.
3. **Вовкун В.** Державна стратегія культурного поступу / В.Вовкун // Культура і життя. – №7-8. – 2010. – С. 11-22.
4. **Козлітін В.Д.** Основні напрями світових глобалізаційних процесів кінця ХХ – початку ХХІ ст., дискусії між глобалістами та антиглобалістами про їх наслідки / В.Д. Козлітін // Зб. наук. праць. Серія «Історія та географія». – 2004. – Вип. 17. – С. 26-30.
5. **Петрик В.** Сутнісна характеристика інформаційних воєн / Валентин Петрик // Соціальна психологія. – 2009. – № 4. – С. 132-140.
6. **Прокофьев В.Ф.** Тайное оружие информационной войны: атака на подсознание [Изд. 2, расшир. и дораб.] / В.Ф. Прокофьев. – М.: СИНТЕГ, 2003. – 408 с.
7. **Сенченко М.І.** «Культурна революція» в Україні, або управління деградацією / М.І. Сенченко. – К.: МАУП, 2004. – 212 с.
8. **Шайгородський Ю.** Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості / Юрій Шайгородський // Соціальна психологія. – 2009. – № 4. – С. 65-73.
9. **Шейко В.** Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації: монографія / Василь Шейко, Марина Александрова. – К.: Ін-т культурології АМУ, 2009. – 312 с.

Резюме

Аналізуються процеси культурної глобалізації сучасної України і тенденції в українській культурі під впливом нових інформаційних технологій.

Ключові слова: культурна глобалізація, інформаційна війна, українська культура.

Summary

The cultural globalization processes in the modern Ukraine and trends in Ukrainian culture under the influence of new information technologies are discussed in this article.

Key words: cultural globalization, information warfare, Ukrainian culture.

УДК 39.0477

Лопатіна В.Р. – студ. Київського нац. ун-ту ім. Т.Шевченка

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Оглядаючи стан наукового вивчення української преси від її зародження і донині, маємо достатні підстави стверджувати, що впродовж минулого ХХ ст. сформувалася і розвинулася окрема наукова галузь журналістикознавства – історія української журналістики, що співіснує з такими самостійними науковими дисциплінами, як історія і теорія преси (пресознавство, часописознавство), історія і теорія публіцистики (публіцистикознавство) та телерадіожурналістика. Тож питання про час і місце зародження загальної науки про журналістику має, на наш погляд, дискусійний характер. Автори першого теоретичного курсу «Українська журналістика на тлі доби», виданого 1923 р. у Мюнхені, О.Бочковський і С.Сірополко, дотримуються погляду, що «батьківщиною теорії журналізму доводиться визнати Німеччину» [1]. Початки наукової теорії про журналістику вони виводять із факту викладання систематичних курсів журналізму у німецьких університетах, починаючи з 1895 р. та появи перших підручників проф. Коха, Бюхера, Брунгубера і Довіфата. Усі ці підручники, підкреслюють вони, вийшли в першому десятиріччі цього століття (т.б., ХХ – М.Н.) й ще досі не втратили свого педагогічного значення [1]. Зрозуміло, що названа наукова література про журналістику, що вважалася першим «обґрунтуванням самостійної «науки про часопис» [1], стала джерелом для написання 1937 р. незакінченого курсу О.Бочковського «Основи журналізму» та його продовження, яке здійснив С.Сірополко, користуючись найновішою, у межах 30-х років, спеціальною літературою, поданою наприкінці його праці. Крім німецьких підручників із теорії журналістики, діаспорні теоретики української преси користувалися більш широкою лектурою, зокрема підручником француза Де-Жувнеля «Журналізм у 20 лекціях» та неназваними працями цитованого історика англійської преси Робинса. Отже, вони спиралися на світову літературу з журналістики, з одного боку, і на практичний досвід української преси, зафіксований у багатьох статтях, друкованих переважно у львівській газеті «Діло» та зарубіжній (чеській) періодиці – з другого.

У тісному зв'язку із західноєвропейською теорією журналістики треба розглядати і появу у Регенсбурзі 1946 р. першого навчального курсу для студентів Українського технічно-господарського інституту українського емігранта А.Животка «Історія української преси» (на правах рукопису, обсягом 196 с. машинопису та додатком бібліографії спеціальної літератури і джерел). Пізніше, у 1989-1990 рр., цей курс перевидано поліграфічним способом у Мюнхені, а в 1999 р. – Києві [6]. Незважаючи на недбалу коректуру мюнхенського видання, воно тривалий час залишалося одним із найгрунтовніших посібників для студентів-журналістів і, мабуть, залишатиметься до появи проєктованого, але ще не написаного багатотомного корпусу «Історія української журналістики». Що ж до можливих навіювань з боку німецьких наукових джерел, впливів і запозичень, то це питання потребує вивчення. Тільки в порядку припущення, можна було б шукати концептуальних зв'язків із німецькими катедер-журналістами у виробленні А.Животком структурно-хронологічної періодизації журналістського процесу. Але для цього потрібно звернутись до німецьких джерел. Названі наукові праці трьох представників української діаспори, що походять зі Східної України (Бочковський – з Херсонщини, Сірополко – з Полтавщини, Животко – з Воронежчини), – ніби вершина наукового айсберга, в основі якого практичний досвід професійних журналістів, редакторів, видавців. І тому було б не зовсім слушно вважати ті підручники днем народження журналістикознавства як всезагальної науки про засоби масової інформації, так само – історії української журналістики як окремої галузі наукових знань. При більш пильному погляді на історичні джерела можемо і повинні бачити

попередників і в Німеччині, і в Україні, що закладали перші цеглини для надбудови, тобто для формування історико-журналістської науки.

Перед істориками преси вже давно постала проблема – «Що вважати за українську пресу»? Так її уперше сформулював відомий український бібліограф, історик і теоретик преси В.Ігнатієнко у двох статтях та брошурах: «Українська преса (1816-1923): Історико-бібліографічний етюд» (1926 р.) і «Бібліографія української преси (1816-1916)» (1930 р.). На поставлене запитання він відповідав так: «...до визначення «що вважати за українську пресу» мусимо прикласти принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови... можемо вважати за українську пресу всю пресу, що виходила на території України та по інших землях, заселених українцями, друковану всіма українськими діалектами, говорами та всіма правописами (ярижкою, фонетикою). Але до цього, – продовжує він, – треба додати й ту пресу, що виходила іншими мовами (російською, французькою, німецькою, англійською) та обстоювала і відбивала інтереси української культури», і уточнює, що пресу іншими мовами або двомовну «треба вилучити в окрему групу і розглядати як окреме явище українського життя» [7].

Спробуємо поєднати ці рекомендації з навчально-методичною літературою нашого часу. У сучасних навчальних програмах і посібниках з історії української журналістики двомовна та іншомовна преса не відокремлюються від української, а розглядаються в одному хронологічному контексті. Так, у робочій програмі курсу у темі №2 «Зародження української преси» виділено два питання: 1) Перший тижневик французькою мовою у Львові; 2) Польська преса у Львові. У навчальному посібнику «Історія української дожовтневої журналістики» (Львів, 1983 р.) є окремий параграф «Іншомовна журналістика в Галичині» з такою оцінкою: що в цій пресі «життя українського населення знаходило слабе відображення; за незначними винятками, українські проблеми, питання мови та культури на їх сторінках не ставились».

Нарешті ще одна, зовсім несподівана проблема, яка здавна цікавила представників і журналістики, і літератури, і науки, а сьогодні набрала актуальності, як свідчить квітнева українська науково-практична конференція журналістів України. Йдеться про пошуки шляхів, відповідних форм і засобів до міжнародного спілкування, входження України в загальноєвропейський контекст. У цьому зв'язку нині виникає необхідність розглянути деякі факти з історичного минулого, що мають і позитивний, і негативний зміст, можуть бути неприйнятні для нашої сучасності, але загалом мають певне пізнавальне значення при пошуках ефективних засобів зв'язку через журналістику із Заходом. Принаймні вони підштовхнуть нас перейти від загальної фразеології і парадних заяв до конкретної програми дій. Що підказує історичний досвід? Найдавніший слід устремлень галицьких учених і літераторів до включення в загальноєвропейський культурний процес – перша в Галичині мовно-публіцистична полеміка 1834-1836 рр., яку трактують як філологічну дискусію про правопис. Привід до полеміки дав український літератор і граматик Й.Лозинський опублікованою у польському літературному органі «Rozmaitosci» (1834, № 29) статтю «Про запровадження польського абетцадла до руського письменства» («O wprowadzeniu abecadla polskiego do pismienictwa ruskiego»). З пояснень Лозинського виходило, що він розробив проект входження української літератури в західноєвропейську культуру, що було можливим, на його переконання, тільки на базі прийняття латинського, тобто польського правопису. Він виступив проти панівного тоді кириличного правопису. Першим опонентом цього мовно-правописного проекту Лозинського став інший галицький літератор – Й.Левицький, який того ж 1834 р. надрукував, польською мовою, брошуру «Odpowiedz na zdanie o zaprowadzeniu abecadla polskiego do pismienictwa ruskiego» та історик Д.Зубрицький («O wprowadzeniu abecadla polskiego zamiast kirilicy do ruskiej pisowni» (опублікована шойно 1908 р. в ЗНТШ). 1836 р. полемічну відповідь Лозинському дав М.Шашкевич, який видав у Перемишлі брошуру польською мовою «Азбука і Abecadlo», де заперечив і довів шкідливість

прийняття «чужого правопису», пишучи так: «Коли станемо вводити до слов'янських літератур чужі вислови, чужий спосіб думання, тоді в тіло, яке має душу, будемо вщиплювати чужу душу, що не приляже до народу» [12]. Автор вступної статті М.Тершаковець так коментує причину негативної критики концепції Й.Лозинського: «Шашкевич не згоджувався з думкою Й.Лозинського, що через польське абеткадо вдасться «втїлити» слов'янські літератури в загальну масу західноєвропейських літератур» (12; 6). Нас може зацікавити відповідь і пояснення Лозинського на критику Шашкевича. Він заявив, що писав тільки про азбуку, а не про літературу, мав на гадці, так як і Залеський (автор фольклорної збірки пісень українських і польських, надрукованих латинкою), зближення руської літератури до європейських лише за допомогою азбуки. «Тут мене Шашкевич не зрозумів, – заявив він. – Я бажав би собі, щоб цілий світ уживав одного письма» [11]. Єдиний всесвітній правопис – це, звичайно, фантастика. Але ідея наближення української літератури до європейських літератур заслуговує уваги дослідників.

Другий проект входження української літератури у західнослов'янський світ належав діячеві народовського руху А.Кобилянському, який видав полемічну відповідь Б.Дідицькому, як редакторові газети «Слово», написану українською мовою, але чесько-латинським правописом. Це – «Слово на слово до редактора «Слова» (1861 р.). Франко писав, що це була оригінальна спроба протистояння проти урядових спроб ополячення галицького народу. Більшість галицьких учених і літераторів засуджувала подібні експерименти, що робилися під гаслом європеїзму. Свого часу Я.Головацький так потрактував цю справу: «Коли б галичани у 30-х роках прийняли були польське «абеткадо», – пропала би руська індивідуальна народність, пропав би руський дух» [5].

Інша, більш зручна форма європеїзму України – видання з інформаційною метою іншомовних українських газет і журналів у західних державах. На цю тему є низка наукових статей. Найважливіші факти такі: Р.Сембратович видавав німецькою мовою «Ruthenische Revue» (1903 р.); В.Кушнір – «Ukrainische Rundschau» («Український міжнародний вісник»), В.Дорошенко, М.Возняк та ін. – орган СВУ «Ukrainische Nachrichten» («Українські вісті») (1914 р.). Ще була низка інших видань, наприклад, Д.Донцова (німецькою мовою «Кореспонденція народів Росії», 1916 р.).

Ще одна форма пропаганди українського слова в Європі – переклади українських художніх творів та публіцистики на європейські мови. Про переклади Шевченка і Марка Вовчка німецькою мовою, які зробив К.Климкович, Франко писав: це «змагання бути посередниками між російською Україною і Західною Європою» [10].

Випробуваною формою проповіді українських ідей була в українській пресі полеміка з зарубіжною пресою, зокрема виступи Костомарова в «Основі» – його відповіді польській газеті «Czas» («Час»), французькому журналові «Revue Contemporaine», полеміка Антоновича з польським журналом «Biblioteka Warszawska» («Бібліотека Варшавська»), Г.Будеволі з польською газетою «Dziennik literacki» («Літературна газета»).

Про розвиток української преси свідчать і його забезпечують видання західноукраїнські та еміграційні. По цей бік радянського кордону в останнє десятиліття з'явилося багато нових українських органів, що своїм змістом охоплюють все життя – політичне, громадське й культурне. В останні роки з'являються навіть такі спеціальні органи, як присвячені кіно або фотографії. Значно поліпшився і зовнішній вигляд українських періодичних видань – все більше виходить ілюстрованих мистецьких публікацій. Більш досконала організація української преси виявляється і в заснуванні нових пресових осередків, якими є пресові бюро в Берліні, Брюсселі, Женеві, Лондоні, Празі й ін. європейських містах.

Явищем в історії останнього десятиліття є територіальне поширення української преси. Преса українською мовою збільшується не тільки в Галичині й Буковині, де традиції її давніші, – вона розвивається також і на Волині та Закарпатті, де успішно поборює мовні й різні інші перешкоди. Такі факти, як поява 1931 р. українського органу («Слово Народа») в

найзахіднішому українському пункті – Пряшеві та «Рідного Слова» югославських українців (1933 р.) або перехід на українську фонетику клерикальної ужгородської «Свободи» є показними в історії українського національного відродження.

Українські періодичні видання збільшуються й удосконалюються також і в українських колоніях за океаном. Численна й давня українська преса існує в США й Канаді; окремі українські органи виходять також і в Південній Америці (в Аргентині й Бразилії), Далекому Сході. Окрім свого партійного, релігійного чи соціального забарвлення – все це є преса національно-українська, не тільки мовою, а й своїм змістом та духом. Поважними виданнями репрезентується й преса української еміграції в Європі.

Джерельні приписи

1. **Бочковський О.І.** Українська журналістика на тлі доби: історія, демократичний досвід, нові завдання / О.І. Бочковський, С.Сірополко. – Мюнхен, 1923.
2. **Брик І.** Початки української преси в Галичині і Львівська Ставропігія / І.Брик // Зб. Львівської Ставропігії: Минуле і сучасне: студії, замітки, матеріали. – Т. 1 / За ред. д-ра К.Студинського. – Львів, 1921. – Т. 1.
3. **Возняк М.** З-зарання української преси в Галичині / М.Возняк // Зап. НТШ. – 1912. – Вип. V.
4. **Нечиталюк М.** «Білі плями» у вивченні історії дожовтневої публіцистики (деякі питання методології і критики наукових джерел) // Українська журналістика і національне відродження: Зб. наук. праць. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 33-38; Його ж. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. – Львів, 1993.
5. **Див.:** Зап. НТШ. – 1903. – Т. 51.
6. **Животко А.** Історія української преси: Навч. пос. для студ. ф-ту журналістики ВНЗ освіти / А.Животко. – К.: Наук.-видав.центр «Наша культура і наука», 1999.
7. **Ігнатієнко В.** Українська преса (1816-1923): Історико-бібліографічний етюд / В.Ігнатенко. – К.: Держвидав України, 1926.
8. **Кривецький І.** Початки преси на Україні: 1776-1850 / І.Кривецький. – Львів, 1927.
9. **Нечиталюк М.** Про методику вивчення та принципи видання пресових текстів: (деякі питання текстології) / М.Нечиталюк // Українська періодика і сучасність: Доп. та повід. III Всеукр. наук.-теорет. конф. – Львів, 1995. – С. 18-27.
10. **Франко І.** Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І.Я. Франко // Зібр. тв.: У 50 т. – Т. 41. – К., 1978.
11. **Маковей О.** Три галицькі граматики / О.Маковей // Зап. НТШ. – 1903. – Т. 51.
12. **Шашкевич М.** Азбука і Абецадло. Передрук з оригіналу 1836 р. / М.Шашкевич. – Вінніпег (Канада), 1969.
13. **Щурат В.** Початки української публіцистики: В 100-роковини «Українського Вісника» / В.Щурат // Діло. – 1916. – 28 лют.
14. **Здоровега В.** О партийности, денежных мешках, меценатстве, или что мешает свободе слова в Украине / В.Здоровега // Зеркало недели. – 1999. – 13-19 февр.

Резюме

Розглядається процес розвитку сучасної журналістики. Акцентується увага на негативних чинниках, що загальмовують розвиток української журналістики. Особливе місце приділено політичній журналістиці.

Ключові слова: українська журналістика, європеїзм в Україні, видавець, редактор, вісник, видання, публіцистика, пропаганда, українське слово, література.

Summary

The article deals with the process of development of Ukrainian journalism. Stress is just on the negative factors that significantly stopped development of Ukrainian journalism. A special place is given to Ukrainian journalism in a European context.

Key words: Ukrainian journalism, Europeism in Ukraine, publisher, editor, Herald, publishing, journalism, propaganda, the Ukrainian word, literature.

УДК 477.038.5

Герасимчук Л.М. – *магістрантка спец. «Культурологія» РДГУ***ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ НАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ**

У період духовного відродження української культури набуває актуальності долучення української культурологічної думки до розгляду актуальних проблем сучасності. До таких належить питання інтелектуалізації нації, що є важливим як для культури і освіти, так і для політології, філософії, соціології. Динамічні перетворення суспільства початку ХХІ ст. пов'язані зі становленням інтелекту людини, необхідністю встигати за цими перетвореннями й адекватно реагувати на них, зберігаючи і накопичуючи інтелектуально-творчий потенціал. Проблема інтелектуального розвитку молоді, накопичення сукупного інтелекту є проблемою зберігання еліти нації, суспільства [2; 17]. Ця проблема нагальна для українського суспільства та пострадянського простору, де сьогодні актуальною є необхідність перетворення застарілих, ментальних моделей світу.

Метою розвідки є виокремлення головних аспектів формування інтелекту нації через призму освіти; розкриття сутності інтелектуалізації нації в процесі технологізації освіти; визначення ролі і місця національної освіти у формуванні інтелекту нації.

Українські вчені почали працювати над проблемою інтелектуалізації нації в 90-х роках минулого століття. Методологічні засади даного питання розглядалися у різних аспектах такими дослідниками, як Л.Абалкін, М.Амосов, В.Геєць, М.Дороніна, О.Бутнік-Сіверський, Н.Маркова, О.Онищенко, В.Ситник, А.Чухно, П.Цибульов. Враховуючи багатогранність цього процесу, існує низка визначень цього явища. У цьому плані глибоким є дослідження О.Бутнік-Сіверського, в роботі якого «інтелектуальний капітал – один із різновидів капіталу, що має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості» [2].

Теоретико-методологічні основи формування інтелектуального капіталу досліджувались і в дисертаційній роботі Н.Маркової, де «під інтелектуалізацією людського капіталу розуміється процес підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, загальних і професійних знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається задля забезпечення відповідності сучасним умовам господарювання та отримання соціально-економічного ефекту. Результатом процесу інтелектуалізації праці виступають створення, формування і нагромадження людського та інтелектуального капіталу, що визначають ефективність будь-якої діяльності» [4].

Інтелектуальний капітал характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації та має такі складові: людський капітал, організаційний або структурний та споживчий. Інтелектуальний капітал – знання, що можна перетворити на прибуток та оцінити [3; 49]. З огляду на зростаючу роль освіти, росте усвідомлення, що власний добробут залежить від самих індивідів, їх прагнень до знань. У той же час, попитом на ринку праці користується високо спеціалізоване знання, що вимагає тривалого і самовідданого навчання. До того ж технології швидко змінюються і потребують постійного оновлення знань, перекваліфікації, вміння вчитись самостійно. Через це здобуття освіти стає вигідною, але дорогою інвестицією [1; 14]. Якщо освіта якісна, від цього виграють усі – і окремі громадяни, і соціум. Отже, якість навчального процесу і доступність освіти залежать від наявності освітніх технологій масового використання та своєчасного оновлення інфраструктур. Призначені на освіту суспільні ресурси першочергово повинні вкладатися в розвиток інфраструктури. Фундамент для доступності освіти створюється за рахунок сучасної мережі потужних електронних засобів збереження і передачі інформації.

Інтелектуалізація суспільства включає такі напрями: інтелектуалізація машин (створення електронно-обчислювальних машин з елементами штучного інтелекту),

інтелектуалізація людського фактору (удосконалення національної освіти, науки, підвищення професіоналізму та інформаційної культури) й інтелектуалізація суспільного середовища (формування соціального замовлення, ефективність суспільних комунікацій і розвиток соціальної інформатизації) [3; 51]. Однак в умовах державотворення в Україні інтелектуалізація суспільства і творення духовно-інтелектуального потенціалу нації, необхідні для її виживання та розвитку, не вичерпують таких важливих компонентів цих процесів, як духовне відродження нації, повернення її суспільної пам'яті, інтелекту, мовної ідентичності тощо. Інтелектуалізацію нації потрібно підкріплювати інформатизацією життя. Ідея інформатизації суспільства, разом із національною та індустріальною ідеями є провідною для розвитку сучасного суспільства в третьому тисячолітті. Інформатизація необхідна підкріплюватись інтелектуалізацією кожної людини і соціуму. Необхідна нова парадигма соціального розвитку: суспільство потрібно уподібнити до єдиного людського організму з його психікою, пам'яттю, інтелектом. Інтелект – не просто свідомість чи самосвідомість людини, народу. Інтелект – те, що підносить рівень свідомості, робить його конструктивним і творчим, перетворює натовп в етнос, який творить свою історію.

У цьому плані набуття Україною державності – вирішальний крок на шляху інтелектуалізації нації. Інтелектуалізація етносу, її кінцева мета – краще задіяти здоровий глузд та інтелект кожної особистості, направити його в конструктивне русло, оновлення самого вигляду народу, якісно наростити інтелектуальну міць нації, надавши в її розпорядження інформаційні ресурси всього людства [4].

Проблеми інтелектуалізації нації потребують вирішення наступних завдань національної освіти:

- забезпечення досить високої загальної писемності населення;
- забезпечення необхідного рівня знань і розуміння в галузі національної культури;
- надання можливості кожному члену суспільства отримати професійну підготовку, яка б забезпечила йому гідний рівень життя;
- забезпечення необхідного рівня освіти всього населення з питань розвитку і збереження навколишнього середовища, соціально-економічного розвитку, розвитку людини, побудови гідного громадянського суспільства та правової держави [1; 13].

Ідея випереджальної освіти є однією з важливих та конструктивних ідей в стратегії підвищення інтелектуального потенціалу нації. Мета цієї ідеї полягає в тому, щоб підготувати людей до майбутнього суспільного життя. Перспективна система освіти повинна створюватись на основі поєднання новітніх загальнонаукових та гуманітарних знань, пріоритетним завданням якої має бути формування у людей таких якостей, які дозволять їм успішно пристосовуватись, жити та працювати в умовах суспільного життя.

Серед цих якостей виділимо наступні: системне наукове мислення, екологічна культура, інформаційна культура, творча активність, толерантність, висока моральність. Саме ці якості людей повинні забезпечити виживання і подальший розвиток цивілізації. Тому вони повинні стати пріоритетними цілями для системи випереджальної освіти.

Наслідки впровадження процесу технологізації для освіти наступні: змістом освіти стане функціональна технологічна грамотність, яка повинна доповнити функціонувальну грамотність індустріального суспільства. Технологічна грамотність забезпечується за рахунок тренінгів, імітаційної роботи в технологіях, а не за рахунок вивчення тих чи інших предметів. Без вирішення проблеми забезпечення функціональної технологічної грамотності в школах України про інноваційний шлях розвитку в сучасному глобальному світі неможливо і мріяти; проблема технологізації освіти актуальна і для вищої школи, бо в Україні від тоталітарної системи залишилась ідеологія уніфікованої освіти, використання подібних за структурою і змістом навчальних планів, у яких основою є передача знань предметним, теоретичним шляхом.

Таким чином, людство увійшло в епоху, коли інформатизація суспільства виступає визначальним критерієм соціального розвитку. Майбутнє вимальовується як світ, у якому провідне місце належатиме країнам і народам, у яких на першому місці буде співвідношення інтелектуальної могутності та творчі потенції суспільних систем. Диктувати свої умови будуть інтелектуально сильні країни та народи.

Освіта – один із засобів зародження глибокої і гармонійної форми розвитку людства, що дозволить боротися із негараздами в житті соціуму. Оновлення змісту освіти у відповідності до економіки знань не означає, що людині не потрібно, як раніше, вчитися писати, читати і рахувати. Це означає, що крім традиційних базових вмінь, для того, щоб продовжувати вчитися далі з користю для себе, потрібні ще додаткові вміння та навички. Без них не можна бути успішним в інформаційному світі, який швидко змінюється.

Джерельні приписи

1. **Андрущенко В.П.** Модернізація освіти: політика і практика / В.П. Андрущенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 12-15.
2. **Бутнік-Сіверський О.Б.** Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О.Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16-27.
3. **Врублевський В.К.** Інтелектуальний капітал і формування сучасної української нації / В.К. Врублевський // Наук. вісник Академії муніципального управління. – Вип 1. – 2005. – С. 48-55.
4. **Маркова Н.С.** Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу / Н.С. Маркова. Автореф. дис... канд. екон. наук. – Харків. – 2005. – 20 с.

Резюме

У статті розкривається сутність інтелектуалізації нації в процесі технологізації освіти, визначається роль і місце національної освіти у формуванні інтелекту нації, виокремлюються головні аспекти формування інтелекту нації через призму освіти.

Ключові слова: інтелектуалізація, нація, технологізація, освіта, інтелект, інтелектуальний капітал, суспільство, інформатизація, перспективна система освіти, зміст освіти.

Summary

In this article the essence of intellectual nation in the process of technological education is revealed, a role and place of national education is determined in the process of national intellect formation, is detached the main aspects of national intellect formation across education.

Key words: Intellectualization, nation, technologization education, intellect, intellectual capital, education, society, normalization, the system of perspective, the content of education.

УДК 0385[477:32]

Кулаковська В.В. – аспірантка КНУКіМ

ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ КНИГОВИДАВНИЦТВА ЯК ОДНОГО З ІНСТРУМЕНТІВ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ КНИГ В УКРАЇНІ

Видавнича галузь України є потужним каталізатором формування національних та культурних цінностей, вихованню високих моральних принципів, активізацію етичних норм та дієвість наукового сектору країни.

Важливим аспектом подальшого активного розвитку книговидавничого сектору є формування бренду вітчизняних книговидавництв та їх промоція. Адже бренд книговидавництва – це знак якості, який гарантує читачеві якісну покупку книги, а значить – стимулює продаж книг. Саме тому дослідження у цій сфері є важливим для подальшого розвитку книжкового сектору.

Для більш глибокого розуміння питання відокремимо функції бренду книговидавництв. Першою функцією бренду є можливість знизити ризики. Якщо індивід купує товар відомого бренду, то небезпека придбати неякісну книжку є істотно меншою. І чим дорожчий товар, тим важливіший цей чинник. По-друге, бренд – спосіб самоідентифікації або створення іміджу видавництва в очах оточуючих індивідумів. По-третє, в бренді закладена інформація для споживача. Під час прийняття рішення про покупку, надійний бренд дає потенційному покупцеві всю необхідну інформацію. Йому не потрібні додаткові відомості: якщо покупець знає саме цей бренд видавництва, то уявляє собі рівень якості даної книги. Четвертою функцією бренду є рекламна, оскільки спрощується доступ до представників ЗМІ на світські заходи. Адже, журналіст швидше візьме інтерв'ю у редактора «розкрученого» видавництва; аналогічно вчинять і організатори спеціальних заходів.

Досліджуючи питання бренду книговидавництв, важливим є розуміння процесу побудови бренду українськими книговидавцями. Тому доцільно розглянути ті інструменти, що використовуються в Україні, зрозуміти їх потенціал тощо.

Інтернет є перспективним прибутковим рекламним майданчиком, і не дивно, що все більша кількість видавництв прагнуть мати якісний корпоративний сайт, що є важливим інструментом формування бренду. Створення сайту – можливість ефективної презентації видавництва в мережі і умова для динамічного розвитку. Він дозволяє збільшити базу прихильників, покупців, партнерів, підняти імідж видавництва. Сайт включає різні каталоги товарів, послуг і програмні модулі, які можна змінювати в процесі експлуатації сайту. Це важливо під час появи нових книжок, авторів, адже можна додавати новини. Утім, слід враховувати, що сьогодні, в умовах постійної конкуренції, зростають і вимоги до веб-сайту. Корпоративний проект повинен вирізнятися серед його подібних; легко знаходитися через пошукову систему, мати ексклюзивний дизайн, анімаційні елементи, надавати інформацію про товари і послуги, мати доступну навігацію. Варто враховувати під час написання корпоративного сайту доменне ім'я, під яким реєструється сайт у мережі Інтернет (адреса, місце знаходження сайту в мережі); воно також має набір характеристик, що допомагають книговидавцеві та споживачу порозумітися, тому доменне ім'я має бути простим, тотожним назві видавництва, мати спрощений варіант написання латинськими літерами.

Проаналізувавши активність вітчизняних видавництв в мережі Інтернет, помітимо, що лише потужні центри мають корпоративний сайт. Але їх ресурси не вирішують рекламні маркетингові і збутові завдання загалом через неграмотну побудову роботи і дизайну корпоративного сайту, що потребує постійної технічної і фінансової підтримки. Зовнішня реклама – потужний імпульс розвитку бізнесу і спосіб заявити про себе як про учасника ринку. Це масовий інструмент залучення уваги потенційних клієнтів.

Українські видавництва використовують потенціал зовнішньої реклами в комплексі рекламування книжкової новинки, де на макеті вказується і логотип або назва видавництва. Хоча, використання декількох рекламних площ у містах-мільйонниках істотно вплинуло б на популярність видавництв. Ефективність зовнішньої реклами сягає 100%. Це найбільший показник серед усіх інших її видів.

Радіо, телебачення, автомобільна індустрія тощо зробили свій внесок у рекламний бізнес, перетворивши рекламу на потужну зброю на ринку товарів. Проте, незважаючи на таку різноманітність її видів, більшість людей схильна довіряти лише одному з них: зовнішній рекламі. Бо саме вона не змінилася від початку свого створення. При цьому функція в ній залишилася колишньою: забезпечувати споживача інформацією [2; 18].

Щоб усвідомити ненав'язливість зовнішньої реклами, досить проаналізувати вивіски, вказівники, макети, світлові пристрої на магазинах або підприємствах. Всі перераховані види реклами не нав'язують товар, а лише повідомляють про існування тієї або іншої організації в будівлі. Заходити туди чи ні, індивід вирішує сам.

Так, зовнішня реклама – найбільш доступний вид реклами, оминаючи інтернет. Утім, якщо інтернет хоч і має постійно зростаючі показники аудиторії, але зовнішня реклама має 100% контактів із потенційними споживачами, що для незабезпеченої сфери книговидавництва було б доречним.

Поняття фірмового стилю з'явилося на початку ХХ ст. у США, коли в одній сфері почали з'являтися компанії, що за всіма ознаками характеризувалися як конкуренти, а тому постало питання їх ідентифікації. Бізнесмени почали створювати фірмові знаки – логотипи, використовувати їх на вихідних документах і одязі працівників. Сьогодні корпоративний стиль розробляється на основі логотипу і знаку. У цей образ вкладаються не лише графічні елементи, але і психологія продажу (наприклад агресивний маркетинг), географічне місце розташування компанії, соціологічні образи суспільної середі. Потім розробляється логотип. На початку розробки, визначаються елементи: ідея, кольорова гама, шрифти, стандарти і рекомендації щодо нанесення корпоративної символіки. Носієм стилю може бути документація, зовнішня реклама, веб-сайт, будівля офісу, магазину.

Логотип компанії будується в двох візуальних системах: перша – нерухома – система нанесення логотипу графічним способом на нерухомі об'єкти (бланк, візитка) друга – динамічне середовище – система, коли логотип знаходиться в русі – наприклад, на борту транспортного засобу або відеоролику. Існує три стилі логотипів: «агресивний» (спорт-інвентар і спортивний одяг, авто- і мото-техніка тощо). Тут використовуються різкі експресивні динамічні форми, абстрактні образи, важка і контрастна кольорова гама, тут доречний екстрим, «брутальність», агресія, використання зображень вогню і водних потоків, графіті, метал тощо; «позитивний» стиль (дитячі товари, товари для вагітних, продукти харчування для сім'ї тощо) – у цьому стилі переважають округлі і наближені до кола форми, зрозумілі образи тварин, людей; «нейтральний» стиль (все останнє) – тут доречні будь-які поєднання, але яскравих емоцій такі логотипи зазвичай не викликають. Використовуються гармонійні кольорові поєднання, м'який і теплий кольоровий контраст.

Вітчизняні книговидавці ознайомлені з поняттям «фірмовий стиль» і мають у розпорядженні графічну символіку свого видавництва – логотип. Проте його використання є обмеженим через обмеженість участі у рекламному процесі національної книжки і книговидавництва.

У перекладі з англійської банер (banner) має кілька значень: це і заголовок, і гасло, і девіз. Для рекламистів це рекламний носій, що використовується у двох форматах. Першим форматом його використання є макет із нанесенням на ньому рекламного тексту або зображення, що використовується переважно в зовнішній рекламі. Подібне використовується видавництвами на різних заходах на умовах взаємовигідних домовленостей; ними обрамляються столи промовців на прес-конференціях, презентаціях, виставкових стендах.

Залежно від середовища, у якому використовуватиметься банер і конструкції, на якій він буде розміщений, для його виготовлення використовують різні матеріали, від картону до армованого вінілу, банерного паперу і поліпропілену. Це – I група банерів, що використовуються як зовнішня реклама.

Друга група – інтернет-банери використовуються для залучення уваги відвідувачів сайтів. Часто видавництва обмінюються своїми банерами з дружніми учасниками ринку – контрагентами (учасники ринку, що випускають неконкурентну, у ставленні до даного видавництва, літературу) з культурологічними, пізнавальними сайтами, на спеціалізованих форумах і спеціалізованих сайтах, що пишуть про книжки. Сьогодні банерна реклама стала домінуючим способом реклами в мережі і це свідчить про її ефективність. Проте українські видавці не використовують цей рекламний ресурс із двох причин – відсутність кваліфікованих спеціалістів і коштів. Комунікація зі ЗМІ є важливим у досягненні рекламної мети видавництва. На сьогодні видавці у якості коментаторів можуть взяти участь у підготовці журналістських матеріалів – інтерв'ю, рецензії, огляди, аналітичні матеріали, інформаційні замітки. Взаємодія зі ЗМІ вигідна для видавництва, оскільки відбувається безкоштовно, використовуючи всі вигоди друкованих ЗМІ.

Українські видавництва, що опанували специфіку роботи із зарубіжними грантами, мають додаткові джерела доходу за рахунок спонсорвання процесу виходу книги зарубіжного видавця в Україні та її промоушен. Так, велика частина грантів виділяється на переклад художньої літератури, але часто посольства надають підтримку також і на переклад наукової літератури про культуру своєї країни. Для прикладу, щороку посольство Фінляндії субсидує переклади фінської літератури на інші мови світу на суму 300.000 євро [6; 207].

Організація творчого вечора автора чи декількох авторів є рекламою для книговидавництва. Це показник успішності, фінансової спроможності та надійності видавництва, що є активним творенням культурологічних процесів у країні. Так, головна мета творчого вечора – презентація творів автором та книговидавництвом, спілкування з шанувальниками, пресою тощо. Найчастіше цей метод використовують у святкуванні ювілею книговидавництва, авторів чи знакової творчої події – тираж книги, отримання нагороди, державних знаків визнання, тощо. Організація творчого вечора також є затратною частиною для будь-якого автора чи книговидавництва. Чим вище рівень події, тим більше потрібно вкласти грошей.

Презентація книги є важливим інструментом у даному процесі. Презентація офіційне представлення створеного підприємства, фірми, проекту, продукції, товару, певному кола запрошених осіб, представникам ЗМІ. Мета презентації – просування певного бренду. Поняття «бренд» застосовується в найширшому сенсі: ім'я людини або компанії, ідея або стратегія, товар або послуга, нова корпоративна або ринкова політика, сама компанія, якщо вона зацікавлена в залученні інвесторів.

Будь-яка можливість зустрічі споживача і постачальника товару або послуги не тільки збільшує впізнаваність бренду, дає можливість сторонам краще дізнатися та зрозуміти один одного. Презентації надають можливість особистого контакту, стають значущими елементами стратегічного маркетингу, зокрема і для книговидавничої сфери.

Психологи відмітили, що люди запам'ятовують 10% прочитаного, 20% почутого, 30% побаченого, 100% того, що викликало у них живий інтерес та емоційну залученість. Тож зустріч-презентація залишається одним із найефективніших інструментів маркетингу і PR. Стимулюючи всі форми сприйняття (зір, слух, відчуття, емоції), презентаційний захід дозволяє добитися максимального результату. Презентації книг є одним із поширених рекламних методів, що використовуються у книговидавничій сфері. На жаль, він використовується не завжди належним чином через брак коштів та професійного підходу. Цікаво, що презентації нової пісні, кліпу чи фільму, організують на більш високому рівні,

використовуючи всі елементи проведення цієї події, що впливає на формування популярності артиста, співака, рекордингової компанії та продюсера.

Автограф-сесії – запланована зустріч автора та книговидавництва з читачами, що супроводжуються наданням автографів та фотографуванням. У даному разі прослідковується процес формування комунікації з читачами, залученням нових та пропагування себе у якості солідного книговидавництва. Найчастіше їх проводять у книжкових магазинах, книжкових виставках тощо. Цей метод можна використовувати на інших заходах культурного спрямування, де є читачі та представники ЗМІ.

Промоушен-тур є ефективним способом розкручування імені книговидавництва. Його суть у наступному: письменник від книговидавництва повинен з'явитися в якомога більшій кількості місцевих теле- і радіопрограм, дати інтерв'ю пресі, організувати зустрічі з читачами і автограф-сесії в книжкових магазинах. Поряд із ним завжди знаходиться представник книговидавництва, що також надає пресі та гостям коментарі та зауваження.

Кращі зразки рекламної поліграфії були, є і залишаються найдієвішим знаряддям реклами і мають певний набір характеристик. На відміну від теле-, радіо- й інших видів рекламної продукції, рекламна поліграфія (календарі з логотипом фірми, листівки, буклети, візитки, каталоги) не викликає негативних емоцій через нав'язування інформації носієм. Користь поліграфічної реклами не потребує пояснення. Практичність календаря або записника з логотипом рекламованого товару не викликає сумнівів, а багаторазовий перегляд споживачем грамотно оформленої поліграфічної реклами неодмінно створить стійкий ефект запам'ятовування; довготривалість дії. Якщо розроблений стиль і дизайн торговельної марки (логотипу) створений вдало, то, трохи модифікуючи носії, можна використовувати рекламу досить довго. Сила підсвідомої дії поліграфічної реклами в її латентній дії на споживача. Проте за відсутності фінансових коштів у вітчизняних видавців практично не використовується або лише друкуються візитки керівництва і рекламні листівки напередодні заходів: виставка, презентація, прес-конференція. А така поліграфія, як календарі, листівки різних форматів, плакати, буклети, каталоги, фірмові бланки і конверти, воблери, флаєри, ще й сьогодні не знайшли активного споживача в особі вітчизняного книговидавця.

Сувеніри з нанесенням логотипу також практично не використовуються вітчизняними книговидавцями. Хоча ефективність цієї продукції суттєва, адже якщо листівки схильні до знищення унаслідок їх непотрібності, то чашка, футболка, парасолька, ручка і сотні інших корисних атрибутів необхідні щодня.

Виставка – форма контакту підприємства з цільовою аудиторією і потенційними партнерами, частина маркетингових комунікацій фірми. Її учасники збираються на одній території і представляють відвідувачам і один одному свої досягнення або новинки.

Ярмарка відрізняється від виставки тим, що під час її проведення є можливість придбання експонованих товарів. Вітчизняні книговидавництва охоче беруть участь у проведенні книжкових виставок-ярмарок завдяки великій відвідуваності читачами даного заходу через можливість переглянути пропозиції сотень книговидавництв та придбати книгу за ціною видавця. Враховуючи наявність конкурентів та потенційних відвідувачів, книговидавництва рекламуються, використовуючи рекламні інструменти в рамках власного виставочного стенду, а також беручи участь у спеціальних заходах, що відбуваються безпосередньо в рамках виставки.

Час від часу у книговидавничому бізнесі проводяться прес-конференції, присвячені приїзду іменитих зарубіжних авторів або виходу нової книги, до і після виставок, напередодні книжкових конкурсів. Так, прес-конференція – захід для ЗМІ, що проводиться у випадках коли є суспільно значима новина, яку організація хоче повідомити представникам ЗМІ. Зазвичай у ході прес-конференції її учасники відповідають на питання журналістів, пов'язані з темою прес-конференції.

Другим за ефективністю заходом є проведення презентацій. До речі, фахівці-дослідники ринку дійшли висновку, що презентація є важливим інструментом для початкового етапу просування продукту на нові ринки. Презентація – дієвий маркетинговий інструмент, здатний привабити потенційного клієнта, переконати можливого партнера в серйозності іншого партнера. Здебільшого українські книговидавництва збирають гостей та журналістів у тематичній кав'ярні, наприклад, у Києві це «Купідон», «Бочка», «Бабуїн», «Антресоль»; у Львові – «Лялька». Під фуршет книговидавець та автор презентують присутнім книжкову новинку. На Заході практикуються під час презентацій публічні читання своїх творів. Але якщо зацікавленість журналістів культурної сфери там складає майже 90% навіть за несприятливих політичних та природних умов, то українські журналісти лінуються відвідувати подібні заходи, а тригодинне прослуховування читання автора може завершитись провалом [9; 24].

Найбільш відвідуваними є посольські заходи: прийом, презентація посольством перекладу, здійсненого за програмою грантів, призначення нового посла, введення нових культурних програм та ін. Завдяки присутності високопоставлених шанованих персон, зірок, бізнесменів, політиків подібні заходи мають високий показник відвідуваності та популярності. Окрім того, фуршети влаштовані посольствами, вражають різноманітністю та масштабом, чого не можуть забезпечити українські книговидавці на власних презентаціях. Тож попри наявність великої кількості ефективних та економічних рекламних інструментів щодо формування й подальшого просування бренду книговидавництва, майже усі вони використовуються не на повну силу. Цьому передують такі фактори: обмеженість у фінансових ресурсах, відсутність підтримки з боку держави, грамотного законодавчого забезпечення діяльності вітчизняних книговидавництв, наявності пільгових програм, прозора політика щодо регулювання діяльності книговидавництв, а також відсутність розуміння з боку керівників та власників книговидавництв ефективності та необхідності впровадження PR-відділів.

Джерельні приписи

1. **Абрамова Г.П.** Хозяйственный механизм книгоиздания и основные направления его совершенствования: Уч. пос. / Г.П. Абрамова. – М.: МПИ, 1988. – 52 с.
2. **Акаймова А.** Вплив реклами на розвиток книжкової справи в Україні (90-ті рр. ХХ ст.) / А.Акаймова // Вісн. кн. палати. – 1999. – № 10.
3. **Афанасенко О.** Інформаційні можливості книжкового ринку України / О.Афанасенко // Вісн. кн. палати. – 2003. – № 7. – С. 8-10.
4. **Афанасенко О.** Сучасний книжковий ринок України як об'єкт професійного дослідження: [Суб'єкти книжкового ринку України, особливості функціонування] / О.Афанасенко // Вісн. кн. палати. – 2004. – № 3. – С. 28-30.
5. **Война В.** Рекламно-видавничий бізнес України на тлі загальносвітових тенденцій / В.Война // Рекламист. – 1997. – № 5. – С. 6-7.
6. **Герчук Ю.** Художественная структура книги / Ю.Герчук. – М., 1984.
7. **Глотова Г.** Маркетинг видавничої продукції / Г.Глотова, О.Добровольский // Вісн. кн. палати. – 2003. – № 1. – С. 8-12.
8. **Глотова Г.** Тактика маркетингу книготорговельних підприємств України в умовах книжкового ринку / Г.Глотова // Поліграфія і видавничча справа. – 1999. – № 32. – С. 205-210.
9. **Ключковська Г.** Книжкова промоція: прямо до читача / Г.Ключковська // Вісн. кн. палати. – 2000. – № 5.

Резюме

Досліджені інструменти, що використовують книговидавництва – корпоративний сайт, зовнішня реклама, формування фірмового стилю, логотипу, банерна реклама, робота зі ЗМІ, гранти на переклади тощо.

Ключові слова: книговидавництво, реклама, письменник.

Summary

In the article the gone into detail information is given about instruments which now use home publishing house, is creation of corporate site, external advertising, forming of brandname (corporate) style and creation of logotype, advertising, work with mass medias, underbacks on translations, creative evening, presentation of book.

Key words: publishing house, advertising, writer.

УДК 37.034-053.6

**Чуздюк Г.М. – аспірант кафедри загальної і соціальної педагогіки
та акмеології РДГУ****ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Модернізаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, збігаються у часі з поширенням та поглибленням глобальних тенденцій світової цивілізації: моральним зубожінням, проявом деформації в системі ціннісних орієнтирів сучасної молоді, зниженням значущості моральних принципів, норм та ідеалів, низьким рівнем розвитку моральної культури, духовно-моральних цінностей і почуттів, викривленням моральної мотивації та нехтуванням моральними потребами. Чи не найнижчу сходинку, у духовному світі молодих людей, займають морально-ціннісні орієнтації, глибинним підґрунтям яких є моральні цінності, що виступають основним орієнтиром моральної поведінки людини. Тому в наш час *є актуальною проблема* формування морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Метою статті є дослідити, що являють собою ціннісні орієнтації у моральному житті сучасного студента та проаналізувати їх взаємозв'язок із формуванням морально-етичних цінностей у молодих людей.

Ціннісна проблематика турбує людину відтоді, як вона усвідомила свою відокремленість від навколишнього світу і водночас зв'язок із ним.

Поняття «ціннісні орієнтації» як наукова категорія досліджувалося у різних галузях науки: філософії, соціології, психології та педагогіки. Так, вітчизняні філософи (В.Василенко, О.Дробницький, Д.Столович та ін.) розглядають категорію «ціннісні орієнтації» на рівні сутнісних сил людини як важливу ознаку особистості, що зумовлює регулятивну функцію її поведінки [9]. В основу соціологічного підходу до ціннісних орієнтацій (Т.Бутківська, А.Здравомислов, В.Ольшанський та ін.) [3] покладена трактовка ціннісних орієнтацій як найважливіших регуляторів суспільної поведінки. Психологи (Б.Ананьєв, Л.Виготський, Г.Костюк та ін.) розглядають ціннісні орієнтації як елементи внутрішньої структури особистості, що визначають стратегічну мету її життя, як внутрішній регулятор діяльності людини (С.Нартова-Бочевар) [2].

На думку А.Здравомислова, ціннісні орієнтації крім регулюючої функції, є ще й засобом виховання, цілеспрямованого впливу, їх дія розповсюджується не лише на структури свідомості, а й на підсвідомість. Вони впливають на мотиваційну сферу особистості, виражаються у боротьбі між обов'язком та бажанням [3]. З цим висловлюванням солідарні також і педагоги.

Зокрема, П.Ігнатенко, Л.Крицька, О.Сухомлинська та ін. вбачають у ціннісних орієнтаціях провідний механізм впливу на особистість, її поведінку, а виховання на основі цінностей вважають основним шляхом реалізації її духовно-морального потенціалу. При цьому сучасні педагоги (В.Алексєєва, К.Донченко, Н.Волошина) додають, що ціннісні орієнтації характеризуються як спрямованість особистості на ті чи інші цінності і як такі, що визначають її поведінку, потреби, інтереси, рівень свідомості. Як влучно до цього додає О.Норов, ціннісна орієнтація особистості – результат проекції цінності – «явища соціумної свідомості на емпіричну площину свідомості індивідуальної» [7; 25]. Звідси випливає, що цінності пов'язані з ціннісними орієнтаціями, тому їх треба вивчати у повній взаємозалежності. Як елемент структури особистості, найважливіше утворення свідомості та самосвідомості, ціннісні орієнтації визначають стратегію моделі поведінки людини, відображають, чи внутрішньо готова особа до здійснення якоїсь певної дії, вчинку, у відповідності до власних потреб та інтересів.

Сенситивним періодом у вартісно-орієнтаційному становленні особистості молоді людини є студентські роки. Саме цей вік вважається зрілим для формування морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді, забезпечення їхнього функціонування як особливої системи, котра справляє значний вплив на особистісну спрямованість, моральну активність, вироблення стійкої системи морально-етичних цінностей, впливу на моральні потреби, інтереси, моральну мотивацію; сприяє моральному самовдосконаленню молоді людини.

Сучасний дослідник проблем морального виховання студентської молоді О.Кузнецова, наголошує на важливості вивчення ціннісних орієнтацій студентства, адже вважає, що тим самим вивчаємо особистість студента як певний морально-психологічний тип. Вона виділяє три найзагальніші рівні ціннісних орієнтацій молодих людей:

а) орієнтація на різноманітні цінності (навчання, знання, покликання, начитаність, усвідомленість свого місця в житті, соціально значуща перспектива тощо). Саме на цьому рівні виникають різноманітні соціальні, духовні, естетичні потреби, що мають вплив і на моральні орієнтири молоді;

б) зовнішній, формальний характер ціннісних орієнтацій, коли студент зорієнтований на вищі цінності зовні, формально, що свідчить про деяку моральну ущербність індивіда;

в) відсутність ціннісних орієнтацій у зв'язку з несприятливим духовним і етичним розвитком. У таких студентів відсутній світогляд, що визначає моральне самовизначення людини; її життєва спрямованість – аморфна, імпульсивна [4; 29].

Звідси, випливає, що цінності повністю впливають на ціннісні орієнтири особистості і ніби трансформуються у них.

У теорії та практиці виховання важливим є врахування того, що тільки визнана в результаті оцінки цінність, усвідомлювана і пережита як така, спроможна виконувати свою найважливішу функцію – орієнтира при прийнятті рішення людиною у тому чи іншому поведженні. У свою чергу, морально-ціннісні орієнтації, що виступають як провідні в набутті людиною своєї суті, слугують цілям відтворення і нарощування морального потенціалу суспільства [6]. Коли відомо, яким моральним цінностям молода людина віддає перевагу, то можна відповісти на питання, що служить її орієнтиром у житті.

При цьому Т.Куртева вказує на важливу роль потреб у творенні, освоєнні та реалізації цінностей [5]. Вивчаючи систему та структуру потреб студентів В.Вербець наголошує, що до найважливіших моральних потреб молоді належать потреби у визнанні, повазі зі сторони оточуючих і, насамперед, колективу, групи членом якої є особистість, у бажанні створювати та підтримувати морально-психологічний клімат у студентському колективі, у сім'ї, повсякденному спілкуванні тощо [1]. Звідси випливає, що важливим завданням ВНЗ є створення умов не тільки для формування професійних якостей молоді людини, а й морально-духовних орієнтирів майбутнього фахівця, створення такого стилю життя колективу ВНЗ, що надавало б можливість кожному студенту перейматися суспільно важливими інтересами, законами і нормами поведінки, виступало б як джерело моральної спрямованості студентів, вихованні студентства як потенційного творця не лише матеріальних, а й духовних цінностей. Крім цього важливо враховувати, що ціннісні орієнтації визначають сутнісні характеристики особистості, а тому, на нашу думку, потрібне створення певної розробки методики формування ціннісних орієнтирів, перевірки критеріїв сформованості моральних цінностей молоді на кожному віковому етапі.

А.Павліченко при цьому додає, що потрібна увага викладачів не на збільшенні обсягу навчальної інформації, а на її «ціннісному заакцентуванні» [8; 107]. Лише за таких умов отриманні знання перейдуть у переконання і ціннісні орієнтації, що реалізуються у поведінці особистості. При цьому, на думку В.Ядова, включення ціннісних орієнтацій у структуру особистості, дозволяє пізнати найбільш загальні детермінанти мотивації поведінки [10]. Адже поведінка, що підпорядкована системі стійких морально-ціннісних орієнтирів є і їх

реалізацією, свідчить про свідоме керування своїми вчинками та діями. Крім цього, засвоюючи моральні цінності суспільства і перетворюючи їх на ціннісні орієнтири, мотиваційні сили своєї поведінки, студент стає активним творцем як у суспільній, так і в духовно-моральній діяльності.

Отже, аналізуючи, що собою являють ціннісні орієнтації у різних галузях наук та їх безперервний взаємозв'язок із моральними цінностями, бачимо, що найважливішим періодом у формуванні морально-ціннісних орієнтацій є навчально-виховний процес у ВНЗ: насичений на різну інформацію та прояви різної поведінки, і саме тут молодій людині потрібно вибрати те, що буде професійно та духовно визначати її життєвий шлях, її морально-ціннісні орієнтири.

Джерельні приписи

1. **Вербець В.В.** Соціально-педагогічний моніторинг у вузі. Методологія. Методика. Організація [Текст] / В.В. Вербець. – Рівне: РДГУ, 2002. – 309 с.
2. **Волос М.** Ціннісні орієнтації в структурі особистості [Текст] / Марія Волос // Наук. записки. Серія: педагогіка і психологія. – Острог. – 1998. – № 5. – С. 12-15.
3. **Здравомыслов А.Г.** Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
4. **Кузнцова О.А.** Моральне виховання студентів вищих навчальних закладів [Текст]: навч. посіб. / О.А. Кузнцова. – Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2006. – С. 28-29.
5. **Куртєва Т.С.** Морально-ціннісні орієнтації як засіб формування гуманістичного спілкування [Текст] / Т.С. Куртєва // Пед. науки. Зб. наук. праць. – Вип. 31. – 2002. – С. 211-213.
6. **Моральна свідомість та самосвідомість особистості** [Текст] / за ред. проф. М.В. Савчина, доц. І.М. Галяна. – Дрогобич, 2009. – 288 с.
7. **Норов О.** Гуманістичні ціннісні орієнтації [Текст] / Олександр Норов // Рідна школа. – 1997. – № 11 (816).
8. **Павліченко А.** Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості [Текст] / Анатолій Павліченко // Психологія і суспільство. – 2005. – № 4.
9. **Столович Л.Н.** Природа этической ценности / Л.Н. Столович. – М.: Политиздат, 1972. – 271 с.
10. **Ядов В.А.** Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / В.А. Ядов. – М.: Академия, 1979. – 84 с.

Резюме

Порушується питання однієї із найважливіших проблем сучасної молоді: формування її морально-етичних цінностей та орієнтацій як важливих складових духовно-морального розвитку особистості.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, моральні цінності, студентська молодь.

Summary

The article brings up into consideration one of the most important problems of modern youth: forming their moral-ethic values and orientations as main elements of inner development of an individual.

Key words: value orientations/system, moral values, student youth.

УДК 85(4Укр)

Жалко Т.Й. – канд. філол. наук,
доц. Луцького ін-ту розвитку людини «Україна»

МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА: СТИЛЬ ЖИТТЯ ЧИ КРИЗА СУСПІЛЬСТВА

(на прикладі неформального молодіжного об'єднання готів м. Луцька)

Ще до проголошення незалежності України в державі розпочалась активна діяльність неурядових громадських організацій так званого третього сектору. Відповідно до нових процесів демократизації українського суспільства, громадські організації зайняли певний спектр вирішення суспільно важливих проблем: соціальних, економічних, політичних, культурних, формуючи громадянське суспільство. Тобто, недержавні організації поряд з органами державної влади, місцевого самоврядування, реалізовували політику щодо реформування соціально-економічного життя країни, розвитку молодіжної політики тощо.

В умовах кризи найбільше піддається впливам та краху ідеалів молоде покоління, оскільки у них ще не сформована система цінностей, а світогляд настільки мінливий, що зміна настроїв може призвести до втрати морального та психологічного клімату нації. Щоб допомогти молоді, необхідні знання тенденцій розвитку молодіжної культури, її психологічних особливостей, виховання, особливостей її соціалізації, способу життя, ціннісних орієнтацій, формування життєвих планів.

Мета статті – охарактеризувати історичні аспекти й сучасний розвиток молодіжної субкультури готів загалом та м. Луцька і з'ясувати їх вплив на формування особистості.

В Україні лише 2% молоді перебувають в офіційно зареєстрованих молодіжних організаціях і понад 25,5% – у неформальних угрупованнях [6; 52]. Представники різноманітних субкультур намагаються виразити свою індивідуальність, тому все більше підлітків приймають ту чи іншу субкультуру.

Поняття «молодіжна культура» пов'язане з так званим «рухом перелітних птахів» («Wandervogel»). Його початок асоціюють із заснуванням 1901 р. у м. Берлін товариства «Перелітні птахи – комісії учнівських подорожей», що намагалися відійти від міського життя, поганих звичок та ін. негараздів цивілізації. Подорожі повинні збагатити молодь особистою свободою і показати нове життя. Саме тоді педагоги-реформатори ввели новий термін – «молодіжна культура». Він був створений наперекір культурі дорослих, згідно з якою підлітки повинні підкорятися волі старших і школі, принципи якої побудовані на авторитеті учителів. Термін підкреслював важливість молодості як самостійного етапу людського життя.

Субкультури – слово, що масово ввійшло у побут пострадянського простору. У більшості випадків термін «субкультура» застосовується у ставленні до молодіжних груп, що ведуть схожий спосіб життя, слухають подібну музику, мають спільні ідеали і т.д. Кожен представник субкультури приймає норми, цінності, стиль життя за зразок свого існування. Однак паралельно з цим існують і зовнішні атрибути, що засвідчують належність до певного угруповання, як, наприклад, жаргон (сленг), зачіска, одяг, атрибутика, зовнішній вигляд тощо.

У широкому розумінні термін субкультура – будь-яка група, що входить до складу «великої культури», але її члени мають інтереси та погляди, що відрізняються від інтересів тих, хто належить до «верхівки» культури. У вузькому розумінні – будь-яка група, що відрізняється стилем та ідентичністю [6; 52]. Субкультури володіють системою внутрішніх правил, що дозволяють їх представникам ідентифікуватися: вони мають спільні погляди, а якщо в силу певних причин чийсь погляд не співпадає із загальними, він перестає бути членом групи (переходить до іншої субкультури).

Кожна субкультура характеризується й певними ознаками. По-перше, у них суворі внутрішні правила; по-друге, у них діють механізми, що забезпечують вихід тих, хто думає по-іншому з групи. Багато субкультур мають структурований процес навчання, який обов'язково проходять кандидати, перш ніж стати «своїми». Субкультури формуються навколо добровільних організацій і є їх вищою ланкою, яка володіє стійкістю і не впливає на культуру як таку; субкультура народжується, живе і зникає, а підґрунтя культури при цьому зберігається.

Західні науковці по-різному тлумачать причини виникнення субкультур. Так Р.Левінталь говорив про те, що старше покоління все менше може допомогти молодшому у процесі розробки норм поведінки, які відповідали б сучасним вимогам. Наміри молоді не задовольняються ні у прагматично орієнтованих сім'ях, ні традиційних закладах чи організаціях, які дотримуються усталених норм та цінностей [1]. Найчастіше субкультурні прояви молоді виражаються у різних формах асоціальної поведінки окремих груп підлітків, що шокують суспільство зовнішнім виглядом, манерами, інтересами, вибором стилю життя. Т.Парсонс, натомість вважає, що причина протесту молоді криється у протистоянні світові дорослих – «нетерпіння» дітей зайняти місце батьків у соціальній структурі. У М.Мід інша точка зору: молодь приходить уже дорослою в той світ, до якого її готували у процесі соціалізації. Однак зі зміною структури суспільства пріоритети теж змінилися. Звідси і починається ріст молодіжних організацій, що відштовхують від себе світ дорослих, їх не цікавий та не потрібний досвід. Результат перебування у лоні культури інший: не вживання у стару культуру, а побудова нової [1]. Виходячи з цього, аналіз субкультур західними вченими заснований на досвіді діяльності неформальної молоді в умовах демократії і стабільної економіки.

Що ж до типології культур, то вона різноманітна. Науковці виділяють критерії, за якими можна їх класифікувати. За соціально-правовою ознакою виділяють: просоціальні (соціально-активні), із позитивною спрямованістю (групи екологічного захисту, охорони пам'яток, навколишнього середовища); соціально-пасивні, діяльних яких нейтральна по відношенню до соціальних процесів (музичні та спортивні фанати); асоціальні – хіпі, панки, злочинні угруповання, наркомани і т.ін.

З.Сікевич подає іншу характеристику неформального самостійного об'єднання молоді, виходячи з того, що приналежність до тієї чи іншої групи може бути пов'язана з багатьма чинниками: способом проведення вільного часу – музичні та спортивні фанати, металісти, люгери і навіть нацисти; соціальною позицією – екокультурні; способом життя – «системники»; з альтернативною творчістю – не визнані живописці, скульптори, музиканти, актори, письменники та ін. [4].

Провівши соціологічне дослідження і використавши статистичні дані минулих років, можна виділити 10 головних проблем української молоді. Це: злочинність, гроші, безробіття, освіта, дозволя, здоров'я, наркотики, проституція, власні права й обов'язки, сім'я. Аналіз проблем свідчить, що вони розташовані у кількох площинах і пов'язані з можливістю реалізації молоддю своїх прав як людини, громадянина, члена суспільства. Від реалізації цих прав залежить перспектива розвитку і майбутнє України. Зважаючи на дослідження українських й зарубіжних вчених, можна виділити причини, що сприяють приходу неповнолітніх у неформальні групи:

1) вікова потреба підлітків і юнаків у відособленні, автономізації, що проявляється у прагненні до самостійності, незалежності, пошуку можливості самореалізації, які є основними причинами виникнення різноманітних неформальних об'єднань;

2) захист у різних його проявах – психологічному, фізичному, моральному, матеріальному; відчуття захищеності, набуте в групі, підвищує самооцінку підлітка, упевненість у собі;

3) доступ до інформації, яку підліток не отримує в сім'ї чи школі;

- 4) емоційно насичене спілкування, задоволення від групової діяльності;
- 5) чесність, відвертість, щирість відносин у групі ровесників;
- 6) можливість подолання внутрішнього конфлікту особистості та конфлікту в мікросоціумі, насамперед у сім'ї, тобто відсутність уваги й розуміння з боку дорослих посилює вплив формальних і неформальних колективів;
- 7) гедонізм (прагнення до отримання максимально сильних приємних відчуттів);
- 8) бажання підлітків компенсувати недоліки спілкування, закладені в традиційних структурах навчальних закладів [3; 15].

Загалом, причинами створення неформальних об'єднань є реакція на недоліки роботи з молоддю, прагнення проявити самостійність, бажання задовольнити потреби й інтереси, потреба у спілкуванні як прояв молодіжної свідомості та розвитку.

Досліджуючи субкультуру м. Луцька, відмітимо що тут зосередженні декілька молодіжних угруповань, незважаючи на те, що місто є невеликим. Це, зокрема: готи, емо, хіппі, панки, репери, металісти, гопники та ін. Це молодіжні формації з власною філософією життя, моральними принципами, переконаннями. Оскільки об'єктом нашого зацікавлення є готи, зупинимося на традиціях цієї молодіжної субкультури детальніше.

Соціальна комунікація готичної субкультури налагоджена й не відзначається яскраво вираженими антисоціальними настроями. «Готика» – сукупне поняття, яким знаменують стиль життя, світогляд та життєву філософію, комплекс напрямів мистецтва (музика, література, кіно, фото, архітектура) разом з їх носіями, готами, і разом становлять «готичну субкультуру». Представники руху з'явилися 1979 р. на хвилі пост-панку. Панківський епатаж готи спрямували в русло пристрасті та вампірської естетики. Готів можна виділити за буденним одягом чорного кольору (корпоративний імідж) або ж помітити ефектний вампі-імідж, що кидається у вічі: щільна чорна косметика, підводки, спектр кольорів помади і нігтів – від яскраво-червоного до чорного.

Імідж – ознака, за якою готи відрізняються від представників інших субкультур і за якою визначають своїх серед інших. «Готичний імідж» різноманітний. Зазвичай, це корсети з оксамиту, шкіри чи латексу переважно чорного кольору. Плаття, спідниці – найрізноманітніші, часто створені на кшталт «історичного» костюму – із використанням мережив. Кольори використовують різні, але домінують чорний, фіолетовий і бордовий. Іноді спідниці одягають і чоловіки-готи. Поширений вид готичного одягу – кофтинки-сітки, що носять як жінки, так і чоловіки, теж переважно чорного кольору [5].

Зачіска відіграє важливу роль в іміджі готів обох статей. Це може бути пряме довге волосся або зібране у великий «хвіст». Часто його фарбують чорним, фіолетовим, червоним чи білим кольорами. Інколи можна побачити викрашене волосся «пасмами»: один колір на тлі іншого (наприклад, червоні пасма на тлі чорного волосся).

«Готика» почала розвиватися наприкінці ХХ ст. й пов'язана з музикою. Пісні характеризуються емоційністю, сумом, філософським, містичним змістом. Готи – перш за все світогляд, що базується на життєвих принципах (абсолютний індивідуалізм та романтика) і має свої ключові елементи – щоденний пошук краси, концентрована енергія емоцій. Основою життєвої філософії, світогляду та стилю життя готів досить часто є тексти багатожанрової музики (від «класичної» готики The Sisters of Mercy, Diary of Dreams, Deine Lakaien і мейнстрім-готики Rammstein до невизнаної свого часу готики Віктора Цоя та групи «Кому вниз»). Готична музика, або ж «готик-сцена», – об'єднує багато музикальних напрямів: gothic rock, gothic metal, різноманітну готик-електроніку (dark electro, synth pop), музику з елементами готики та багато іншого. Кожен гот слухає свою музику («свою готику»). Готи, що віддають перевагу металу не сприймають «електронну готику» називаючи її «попсою» і навпаки – ті готи, що слухають електронну музику негативно ставляться до «тяжких» жанрів готик-сцени. Усі музичні стилі, що входять у готик-сцену, рівноправні й рівносильні. Завдяки різноманіттю готик-сцена сильна. Готична музика завжди

піднесена, надемоційна, холодна (сумна), похмура з «ангельським» жіночим бек-вокалом, елементами хорового співу, дзвонами, використанням драм-машин і «темної електроніки». Основний вокал – сильний чи відсторонений «готичний» голос (переважно чоловічий, іноді – жіночий): надміру проникливий, улесливий. Іноді злий шепіт. Тексти пісень – від суто філософських і романтичних до життєвих, містичних, язичницьких. У більшості випадків, поєднання цих елементів створює підґрунття готичної музики [5].

Ознакою субкультури є пов'язані з готикою література, кіно, фото та інша «духовна їжа». Узагальнено можна сказати, що це література на стику жахів, екзистенціалізму, декадансу і романтизму, що дає силу для мислення і можливість зрозуміти себе та свої захоплення (від Лотреамонта, Стокера і Бодлера до Ремарка і Оруела, Камю і Сартра). Кіно, що змушує усвідомити загадкове (від німих монстрів епохи Носферату й Метрополісу до незрозумілості Лінча, Тарковського, Кубрика, Мурнау, Кроненберга: «Ворон», «Голод», «Соляріус», «Дракула», «Одісея 2001», «Загублене шосе», «Нічний дозор», «Інтерв'ю з вампіром»).

Атрибутика готів різноманітна. У ній виокремлюється єгипетська, християнська і кельтська символіка. Елементом готичної субкультури традиційно є хрест анкх – єгипетський символ вічного життя. Анкх увійшов у субкультуру після виходу на екран фільму «Голод». Час від часу використовуються інші єгипетські символи, такі як «Око Ра». Ці елементи використовують і як традиційні прикраси, і як елемент макіяжу.

Християнська символіка використовується рідше. Це, зазвичай, розп'яття, але у більш «стильному» виконанні. Популярним є хрест св. Якова (хрест-ніж), кельтські орнаменти, пентаграми [8; 128]. Універсальних знаків чи символів, що використовуються усіма готами, не існує. Домінантою при виборі атрибутів виступає естетика.

Прикраси, у переважній більшості, срібні, рідше – зроблені з інших білих металів (мельхіор, цинк). Форма й вигляд прикрас різноманітні; поширені кулони, брошки, каблучки й перстні. Ключовим для розвитку готики і одночасно суперечливим елементом уже понад 20 років є власне розуміння готики кожним її представником. Закономірними результатами субкультури на основі романтики та індивідуалізму стали аксіоми: у кожного гота власні тлумачення термінів «готи», «готики», і кожен є готом по-своєму. Завдяки такому підходу готик-сцена знайшла своїх прихильників і вкорінилася серед людей постійного духовного пошуку, підвищеної креативності чи загостреної чутливості. Це люди, що свідомо називають себе готами і дотримуються єдиного девізу: «нам не обов'язково бути разом, щоб бути готами. Але, коли збираємося разом, створюємо для себе окремий світ». Серед готів є атеїсти, християни, сатаністи, багаті й бідні, здорові й інваліди, монахи, політики, філософи. Усі вони – готи, і кожен з них – індивідуальність.

Є декілька видів готів: готи-андроїди (використовують багато гриму, люблять корсети, шкіряні ошийники, взуття на високих підборах), готи-язичники (одягають довгі плащі, балахони, капюшони, не фарбують волосся), кібер-готи (найбожевільніші з готів: волосся червоного, зеленого, фіолетового, блакитного кольорів, одяг із різними гайками, гвинтами, мікросхемами), готи-романтики (єдині з готів, які не дотримуються чорного кольору, одягаються як у середньовіччі, дивують нелегкими зачісками), готи-фетишисти (носять лише облягаючий одяг із латексу, яскравий макіяж) [7]. Готи захоплюються класичною літературою, кінематографом, різноманітними видами мистецтва, прагнуть до самовдосконалення. Смерть для гота – не кінець життя, а продовження його. Напевно тому представники готичної субкультури захоплюються загробним життям, вампірами тощо. Існує думка, що готи – вічна депресія. Це частково правда, оскільки вони завжди роздумують про життя та смерть, черпають життєву енергію і з позитивних, і негативних емоцій. Особливість готів полягає у тому, що вони нагадують про смерть, страждання, намагаючись віднайти в цьому естетику. А філософія готів полягає у незвичному трактуванні життя, думках про суїцид. До звичайних людей (що не належать до будь-якої субкультури) готи

ставляться з відразою, нерозумінням. Готична субкультура характеризується наявністю локальної «сцени». Навіть при мінімальному розвитку місцевої готичної субкультури існують місця, де готи зустрічаються один з одним. У м. Луцьку готи збираються в центрі міста на Театральному майдані, іноді – у Парку культури й відпочинку ім. Лесі Українки. Їх можна побачити з гітарами й ін. музичними інструментами. Ця молодіжна субкультура має багато представників серед підлітків міста.

У ході дослідження виявлено, що здебільшого у представників молодіжного об'єднання готів у Луцьку є особистості: вони навчаються виробничих професій у професійних училищах; слухають і танцюють під музику свого стилю, гуртів; одягаються у неординарний одяг і кросівки; приблизно однаково ставляться до політики.

Провівши опитування серед представників готичної субкультури м. Луцька, на запитання про причини, що привели їх у неформальну групу, відповіді були наступними: на першому місці – самотність – (30%), нерозуміння батьків і дітей (27%), втрата віри у завтрашній день (10%). Окрім цього, підлітки наголосили і на конфліктах у сім'ях (10%), непорозуміння в школах (15% респондентів). Опитана молодь виділяє риси характеру, які подобаються їй у підлітках неформальних груп: вміння відстояти себе (45%); сміливість (40%); незалежність (50%); бажання жити за власними законами (35%).

Таким чином, готи – захищена категорія, за допомогою якої представники угруповання відділяють себе від канонів сучасного суспільства, усього стандартного. Для того, щоб бути готом, потрібно лише бути самим собою і не відхрещуватися від власних нестандартних, нетрадиційних, депресивних, меланхолійних смаків і стилю життя.

Готи – чужі суспільству люди, що мають власну філософію, музику, світогляд, літературу, і які почали називатися «готами» (іншими) тому, що історично не було іншого, кращого слова, яке поєднувало б силу і красу. Категорія готів є захисною межею між світом романтики й істинним щоденним буттям. Готи завжди дивляться на темні сторони життя, не закриваючи на них очей. Вони черпають енергію і життєву силу з тієї музики, літератури, філософії, яка інших депресує. На основі вищевикладеного можна охарактеризувати ідентифікаційні ознаки готів, не притаманні іншим молодіжним субкультурам: 1) вони носять єгипетський хрест – анкх; 2) мають довге волосся, пофарбоване в чорний колір; 3) коричневий/чорний лак на нігтях; 4) білий грим; 5) вбрання під «вампи»; 6) одяг переважно чорного (фіолетового, бордового) кольору; 7) слухають класичну симфонічну музику.

Охарактеризувавши субкультуру готів в цілому і у місті Луцьку зокрема, помітили, що значний відсоток підлітків та молоді входять до описаного молодіжного угруповання, що формує у них своєрідний світогляд та протилежне суспільству сприйняття дійсності.

Джерельні приписи

1. **Давыдов Ю.Н.** Социология контркультуры / Ю.Н. Давыдов, И.Б. Родзянская. – М.: Наука, 1980. – 328 с.
2. **Готична символіка:** [Електр. ресурс]: Режим доступу: <http://www.gothicstyle.ru>
3. **Косарецкая С.В.** О неформальных объединениях молодежи / С.В. Косарецкая, Н.Ю. Синагина. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 159 с.
4. **Левикова С.И.** Молодежная субкультура: [учеб. пособ.] / С.И. Левикова. – М., 2004.
5. **Понятие готы и готики** [Електр. ресурс]: Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2007/mech/tsunikova/ind/1.htm>
6. **Череповська Н.** Роль медіа-культури у формуванні молодіжних субкультур / Н.Череповська // Соціал. педагог. – № 11 (23). – 2008. – С. 51-63.
7. **Шимановський М.** Готи (Коротка історія та ідеологічні засади руху) / М.Шимановський // Шкільний світ. – № 3 (371). – 2007. – С. 15-18.
8. **Щепанская Т.Б.** Символика молодежной субкультуры: опыт исследования системы / Т.Б. Щепанская. – СПб., 1993.

Резюме

Охарактеризовано витоки та сучасний розвиток молодіжної субкультури готів, з'ясовано їх вплив на формування особистості.

Ключові слова: готика, субкультура, молодіжна субкультура, готи, готичний імідж.

Summary

In the article the historical sources and modern development of youth subculture of Goths are characterized, their influence on forming of personality is found out.

Key words: gothic, subculture, youth subculture, Goths, gothic image.

УДК 128:37

Глазунова Т.В. – викл. Львівського уч-ща культури і мистецтв

**СЕНС ЖИТТЯ І ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ В КОНТЕКСТІ
ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ**

Формування духовності як провідної якості особистості набуває особливої актуальності, коли проблеми соціально-економічного і політичного розвитку країни боляче вразили молодь. Зниження рівня життя в Україні, відсутність соціальної захищеності, безробіття, інфляція, невизначеність моральних орієнтирів у політиці спричинило різке падіння духовності в молодіжному середовищі. Засоби масової інформації дедалі більше впливають на суспільство й особливо молоде покоління, прищеплюють моральний релятивізм, конформізм і цинічно-гедоністичне ставлення до повсякдення. Це призводить до відчуження моралі, спонукає їх до власних пошуків самореалізації, інколи в андеграундній культурі, і навіть до заперечення духовності як значущих феноменів. Ці процеси посилюються кризовим станом сучасної сім'ї, яка перестає відігравати роль головного каналу розвитку духовності [1; 55]. Ситуація загострюється й тим, що вироблені в попередні десятиліття суспільні ідеали мали узагальнений, регламентований, класовий характер, не зверталася увага на внутрішній світ кожної людини. Тому перехід від глобальних суспільних категорій, публічної риторики до розуміння духовності, як складного психологічного феномена самоусвідомлення особистості в сучасних умовах, викликає багато проблем.

Актуальність формування духовності особистості загострилась у зв'язку з тим, що саме від ступеня розвитку духовності людини залежить рівень досконалості і гармонійності людського суспільства [2; 103-111]. На цей феномен вказують видатні мислителі минулого і сучасні вчені: Г.Сковорода, Я.-А. Каменський, П.Юркевич, П.Куліш, Шрі Ауробіндо Гхош, Л.Толстой, М.Періх, М.Бердяєв, С.Франк, В.Вернадський, О.Чижевський, М.Хайдеггер, Е.Фром, І.Підласий, Г.Шевченко, М.Євтух, М.Гончаренко, О.Марусенко тощо.

Вихід з кризового стану – духовне оновлення, відродження, мета якого – повернення до споконвічних основ людського існування, згідно духовність є понад усе [3; 3-17]. Проблему формування духовності треба розглядати як органічну складову нової вітчизняної парадигми освіти та виховання студентської молоді. Усі наші вчинки впливають із переконання, що життя не позбавлене сенсу. Якби наше буття було духовною пустелею, суцільною безглуздістю, ми не мали б жодного уявлення про мету та призначення й не могли б прагнути і діяти [4]. Життя людини – складне і суперечливе намагання перебороти прірву між духовним і тілесним принципами, власним життям і вірою у безсмертя Бога [5]. Пошуком сенсу людського життя пронизана вся історія філософії. «Пізнай себе» в розумінні пізнання сенсу власного життя, яку висунув як провідну ідею філософії Сократ. Над складовими частинами праведного життя розмірковували Будда і Конфуцій. Пошуками правильного способу життя займалися Платон, Аристотель, Діоген Сінопський, Епікур, Лукрецій Кар, Сенека, А.Шопенгауер, Е.Фромм, Л.Пастер, З.Фрейд, В.Вернадський та ін.

Ми живемо у часи найбільшого відчуття сенсовтрати [6]. Життя має сенс тоді, коли воно містить цінності, а наш час став набагато сліпший до вищих, духовних пріоритетів. На означення цього стану К'єркегор знайшов влучний вислів «духовна розгубленість». Сучасна цивілізована людина живе переважно в площині нижчих, чуттєвих цінностей. Це – економічні (поклоніння перед грішми), технічні («наш Бог – машина»), віталістичні (перебільшення ролі спорту) і цінності насолоди (сексуалізм). Наш час не бачить найфундаментальнішого факту Людського існування – духу і духовних цінностей. Тішачись зовнішніми культурними успіхами, переважно у царині техніки й цивілізації, він зовсім забуває про те, що душа всіх культур – культура душі [7; 25]. Життєвий сенс полягає в удосконаленні особистості: найбільшого щастя людина зазнає тоді, коли відчувається

внутрішнє зростання, збагачення (І.Кант, М.Лютер, Лейбніц, Ф.Ніцше та ін.). Якщо звернутися до джерел найвищої духовності – Біблії, оповіді про створення світу, дізнаємося, що «Господь створив тіло людини з пороку й вдихнув у нього безсмертну душу: людину Він створив за образом своїм і подобою [8]. Вищі або духовні цінності логічні (істинного), етичні (доброго), естетичні (прекрасного) й релігійні (святого). Коли нижчі цінності служать потребам людини як чуттєвої істоти, то вищі служать їй духовним потребам. Життя розкривається тому, що людина опановує ті вищі цінності.

Студентські роки відрізняються інтенсивним перетворенням мотивації, системи ціннісних орієнтацій; вік стає центральним періодом становлення характеру та інтелекту, підвищується інтерес до моральних проблем: мети, способу життя, обов'язку, любові, вірності тощо. У центрі уваги педагогів, соціологів, психологів – виявлення ціннісних української молоді та їхня трансформація.

Соціологічні дослідження виявили негативні тенденції: 11,4% опитуваних студентів серед якостей, що необхідні людині, відзначили скромність та поміркованість, а готовність поступитися своїм благом заради суспільного – 6,6%. Високу моральність у сучасному житті вважають необхідною тільки 12,4%. Серед притаманних особисто їм якостей назвали такі: доброта (50,5%), чесність, порядність (42,9%), відповідальність, почуття обов'язку (41,6%). Водночас тільки 16,1% вважають себе толерантними, 10,7% моральними людьми. Прагнучи швидко заробити гроші, молоді люди не гребують незаконними шляхами. 20,8% респондентів зазначили, що досягненню життєвого успіху найбільшою мірою сприяє уміння використовувати будь-які засоби. Прагнучи до різноманітного дозвілля, засобом максимально реалізувати себе під час відпочинку, певна частина вважає вживання наркотиків [9; 93-100].

Дослідження свідчать про те, що сьогодні в Україні відбувається переоцінка цінностей, йде матеріалізація ціннісної картини світу значної частини молоді (красивий одяг, мобільні телефони, мотоцикли, автомобілі тощо) [10; 331-338].

Самоідентифікація молоді окреслює зародження і розвиток власної молодіжної ідеології, спрямованої на поліпшення матеріального становища [11; 558-560]. Відбувається девальвація цінності творчої праці, яка сьогодні вже не засіб самореалізації особистості, форми соціального покликання та умови процвітання суспільства. Зафіксоване падіння рівня художніх смаків. Цінності індивідуалізму, меркантильності та гедонізму загострюють проблему зростання молоді [12; 132]. Але що можна сказати про тих, які вже мають матеріальні блага?

Г.Брюс зауважив: «Спантеличує кількість багатих людей, що твердять, що вони нещасливі», – і додав: «Опитування показало, що жахливий песимізм вразив Північну Америку». Колишній президент США Д.Картер заявив: «ми зрозуміли, що володіти речами – це ще не все, адже наше прагнення знайти сенс життя залишається незадоволеним. Нагромадження матеріального добра не може заповнити порожнечі існування» [13; 116]. Життєвий статус людини визначається цілісним сенсом, якого вона повсякчас додержується. Часто саме дріб'язковість є центром життя людини, коли її справи ціннісно примітивні, через це особистість не може розкрити власної перспективи. Лише добродійні справи, помисли й переживання сприяють повноті життя особистості, тому вона має чітко розрізняти дороге і марнотне у своєму житті і вибирати позицію блага, щоб її життя не виявилось безплідним, не розчарувало її, бо внутрішні труднощі долаються любов'ю як керівним принципом життя [14; 15].

Аналіз педагогічної спадщини виявив, що проблема гуманітарного навчання завжди виникає в складні періоди соціокультурного життя. Прогресивні люди свого часу саме освіту вважали могутнім джерелом формування духовності. О.Духнович, К.Ушинський, П.Каптерев, К.Вентцель були впевнені, що перетворюючи людську натуру, можна реформувати суспільство на духовних засадах [16]. Тож завдання викладача вищої школи

полягає в тому, щоб не лише надавати знання про існуючий світ, а озброїти студентів методологією творчого перетворення світу. А це, відповідно, не можливо без духовної культури, її системи цінностей.

Духовність – властивість людського світу, котра репрезентує його вертикальність. Сучасний український філософ С.Кримський акцентує увагу на такій обставині: аби зробити людину нежиттєспроможною, її досить позбавити цієї вертикальності. Загалом духовність постає як найвищий рівень в ієрархії цінностей людського світовідношення, котра започатковується цінностями «приємне-неприємне», а завершується цінностями «святе – не святе». Духовність постає як невсипуча «турбота» людини про себе, погляд, спрямований особистістю в середину себе з метою самовдосконалення, самотворення [17].

У наш час, коли діяльність ВНЗ України базується на пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей, виникає проблема формування нового образу викладача. Зростає його роль у навчальному і виховному процесах, де основою стає педагогічне спілкування. Саме гуманістична спрямованість особистості у процесі викладання забезпечує формування у молоді високих духовних цінностей, досягнення розуміння того, що найвищим ідеалом суспільства є життя людини, її права і свободи. Духовно-моральні цінності повинні стати не тільки надійним захистом в умовах підвищення психоемоційного напруження, але й сприяти зростанню рівня культури педагогічного спілкування і процесу викладання. Тобто, духовно-моральний розвиток особистості викладача є складовою навчально-виховного процесу [18; 175]. В епоху інформатизації, коли змінюються вектори цінностей та орієнтирів суспільного розвитку, майбутнє держави залежить від морального стану родини і викладачів, що закладають ту генетичну клітину світоглядності, що в подальшому формується в «ество» нації, держави.

В останнє десятиліття дедалі більше політичних, культурних діячів, педагогів звертаються до християнських духовних цінностей. Сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання і освоєння етичних основ християнських цінностей, від яких воно було штучно відлучено протягом десятиліть, а в більшості людей навіть було сформовано негативне ставлення до них.

Слово «духовність» утворене від слова «дух». І у словниках трактується як психічні здібності, свідомість, внутрішній стан, моральна сила людини, а «духовний» – пов'язаний із внутрішнім світом людини, з релігією, церквою і протиставляється світському [19; 277].

Таким чином, в умовах дестабілізації сучасної духовної сфери України, що породжена кризою ціннісно-нормативних систем як на макро-, так і на мікросуспільному рівнях, релігія виступає тим чинником, що намагається вирішити проблему «духовного вакууму» у суспільній свідомості. Як засвідчують результати соціологічних досліджень, релігія продовжує формувати певні уявлення про світ (63,9%), про космос (40,6%) і про Бога (69,9%) [20; 161]. Вплив релігійного чинника на духовність українця, місце та роль релігії в процесі перетворення перебувають у сфері наукових зацікавлень провідних релігієзнавців України: А.Колодного, Л.Филипович, В.Сленського, М.Бабія та ін.

Значна частина населення переконана в тому, що християнство – єдиний шлях до подолання проблем дефіциту духовних цінностей, а віра в Ісуса Христа є виховною силою, бо орієнтує людину в житті, не чинячи при цьому, якщо вона є автентичною, жодних відчужуваних впливів [21]. Зрозуміло, що без утвердження авторитету наукового світогляду на основі віри в Бога не можна розв'язати не тільки гострі соціально-економічні, політичні і виховні проблеми, але й питання про сенс життя. Гальмування розвитку наук про дух загрожує втратою усвідомлення власної унікальності, деструкції божественної сутності людини. Поступ філософсько-релігієзнавчих наук стає дедалі актуальнішим, адже об'єктом її дослідження завжди є особливість, її ідеали, погляди на світ, традиції, норми життя тощо. В наш час актуалізується проблема науковості дисциплін філософсько-релігієзнавчого циклу [22; 151]. Зважаючи на поліконфесійність релігійного буття в Україні, найкраще звертатися

до Біблії. За 3500 років її існування жоден факт, положення чи пророцтва не виявилися хибними або спростованими. Це підтверджує те, що в ній викладені загальнолюдські цінності, глобальним фактором яких є віра в Бога-Творця. Як свідчить історія людства, завжди, коли в житті того чи іншого суспільства панує зло, а добродійність ігнорується, джерело духовності починають шукати у Богові, його Слові-Біблії. Важливо продумати використання Біблії в навчальному процесі, викладанні дисциплін гуманітарної спрямованості. Розуміння і використання біблійних істин, заповідей, порад зможе сформувати в людині справжню духовність. Тільки тоді людина стане тією особистістю, яка поважає свого ближнього. бачить гріх розпусти, злодійства, аморальність. Опорою в педагогічному процесі, що створює умови для розвитку особистості, є орієнтація на Вищий Абсолют, Вищий Розум (Всесвітній), духовність (Бог-Дух Снятий) і Творчість (Бог-Творець). Повнота Буття можлива лише в єдності з джерелом Буття.

Релігійними задатками наділено кожного, хто має людський образ. «Немов стріла в руках умілого лучника, яка злітає з тятиви й не знає спокою доти, доки влучить у ціль, так і створена Богом людина – націлена на Творця й не знаходить спокою доти, поки досягне Бога».

Особлива роль у формуванні духовності належить мистецтву, адже враження від нього торкаються не лише естетичних, а й релігійних струн душі. Багато людей дорогою до релігійної сфери знаходять саме через мистецтво: на звуках музики їхня душа лине до царства трансцендентного й абсолютного; пізнаючи художні цінності, вони дістають уявлення про ту вічну й реальну красу, яку Платон ставив на вершині царства цінностей, свого світу ідей, і яку він водночас називав добром [23; 193]. Кожна людина йде своєю дорогою до Бога, Істини, Правди. Вона має право на вільний вибір, особисто несе за це відповідальність перед собою, своєю совістю, людьми.

Джерельні приписи

1. *Сухомлинська О.* Концептуальні засади формування особистості на основі християнських моральних цінностей / О.Сухомлинська // Позакласний час. – 2009. – № 19-20.
2. *Тюріна Т.* До проблеми одухотворення змісту освіти магістрів психолого-педагогічного профілю / Т.Тюріна, М.Євтух // Вісник Львів. ун-ту. – 2009. – Вип. 25.
3. *Підласий І.* Повернення душі / І.Підласий // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 36. наук. пр. – Вип. 3. – Луганськ, 2004. – № 3.
4. *Гессен Й.* Сенс життя / Й.Гессен. – К.: Пульсари, 2009.
5. *Поліщук Н.* Про сенс життя в контексті виховання зі свідомості у студентів / Н.Поліщук, М.Панченко // Освіта і управління. – 2010. – Вип. 13.
6. *Філософія і світ людини.* – К: Либідь, 2003.
7. *Гессен Й.* Сенс життя / Й.Гессен. – К.: Пульсари, 2009.
8. *Біблія: Книги Старого і Нового заповіту. Буття 2:7, 1:27.*
9. *Гіждівська Л.* Духовний світ сучасного студента / Д.Гіждівська // Виховна робота в технікумах, коледжах. – Вип. 5. – С. 93-167.
10. *Маковецький А.М.* Ціннісні орієнтації української молоді та їхня трансформація: досвід соціологічного аналізу / А.М. Маковецький // Вісник Львів. ун-ту. Соціол. серія. – Вип. 2. – 2008.
11. *Андрущенко В.* Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / В.Андрущенко. – К.: Знання України, 2002. – С. 558-560.
12. *Запесоцький А.С.* Образование. Философия, культурология, политика / А.С. Запесоцкий. – М.: Наука, 2003.
13. *Поліщук Н.* Про сенс життя в контексті виховання християнської моральної свідомості у студентів / Н.Поліщук // Освіта і управління. – 2010. – Т. 13. – С. 116-117.

14. **Бех І.Д.** Життя особистості як шлях до духовної долини / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 3 (68).
15. **Біличенко О.** Гуманістичний світогляд викладача як умова модернізації вищої освіти в духовно-культурному контексті часу / О.Біличенко, В.Стоянов // Вісник Львів. ун-ту. – Вип. 25. – 2009. – 169-174.
16. **Філософія: Світ людини.** Курс лекцій. Навч. пос. / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.
17. **Іванченко В.** Духовно-моральні компоненти світоглядності як головні чинники професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи в умовах освітніх змін / В.Іванченко // Вісник Львів. ун-ту. – Вип. 26. – 2009. – С. 175-178.
18. **Орішко А.В.** Християнська мораль як складова духовності українців / А.В. Орішко // Колегія. Гуманітарний простір комунікації. – 2009. – № 5-6. – С. 277-288.
19. **Гаврилюк Т.** Релігійний пошук в умовах поліконофесійності України / Т.Гаврилюк // Колегія. – 2009. – № 5-6.
20. **Шишковський І.** Християнські цінності та їх вплив на формування моралі сучасної молоді // Актуальні питання соціальної значущої діяльності церков і релігійних організацій в Україні. – К., 2004.
21. **Бойчук Н.** Науковий статус феноменології релігії з погляду ХХІ ст. / Н.Бойчук // Колегія. – 2009. – № 56.

Резюме

Йдеться про необхідність духовного розвитку сучасної молоді.

Ключові слова: молодь, духовність, культурний процес.

Summary

Speech goes about the necessity of spiritual development of modern youth.

Key words: young people, spirituality, cultural process.

УДК 008:159.964.2

Петрушкевич А.В. – аспірант НАКККіМ

**КОНЦЕПТ НЕСВІДОМОГО В ТЕОРІЇ КУЛЬТУРИ:
КЛАСИЧНИЙ ПСИХОАНАЛІЗ**

На початку ХХ ст. у вивченні культур виникло нове явище – психоаналітична концепція культури. Даний підхід у теорії культури існує і розвивається й зараз, вже на початку ХХІ ст. За свою понад сторічну історію психоаналітична концепція зазнала і розквіт, і відносний занепад, але досі ідеї, понятійний апарат розроблені в її межах використовуються для інтерпретації широкого спектру як окремих явищ культури, так і дослідженні конкретних культур різних історичних епох. Концепт несвідомого став центральним у культурних дослідженнях 80-90-х років, пік розвитку яких пов'язаний з французькою «Школою аналіз», теоріями постструктуралізму М.Фуко, Ж.Деріди, ідеєю лінгвопсихоаналізу Ж.Лакана та постмодерністськими теоріям Ліотара, Бодрієра і багатьох ін. Крім того, психоаналітичні сюжети потрапили в художню літературу 80-90-х років ХХ ст., широко використовувалися у кінематографі, художньому мистецтві.

Мета пропонованої статті – аналіз ролі та місця концепту несвідомого в дослідженні культури в межах, запропонованих класичним психоаналізом.

У вузькому розумінні психоаналіз – метод лікування неврозів у психіатрії. Проте, неврози витлумачувалися не як звичайні захворювання, що є наслідком хвороби визначеного, локального органу, а як породження загальнолюдських конфліктів, порушень можливості самовираження особистості. Таким чином, була висунута гіпотеза про поведінкову причину неврозу. Це означало, що його витoki можуть лежати в сфері міжособистісної взаємодії людей, у відносинах особистості (Я) з навколишнім світом, втрати людиною сенсу існування та ін. Тим самим був показаний зв'язок внутрішніх станів особистості із зовнішнім соціокультурним світом. Саме цей аспект психоаналізу дозволив зробити предметом вивчення різноманітні аспекти етнокультурних стереотипів у поведінці людей. Поведінкова теорія, що пояснює появу і функціонування різних видів психічних дисфункцій в різних культурах, використовується в сучасній культурології.

Несвідоме – доволі багатозначний термін, вперше авторитетно обґрунтований З.Фрейдом, отримав за довгу історію свого існування найрізноманітніші, якщо не просто взаємовиключні інтерпретації. Навіть у рамках психоаналізу, вельми рухомих і постійно змінюючих свої обриси, розуміння несвідомого неоднозначне: у своїй роботі 1968 року англійський психоаналітик Ч.Райкрофт нарахував щонайменше шість різних психоаналітичних шкіл (класичний психоаналіз, еґо-психологія, клейнiанський психоаналіз, об'єкт-теорія, екзистенційний психоаналіз і юнґіанський психоаналіз) [2].

Звичайно, З.Фрейд не був першовідкривачем у цій галузі. Ідеї, що відображають найранніші погляди на проблему людини та структуру її свідомості можна знайти у представників давньоіндійської школи Ньяя та Йоґа Патанджалі, в античній філософії Платона (проблема неусвідомленого знання), Августина, який аналізував несвідоме в «Сповіді», порівнюючи сферу спогадів із недосяжним, прихованим від свідомості внутрішнім приміщенням; визначив, що знаходиться за межами осяжного для суб'єкта у сфері його душевної діяльності, складає неусвідомлене.

Поняття «несвідоме» покладено в основу теоретичних концепцій Ф.Гербарта, А.Шопенгауера, Г.Лебона. В «Автобіографії» З.Фрейд віддавав належне тим теоретикам, ідеї яких тією чи іншою мірою вплинули на формування окремих положень психоаналізу: «Я завжди був відкритий для ідей Г.Фехнера і в найважливіших пунктах спирався на цього мислителя». Фрейд визнавав також суттєвий збіг психоаналізу з ідеями А.Шопенгауера щодо «примату ефективності й першорядного значення сексуальності» та окремими ідеями

Ф.Ніцше. Проте, стверджував Фрейд, його знайомство з творчістю цих філософів відбулося вже після формування основних ідей психоаналізу.

Незалежно від того, як З.Фрейд ставився до своїх попередників, незаперечним є те, що ні до нього, ні після нього ніхто не надавав несвідомому такого значення.

В якості прикметника термін «несвідоме» означає психічний зміст, недоступний в даний момент усвідомленню, а в якості іменника – одну з динамічних систем, описаних З.Фрейдом в його ранній топографічній теорії психічного апарату. Для визначення цього поняття в найширшому сенсі можна скористатися характеристикою відомих французьких вчених Ж.Лапланша і Ж.-Б.Понталіса: несвідоме – термін «для позначення сукупності змістів, не присутніх в актуальному полі свідомості» [1; 71].

У З.Фрейда поняття несвідомого істотно еволюціонувало. Згідно з його першої теорії психічного апарату (заснованої на топографічному розподілі психіки на несвідоме, передсвідоме і свідомість), «несвідоме складається із змістів, що не допущені до системи «передсвідомість-свідомість» в результаті витіснення [1; 71]. В більш пізній динамічній моделі психічного апарату людини (з її структурними категоріями Воно, Я, Над-Я) несвідоме в основному співпало з поняттям Воно, і в цьому своєму розумінні було сприйняте більшістю фрейдистськи орієнтованих вчених літературознавців і культурологів.

Якщо спробувати сформулювати у двох словах суть фрейдівського відкриття, то можна сказати, що Фрейд відкрив людині несвідоме. Звичайно, про наявність неусвідомленого змісту в людській психіці знали і раніше, але цей зміст зводили до того, що було сформовано у свідомості, а потім витіснене з неї. З.Фрейд же відкрив несвідоме як самостійне, незалежне від свідомості безособове начало людської душі: «...Усе витіснене несвідоме, але не все несвідоме є витіснене» [4; 428]. При цьому несвідоме активно втручається в людське життя. Фрейд вважає, що це лише ілюзія, ніби нашим життям керує наше «Я». Насправді ж панує природне безособове начало, яке утворює несвідому основу нашої душі (тобто психіки). Фрейд називає це несвідоме начало Воно і вважає, що наше «Я» є лише іграшкою в руках цієї давньої і темної психічної сили. Фрейдівське Воно має природне походження, у ньому зосереджені всі первинні бажання людини. Ці бажання зводяться до двох: по-перше, сексуальний потяг, а по-друге, потяг до смерті, який, будучи зверненим назовні, стає потягом до руйнування. Темна вируюча безодня Воно таїться під тонкою плівкою свідомості, яка навіть не підозрює про те, що клекоче під його пригладжені образами й рафінованою логікою. Наше Я, що прагне вижити у світі природи і суспільства, весь час стикається з безрозсудною силою Воно. Якщо Я керується принципом реальності (тобто прагне пристосуватися до об'єктивних умов життя), то Воно цілком виходить із принципу задоволення. Звідси випливає неминуча боротьба між Я і Воно.

Однак людина здатна вижити лише остільки, оскільки розум і культура можуть підпорядковувати Воно своїм найважливішим цілям. Звичайно, культура не може перемогти Воно в лобовому зіткненні, бо в ньому зосереджена вся психічна енергія людини. Тому З. Фрейд вказує на спосіб, яким культура проводить в життя свої цілі, що не збігаються з примітивними потягами Воно. Цей спосіб Фрейд назвав сублимацією. Сублимація – використання зосередженої в несвідомому сексуально-біологічної енергії не за прямим біологічним призначенням (для задоволення або продовження роду), а в цілях культури. Якщо має місце сублимація, то примітивні потяги Воно знаходять форми потягу до пізнання, мистецтва, високого ідеалу. Однак для того, щоб хоч трохи оволодіти енергією «Воно», культурі самій доводиться проникати в його сферу – сферу несвідомого. Культура може керувати людиною лише у тому випадку, коли вона сама стала частиною її несвідомого, оформилася у якості несвідомої установки, – так можна сформулювати важливий висновок Фрейда. Цю установку З.Фрейд називає Над-Я. Над-Я виконує роль внутрішнього цензора, який панує над душевним життям людини і завдяки якому людина здатна жити як культурна істота, а не як маріонетка власних темних пристрастей.

Під усіма здобутками людської культури ховається незмінний фундамент архаїчних психічних процесів, успадкованих нами від первісної людини (відповідно до біогенетичного закону, онтогенез повторює філогенез, а тому дитяче мислення розглядається З.Фрейдом за аналогією з первісним). «Найдавнішу з цих провінцій, або інстанцій, психіки ми називаємо Воно; до її змісту відноситься все успадковане, природжене, конституційно задане, перш за все, впливає з тілесної організації потягу».

Несвідоме він вважав центральним компонентом, що постає суттю людської психіки, а свідоме – лише особливою інстанцією, що надбудовується над несвідомим. Своїм походженням свідоме, за З.Фрейдом, зобов'язане несвідомому і «викристалізовується» з нього в процесі розвитку психіки. Тому, свідоме не є суттю психіки, а лише такою її якістю, яка може приєднуватися або не приєднуватися до інших її якостей.

Хоча З.Фрейд визнавав «спадковість» і «природність» несвідомого, навряд чи правильно стверджувати, що він абсолютизує силу і владу несвідомого і цілком виходить з неприборканих потягів людини. Завдання психоаналізу, у тому вигляді, як його сформулював Фрейд, полягає в тому, щоб несвідомий матеріал людської психіки перевести в сферу свідомості і підпорядкувати його своїм цілям. У цьому сенсі З.Фрейд був оптимістом, тому що вірив у здатність усвідомлення несвідомого, що найбільш рельєфно було їм висловлено у формулі: «Там де було Воно, повинно бути Я». Вся його аналітична діяльність була спрямована на те, щоб в міру розкриття природи несвідомого людина могла опанувати свої пристрасті і свідомо керувати ними в реальному житті.

Таким чином людське Я, за З.Фрейдом, замкнено між двома протилежними полюсами – природною стихією та вимогами культури. Обидва цих полюси представлені у відповідних несвідомих структурах людського Я й стикаються в ньому, намагаючись підпорядкувати собі як Я, так і один одного. І чим вище розвинена культура, тим невтішні виявляються її, так би мовити, побічні ефекти. Якщо культура вимагає від людини більше, чим вона може, «то в індивіда це викликає бунт або невроз, або робить його нещасним» [3; 132]. Культура робить життя безпечним, блокуючи людські інстинкти, людську агресивність, але платою виявляється психічне здоров'я людини, яка розривається між природною психічною стихією і культурними нормами, між сексуальністю і соціальністю, агресивністю і мораллю. З. Фрейд з гіркою констатує: «Яким же сильним повинно бути висунуте культурою проти агресивності засіб захисту, якщо остання здатна робити людей не менш нещасними, ніж сама агресивність!» [3; 133].

Вчення З.Фрейда справило величезний вплив на розвиток науки і культури ХХ століття – без його ідей важко уявити собі сучасну психологію, психіатрію, філософію, мистецтво. Однак, як це часто буває з першовідкривачами, З.Фрейд у своїй концепції надмірно посилив деякі важливі, але все ж не єдино визначаючі аспекти. По-перше, він явно біологізував несвідоме, яке виявилось зведеним до суто природного феномену, біологічного потягу. По-друге, З.Фрейд акцентував увагу на одній стороні людського буття – на несвідомому, але втратив з поля зору інший бік – особистість і свободу людини. Фрейдівське Я позбавлене справжньої свободи, це Я не є вільною особистістю, а маріонеткою, за право маніпулювання якою б'ються однаково безособові Воно і Над-Я, природа і культура, остання у Фрейда зведена до суспільно вироблених вимог. І при зображенні цієї сутички у З.Фрейда не знайшлося місця для самоцінної особистості, що володіє духовною автономією від природи та суспільства.

Значення концепції несвідомого для пізнання людини полягає в проникненні в її буття глибше, ніж класична свідомість. Наш світ уявлень, як і кожен з його елементів, доступний для сприйняття лише за допомогою інстанцій, які не зводяться до нього, – сфери спонукань, бажань, потреби, дії, праці, що оформлюють його: ця форма передує формам думки, і думка може сприйняти її лише заднім числом. Тому результати роздумів про афекти, спонукання,

неврози та ін. аніскільки не ведуть до відриву від світу, де живуть люди, але навпаки, змушують нас повернутися до його коренів, щоб виявити рушійну силу природи та культури.

Джерельні приписи

1. *Лапланш Ж.* Словарь по психоанализу / Ж.Лапланш, Ж.Б.Понталис / Пер. с франц. и науч. ред. Н.С. Автономовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2010. – 751 с.
2. *Райкрофт Ч.* Критический словарь психоанализа / Ч.Райкрофт. – Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1995. – 260 с.
3. *Фрейд З.* Недовольство культурой // З.Фрейд. Психоанализ. Религия. Культура. – М., 1992.
4. *Фрейд З.* Я и Оно // З.Фрейд. Психология бессознательного: Сб. произв. – М., 1989.

Резюме

Розглядається поняття несвідомого, розроблене у межах класичного психоаналізу. Прослідковується його значення в дослідженні як культури в цілому, так і окремих її проявів. Автор робить висновок, що концепт несвідомого запропонований З.Фрейдом, попри його явні недоліки, все ж займає належне місце у теорії культури.

Ключові слова: класичний психоаналіз, несвідоме, культура, Воно.

Summary

The article deals with the unconscious, developed within classical psychoanalysis. Retraced its importance in the study of culture as a whole and its individual manifestations. The author concludes that the concept of the unconscious proposed by Freud, despite its obvious shortcomings, still occupies its rightful place in the theory of culture.

Key words: classical psychoanalysis, unconscious, culture, It.

УДК 008:159.922

Гуль М.М. – студ. НаУ «Острозька академія»

С.ГРОФ ТА ПРОБЛЕМА ЗМІНЕНИХ СТАНІВ СВІДОМОСТІ

Серед особливостей сучасного стану психологічної науки з'явилася зацікавленість до вивчення свідомості як психічного феномену. «Свідомість – один із найскладніших і водночас загадкових проявів діяльності мозку». В наш час відбуваються істотні зрушення у вивченні власне внутрішнього світу людини. До них належить радикалізація поглядів дослідників щодо проблеми формування національної свідомості та самосвідомості, що є однією з найважливіших і водночас складних на сучасному етапі розвитку суспільства. Основними чинниками, що сприяють цьому процесові, є усвідомлювані типові психологічні риси, особливості тієї національної спільноти, з якою людина себе ідентифікує, усвідомлює історичне минуле, сучасне та майбутнє нації.

Дослідження змінених станів свідомості є проблемою актуальною. Адже національна свідомість та самосвідомість особистості – вагомий чинник державотворчого процесу, тому розуміння її станів в історичній ретроспективі дасть змогу підвищувати ефективність прогнозування розвитку держави, суспільства загалом.

Мета роботи – з'ясувати проблеми дослідження змінених станів свідомості, зокрема за С.Грофом.

Доктор медицини Станіслав Гроф (нар. 1931 р.) – лікар і вчений понад 40 років присвятив дослідженням не звичних станів свідомості. С.Гроф визначив під терміном «незвичні стани свідомості» ті, що являють корисне джерело інформації про людську психіку й природу реальності, розкривають різні аспекти духовного виміру буття, виключаючи при цьому такі, що обумовлені патологічними причинами. Учений виділив цю підгрупу незвичних станів свідомості в особливу категорію, яку він назвав холотропні, «орієнтовані на цілісність» (від грецького *holos* – «ціле» і *terein* – «рухатися у напрямку будь-чого»). Такий інтерес ученого викликаний характерним аспектом цих станів у чуттєвому сприйнятті світу, що сягають за межі повсякденного, впливаючи на процеси мислення. Вони є джерелом філософських, духовних прозрінь щодо аспектів природи й космосу, єднання з Богом. Змінені стани можливо викликати за допомогою низки давніх і туземних засобів, так званих «технологій священного», що поєднують впливи звуків, (наприклад, барабанів), ритмічні танки, спів тощо. Ці прийоми відіграли важливу роль в обрядовій і духовній історії людства. Індукція змінених (холотропних) станів свідомості є частиною шаманізму, ритуалів переходу та інших церемоній туземних (автохтонних) культур. Вона являла ключовий елемент давніх містерій смерті й відродження, які проводилися в різних кінцях світу, але особливо процвітали у Середземномор'ї. Підкреслимо, що холотропні переживання стали спільним знаменником у багатьох процедурах, що протягом тисячоліть формували обрядове, духовне й культурне життя різних народів. Вони були джерелом космологічних, міфологічних, філософських і релігійних систем, що описували духовну природу космосу й буття, і є ключем до розуміння духовного життя людства, – від шаманізму і священних церемоній туземних племен до великих світових релігій [1; 17-19].

Цікавим виявляється висловлювання Грофа щодо джерел виникнення ідолопоклоніння: «Прийняття архетипного образу за абсолютне джерело творення призводить до ідолопоклоніння – а це помилка небезпечна, що сіє розбрат, чому є безліч прикладів в історії релігії й культури. Істинна релігія універсальна, всюдисущна і яка примиряє. Вона зобов'язана вийти за межі архетипних образів, прив'язаних до тієї чи іншої культури і зосередитись на абсолютному джерелі всіх форм». На думку ученого, «проблемою у світі релігії виявляється природа вищого принципу Всесвіту» [1; 37].

У холотропних станах колективного несвідомого його зміст стає доступним для усвідомленого переживання. При такому зануренні в ті виміри, приховані від звичайного сприйняття, відкривається найголовніше: Всесвіт постає неавтономною системою, розвинутою внаслідок механічної взаємодії матеріальних часток. Унаслідок переживань божественного, священного або нумінозного, виміру буття, руйнується припущення західної науки щодо історії еволюції Всесвіту як еволюції матерії.

Дослідники первісних народів і стародавніх культур зійшлися у думці, що могутні трансперсональні переживання розширювали їх світогляд, включаючи в нього елементи космології. З позиції таких культур стають зрозумілими вірування анімістичних культур, що розглядали Всесвіт як істоту, наділену душею, а тварини, рослини, Сонце, Місяць, зірки, зорі, гори, річки стають живими істотами. Прикладом утілення такого магічного міфологічного світогляду є літературна пам'ятка ведійської культури «Рігведа». Впевнено можна назвати приклади з української культурної традиції, наприклад, казки, звичаї, вірування, в яких рослини, тварини, зірки оживають, дівчину порівнюють із калиною, а кривенька качечка, яйце-райце, дерево Життя також виступають живими істотами.

Природа, масштаб, якість інформації, що належить до сфери трансперсональних феноменів, перевершує особистий інтелект, виявляється незалежною від раси, часу, місця проживання. Доцільно вести мову про факт існування інтелектуальної еліти, яка опікувалася формуванням інтелектуальних знань у первісних народів, формуючи канони давніх культур. Сьогодні спостерігаємо залишки, а можливо уламки існування такого канону у вигляді української народної культури, яка до цього часу зберігає інформацію цілісного органічного знання про Всесвіт, як живу істоту, в якому все живе має душу. Сподіваємось на те, що в результаті нашого дослідження зможемо віднайти архетипи традиції української народної культури, залучивши всі відомі сучасні наукові концепції.

Дані, отримані Грофом, припускають необхідність концептуального перегляду природи свідомості в психології, які за глибиною й значущістю можуть бути порівняні із ситуацією у фізиці початку ХХ ст. Йому належить проект такого радикального перегляду нашого розуміння свідомості й людської психіки, з'єднання сучасних знань із мудрістю давніх духовних систем. «Моя класифікація надособистих переживань виявляється суто феноменологічною, а не ієрархічною, оскільки вона не визначає рівні свідомості, на яких вони відбуваються. Спостереження підтверджують ідею К.Юнга про те, що окрім фрейдівського індивідуального несвідомого, можемо отримувати доступ до колективного несвідомого, що містить у собі культурний спадок людства» [3; 92-93]. Цікаво відзначити той факт, що спрямування ідей Грофа багато в чому споріднені з описом рівнів духовної еволюції К.Уїлбера, який створював еволюційну карту духовно-психічного розвитку, використовуючи матеріали давніх духовних джерел (Індуїзм Веданти, буддизм Тхеравади), а досліді Грофа побудовані на сучасному матеріалі Європи, Північної та Південної Америки, Австралії. Отже, роботи С.Грофа і К.Уїлбера доповнюють одна одну.

С.Гроф дослідив багаторівневу структуру людської свідомості, феномени травми народження, смерті і відродження, занурені коренями як у перинатальну, так і в трансперсональну сфери. Розуміння природи реальності, що впливає з досліджень холотропних станів, знаходиться в конфлікті із світоглядом матеріалістичної науки. Грофівська реальність – «Космічна гра» Абсолютної свідомості, подібної до абсолютного принципу всіх великих містичних традицій світу. Досліді Грофа доводять факт належності людської свідомості широкому вселенському полю космічної свідомості, що проймає все суще і виявляється його частиною. Аналіз матеріалів досвідів та спостережень ученого дозволив зробити висновки щодо ролі холотропних станів у людській історії. Наслідком узагальнення цих матеріалів стає розуміння місця незвичних (змінених) станів свідомості в усіх автохтонних культурах, в яких вони використовують їх як базовий засіб в обрядовому й духовному житті. В контексті священних церемоній незвичні стани свідомості у первісних

народів являли середовище для практичного дотику з архетипними вимірами реальності: богами, міфічними царствами, нечисленими природними силами. Змінені (холотропні) стани використовувались для досконалості інтуїтивних здібностей і надчуттєвого сприйняття різноманітних образів, виявлялися джерелом натхнення, що надає ідеї для обрядів і співання пісень, для мистецького творення. Вплив на культурне життя доіндустріальних суспільств та їх духовну історію людських переживань, з якими стикалися в подібних станах свідомості, був значним. Важливість змінених станів для древніх культур відбивається і в кількості зусиль і часу, що були присвячені розвитку «технологій священного», різноманітності методик, які змінюють розум і сприяли наступу змінених станів заради обрядових і духовних цілей. Ці прийоми різноманітними засобами поєднують барабанний бій та інші ритмічні звуки, музику, спів, ритмічні танки, зміни дихання та розвиток особливих форм уявлень. Дійовою технікою виклику змінених станів були обряди з використанням психоделічних рослин і зілля. Легендарний спадок богів – хаома давньоперської Зенд-Авести і сома давньої Індії – вживалися індоіранськими племенами декілька тисячоліть тому і був, ймовірно, найважливішим джерелом ведійської релігії й філософії. Зілля із різних сортів коноплі викурювалися та приймалися усередину під різними іменами (гашиш, харас, ганджа, кіф, маріхуана тощо) у різних регіонах світу задля відновлення сил, задоволення та під час релігійних церемоній. Вони були предметом особливого поклоніння як брахманів, давніх скіфів, так і багатьох орденів.

С.Гроф досліджує відомі давні й первісні техніки виклику холотропних (змінених) станів, відслідковує природу їхнього походження й занурюється аж до зорі людської історії, наголошуючи, що вони – найважливіша риса шаманізму, найдавнішої духовної системи цілительського мистецтва людства. Шаманізм, на думку дослідників [6, 7], пов'язаний зі зміненими станами психіки. «Мандрі» шаманів потойбічними світами виявляються настільки давніми, що за характером наскельних малюнків учені датують час його виникнення до 40 тисяч років до н. е. Корені шаманізму віднаходять у палеоліті при дослідженні зображень тварин. Одна частина малюнків представляє ті типи тварин, які в дійсності існували в тих місцях у кам'яному віці. Це зубри, вовки, північні олені, мамонти, носороги тощо. Інший тип малюнків являють дивні фігури, що поєднують риси тварин і людини, які й представляють давніх шаманів. Шаманізм є універсальним: його можливо віднайти в Південній та Північній Америці, в Європі, Азії, Австралії тощо.

Ті обставини, що стільки різних культур протягом усієї людської історії вважало шаманські техніки корисними й необхідними, наводить на думку, що холотропні (змінені) стани задіють те, яке називають «примітивним Розумом», базовим і зародковим видом людської психіки, і який виходить за межі раси, статі, культури та історичного часу. В культурах, які уникли руйнівного впливу західної цивілізації, шаманські техніки і прийоми зберігаються і по наш час. Гроф досліджує також ритуали переходів, ініціацій, називаючи ці техніки «технологіями священного» [1, 3]. Не оминув дослідник увагою коло феноменів, пов'язаних із таїнствами смерті й відродження, священних і тайних обрядів, розповсюджених у Стародавньому Світі, що ґрунтувалися на міфологічних розповідях про богів і символізують смерть перетворення. В різних традиціях це були Таммуз і Інанна, Осиріс і Ісіда, Аттіс, Адоніс, Діоніс і Персефона, Кетцалькоатль, Герої-Близнюки або Пополь-Вух.

В останні роки з'явилося чимало цікавих досліджень Елевсинських містерій [5], які мали культурне значення для Давнього Світу. До вищезгаданих стародавніх і первісних технологій священного слід додати, що багато світових релігій відпрацьовували вишукані духовно-психічні методики, які навмисно викликали зміну стану психіки. До таких технік належать різні техніки йоги, медитацій, а також інтенсивне дихання, молитовне співання, танки. Висновки Грофа можуть бути доповнені дослідженнями багатьох авторів, які вивчали стародавні традиції культури з точки зору цієї найважливішої сфери людської психіки.

С.Грофу належить впорядкування, а часом і відкриття функціональних комплексів глибинних рівнів несвідомого, пов'язані з народженням, які він назвав базовими перинатальними матрицями. Учений виділив чотири базові матриці (БПМ). Кожній базовій перинатальній матриці відповідають певні переживання і, відповідно, мають встановлені зв'язки з архетипами. У світлі цих досліджень виявляються вагомими спостереження зв'язку змінених станів свідомості зі сферою духовності та її відношення з релігією. Розуміння людської природи й космосу, яке створила західна матеріалістична наука, в самій своїй суті відрізняється від розуміння, яке можливо виявити в стародавніх і доіндустріальних суспільствах. Дослідження вчених різних напрямів знань цілеспрямовано аналізували різні аспекти матеріального світу, накопичили значну кількість таких свідчень, які в минулому були недосяжні. І виправили й доповнили більш ранні уявлення про природу і про всесвіт. З'ясувалось, що відмінності між двома баченнями світу полягають не в точності й кількості накопичених свідчень про матеріальну дійсність, що є природним і передбачуваним наслідком прогресу науки. Розбіжність виникає навколо питання про те, чи є у суцього певний священний або духовний вимір. Опис священних вимірів дійсності й виокремлення особливої значущості духовного життя знаходиться в гострому протиріччі з тією системою вірувань, що панує в індустріальному світі. Йдеться про панування тільки матерії згідно з академічною наукою. Ретельне вивчення надособистих переживань свідчать, що вони онтологічно дійсні і дають нам відомості про ті важливі сторони суцього, які зазвичай залишаються від нас прихованими. Тому С.Гроф присвятив чимало уваги й часу дослідженню світоглядних засад стародавніх первісних суспільств, обговорюючи з колегами, наважившись чи не вперше серед своїх колег здійснити справжній революційний ривок щодо з'єднання сучасної науки й мудрості древніх.

Усі людські суспільства доіндустріальної епохи погоджувалися з тим, що матеріальний світ, який ми сприймаємо і в якому діємо в повсякденному житті, це не єдина дійсність. Світогляд первісних суспільств уміщував існування прихованих вимірів дійсності, населених різними божествами, демонами, безстатевими істотами, душами предків, тваринними силами. В доіндустріальних культурах відбувалося надзвичайно багате обрядове і духовне життя, яке оберталось навколо можливості досягнення прямого дотику в переживаннях з цими незвичайно прихованими сферами й істотами заради отримання від них життєво важливих відомостей і підтримки. І люди були впевнені в тому, що це суттєвий і добродійний засіб впливу на хід матеріальних подій. Таким чином, завдячуючи науковим ідеям С.Грофа, удавана несумісність науки й духовності набуває ясності. І наука, і релігія – кожна у своєму – суть винятково важливі частини людського життя. Протягом усієї історії людства духовність і релігія відігравали в житті людей першорядну роль. Наука – потужний засіб отримання інформації про світ, в якому живе людство, а духовність потрібна як джерело сенсу життя. Релігійний імпульс, напевно, був однією з наймогутніших рушійних сил людської історії й культури. Важко уявити собі прогрес людства, якби ритуальне й духовне життя повністю спиралося на оманах і пустих фантазіях. Щоби мати настільки сильний вплив на плін людської історії, релігія мусить відбивати основоположні аспекти людської природи, хоча засоби його відображення можуть бути і сумнівні.

Оскільки ідеї Грофа в основі своїй узгоджуються із різними школами вічної філософії, то вони проливають світло на взаємозв'язки релігії й науки, визначають сумісність цих двох важливих аспектів життя, знімають ярлик незрозумілості з давніх туземних культур. Ідеї вченого виступають фактором, який поєднує у процесі розуміння дійсної релігії і дійсної науки, які кожна сама по собі виявляються двома важливими підходами до буття, і які доповнюють один одного, і ніяким чином не можуть бути в протиріччі. Гроф розділяє й підтримує слова К.Уїлбера, що «між дійсною релігією і дійсною наукою не може бути протиріч. Якщо такі мають місце, то, скоріш за все, маємо справу з «неприродною релігією» і (або) з «неприродною наукою»[2]. Тому наукова теорія і науковий метод вивчення змінених

станів психіки С.Грофа можна без перебільшення визнати найсучаснішими у з'ясуванні науки про природу, функції і належного використання теорій у дослідженні різних аспектів Всесвіту, а також побічним чином, світогляду доіндустріальних суспільств, що сприяють заново осягти давню мудрість, яку матеріалістична наука відкинула.

Джерельні приписи

1. *Гроф С.* За пределами мозга / С.Гроф. – М., 2000.
2. *Гроф С.* Космическая игра / С.Гроф. – М., 2000.
3. *Гроф С.* Путешествие в поисках себя / С.Гроф. – М., 2001.
4. *Гроф С.* Психология будущего: Уроки современных исследований сознания / С.Гроф. – М., 2001.
5. *Кереньи К.* Элевсин: Архетипический образ матери и дочери / К.Кереньи. – М., 2000.
6. *Уолш Р.* Дух шаманизма / Р.Уолш. – М., 1998.
7. *Уолш Р.* Основания духовности / Р.Уолш. – М., 2000.
8. *Элиаде М.* Йога: Свобода и бессмертие / М.Элиаде. – К., 2000.
9. *Элиаде М.* Шаманизм: Архаические техники экстаза / М.Элиаде. – К., 2000.

Резюме

Досліджується виникнення та генеза змінених станів свідомості. Визначено важливість змінених станів свідомості для туземних та древніх культур. Досліджено вплив змінених станів свідомості в сучасне суспільство. Окреслено загальну картину змінених станів свідомості в дослідженнях С.Грофа.

Ключові слова: змінені стани свідомості, туземна культура, архетипи, холотропне.

Summary

In the article an origin and genesis of the changed states is probed of consciousness. Certainly importance of the changed states of consciousness for autochthonic and ancient cultures. Investigational influence of the changed states of consciousness in modern society. Outlined general picture of changed consisting of consciousness of researches of S.Grofa.

Key words: the states of consciousness, autochthonic culture, archetypes, are changed, kholotropne.

УДК 124.5

Хиліук В.Л. – студ. ВНУ ім. Лесі Українки

МОЛОДА ЛЮДИНА НА ШЛЯХУ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ

Сучасна українська молодь занепокоєна майбутнім; ціннісна структура її особистісної свідомості спрямовується на індивідуальні цінності: матеріальну забезпеченість, вигоду, особистий успіх тощо. В умовах інтенсивної глобалізації відбувається явище деформації духовного світу представників молодого покоління. Життєвий світ української молоді втратив цілісність, став нестабільним. Подолання духовної кризи, відчуття меншовартості, апатії, відчуження молоді людини можливе через усвідомлення потреби в кожній особистості, гарантування цінності морально-етичних орієнтирів на шляху до самоздійснення. Тому дедалі частіше в умовах сьогодення постає питання забезпечення молоді особи належними умовами для самореалізації, втілення індивідуальних цілей, що гарантуватиме відчуття самоцінності й повсякденного буття.

Молоді роки є тим періодом, на який припадає найбільше можливостей для самореалізації, розкриття творчого та інтелектуального потенціалу, розуміння власного сенсу життя, що є умовою гармонійного функціонування, розвитку індивідуальних здібностей, максимального їх використання. Неабияку роль у процесі самореалізації, самоздійснення, визначенні життєвої мети молоді відіграють ціннісні системи суспільства і особистості. Особливе значення належить ціннісним орієнтаціям на порозі вступу молоді людини у самостійне життя, визначаючи її особистісний життєвий вибір. З огляду на це, проблеми забезпечення належних умов самореалізації молоді людини, дослідження особистісної системи цінностей набувають особливого значення, що й свідчить про актуальність цього питання.

Метою статті є виявлення сутності та особливостей феномена самореалізації та місце ціннісних орієнтацій щодо даного процесу.

Термін «самореалізація» (selfrealization) вперше наведено в словнику з філософії та психології, виданому 1902 р. у Лондоні: «Самореалізація – здійснення можливостей розвитку». Таке визначення відповідає доктрині, згідно з якою найвищим результатом розвитку людини є її самореалізація. Водночас в Оксфордському словнику подано дещо інше визначення цієї категорії: «Самореалізація – реалізація власних зусиль людини, можливостей розвитку «Я». За визначенням філософського словника термін «самореалізація» трактовано як «процес покладання-здійснення людиною свого «Я» у світі. Самореалізація передбачає найоптимальнішу для конкретної людини взаємодію сутнісних сил, розгортання яких є мірилом людинотворчого потенціалу конкретно-історичних типів соціуму й культури. Вона невіддільна від усвідомлення людиною самої себе, хоча й не вичерпується останнім, містить неусвідомлене» [3]. Самореалізація особистості залежить від рівня, способу, характеру включеності особистості у макросвіт – соціум [7; 14]. Але саме тут виникає багато проблем. Сучасне цивілізоване суспільство має багатогранну систему механізмів впливу на молодь, створюючи як необмежені можливості, так і складні, суперечливі ситуації, в умовах яких особистість почуває себе не комфортно. З урахуванням соціально-психологічної характеристики молоді притаманні такі властивості як суперечливість, мінливість, активний, динамічний характер, максималізм та оптимізм, схильність до групового стереотипу, верховенство емоційно-чуттєвого сприйняття дійсності. Беручи участь у соціальних відносинах, молоде покоління трансформує їх, модернізує, одночасно пристосовуючись до сформованих соціальних відносин і змінюючи їх відповідно до нових установок. Молодь, «відчужуючись» від традиційної культури, створює свою – молодіжну культуру, виробляючи нові цінності [2]. Тому важливо розглянути систему ціннісних орієнтацій сучасної молоді,

щоб зрозуміти протиріччя, з якими вона має справу на етапі самореалізації і життєствердження.

У сучасному суспільстві соціалізація молоді ускладнюється труднощами, що виникають унаслідок переоцінки традицій, норм і цінностей. Якщо раніше молодь значною мірою спиралася на досвід попередніх поколінь, то тепер молоді люди засвоюють і творять новий соціальний досвід, покладаючись переважно на себе. Значною мірою це обумовлює існування суперечливих тенденцій у свідомості і поведінці молоді. Як наслідок, у молодіжному середовищі функціонує багато різних моделей самореалізації [5; 155]. Соціально-економічна ситуація нестабільності відображається «нестабільністю» в соціалізації молодих людей, бажанням отримати від життя все і швидко, без зусиль. Це призводить до виникнення двох тенденцій поведінки: активне прагматично-індивідуалістичне споживання («лови момент, бери від життя все, що можна, зараз, тому що завтрашнього дня може і не бути») і аномічна пасивність («що не роби – все безглуздо», «роботи багато, а толку мало»). Високий рівень претензій виявляється не лише в підвищених вимогах до себе і суспільства, але й в прагненні до дорослості, самостійності думок, що супроводжується негативізмом, нехтуванням, критичним ставленням до соціальних цінностей, і в той же час, нереалістичним перебільшенням інших цінностей. Однак у ситуації, коли українське суспільство переживає системну трансформацію багатьох цінностей, є такі, котрі займають провідні місця – здоров'я, сім'я, діти. Незважаючи на ціннісну варіацію, молоді властиві гуманістичні ідеали честі, правди, волі, відповідальності. Останні місця посідають орієнтири служіння Богу, розвитку держави, відпочинку. Крім того, у молодіжному середовищі мало цінуються працелюбність, скромність, принциповість, патріотизм та інтернаціоналізм [4; 226-227]. Сьогодні у суспільній свідомості співіснують і борються як мінімум дві системи цінностей – «нова», імпортована із Заходу, з елементами буржуазного суспільства і «стара», що поєднує традиційні цінності й цінності соціалістичні, які домінували в масовій свідомості в недалекому минулому. Колишні соціальні установки (колективізм, перевага суспільного над особистим) уже не розглядаються як основні. На перший план виходять ініціативність, незалежність, свобода самовираження [2]. Тому особливу увагу сучасні дослідники звертають на свободу, що забезпечує молоді можливість самостійно й вільно розкривати свій внутрішній потенціал (К.Абульхнова-Славська, Н.Кулик, В.Муяр, Л.Коган, К.Фролова). Як умова самоздійснення, свобода забезпечує реалізацію життєвого смислу, побудову життєвої програми, що відображає життєвий вибір особистості і є суттєвою передумовою самореалізації. Можливість вибору та вміння брати відповідальність за обране рішення, які дає свобода, великою мірою впливають на процес самозвершення та визначають лінію побудови індивідуальної стратегії молоді [1; 70].

Самореалізація – бажання розкрити себе, реалізувати свої можливості, прагнення до творчості. На цьому рівні людина намагається досягти смисложиттєвих цінностей, наповнити свою діяльність смислом, значущим для всього життя [5; 149]. Проблема пошуку сенсу життя постає саме в період молодості, коли людина приступає до реалізації життєвого задуму, вона повна сил та енергії, бажання здійснити мрії та ідеали. Величезну психотерапевтичну і психогігієнічну цінність має переконаність людини у тому, чи є заради чого жити. Ніщо так не допомагає людині долати об'єктивні труднощі й терпіти суб'єктивні неприємності, як усвідомлення того, що перед нею стоїть життєво важливе завдання. Особливо яскраво це знаходить свій прояв тоді, коли людині це завдання здається ніби спеціально призначеним для неї особисто, коли воно є чимось подібним до «місії». Таке завдання допомагає людині відчувати свою незамінність, життя її набуває цінності вже тому тільки, що воно неповторне [6; 190].

Кожна молода людина в сучасній Україні відчуває потребу в самоцінності, прояві індивідуальності, що є передумовою для усвідомлення сенсу життя. Істинна самореалізація пов'язана із процесом індивідуалізації. Особистість, обираючи індивідуальний шлях і спосіб

звернення самопроекту в рамках життєвого світу, завдяки індивідуалізації виявляє свою унікальність, віднаходить і розкриває свою справжню сутність. Людина самоцінна саме через свою неповторність, відмінність від інших, переконаний Б.Чечет. І тому прояв індивідуальності дає змогу кожному реалізувати своє самобутнє «Я», виокремивши його з-поміж багатьох людських самостей [1; 70].

Професійна самореалізація є визначальною у житті людини, а тому самореалізація у професійній праці, задоволення професійним самовизначенням є провідним чинником, який робить людину або щасливою, або нещасливою [7; 14]. При цьому домінуючою виявляється прагматична тенденція. Ціннісні орієнтації молодих людей в професійній діяльності зосередженні на бажанні стати спеціалістом та влаштуватися на високооплачувану роботу. Молодь, насамперед, хоче працювати у дружному колективі і отримувати високі доходи. Менш важливими критеріями привабливості майбутньої роботи для молодих людей виступають використання своїх знань і можливостей для кар'єри, високі технологи, творчий, цікавий характер самої діяльності [4; 229]. Отже, молоді люди надають перевагу скоріше високооплачуваній, ніж цікавій і творчій роботі. Перевага особистих потреб, розрахунків на вигоду, споживання як стиль життя сформували контекст, що обумовлює розуміння того, яка поведінка потрібна від людини. Якщо раніше в потребах молоді переважала орієнтація на творчі види діяльності, сьогодні пріоритет ролі знання, творчої діяльності втрачено. На перше місце виходять цінності споживання. Причому все менше споживання припускав сприйняття справжніх культурних цінностей, все частіше – контакт із псевдокультурними, а часто антикультурними зразками, процесами, носіями [2]. На думку С.Сисоевої, особистісні риси, що визначають здатність людини до самореалізації, яскраво виявляються саме у творчості. Розглядає самореалізацію творчого потенціалу як свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил людини, її творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей Л.Левченко. Така реалізація внутрішнього творчого потенціалу особистості, на думку дослідника, відбувається шляхом розв'язання досить гострих суперечностей між «Я-ідеалом» та «Я-реальністю» [3]. Коли в праці людина одержує можливість розвивати і самореалізовувати свої здібності, творити, вона буде прагнути проводити і вільний час активно і змістовно (Г.Волков). З іншого боку, будь-яке інтелектуальне захоплення людини творчої праці не може не позначитися на її основній діяльності, якби далеко воно (захоплення) від цієї діяльності не було (Л.Католін). Саме тому багато дослідників цієї проблеми вважають, що форми самореалізації особистості у дозвіллі, якщо вони пов'язані з діяльністю, спрямованою на досягнення соціально значущих ідеалів, мають суттєве значення для професійної діяльності, для розвитку особистості, розкриття і прояву її всебічних здатностей, творчих можливостей [7; 14].

Сьогодні вже існує тип молодого українця, для якого характерний високий рівень автономії щодо соціуму й соціальних інститутів. На відміну від радянського індивідуаліста, він не апелює до суспільства і його норм; змушений зважати на них, він протиставляє їм свої власні правила; у нього немає глибоких емоційно насичених соціальних зв'язків за межами родини та кола друзів. Таким чином, у результаті протиріччя між новою системою вимог і можливостями, здібностями особистості виникає необхідність формування у молодій людини й молодого покоління у цілому, такої якості, як життєздатність – здатність людини (покоління) вижити, не деградувати в «жорстких» умовах соціального й природного середовища, що погіршуються, розвинути й духовно піднятися, відтворити й виховати потомство не менш життєздатне в біологічному й соціальному планах. Завдання життєздатної особистості – стати індивідуальністю, сформувати свої сенсожиттєві установки, самоствердитися, реалізувати задатки й творчі можливості. Життєздатність передбачає високу соціальну активність особистості (покоління), спрямовану на перетворення зовнішнього природного та соціального середовища і на формування самого себе відповідно до заданої мети [2]. Зрозуміло, що проблема активності/пасивності в

контексті життєздатності молоді особистості набуває сьогодні актуальності. Як відомо, пасивні форми поведінки провокують виникнення ускладнень у процесі самоздійснення (труднощі у встановленні контактів, вираженні власної думки, емоцій, негативні переживання самотності, тривоги, депресії тощо). Проявляючи ж активність, особистість задіює особистісні ресурси для реалізації своїх можливостей і потенцій, докладає зусилля для розкриття внутрішньої сутності, долає перепони на шляху до самозвернення [1; 70].

Водночас прискорення темпу життя, суспільна трансформація і глобалізація загострили у сучасної людини відчуття часу, найбільше це переживає молодь. Зараз у системі ціннісних орієнтацій молоді частіше виявляються такі деструктивні елементи, як розгубленість, невизначеність життєвих планів, інтересів, розчарування, песимізм, які можна подолати вірою в себе, у свої сили, реальність розкриття свого потенціалу та реалізації сутнісних сил (здібностей, нахилів, талантів). Адже це той рушій, котрий спонукає людину до активних дій, які, в свою чергу, приносять очікуваний результат. Віра дає стимул до активного пошуку і використання будь-якої реальної можливості для дії, що є важливим для становлення ефективної стратегії молоді особи. Віра в людину, в самого себе породжує непереможну енергію динаміки життя. І єдине, що може перешкодити цій динаміці здійснитися в реальності, – страх, нерішучість, тривожність, невпевненість у власних силах. Обставини, які б вони не були конструктивні чи деструктивні, як би вони не були спрямовані на те, щоб зламати людину, є лише приводом для того, щоб відкрилася внутрішня сила особистості [1; 71]. Отже, зрозуміти сутність феномену самореалізації можна на основі аналізу процесу формування якісно нових ціннісних орієнтацій сучасної молоді людини. Адже саме в молодому віці найбільш виражена потреба в ціннісній рефлексії, коли особистість постає перед потребою життєствердження, пошуку сенсу життя. Самореалізація особистості виявляється у процесі індивідуалізації, відчутті самоцінності, вірі в себе та свої сили, забезпеченні свободи вільного розкриття внутрішнього потенціалу, професійному самовизначенні.

Джерельні приписи

1. **Варна М.В.** Психологічні умови побудови ефективної стратегії самореалізації студентів-інвалідів / М.В. Варна // Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: ВІСНИК НТУ «ЮЛ», 2009. – С. 69-73.
2. **Динаміка формування ціннісного світу молодіжної культури України:** автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04 / Ю.Ю. Сугрובה; Таврійський нац. у-т ім. В.Вернадського. – Сімферополь, 2007. / <http://WWW.LIBRAR.ORG.UA>
3. **Завалко К.** Самореалізація педагога-музиканта: теоретичні аспекти / http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/ylnu/Ped/2009.../39_Zavalko.pdf
4. **Квятковский Д.О.** Гуманистические ценности и идеалы в системе ценностных ориентации украинской молодежи / Д.О. Квятковский // Наука. Релігія. Суспільство: наук. журн. – Донецький держ. ін-т штучного інтелекту, 2009. – № 2. – С. 226-232.
5. **Мистецтво життєтворчості особистості:** Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. рада: В.Доній (гол.), Г.Несет (заст. гол.), Л.Сохань, І.Єрмаков (кер. автор. складу) та ін. – К., 1997. – Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
6. **Світ, людина, суспільство: Хрестоматія** / Упор. І.Арцишевська, Р.Арцишевський. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 1997. – 400 с.
7. **Сисоєва С.О.** Проблеми формування особистості, здатної до творчої самореалізації / С.О. Сисоєва / http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/.. /2000_7/7-1.pdf

Резюме

Розглядається сутність феномена самореалізації молоді людини та особливості цього процесу. Акцентується увага на ціннісних орієнтаціях сучасної молоді.

Ключові слова: самореалізація, ціннісні орієнтації, система цінностей, молода людина.

Summary

Essence of phenomenon self-realization of young man and feature of this process is Examined. Attention is accented on the valued orientations of modern youth.

Key words: self-realization, valued orientations, system of values, young man.

УДК 061.91:17.022

Хомярчук А.П. – ст. викладач Луцького пед. коледжу

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Завдання, поставлені у Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI ст.)» та проблеми державотворення потребують розв'язання низки питань, серед яких чільне місце посідають виховання громадянина-патріота, формування його духовно-моральних цінностей та відродження української національної культури. На вирішення цих питань націлюють Конституція України, Закон України «Про освіту», концепція національного виховання.

Нагальна потреба в їх розв'язанні зумовлена необхідністю розуміння підростаючим поколінням своєї духовної культури, залучення молоді до її джерел; прищеплення їй ціннісних орієнтацій, притаманних високорозвиненому суспільству. Усе це вимагає від педагогічної освіти нових науково-практичних підходів до проблеми формування національних морально-духовних цінностей у студентства, що передбачає перебудову й удосконалення змісту, форм і методів підготовки фахівців у галузі навчання та виховання насамперед через залучення їх до власного самовираження у художній творчості.

Теоретичні засади формування духовності молоді закладено у дослідженнях Т.Андруховича, Е.Гульянц, Н.Кириченко, Л.Сірченко, Б.Цимбалюка, Д.Чижевського та ін. Проблема впливу культурної спадщини, а саме народного мистецтва на свідомість особистості, була предметом уваги О.Данченко, Д.Джолі, І.Зязюна, В.Лосюка, В.Мазепи, Л.Орманського, М.Стрункої, Д.Фігала та ін. Дослідженню проблеми формування національних цінностей присвятили праці О.Вишневський, В.Довбишенко, Р.Захарченко, І.Мартинюк, З.Сергійчук, М.Стельмахович. У них акцентується увага на тому, що основою змісту формування цих цінностей є історико-культурна народна спадщина.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що науковці цю проблему розглянули недостатньо. Практика вказує на те, що формування національних цінностей у молоді не відповідає соціальному замовленню, а стан сформованості таких цінностей у деяких студентів викликає тривогу. Аналіз програм із трудового навчання підтверджує, що національне та трудове виховання перебувають у тісному взаємозв'язку. Але на сучасному етапі між теорією і практикою реалізації змісту занять із трудового навчання склалися суттєві суперечності. Це пояснюється відсутністю обґрунтованого, національно спрямованого матеріалу у програмах та методичній літературі з національного виховання учнів. Отже, для реалізації завдань духовно-морального виховання учнів необхідна цілеспрямована підготовка майбутнього вчителя трудового навчання.

Система національних духовно-моральних цінностей має тривалу історію формування. Їх перші ознаки можна спостерігати ще з часів первісно-родового устрою у міжособних стосунках представників різних племен. Упродовж століть під впливом географічних, історичних, культурологічних, соціологічних, економічних та політичних умов складався загальнонаціональний образ українця, для якого характерні такі морально-духовні риси, як доброта, чесність, працьовитість, скромність, стриманість, мужність, благородність, гуманізм, милосердя, національна гідність тощо. Саме ці ознаки упродовж історичного шляху формування образу української нації склали систему українських національних цінностей, що ґрунтуються на спадкоємності поколінь і їх нерозривному зв'язку, відображаючи своєрідність духу, поведінки, мислення, традицій, світосприймання українців. Спираючись на дослідження Л.Бондаренко, О.Спіркіна, І.Чеснокової, доходимо висновку, що національні цінності – вища форма розвитку самосвідомості людини завдяки виділенню її з природного середовища в результаті утворення соціальної організації і застосування знарядь праці. Національні цінності є

однією з ключових ланок формування духовності молоді. Головні категорії та ознаки понять «духовність» висвітлені у таблиці 1:

Таблиця 1

Категорія «духовність» у системі психолого-педагогічних понять

№ з/п	Категорійні ознаки поняття «духовність»	Дослідники	Кількість авторів	%
1.	Удосконалення внутрішнього світу, вищі почуття, вищі переживання	Т.Гріневич, М.Мандрика, Н. Карпунова, В.Войтко, А.Євгенєва, Ж.Юзвак, С.Ожегов, В.Знаков, М.Стельмахович, В.Даль	10	27%
2.	Вищі цінності	Л.Буєва, В.Зінченко, Т.Аболіна, В.Ярименко, О.Лінчук, О.Олексюк, В.Діденко, В.Федотова	8	22%
3.	Інтелект, здатність до пізнання	А.Петровський, М.Ярошевський, А.Уледов, В.Слободчиков, Т.Хоральська, Г.Балл, М.Вебер	7	19%
4.	Віра в Бога, зв'язок із космосом	К.Акопян, А.Зелиниченко, М.Бердяєв, М.Булгаков, П.Флоренський, Т.Хорольська, С.Кримський	7	19%
5.	Незалежність від матеріально-фізичного досвіду	К.Акопян, А.Комарова, Р.Арунцевський, Т.Гріневич, В.Ксенофонов	5	14%

Виявлені методом контент-аналізу значення не протиставляються один одному, оскільки віддзеркалюють багатозначність поняття, що розглядається.

Рівень духовного розвитку особистості може визначитися на основі 2-х складових частин духовності: зверненості до внутрішнього світу особистості («розвиток внутрішнього світу», «релігійно-космічна свідомість», «незалежність від матеріально-фізичного світу») та морально-інтелектуальної діяльності особистості («моральний розвиток», «інтелектуальний розвиток (здатність до пізнання)»).

Формування духовної свідомості передбачає:

- опанування духовною культурою як сумою морально-естетичних знань і уявлень, без яких не може виникнути інтерес до відповідно значущих предметів і явищ;
- формування і розвиток здібностей, які забезпечили б людині можливість емоційно пережити і оцінювати значущі предмети та явища з точки зору моралі і краси;
- виховання, розвиток таких якостей, які перетворюють особистість в активного творця морально-естетичних цінностей, дозволяють їй не лише насолоджуватися красою світу, але й активно служити їй.

У пошуках таких духовних орієнтирів доцільно звернутись до мистецтва, художньо-естетичної діяльності, що акумулюють систему загальнолюдських цінностей та ідеалів і які можуть послужити змістом духовного розвитку, гуманізації особистості. Саме під впливом художньо-естетичної діяльності найповніше прокидається і активізується духовний потенціал людини з її почуттями, знаннями, переконаннями, мотивами, нормами поведінки. Процес професійної підготовки майбутніх педагогів вимагає формування у студентів потреби у художньо-трудої діяльності. Під художньо-трудою діяльністю розуміємо вид трудової підготовки майбутніх учителів, завдяки якому формуються конструкторсько-технологічні та декоративно-прикладні знання, вміння та навички. Підтвердженням цьому є дослідження декоративно-прикладного мистецтва Є.Антоновича, В.Мусієнка, Б.Тимківа, Б.Прокоповича та ін. Зазначені автори трактують декоративно-прикладне мистецтво як індивідуальне або частково механізоване виробництво речей, що поєднують вжиткові та художньо-декоративні якості [2; 15].

Художньо-трудова діяльність, започаткована у домашніх ремеслах та промислах, виступає складовою духовної спадщини народу, прилучення до якої виховує поважне

ставлення до праці, формує моральні якості особистості, естетичні смаки та норми поведінки. На основі теоретико-наукового аналізу літературних джерел, погоджуємось із визначенням О.Рудницької, що художньо-трудова діяльність – сукупність процесів і явищ духовної практичної діяльності людини, яка створює, розповсюджує, опановує твори мистецтва та матеріальні предмети, що мають естетичну цінність [6; 200]. Тобто, через спілкування з народним мистецтвом формуються національні цінності особистості.

У ході досліджень виявлено, що процес формування національних цінностей у студентів педагогічних закладів носить безсистемний, поверхневий характер. Про це свідчить проведений аналіз змісту програми з предмету «Практикум у навчальних майстернях». У процесі викладання цієї дисципліни увага приділяється формуванню практичних умінь і навичок і майже повністю відсутній народознавчий компонент, а саме, ні у теоретичній, ні практичній частині не згадується про народні промисли та ремесла.

Позитивних результатів у формуванні національних цінностей у студентів можна досягти у тому випадку, якщо поєднати такі фактори, як:

- введення культурологічних відомостей народознавчого компонента у зміст художньо-трудової діяльності;
- орієнтація студентів на самостійне вивчення побуту, культури та мистецтва українського народу.

Специфіка духовно-моральних цінностей є особливістю почуттєвого ставлення особистості до навколишнього середовища. Тому сфери, в яких естетичне ставлення і національна духовна культура пов'язані з матеріальними об'єктами (декоративно-прикладним мистецтвом або художньо-трудовою діяльністю в цілому), також мають духовну специфіку.

Отже, національні цінності майбутнього вчителя характеризуються такими ознаками: розвиток національної самосвідомості, наявність необхідних знань з національної культури, здатність і потребу сприймати і перетворювати дійсність за законами національних традицій, уміння реалізувати свій досвід у власній педагогічній діяльності. Таким чином, можна зробити висновки:

1. Проблема фахової підготовки майбутніх вчителів, зокрема, формування національних цінностей, остаточно не розв'язано.
2. Національні цінності майбутніх учителів можуть бути якісно сформовані, якщо до їх професійної підготовки включити такий складовий компонент, який буде містити народознавчі відомості про народне мистецтво, а його зміст буде спрямований на виховання національно свідомої особистості.
3. Процес формування національних цінностей у студентів залежить від засобів впливу на особистість, якими є народні традиції, звичаї та обряди, побутова культура, народне мистецтво, національні промисли та ремесла, тощо. Зміст програм із трудового навчання для підготовки вчителя вимагає оновлення для реалізації таких завдань, як прилучення студентської молоді до надбань національної культури, вивчення українських народних ремесел і промислів, традицій та звичаїв.
4. Вирішення проблеми формування духовності у процесі художньо-трудової діяльності можливе за умови збагачення її змісту цінностями української побутової культури та народного мистецтва. Провідні компоненти такого збагачення повинні складатися з формування теоретичного і практичного досвіду студентів з національного виховання.
5. Рівень сформованості національних цінностей у студентів визначається критерієм, що складається з таких компонентів: методичні уміння, майстерність педагогічного спілкування, національна спрямованість оточуючого середовища.

Джерельні приписи

1. *Педагог професійної школи*: Зб. наук. праць. – К.: Наук. світ, 2002. – Вип. 2. – С. 43-48.

2. **Белова Ю.Ю.** Педагогічне обґрунтування змісту декоративно-вжиткового мистецтва з метою формування національних цінностей майбутніх учителів / Ю.Ю. Белова // Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). – № 5. – Бердянськ, 2002. – С. 113-117.
3. **Вірковський А.П.** Синергетичний підхід до поняття «духовність» / А.П. Вірковський. – К., 2007.
4. **Помиткін Є.О.** Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти / Є.О. Помиткін. – К., 1996. – 164 с.
5. **Ушинський К.Д.** Про народність у громадському вихованні / К.Д. Ушинський. – К., 1987. – Т. 1. – 100 с.
6. **Хомярчук А.П.** Формування духовності молодших школярів засобами вивчення народних мистецтв / А.П. Хомярчук // Мат. конф. ЛПК «Релігія як компонент духовної культури України». – Луцьк, 2010. – С. 199-202.

Резюме

Обґрунтовано необхідність використання побутової культури та мистецтва як засобу формування духовності майбутніх педагогів, визначено шляхи підвищення ефективності формування національних цінностей у студентів в процесі художньо-трудової діяльності.

Ключові слова: духовність, національні цінності, художньо-трудова діяльність.

Summary

In the article the necessity of national culture and art using is argument. These are presented as means of future teachers' spirituality forming, the ways of effective forming of students' national values while art-applied activity are also determined.

Key words: spirituality, national values, art-applied activity.

УДК 793.3-053.6

Савчин Л.М. – канд. іст. наук, проф. кафедри хореографії РДГУ

ТАНЦЮВАЛЬНИЙ ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ МОЛОДІ

Нині людство торує ходу свого соціокультурного розвитку на шлях, що пов'язується зі зрушеннями у динамічно змінюваному просторі, в якому мистецтво є вектором гуманістичних засад. Цей шлях призводить як до духовного очищення, так і виникнення новітніх пріоритетів у життєдіяльності як кожної особистості зокрема, так і суспільства загалом, а відтак і до дещо протилежних шляхів, які обирає молодь щодо власного функціонування в умовах соціальної нестабільності. Разом із тим і освітньо-культурна система не завжди враховує ці зміни з достатньою повнотою і тому молодь не встигає адаптуватися до сучасних змін.

Творча особистість складає національне надбання. У стані натхненної діяльності вона розкривається, реалізуючи власний потенціал, удосконалюючи сутність, а відтак, проявляючи одухотворену активність, створює новий простір особистісного існування. Саме особистість з'єднує усі ланки суспільного життя: мега-, макро-, мезо- і мікропростору, робить їх полем зовнішньої творчої активності, осередком розгортання внутрішніх потенцій. З огляду на зазначене, слід акцентувати площину проблем (економічного, духовного та екологічного змісту), взаємозв'язок та їх вирішення є підґрунтям творчої особистості.

Проблеми творення в мистецькому просторі засобами хореографічного мистецтва спонукають науковців досліджувати теоретичні та практичні аспекти у контексті сучасних реалій. Тому саме мистецтво покликане посилити як виразний стан душі, так і будь-яке соціальне явище. А танець дисциплінує людину у певній якості, здатен оновити її свідомість. Танець є однією із найдавніших форм самовираження людини, її потужного спектра почуттів та специфічним способом спілкування. В античній Греції вважали, що мистецтво, впливаючи на духовний світ людини, виховує її, виправляє її характер, формує її психологічний настрій – «етос». Тому система виховання у давні часи вибудовувалась на основі множинного спектра мистецтва (взаємодії гімнастики, хорового співу, інструментальної музики, образотворчого мистецтва, поезії та хореографії).

За Гельвецієм, у фізичній чуттєвості відкрите те єдине начало, необхідне для передумови моральності. Фізична чуттєвість – сама людина і джерело усього того, чим вона є. Тому знання людини ніколи не досягають більшого, ніж дають почуття. Усе, що недоступно почуттям, недосяжно для розуму.

Цінність і сила танцю полягають у тому, що фізичні, емоційні, інтелектуальні процеси у танці об'єднуються, а тіло стає не лише інструментом, водночас і творцем. Завдяки танцю, зміни у стані самопочуття людини приносять відчуття потужної сили, переконливого внутрішнього ядра, впевненості в моделі поведінки, що уможливило його дослідження культурологами, мистецтвознавцями, істориками, педагогами і психологами.

Так, філософію простору досліджує С.Гатальська; творча особистість є предметом вивчення А.Бодаєва, І.Зязюна, Х.Елліса; внутрішні джерела життєдіяльності, творчості як духовної сутності саморозвитку розглядали М.Бердяєв, В.Соловйов. Стратегія життєдіяльності особистості та дослідження її простору у центрі уваги Є.Климова, І.Беха; підходи до вивчення особистості як суб'єкта власної життєтворчості (А.Адлер, Є.Головаха, К.Роджерс); цінність як моральна установка (У.Томас, Ф.Знанецький); людина, життя, краса, праця, спілкування, свобода, щастя, совість (А.Адлер, А.Ломакс).

Проблему впливу хореографічного мистецтва на особистість досліджували Л.Блок, Г.Боримська, В.Верховинець, В.Красовська, В.Купленник, Ю.Станішевський, В.Уральська, С.Худеков.

Вагоме надбання становлять монографії Ю.Станішевського, в яких предметом мистецтвознавчого наукового аналізу є проблеми синтезу класичного та народного танців у формуванні особистості.

Як вистояти творчій людині в умовах реалій сучасної конкуренції? Відповідь знаходиться в теоретичних дослідженнях концепції А.Адлера творчого «Я», згідно якої креативне «Я» і творча енергія, що є потужним потенціалом розвитку особистості, сприяє у набутті нею нової сутності існування, що спонукує до відповідної просторової моделі.

З огляду на це, поняття творчого «Я» у якості креативної сили особистості, чимало дослідників вважають вищим досягненням, а Адлера, як теоретика особистості. Адже завдяки творчому началу людина має можливість творити власну модель життя та простір, у якому життєтворчість удосконалюватиметься. Креативне «Я» відповідає за мету, визначає методи їх досягнення й, до певної міри, уможливує саморозвиток творчої особистості. А.Адлер переконує, що творче начало надає смисл будь-якому життю, у якій би формі занедбаності (моральної чи фізичної) воно не перебувало. Згідно ідеї креативного «Я» людина не лише формує власну особистість а й своє середовище.

Виявляючи креативне «Я» автор не заперечував впливу спадковості й оточення на формування особистості. У кожного індивіда персональні генетичні можливості та умови набуття соціального досвіду. Однак він вважав, що людина – не застигла сума складових із результатів дії спадковості і оточення. Адже спадковість лише наділяє її визначеними здібностями, а середовище сприяє набуттю вражень та осягнення життєдайних основ особистості. Такі здібності й досвід, а також інтерпретація життєтворчості виступає вервечкою, із компонентів якої складається ставлення до життя, що й визначає взаємозв'язок із простором. Концепція Адлера пояснює природу творчої сили, акцентуючи увагу на результатах еволюції креативного «Я». Проте Адлер не дає відповіді, де шукати джерела творчої сили людини, що надихає її розвиватися й чи є можливість для її синтетичного творення.

Визначаючи зону дослідження та пошук відповідей на означені запитання, слід звернути увагу на вивчення форм творчого самовираження й застосування цілісної потенції творчості в практиці життєтворення, тобто окреслити танцювальний простір у контексті реалій сьогодення. Переосмислюючи слова Ф.Достоевського про те, що краса врятує світ й спрямувавши у повсякденне русло втрачене значення самовираження чи то пак, поетичне осмислення повсякденності, аби життя наповнювалося барвами, радістю творення, слід звернутися до сили мистецтва, котре утверджує дійсність у всьому розмаїтті його форм. Одним із можливостей творити себе, удосконалювати власний простір, його проектуючи й надбудовуючи є танець. Імпровізуючи під музику, танцівник пізнає себе як джерело власних сил і творчих ресурсів, моделює внутрішні механізми активізації тіла і мобілізації їх відтворення. Танець є «зримою музикою», у якій звукові образи завжди сполучаються з пластичним жестом. Спорідненість цих процесуальних інтонаційно-виразних мистецтв, яку підкреслюють спільні для них характеристики (плавність, ритм та ін.), знайшло своє підтвердження в афоризмі Р.Вагнера: «Основа симфонії – танець» [4; 45].

Розробку теорії виразності рухливих навичок французьким педагогом Франсуа Дельсартом вважають наукою про виразність тіла. Ідеї Дельсарта знайшли своє використання у створенні сучасного руху в хореографії. Накреслена Дельсартом «Грамматика художнього жесту» стала використовуватись у фізичному вихованні при підготовці масових гімнастичних виступів, які виконувалися під музичний супровід. Адже танцівник, здебільшого, не думає про жодні закони, він діє (танцюючи) у відповідності з інтересами й тим самим формуєчи рисунок танцю. Потрапляючи на благодатний ґрунт, ідеєю танцю (виступає як мета) оволодіває аудиторія. Відтак, ідея – танець-танцівник-аудиторія формують обшир, який є ядром танцювального простору. Це провідна сторона однієї медалі. Проте, надзвичайно важливо, щоб танець, як складова творчої діяльності, відбувся в

принципі, оскільки танець є формою вираження емоцій і здатен відтворюватися в режимі фривольного ставлення до простору. Адже танець як метод пізнання, виховання, навчання не передбачає обов'язковості танцювати «правильно», тобто розмірковуючи про шлях самовираження; не професійному танцівникові важливо зробити перший крок (гурткова форма діяльності в освітніх та позашкільних закладах, установах культури та мистецтв). Відтак, саме у творчості зароджується й формується особливий взаємозв'язок розумових здібностей, інтелекту, моделі творчої потенції в мистецькій діяльності.

Оскільки основу духовності людини визначають творчо-естетичні фактори, тому орієнтація на творчість дозволяє сформувати яскраву, самобутню особистість. У площині зазначеного, слід виокремити танець, як провідний. Адже художній зміст танцю втілює роздуми та переживання про світ, дістає емоційне забарвлення і таким чином впливає на людину. Саме танцювальний простір виступає як середовище духовного, раціонального змісту, що впливає на емоційний стан душі, синтез якої позначається на багатстві почуттів, емоцій та переживань особистості, викликає асоціації, що мали місце в особистому житті. Розвиток емоційної та інтелектуальної сфер особистості сприяє формуванню соціальних цінностей, що активізують суспільно-громадську діяльність і виконання певних соціальних ролей. Тобто, танцювальний простір, формуючи внутрішній світ людини, водночас впливає на її поведінку. «Особистість не може бути детермінована – усе, що необхідно для її сходження, закладено в ній: творчість, свобода, любов» [2; 148].

Проблема вибору адекватних методів для вирішення просторових проблем у контексті сучасних реалій молоді передбачає розвинуте евристичне мислення, що забезпечує пошук та генерацію ідей на тлі конкретних творчих обставин. Адже сучасні умови життя вимагають від молоді не лише застосування набутих знань, але, виходячи із теоретичного досвіду, використовувати практичні здобутки у підготовці до конструктивного діалогу у соціумі. Танцювальний простір можна окреслити межею культурного та інформаційного співвідношення. Через те, що культура афішує лише частину суспільного життя, культурний простір слід розглядати як сферу, що знаходиться в багатомірному соціальному просторі. Отже, означена просторова модель має осібні межі і сумнівно, чи варто диктувати правила поширення її на суспільство. Інформаційно-культурний простір, чи, як зазначає С.Гатальська, полікультурний простір, є основним підмурівком соціальної інформації, чільна сутність якої міститься у знаннях, цінностях, регулятивах [3; 36-38]. Засади регулятивних центрів цінностей акумулюються в мистецькому середовищі. Відтак як вітчизняна, так і зарубіжна наука увагу зосереджують на проблемі особистісного потенціалу в хореографічному мистецтві. Англійський фізіолог і дослідник мистецтва Х.Елліс визначає танець як «явище, в якому все підпорядковане правилам ритму, метру і порядку, суворому дотриманню загальних законів форми і підпорядкованості частини цілості Всесвіту... Ми цілком праві, коли розглядаємо не тільки життя, але і увесь Всесвіт як танець» [6; 5]. В його визначенні виявлено закономірність законів танцю у просторі. Значення танцю, як стверджує автор, полягає в тому, що «це внутрішній і цілком визначений прояв загального ритму, того самого ритму, якому підпорядковується не тільки життя, але й Всесвіт, якщо, можна так іменувати суму тих космічних впливів, що доходять до нас».

Безумовно, форма людської діяльності моделює комунікативний простір на певних інваріантах функціонування поведінки. Так, танцювальний простір уможлиблює зображення власних почуттів у взаємозв'язку із фізичним навантаженням та внутрішнім відчуттям партнерської взаємодії. Співіснуючи у творчій взаємодії (партнер, аудиторія, глядач) танцівник усвідомлює власні форми самовияву й пізнає протилежну модель поведінкової реакції, що є складовою творчої особистості. Здійснююча в танці координація рухів дозволяє танцівникам пережити стан «оволодіння ситуацією», зрозуміти власні можливості у керуванні своїми діями, наситивши їх значеннєвими смислами, що, реалізуючись у танці, стають ключем внутрішньої сили танцівника. У танцювальному просторі танцівник

координуючи власні бажання із настроєм та ритмом, проявляє уміння творити спільно з присутньою аудиторією, надихаючи її на творчу активність, виразником якої є сучасна інтерпретація життя. Адже взаємодіючи з довіллям танцівник захоплюється організацією діяльності у творчому форматі.

У контексті представленого дослідження є прийнятною позиція А.Ломакса, який вважає, що «танець, являє ескіз або модель життєво необхідного комунікативного зв'язку, оскільки завдяки йому сконцентровано у собі найбільш розповсюджені моторно-рухові зразки, які успішно використовувалися в житті більшістю людей певної культурної спільності» [7; 12]. Визначаючи танець як модель комунікативного зв'язку, А.Ломакс розкриває творчий потенціал танцю як потужного засобу спілкування між людьми.

Отже, моделюючи питання щодо умов існування танцювального простору, слід сформулювати основні компоненти, що розкриватимуть переваги використання танцю як форми розвитку творчої, креативної особистості:

1. Взаємодіючи в просторі танцівник захоплюється творчою організацією своєї діяльності. Єдність простору й відчуття танцю уможливорює інваріанти самореалізації особистості.

2. Розширюючи фізичні межі у танці, він домагається стану катарсису, виходячи за межі звичного, реального прояву. Усвідомлюючи в собі творця особистість засвоює предметне оточення творчої сили.

3. Танцюючи, особистість відчуває насолоду від процесу діяльності як результату власних зусиль, що посилює почуття значущості творчих можливостей.

4. Істина танцю передбачає побачити незриме – виразним, довершуючи внутрішній крок й благословляючи саме життя.

Танець як культурний феномен суспільства є частиною буття людини. Цей вид мистецтва є засобом людського самопізнання. Він сприяє збереженню, накопиченню і трансформуванню суспільного досвіду, спілкуванню та релаксації [4]. Отже, танець відображає дійсність у специфічній художній формі та передає почуття, думки, переживання людини за допомогою систематизованих виразних рухів, пов'язаних із певним ритмом у мистецтві, зосереджуючи відповідний акцент життя у просторі.

Міркуючи про природу людини, провідні науковці наголошують на провідній ідеї щодо творця власної долі. Потрапляючи на благодатний ґрунт, ідеї об'єднуються у взаємодії довкола мети у житті. Так, танцювальна імпровізація навчає експромту у життєтворчості, використовуючи максимальні можливості у реальному існуванні. Існуючи в часі, просторі, середовищі – особистість сама обирає партнера – з ким і який танець «танцювати» по життю. Адже танець є компонентом творчої особистості що відкриває горизонти інноваційної сутності життєтворчості у всеможливості самореалізації і змістового наповнення її власного простору [1; 112].

Джерельні приписи

1. *Адлер А.* Практика и теория индивидуальной психологии / Альфред Адлер. – М.: Фонд «За экономическую грамотность», 1995. – 220 с.
2. *Бердяев Н.* О рабстве и свободе человека / Николай Бердяев. – М.: Республика, 1995. – 375 с.
3. *Гатальська С.М.* Філософія культури / Світлана Гатальська. – К.: Либідь, 2005. – 328 с.
4. *Королева Э.А.* Танец, его происхождение и методы исследования (по работам зарубежных ученых XX века) / Элла Королева // Советская этнография. – 1975. – № 5. – С. 147-155.
5. *Лук А.И.* Психология творчества / А.Лук. – М.: Наука, 1976. – 128 с.
6. *Ellis H.* *The Dance of Life.* – N.Y., 1929. – P. 11.
7. *Lomax A.* Folk Song Style and Culture / A.Lomax. – Washington, 1968. – P. 223.

Резюме

Аналізується роль духовного простору у формуванні творчої молоді.

Ключові слова: танцювальний простір, творча особистість, активність, життєтворчість.

Summary

The role of spiritual space is analysed in forming of creative activity of young people.

Key words: dancing space, creative personality, activity, vital creation.

УДК 659

Бунечко А.В. – заст. директора музею М.Островського (м. Шепетівка)

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У законі України від 09.01.2007 р. «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» відзначається, що одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначається одним із пріоритетних напрямів державної політики [1].

Однією з основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні є збереження культурної спадщини України шляхом її *електронного документування*.

Ще на початку 1980-х років Міжнародна рада музеїв заявила про необхідність широкого впровадження інформаційних технологій у діяльність музеїв. Тоді ж Радою музеїв створений спеціалізований підрозділ – Комітет із документації (International Committee for Documentation – CIDOC). На початку XXI ст. CIDOC поєднує майже 800 фахівців із 65 країн світу. Щорічно на міжнародних конференціях вони обговорюють тенденції розвитку інформаційних технологій та обмінюються досвідом роботи. Особлива увага приділяється національним програмам інформатизації музейної діяльності [2; 127].

На жаль, не можна стверджувати, що Україна є активним учасником Ради. Однак держава також ухвалює програми та закони. Зокрема, у вищезгаданому законі зазначено, що стратегічною метою розвитку інформаційного суспільства в Україні є:

- створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед, у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля;
- збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування;
- розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція зі світовою інфраструктурою;
- захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику «інформаційної нерівності»;
- досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив [1].

Музей М.Островського, як один із хранителів національної культурної спадщини, бачить збереження народного надбання не тільки у консервації та колекціонуванні музейних предметів, а й в інформуванні громадян щодо музейної діяльності, долученні до збереження пам'яток історії та культури громадянами, популяризації музею як інституту, інтеграції у глобальний музейний простір. Адже метою діяльності музею є збереження історичної та культурної пам'яті у свідомості наших громадян, і чим активніше виступає музей на інформаційному просторі, тим більша інформованість людей.

Сучасні інформаційні технології в музейній справі дають можливість значно полегшити і розширити способи донесення інформації до споживача музейних новин.

Інформаційні технології, що використовуються в музеї М.Островського:

1. Мультимедійний доступ забезпечується через міжнародну мережу Internet.

Наукові працівники музею відвідують сайти музеїв світу, черпають із них інформацію, насолоджуються віртуальними подорожами. Але через те, що не всі українські музеї мають власні сайти, залишається проблемою дати можливість європейцю подорожувати музеями України.

Музей М.Островського має свій сайт. Однак у музеї є проблеми з популяризації. Тобто, підготувати якісний сайт – лише половина роботи. Сьогодні стоїть завдання його щоденно наповнювати цікавою, змістовною інформацією з тим, щоб бути публічнішим, мати попит та презентувати себе у будь-якому куточку світу, а це означає, що він повинен бути дво- , а то й тримовним. Однак цю роботу можуть виконувати лише підготовлені спеціалісти, що добре володіють комп'ютерною технікою та іноземними мовами. Такі спеціалісти, як відомо, працювати в музеї не йдуть. Тому музей шукає шляхи просунення цієї справи. Адже сайт має відповідати вимогам сьогодення, запитам потенційних відвідувачів. Більшість із них хочуть заходити на сайти з метою не лише отримати нову інформацію, а й відпочити разом із дітьми. Тому картинки сайту необхідно робити цікавими для різних вікових категорій.

Змінюються й види сприйняття подорожувальників. Якщо раніше сприйняття було вербальним, то тепер візуальним. На візуальну інформацію кількість замовлень збільшується. Завдяки інтерактивності веб-сайту музею його працівники мають можливість надавати низку платних інформаційно-консультативних послуг численним користувачам глобальної мережі Інтернет.

2. Створення комп'ютерних систем музейного обліку фондів.

Музей, як скарбниця народної пам'яті, носій культурних надбань народу є безпосереднім зберігачем реальних предметів, що відтворюють культурну спадщину держави. Але окрім збереження, музей доносить інформацію до громадян, долучає їх до вивчення національної та світової історико-культурної спадщини. Сам процес навчання науковцями (школярами, студентами) передбачає використання музейних предметів, і як наслідок цього зношення, ризик пошкодження фондів.

Таким чином, електронне документування, й зокрема, створення комп'ютерних систем музейного обліку фондів музею, дає змогу «не турбувати» зайвий раз оригінали.

Програма музейного обліку має включати:

- облік прийому, видачі та руху музейних предметів;
- створення баз даних музейних колекцій, яка включає текст, зображення, що виконується за міжнародними стандартами;
- формуються і виводяться на друк дані про музейний предмет у вигляді каталогів, карточок, списків;
- генеруються електронні каталоги у спеціальному форматі.

3. Аудіо- та відеосупроводження екскурсій, відео- та аудіоефекти під час проведення екскурсії й організації експозиції суттєво, на нашу думку, підвищують якість послуг і збільшують кількість відвідувачів.

4. Згідно постанови Кабінету Міністрів України №534 від 05.06.97 р. музей надає низку платних послуг, серед яких велика група інформаційних:

- музей спільно з відділом у справах сім'ї та молоді міськвиконкому налагодили випуск щомісячного інформаційного бюлетеню «Афіша:Шепетівка», який репрезентує громадськості інформацію з архівів музею «Забуті історії нашого міста», дає інформації щодо основних музейних заходів на місяць;
- готуються до випуску настінний та настільний календарі «Жінки в житті М.Островського». Користувачі можуть ознайомитися з цікавими історіями приватного життя М.Островського, іншими важливими віхами життя письменника;
- надання традиційних послуг Інтернету, що також приносять музею певні прибутки;
- видавнича діяльність музею в самому музеї та в співпраці з друкарнею м. Шепетівки (путівники, реклами, бюлетені тощо).

Все це активізує життя музею, зміцнює і розширює палітру партнерських взаємин між музеями та іншими організаціями сфери культури та бізнесу.

5. **Обладнання робочих місць.** Створена локальна мережа, до якої входить 4 комп'ютери. Також планується вдосконалити роботу обліку відвідувачів із метою маркетингових досліджень шляхом обладнання комп'ютером робочого місця чергового. При цьому вводяться дані про стать, звідки прибули відвідувачі, їх соціальний статус тощо.

6. **Ведення бухгалтерського обліку через системи 1С бухгалтерія, EXCEL.**

7. **Використання ноутбуку в наукових пошукових експедиціях** (флешки, фотоапарата).

8. **Комплекс розмножувальної техніки** для відкритої інформації з метою отримання оперативної текстової, графічної та фотоілюстративної інформації.

9. **Зв'язок із навчальними закладами та туристичними фірмами.** Всі анонси скидаються на електронну скриньку вищезгаданих установ та організацій, від яких отримуємо зворотню інформацію.

10. **За допомогою проектору музей має можливість:**

- демонструвати фільми, слайди під час проведення масових заходів;
- проводити тематичні кінолекторії з нагоди святкуванням Перемоги та визволення Шепетівки, Дня міста, дня народження М.Островського;
- організовувати роботу кінотеатрів вихідного дня із демонстрацією художніх та мультиплікаційних фільмів для дорослих і дітей.

11. **Використання аудіо обладнання.** Маємо можливість у режимі гучного мовлення інформувати населення міста про заходи, що проводяться в музеї (наприклад, під час святкування днів Європи – довідкова інформація про європейські країни; прогулянки Європейською вуличкою в супроводі популярних класичних та естрадних мелодій).

12. **У музеї обладнаний Інтернет-центр,** куди звертаються мешканці міста.

13. **Практикуються виїзні лекції-екскурсії з використанням відео- та аудіо обладнання** «Природа нашого краю», «Люди корчагінської долі» та ін.

Отже, музей як зберігач культурної спадщини держави працює багатовекторно: не тільки збирає музейні предмети, пильнує наявність і стан історико-культурних пам'яток, але й доносить інформацію про національне надбання до громадян, зберігає її у їх свідомості, використовуючи при цьому сучасні інформаційні технології. Музей разом із суспільством крокує вперед, конкурує з іншими культурно-освітніми закладами, оскільки від використання сучасних методів пропаганди залежить імідж музею як установи, його комерційна успішність і розвиток.

Джерельні приписи

1. **Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки»** [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>
2. **Рутинський М.Й.** Музеезнавство: Навч. посібник / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. – К.: Знання, 2008. – 428 с.

Резюме

Розглядається використання сучасних інформаційних технологій у роботі музею та їх значення у збереження культурної спадщини України.

Ключові слова: сучасні інформаційні технології, збереження, музей.

Summary

This article is about the modern information technology in the museum. The meaning of information technology in the saving of cultural heritage.

Key words: modern information technologies, economies, museum.

УДК 069:625.1/5(477)

Каплун О.О. – аспірант ХДАК

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ ЗАЛІЗНИЦІ: ВІД СТВОРЕННЯ ДО СЬОГОДЕННЯ

Музей історії Південної залізниці був відкритий 25 грудня 1967 року у приміщенні Палацу культури залізничників. Сама будівля є пам'яткою архітектури і внесена до державного реєстру історичних пам'яток у 1987 р. Вона належить до кращих споруд клубного типу 30-х років. У вересні 2000 року Палац культури залізничників перепрофільовано у Центральний Будинок науки і техніки (ЦБНТ) Харківської дирекції залізничних перевезень.

ЦБНТ створений для того, щоб проводити активну діяльність із розвитку технічної творчості серед молоді, здійснення культурно-дозвільної діяльності, пропаганди культури, розвитку народної творчості серед працівників залізниці та членів їх родин. А здійснення патріотичного виховання молоді та працівників залізниці проводиться на базі створеного музею. Адже, знання славетної історії Південної магістралі є однією з важливих засад створення нових стимулів до якісної праці, формування корпоративного духу, збереження трудових та бойових традицій залізничників у всіх працівників залізниці, студентської молоді.

Історія музею розпочинається 1967 р., коли із нагоди відзначення 50-річчя Жовтневої революції Президією Дорпрофсожа та керівництвом Південної залізниці була ухвалена постанова «Об организации историко-революционного музея Южной железной дороги», за якою створено історико-революційний музей Південної залізниці [2]. Музей розмістився на третьому поверсі Палацу залізничників. Він складався з 3-х зал, де була розміщена експозиція площею 280 кв.м., кабінет директора та фондосховище. Загальна площа разом із підсобними приміщеннями становила 292 кв.м.

Колегія Міністерства культури УРСР високо оцінила його діяльність. 10 грудня 1968 р. вона надала йому звання «Народний музей» [3].

Даний заклад від початку свого існування слугує своєрідною візитівкою Південної залізниці. У ньому побували делегації з інших вітчизняних та зарубіжних доріг. У музеї зберігається є велика кількість предметів, подарованих свого часу делегацією чехословацьких залізничників: декоративна ваза, бюст Климента Готвальда, різноманітна сувенірна продукція. Музей від початку свого існування, незважаючи на політичне забарвлення, ніс науково-просвітницьку функцію, слугував засобом популяризації та підвищення статусу Південної залізниці. Розкриваючи досягнення підприємства, викликав у різних за віком людей інтерес та повагу до галузі, її працівників.

У 1985 р. заклад був відкритий після реконструкції. Але експозиція майже не змінилась. Було дещо підремонтвано приміщення та з'явилися нові експонати сучасного періоду, якими і в подальшому поступово доповнювали музей, що руйнувало структуру, хронологічний порядок.

За умов розпаду Радянського Союзу, зміни політичної ситуації, подальшого розвитку Південної залізниці, появи нових технологій, застарілості експозиційного обладнання та інших причин, з'являється необхідність реконструювання музею. Напередодні святкування 140-річного ювілею Південної магістралі було ухвалене рішення та почалися роботи з оновлення закладу.

У липні 2009 р. за участі начальника Південної магістралі В.Остапчука, Генерального директора Укрзалізниці М.Костюка, начальників українських та зарубіжних доріг, інших гостей відбулося відкриття оновленого Музею, що пережив друге народження. Нова експозиція вражає естетичним та технічним оформленням – сучасне експозиційне обладнання, монітори для перегляду відеоматеріалів, звуковий супровід та система

кондиціонування створюють умови для її комфортного перегляду. Експозиція умовно ділиться на 5 розділів, що розміщуються у 3-х залах.

Експозиція першої зали розповідає про виникнення, становлення та подальший розвиток залізничного транспорту ще у дореволюційний період. На фото показано прибуття першого поїзду до Харкова, роль нового виду транспорту для розвитку краю; на карті – три магістралі, з яких пізніше виникла Південна; біля стенду – інструменти залізничників-будівельників: візок, кайло та спеціальний пристрій для перенесення цегли.

Наступна зала присвячена історії радянського періоду: демонструються досягнення магістралі, нові технології, основи сучасної технічної та економічної бази залізничного транспорту. Особлива роль в експозиції приділяється участі «південців» у Великій Вітчизняній війні, героям, що чинили опір ворогові, інколи, навіть, ціною власного життя.

Остання зала займає найбільшу площу. У ній представлені сучасні робота та життя Південної магістралі: діяльність окремих підрозділів та служб, досягнення, соціальна сфера, перспективи. Особливу увагу привертає діючий макет ділянки «Харків-Київ», що являє чотири вокзали: станцій «Харків-Пасажирський», «Полтава-Київська», «Миргород», «Київ-Пасажирський» та демонструє пробіг ретро-поїзда, поїзда «Столичний експрес» та швидкісного поїзда майбутнього (TGV).

Відразу після відкриття, почався активний потік відвідувачів до музею, в першу чергу людей, що пов'язані із залізницею: працівників Південної, студентів Української державної академії залізничного транспорту, Харківського технікуму залізничного транспорту, професійного ліцею залізничного транспорту, гостей з інших залізниць України, а також учнів шкіл, жителів та гостей міста.

Отже, музей зазнав багатьох змін, які призвели до сьогоденного неповторного закладу, який на хвилі часу відносить відвідувачів до витоків залізничного транспорту до сьогодення.

Джерельні приписи

1. *Акт об открытии дорожного историко-революционного музея Южной железной дороги* // Архів музею історії Південної залізниці. – 2 арк.
2. *Постановление президиума дорпрофсоюза и руководства Южной железной дороги. 2 марта 1967 р.* // Архів музею історії Південної залізниці. – 2 арк.
3. *Ревин Д.П.* Музей Южной железной дороги: [Харьков]: Путеводитель / Д.П. Ревин. – Х.: Прапор, 1990. – 40 с.: іл.
4. *Романенко Ю.І.* Погляд через роки / Південна залізниця за 130 років / Ю.І. Романенко, М.П. Харенко. – Х.: Прапор, 1999. – 288 с.: іл.
5. *Скиртач В.* Музей Южной готовится к открытию / В.Скиртач // Южная Магистраль. – 1967. – 2 дек.
6. *Смирнова Н.* Музей Южной дороги / Н.Смирнова // Южная Магистраль. – 1967. – 28 дек.
7. *Южной 100 лет* / гл. ред. В.И. Ангелейко. – Х.: Прапор, 1969. – 180 с.
8. *Юренева Т.Ю.* Музееведение / Т.Ю. Юренева. – М.: Академический проект: Альма Матер, 2007. – 559 с.

Резюме

Аналізується експозиційна діяльність музею історії південної залізниці.

Ключові слова: музей, експозиційна діяльність, культурна практика.

Summary

Display activity of museum of history of south railway is analysed.

Key words: museum, display activity, cultural practice.

УДК 94:027.52:255(477.81)«18/19»

Сажок О.В. – *учений секретар б-ки
Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки***ФОРМУВАННЯ ТА СКЛАД ФОНДУ БІБЛІОТЕКИ ОСТРОЗЬКОГО
КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО БРАТСТВА***(друга половина XIX – початок XX ст.)*

Створення бібліотечних зібрань волинськими церковними православними братствами у др. пол. XIX – початку XX століть залишається питанням малодослідженим у вітчизняній історіографії. Докладне вивчення теми дозволить ширше представити історію бібліотечної справи на Волині, реанімувати здобутки братчиків у питанні заснування бібліотек.

Детального розгляду потребує фонд книгозбірні Острозького Кирило-Мефодіївського братства. По-перше, для розкриття його матеріальної та духовної цінності. По-друге, бібліотечний фонд – показник культурного рівня спільноти, що його формує і використовує. Крім того, він дає уявлення про мету, завдання, призначення книгозбірні, адже систематизоване певним чином зібрання книг у бібліотеці виконує роль основи, фундаменту її діяльності.

Одним із перших звернув увагу на бібліотечний напрям діяльності церковних братств педагог і церковний діяч М.Теодорович. У своїй історико-краєзнавчій праці він подав відомості про бібліотеку Острозького Кирило-Мефодіївського братства [14; 660].

У сучасній українській історіографії перша згадка про цю бібліотеку з'явилася на початку 90-х років XX ст. [11; 134]. Упродовж наступного десятиліття у матеріалах науково-краєзнавчих конференцій лише зазначалося, що така бібліотека існувала [10; 170; 15; 109].

Джерельна база дослідження зосереджена у Державному історико-культурному заповіднику м. Острога, а також державних архівах Волинської та Житомирської областей [4; 5; 6]. Її основу складають рукописні, машинописні або окремо видані документи з братського архіву: листи, рахунки, статuti, щорічні звіти, регламентуючі положення братських закладів та ін. Окремо слід виділити братські ювілейні видання, в яких підсумовувалися досягнення братства в усіх напрямках за тривалий час [7; 12].

Мета запропонованої розвідки – дослідити внесок бібліотеки Острозького Кирило-Мефодіївського братства у справу збереження культурної спадщини Волині. Для реалізації цієї мети необхідно виявити: особливості формування фонду братської бібліотеки; охарактеризувати склад фонду за змістом, типами і видами видань; виявити основні джерела книгопостачання.

Засновницею та керівником Острозького Кирило-Мефодіївського братства була письменниця та благодійниця, графиня Антоніна Дмитрівна Блудова (1813-1891 рр.), дочка державного діяча та літератора, головного ініціатора створення братства – графа Дмитра Миколайовича Блудова (1785-1864 рр.).

Офіційний відлік діяльності Острозького братства розпочався 2 березня 1865 р. із моменту затвердження його статуту архієпископом Волинським і Житомирським Антонієм [7; 5]. Цим статутом передбачалося відкриття бібліотеки, в якій можна брати для читання книги або журнали [4; 7 зв.]. Із передачею 29 березня 1865 р. на потреби братства будівель та садиби закритого римо-католицького Капуцинського монастиря братчики розпочали облаштування цих приміщень під свої заклади. У 1867 р. була завершена перебудова кам'яного флігелю, в якому розмістилися братські лікарня, книжковий склад та бібліотека [7; 33]. У тому ж році відбулося відкриття бібліотеки для перших відвідувачів. Острозьке Кирило-Мефодіївське братство опікувалося ще бібліотекою жіночого училища ім. графа Д.Блудова. Це училище засноване братчиками у 1865 р.; у ньому викладалися алгебра, географія, геометрія, фізика, природознавство, педагогіка, каліграфія, закон Божий, церковнослов'янська, російська, французька мови, історія російської та зарубіжної

літератури, російська і світова історія, етикет, етика, гігієна, домогосподарство, рукоділля, музика й спів (переважно церковний) [5; 13 зв.; 10; 170]. Фонд бібліотеки училища повинен був забезпечувати навчальний процес необхідною літературою, тому відповідав вище переліченим навчальним предметам, а також надавав допомогу вчительству через твори наукового, дидактично-педагогічного змісту та фахову періодику. Фонд поділявся на дві частини: учнівську й фундаментальну. До першої частини належала навчальна та довідкова література, а до другої – наукова, літературно-художня тощо. Фундаментальна частина фонду забезпечувала фахові потреби учительських кадрів. У 1910 році в ній налічувалося 2952 примірники різних видів видань; учнівський підфонд складався з 3057 примірників [7; 191]. На закупівлю літератури для бібліотеки щороку витрачалося 300 руб. [7; 140]. Окрім того, від юридичних та фізичних осіб бібліотеці безкоштовно надсилалися різні види видань. Наприклад, у 1866 році від господарського управління Синоду до бібліотеки надійшло 449 підручників та богослужбових книг, а в 1869 р. Міністерство народної освіти поповнило бібліотечний фонд братського училища географічними картами і атласами [12; 409].

Активний діяч Острозького братства, історик Помпей Миколайович Батюшков (1811-1892 рр.) у грудні 1885 р. надіслав до бібліотеки училища працю «Холмская Русь» [3; 35]. Ця книга була першим результатом роботи авторського колективу, створеного П.Батюшковым для написання узагальненої історії західних губерній Російської імперії. Беручи до увагу участь, яку брав Помпей Миколайович при створенні Кирило-Мефодіївського братства, можна припустити, що то була не єдина його книга, що примножила бібліотечні зібрання братства.

У 1886 р. Анна Федорівна, вдова російського публіциста, поета, громадського діяча І.Аксакова та старша дочка російського поета, публіциста, дипломата Ф.Тютчева, адресувала братству дві книги з прозовими творами та віршами свого чоловіка [3; 35].

У бібліотеці жіночого училища ім. графа Д.Блудова 1915 р. зберігалось 7181 прим. та 2 884 назв [12; 383]. Як бачимо, за 5 років фонд збільшився на 1172 примірники. То був істотний приріст, враховуючи наявну кількість читачів бібліотеки. Користувачами були вихованці училища – дівчата, що зараховувалися на навчання у віці від 9 до 13 років та здобували освіту відповідно до чотирирічного, семирічного або восьмирічного курсів навчання. Це були діти православного віросповідання з сімей дворян, чиновників, священників, купців, міщан, ремісників, селян.

На початку ХХ ст. в училищі навчалось 200-300 дівчат. З огляду на це, можна твердити про забезпеченість читачів книгами у бібліотеці училища. У цьому, поза сумнівом, була велика заслуга Острозького Кирило-Мефодіївського братства. Вже 1865 р. із пожертвувань книгами на користь новоствореного братства був покладений початок бібліотеки. Попервах до братського фонду надходила переважно релігійна література. Юрист, професор Харківського університету І.Платонов та архієпископ Чернігівський Філарет були одними з перших, хто подарував братській бібліотеці власні праці. Найціннішими дарунками братській бібліотеці стали українські першодруки. В бібліотечних фондах жодного іншого церковного православного братства повітового міста Волинської губернії інкунабули не зберігалися. Члени Братства ім. князів Острозьких в Острозі, Житомирського Володимиро-Василівського, Луцького Хрестовоздвиженського, Володимир-Волинського Свято-Володимирського братств збирали стародруки для поповнення музейних колекцій – давньосховищ. На відміну від інших бібліотек, бібліотека Кирило-Мефодіївського братства призначалася лише для членів братства, які розуміли історичну і культурну вагу пам'яток книжкового мистецтва. Отже, обмежене коло користувачів бібліотеки Острозького Кирило-Мефодіївського братства дозволяло збирати в її фонді рідкісні й цінні видання.

У 1868-1869 рр. історик, археолог та журналіст М.Погодін (1800-1875 рр.) збагатив братську бібліотеку «Евангелием с Апостолом, отпечатанными в первой типографии Западной Руси при князе Константине Острожском» [7; 203, 12; 408]. Братчики додатково вказували, що це Євангеліє – «старинный экземпляр, отпечатанный в Остроге» [6; 13, 12;

218]. Відповідно до каталогу стародруків [1], виданих в Україні у 1574-1700 рр., з Острозької друкарні ні «Євангеліє», ні «Апостол» окремо не виходили. Імовірно, до братської бібліотеки надійшов «Новий заповіт», виданий 1580 року в Острозі українським друкарем І.Федоровичем у заснованій ним у 1578 році за ініціативою та кошти князя Костянтина (Василя) Острозького друкарні [1; 26]. Примірник першої повної слов'янської, так званої Острозької Біблії, подарував братській бібліотеці на початку 80-х років XIX ст. М.Похвіснев [7; 203]. Дарована ним книга була видана у 1581 році І.Федоровичем і вважається найважливішою з усіх друків Острозької друкарні.

Окремо слід відмітити особисту участь А.Блудової у комплектуванні братського бібліотечного зібрання, її зацікавленість у його якісному наповненні. Це підтверджують її листи. Наприклад, у листі від 2 січня 1867 р. до братчика П.Лисенко Антоніна Дмитрівна наполягала звітувати їй про отримані протягом року книги [12; 98]. В іншому листі від 6 листопада 1865 р. вона пропонувала українському діячу Г.Галагану взяти на себе головування і діловодство у київському відділі Острозького Кирило-Мефодіївського братства, а також прохала: «...заставте самого любезного Юзефовича [М.Юзефович – голова Київської археографічної комісії у 1857-1889 рр.] выслать скорее в Острог акты археографической комиссии и вышлите несколько экземпляров «Украинца» [12; 90]. Як відомо, Київська археографічна комісія займалася пошуком, збиранням, збереженням та виданням історичних джерел. Тому отримання братською бібліотекою видань Київської археографічної комісії, що спиралась на документальний фундамент, мало визначальне значення для знайомства острозької братської спільноти з минувиною краю.

«Украинец» – збірник статей та літературно-художніх творів фольклориста, історика, етнографа М.Максимовича. Цей збірник видавався у Москві окремими книжками без визначеної періодичності у 1859 та 1864 роках. На його сторінках опублікована українською мовою літературна пам'ятка часів Київської Русі – «Слово о полку Ігоревім», переклад якої здійснив М.Максимовичем [13; 394].

Фінансова підтримка бібліотеки була постійною статтею щорічних видатків Острозького братства. На її забезпечення у 1884 р. виділялося 75 рублів 24 коп. [8; 23], у 1895 р. – 69 рублів 78 коп.; у 1896 р. – 83 рублі 65 коп. [5; 5 зв.]. Згідно кошторису витрат братства за 1910 рік на утримання бібліотеки було використано лише 38 рублів 19 коп. [7; 70]; з цього часу вже не передплачувалося жодного періодичного видання впродовж наступних 5 років. На початку XX ст. витрати на бібліотеку зменшено, що негативно відобразилося на її поточному комплектуванні. Отже, фонд бібліотеки Острозького Кирило-Мефодіївського братства поповнювався трьома шляхами: твори друку братчики отримували в дарунок, купували за кошти братства.

У 80-х роках XIX ст. у фонді бібліотеки Острозького Кирило-Мефодіївського братства переважали книги з історії; тут же зберігався братський архів [14; 660]. Імовірно, до кінця століття братська діловодна документація була відокремлена від загального бібліотечного зібрання, оскільки у джерелах за наступні роки не зустрічаємо згадок про цей підфонд у складі книгозбірні братства, який мав свою внутрішню упорядкованість. Спочатку він був поділений за змістом і видами видань на чотири відділи. Зі збільшенням обсягу фонду, на межі XIX-XX ст., виникла необхідність у виокремленні ще 4-х відділів за цими ж ознаками та додатково ще за мовою видань.

У таблиці 1 відображена динаміка росту бібліотечного фонду Острозького братства впродовж майже 20 років, а також відтворена його структура.

Таким чином, утворення тих чи інших відділів у братській бібліотеці зумовлювалося читацькою потребою. Оскільки користувачів цікавить зміст видання, ознака поділу фонду за змістом була домінуючою. Як зазначалося вище, фондом бібліотеки користувалися лише члени Острозького Кирило-Мефодіївського братства, тому поточні надходження були незначними у кількісному відношенні. Проте загальний обсяг фонду відповідав наявній

кількості його користувачів. На початку створення братства у його складі налічувалося понад 200 осіб [9; 15]. Однак потрібно враховувати той факт, що до лав братства обиралися не лише жителі Острога, а й Житомира, Новограда-Волинського, Києва, Чернігова, Харкова, Смоленська, Санкт-Петербургу і Москви, через те реальна кількість постійних читачів братської бібліотеки була меншою за кількісний склад братства. У книжковому фонді переважала література релігійної та історичної тематики, а за цільовим й читацьким призначенням – наукова і літературно-художня.

Можна зробити висновок про те, що основне місце в бібліотеці Острозького братства посідали книги гуманітарного профілю, розраховані на задоволення загальноосвітніх і культурних потреб.

Про братську колекцію періодичних видань відомо небагато. Її створення розпочато вже у 1865 р. завдяки отриманню усіх річних комплектів «Русского вестника» особисто від його редактора та видавця М.Каткова (1817 або 1818-1887 рр.) [2; 9]. Цей літературно-художній журнал почав виходити з 1856 р. і протягом кількох десятків років користувався успіхом у читачів. На його сторінках публікувалися твори української письменниці Марко Вовчок; власне з її творчістю пов’язують зростання ролі української прози у світовій літературі. У др. пол. 60-х років XIX ст. до братського фонду надійшло річне видання «Отечественных записок» [7; 203]. У цьому науково-популярному журналі містилися статті політичного, літературознавчого спрямування, з філософії, педагогіки та ін. галузей наук, а також питань сільського господарства і промисловості; друкувалися переклади всесвітньо відомих західноєвропейських письменників.

Беручи до уваги призначення і профіль комплектування бібліотеки Острозького Кирило-Мефодіївського братства можна визначити її завдання. Завдяки своєму фонду братська бібліотека здійснювала допомогу в самоосвіті та організації дозвілля, задовольняла релігійно-моральні потреби, виконувала професійні й наукові читацькі запити. У бібліотеці зберігалися українські першодруки – книги високих художньо-технічних якостей, яких до І.Федорова у кириличному слов’янському друкарстві не було.

Таким чином, Острозьке Кирило-Мефодіївське братство, сприяючи духовному та інтелектуальному розвитку власного складу, поширювало культуру і освіту у регіоні.

Таблиця 1

Склад і структура бібліотечного фонду Острозького Кирило-Мефодіївського братства*

Розподіл фонду за відділами:	1896 рік	1910 рік		1915 рік	
	кількість примірників	кількість назв	кількість примірників	кількість назв	кількість примірників
I. Твори наукового та історичного змісту	459	162	286	164	288
II. Географія та мандрівки	–	14	26	15	29
III. Карти, плани, малюнки	–	15	25	15	25
IV. Періодичні видання	161 одиниця обліку	25	998, (101 річний комплект)	25	998, (101 річний комплект)
V. Книги релігійно-морального змісту	286	303	357	320	392
VI. Духовні журнали	–	9	187 (24 річних комплекти)	9	187 (24 річних комплекти)
VII. Твори іноземними мовами	–	42	87	42	87
VIII. Белетристика	227	194	292	194	292
Всього:					
книжкових видань	972	730	1073	750	1113
періодичних видань	161 од. обліку	34	1185, (125 річних комплектів)	34	1185, (125 річних комплектів)

*Складено за: [5; 5 зв.; 7; 203; 12; 409].

Джерельні приписи

1. *Запаско Я.П.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 1 (1574-1700) / Я.П. Запаско, Я.Д. Ісаєвич. – Львів: Вища шк., 1981. – 136 с.: іл.
2. *Известие об Острожском Свято-Кирилло-Мефодиевском братстве за 1864-1865 год.* – М.: В синодальной тип., 1866. – 40 с.
3. *Известия Свято-Кирилло-Мефодиевского братства с нояб. по 18 мая 1886 г.* – Острог: Тип. П.А. Никитина, 1886. – 56 с.
4. *Об учреждении в г. Остроге Кирилло-Мефодиевского братства, 24.02.1865 – 16.06.1876 гг.* // Держ. архів Житомир. обл. – Ф. 1, оп. 17, спр. 69. – Арк. 1-284.
5. *Обзор деятельности Острожского Кирилло-Мефодиевского церковного братства за 1895-1896 гг. и инструкция для управления Острожским женским училищем графа Д.Блудова, 1876-1896 гг.* // Держ. архів Волин. обл. – Ф. 3, оп. 1, спр. 11. – Арк. 1-15.
6. *Острожское Свято-Кирилло-Мефодиевское братство и его учреждения* // Держ. іст.-культ. заповідник м. Острога. – КН № 3929, IV К № 664. – Арк. 1-48.
7. *Острожское Свято-Кирилло-Мефодиевское православное церковное братство: очерк его возникновения и деятельности: материалы к истории братства, 1865-1910 гг.* / сост. Н.П. Быков. – СПб.: Тип. В.Киришбаума, 1910. – [8], 244 с., [3] л. ил.
8. *Отчет Острожского Свято-Кирилло-Мефодиевского братства за второе полугодие 1884 г. и первые месяцы 1885 г.* – Острог: Тип. П.А.Никитина, 1885. – 72 с.
9. *Папков А.А.* Церковные братства: краткий стат. очерк о положении церковных братств к началу 1893 г. / А.А. Папков. – СПб.: Синодальная тип., 1893. – 146 с.
10. *Позіховська С.В.* Листи В.Жуковського і В.Ганки графу Д.М.Блудову в колекції Держ. історико-культ. заповідника м.Острога / С.В. Позіховська // Мат. VI Остроз. наук.-краєзн. конф. «Острог на порозі 900-річчя», 1995 р. – Острог, 1995. – С. 167-170.
11. *Поток М.В.* Бібліотечна мережа Острога і повіту в 20-30-х рр. ХХ ст. / М.В. Поток // Мат. IV наук.-краєзн. конф. «Остріг на порозі 900-річчя». – Сокаль, 1993. – С. 134-136.
12. *Пятидесятилетие Острожского Свято-Кирилло-Мефодиевского православного церковного братства, 1865-1915 гг.: ист. записка* / сост. Н.П. Быков. – Петроград: Тип. В.Ф. Киришбаума, 1915. – VIII, 430, 110 с., 32 л. ил.
13. *Русская периодическая печать (1702-1894): справочник* / авт.-сост. Н.В. Баранская и др.; под ред. А.Г. Дементьева, А.В. Западова, М.С. Черепанова. – М.: Госполитиздат, 1959. – 836 с.: ил.
14. *Теодорович Н.И.* Волянь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях: ист.-стат. описание церквей и приходов Волянской епархии: [в 5 т.] / Н.И. Теодорович. – Почаев: Тип. Почаево-Успенской лавры, 1889. – Т. 2: Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский. – 1120, VIII с.
15. *Шпізель Р.С.* Медицинская деятельность Острожского Кирилло-Мефодиевского братства (1865-1922 гг.) / Р.С. Шпізель // Мат. I-III наук.-краєзн. конф. «Острог на порозі 900-річчя» (1990-1992). – Сокаль, 1992. – Ч. 2. – С. 108-114.

Резюме

Досліджено особливості формування фонду бібліотеки Острозького Кирило-Мефодіївського братства др. пол. ХІХ – початку ХХ ст., проаналізовано його тематичний та кількісний склад.

Ключові слова: Острог, церковне православне братство, бібліотечний фонд.

Summary

The peculiarities of the formation of the Ostrog library fund of Kyryl-Mefodiy fraternity on the second half of XIX – and at the beginning of the XX centuries are investigated, it's subject and quantitative store is analyzed.

Key words: Ostrog, church orthodox fraternity, library fund.

УДК 008(477.81/.82)«1800/1830»

Смирнова Т.В. – пошукувач КНУКіМ

ПРОСВІТНИЦЬКІ ІДЕЇ НА ВОЛИНІ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХІХ СТ.

Кінець XVIII – початок ХІХ століть був часом великих політичних та соціальних змін в Україні, спричинених, у першу чергу, новою геополітичною ситуацією у центральній та східній Європі. Відгомін рухів та революцій у країнах Європи, діяльність французьких просвітителів-енциклопедистів, становлення капіталістичних відносин проникали на українські землі та поступово впливали на формування громадського суспільства й суспільної свідомості. Ці ідеї стали визначальним чинником у будівництві культурно-мистецького українського середовища.

Цей вплив на розвиток культурно-мистецької галузі здійснювалося через освітню галузь, мистецтво, завдячуючи педагогічній і творчій діяльності запрошених із-за кордону педагогів і митців та під впливом культурно-мистецької діяльності польської магнатерії.

У даний період відбувався перехід від церковної освіти до світської, на основі якої формувалася новий світогляд, уявлення про світ та світобудову, нова система цінностей. Зміст світської освіти першої чверті ХІХ ст. характеризувався оновленням, осучасненням, відходом від схоластичних обмежень, розширенням та поглибленням вивчення гуманітарних, точних і природничих наук. Наприклад, у середніх публічних школах Луцьку, Володимира, Жидачина, Білостока, Лаврова, Гощі, Острога, Мільчі (біля Дубна), Загайців (біля Кременця) учні вивчали гуманітарні й природні дисципліни, зокрема, німецьку, французьку, латинську та слов'янські мови, арифметику, фізику географію, каліграфію [6; 298]. А в зразковому волинському навчальному закладі гуманітарного типу – Кременецькій гімназії – оволодінню знаннями, вміннями та навичками із дисциплін гуманітарного циклу відводилося 90% навчального часу (з них 85% – на мовну підготовку). Поглиблене вивчення мов мало на меті стимулювання в учнів протягом першого періоду навчання пам'яті як першооснови формування інших пізнавальних здібностей [17]. Були запроваджені навчальні програми, що стали спробою поєднання гуманітарних та природничо-математичних дисциплін. Ці програми мали експериментальний характер, метою котрих було озброєння учнів науковими знаннями, що відповідали б рівню математичної освіти Європи ХІХ століття [2].

Світська освіта на початок ХІХ ст. набула популярності, що пов'язано з поширенням у суспільстві просвітницьких тенденцій і, відповідно, зміною життєвого суспільного устрою. Разом із тим зростала потреба у педагогічних кадрах. В умовах дефіциту місцевих учителів ситуацію рятували запрошені з-за кордону митці.

У мистецтві Волині, як і мистецтві загальноєвропейському, відбувався поступовий перехід від релігійності до світськості. Ці процеси були характерними для різних видів мистецтва. Вони розвивалися завдяки запрошеним із-за кордону педагогам. Це були приватні педагоги, вчителі мистецьких дисциплін, митці у поміщицьких та магнатських маєтках. Тоді ж активізувався інтерес до культури й мистецтва західноєвропейських країн. Однак, виникла необхідність виховання національних майстрів. Впливи прогресивного на той час західноєвропейського мистецтва були об'єктивно позитивними.

У музичному мистецтві збільшувалася кількість осередків, де звучала музика, урізноманітнювався музичний інструментарій та розширювався репертуар мистецьких колективів. Використовуючи у своїй практиці музичну спадщину та педагогічний досвід західноєвропейської культури, іноземні музиканти зробили внесок у процес професіоналізації музичної освіти Волинського краю, де провідне місце посіла світська музика, що створила умови для ознайомлення з досягненнями західноєвропейської.

Щодо розвитку образотворчого мистецтва на Волині наприкінці XVIII – поч. XIX ст, просвітителі вважали, по-перше, художнє навчання є необхідним для задоволення зростаючих потреб у творах мистецтва; по-друге, вони вбачали в розвиткові художньої освіти один із шляхів розв'язання важливих соціальних проблем; по-третє, розвиток художньої освіти міг сприяти розвиткові естетичного смаку та моральному вдосконаленню суспільства. Так, у приватних будинках шляхти і магнатерії збільшилася кількість картин світського змісту, чому сприяла мода замовляти портрети, хоча були також твори і релігійної тематики. Купівля картин, колекціонування творів мистецтва, підтримка художників та запрошення іноземних майстрів до резиденцій були у переважній більшості даниною моді та справою престижу, а також вираженням інтелектуальних потреб найбільш освіченої частини суспільства і загалом вагомою підтримкою образотворчого мистецтва.

Однією з характерних ознак театру на Волині у даний період було змішання у театральних виставах різних мов, зокрема, польської, російської та української. Таке явище зустрічалося в одному театрі, виставі, навіть і одній ролі [1; 460-461]. Говорячи про театр Волині, слід наголосити, що йдеться про польський театр, котрий під впливом філософії просвітництва, романтизму і позитивізму працював у реалістичному напрямку [26; 424]. Реальні зміни відбулися у репертуарі театральних труп, зверненні до народної творчості, зокрема фольклору. Завдяки появі народних мотивів у театральному мистецтві на сцені створено характерного нового героя – людини з народу. Це був переворот у театральному мистецтві [15; 54-55; 64-65].

Наприклад, комічна опера своїм народженням завдячує безпосередньо ярмарковому театрові XVII-XVIII ст., котрі на Волині проводилися у Дубно [22; 39]. На Дубнівських контрактних ярмарках у 80-90 ті роки XVIII ст. разом із трупю В.Богуславського виступали запрошені відомі польські театральні актори: Т.Трусколяський [21; 272-273], К.Овсінський [21; 252], К.Свежавський [21; 298], Я.Каміньський, бас Я.Щуровський [21; 205], оперна співачка С.Дешнер [21; 308], скрипаль і співак Д.Качковський [21; 347].

Захоплюючись західноєвропейською культурою та наслідуючи приклад інших магнатів, рівненський князь Ю.Любомирський оточив себе запрошеними з-за кордону митцями – італійськими майстрами-різьбярами, живописцями (Вілляні, Кормароні та ін.), німцями-музикантами з придворної капели, акторами, поетами.

Відомий польський актор-комік Я.Мілевський був директором магнатського театру князя Ю.Любомирського у Рівному. Французький архітектор Бургіньйон, котрий здійснював перебудову Рівненського палацу, заклав і театр та надав йому рис змішаного стилю епохи Станіслава Августа [12; 36, 42]. На сцені придворного театру виступали запрошені актори, а деколи і мешканці міста з вертепною скринькою [4; 46]. Для забезпечення належного рівня викладання до навчальних закладів Волині запрошувалися іноземні педагоги та митці, більшість котрих перед тим закінчили або викладали у європейських вищих навчальних закладах: Ягелонському університеті в Кракові, Дублінській академії у Лондоні, Віленському університеті, Віденській, Празькій, Краківській музичних академіях, Неаполітанській консерваторії та ін. Запроваджуючи до навчального процесу власні навчально-методичні розробки, новітні прогресивні методики викладання, технології, втілюючи популярні у Європі мистецькі стилі та напрями вони переносили європейські сучасні тенденції на волинську землю. Водночас, відбувався процес широкого просвітництва місцевого населення, формування місцевої інтелігенції, виховання педагогічних кадрів та професіоналізації вітчизняного мистецтва.

Засновник та головний візитатор Кременецької гімназії Т.Чацький запросив із-за кордону визначних педагогів, митців-професіоналів того часу. Тут були поляки, англійці, австрійці, німці тощо. Зокрема, Ф.Шейдт, учитель хімії та природознавства, організатор ботанічного саду; Ю.Чех, філософ і професор математик; В.Бессер, знаний у Європі ботанік,

член багатьох наукових товариств; Е.Словацький, філолог, викладач польської літератури, латинської мови і літератури та багато інших.

Серед педагогів-музикантів запрошено представників інструментального жанру, чудових виконавців: італійського скрипаль Д.Ленці, австрійського флейтиста Г.Байера, кларнетиста Й.Нудера. Викладачами вокальної музики у цьому закладі працювали музиканти: Я.Ролле, саксонець за походженням, та Й.Ваньончик, родом із Богемії [20; 112-113]. На посаду професора малюнка і живопису запрошено мистецтвознавця і художника-портретиста з Італії Ю.-Ф. Я.Пічмана [3; 2100].

Яскравим прикладом запрошенням іноземних педагогів до навчальних закладів були приватні заклади у м. Романів, відкритих графом Ю.Іллінським. Наприклад, до Інституту для глухонімих дітей (1805-1821/1822 рр.) з Німеччини, Італії, Франції, Росії та Польщі запрошено на постійну роботу 29 професорів: професора Я.Гамберле, Якуба де Муссо, доктора Гарпера, Ф.Ошмянця, доктора Мерка, академіка Гастедо та ін. До цього закладу також запрошено численних учителів ремесел і мистецтв [14; 49; 8; 105-106].

Паралельно з організацію Інституту для глухонімих дітей сенатор Ю.Іллінський створив у Романівському маєтку колегіум (1813-1820 рр), який очолив ксендз Вінценти Раціборський, що свого часу з відзнакою закінчив світський і духовний навчальні заклади. Він викладав у нижчих, потім у вищих школах ордену, а до Романова запрошений сенатором із Петербурга. У колегіумі працювали педагоги з різних країн Західної Європи: шведи О.Гентіл, Л.Брок, Ф.Інфельд, француз Депре-Фонтан, німець Баух, француз К.Тентіта та інші [14; 50].

Польські магнати Волині запрошували до себе в маєтки професіоналів різних жанрів. Кожний новий творчий колектив перетворювався в осередок культури, вплив якого був значним. Адже процеси, що в них відбувалися, виходили за рамки свого часу та впливали на культурно-мистецькі процеси майбутнього. Так, капельмейстером у маєтку графа Ганського, що на Житомирщині, протягом 1825-1835 рр. служив німецький скрипаль-віртуоз, композитор, диригент та педагог А.Герке [18; 154]. Губернатор Волині М.Комбурлей 1806 р. запросив до Житомира з Німеччини композитора Ф.Бліму для роботи у різних музичних колективах. Всього до міста у той час прибуло 120 музикантів та півчих [9; 81, 5; 985].

У Пекалівському палаці графа Ходкевича, що біля Млинова, був невеликий театр та оркестр під керуванням німецького віртуоза і композитора Каршмідта [19; 16]. У маєтку графа Ю.Іллінського в Романові працювали митці різних жанрів мистецтва, зокрема, малярі, різьблярі, артистів театру, музикантів: флейтист Г.Байер, віолончеліст Цервента, скрипаль Ланде, співак Кернер [25; 228]. Він створив у себе в маєтку театр, у якому давали театральні вистави польська, німецька, італійська оперні трупи та балет, що складався з французів, німців та італійців [23; 152]. Протягом 1799-1817 рр. керівником симфонічного оркестру та хору тут працював відомий польський скрипаль і диригент І.Добжинський (1779-1841 рр.) [25; 4 114].

Серед магнатів і шляхти Волині було модним запрошувати до своїх дітей учителів з-за кордону для занять художньою творчістю. Ці художники також ставали родинними портретистами, оформлювачами магнатських маєтків. Так, майстер живопису з Італії К.Вілліані на Волинь був запрошений польським магнатом Ю.Любомирським, для оформлення княжого замку у Рівному [10; 15]. Художник Ю.Пічман спочатку працював портретистом та вчителем малюнка у Корці, а згодом зробив значний внесок у розвиток художнього оформлення продукції провідного на той час виробництва – Корецької порцеляново-фаянсової фабрики [16; 65].

Організатором творчого колективу та директором театру князя М.Любомирського у Дубно був польський актор, драматург, лібретист, режисер, педагог, теоретик та історик театру, перекладач, артист драми й опери В.Богуславський, котрого запрошено з Варшави. Репертуар, підготовлений Богуславським, міг бути золотоносним [24; 173]. Значна частина

репертуару цього театру складалася з перекладених на польську або російську мови п'єс творів західноєвропейських просвітителів або репертуару іноземних труп.

Оскільки територія Волині була під впливом сусідніх держав, тому культурно-мистецькі процеси розвивалися певною мірою завдяки запрошеним із-за кордону педагогам та митцям – це були приватні педагоги, що давали професійну освіту. Загалом, діяльність навчальних закладів Волині на зламі XVIII-XIX ст. сприяла як чисельному, так і творчому зростанню майбутніх митців.

Передумовою проникнення просвітницьких ідей на Волинь були європейські мандрівки аристократів. Це був засіб активного пізнання світової спадщини, практика особистого освоєння європейського культурного простору. Подорожі сприяли глибшому розумінню культури, особливостей розвитку європейських країн, вдачі і звичаїв їх жителів, що, в свою чергу, не могло не відбитися на світогляді самих мандрівників. Повертаючись із подорожей країнами Західної та Південної Європи, магнати привозили на батьківщину популярну літературу, живописні полотна, предмети антикваріату, гравюри, посуд, зброю, меблі, вироби зі срібла, бронзи, мармуру, архітектурні проекти та ін. [11; 66]. Модель подорожей приватних осіб, що увійшла до моди в Росії в другій пол. XVIII ст., отримала назву «Гранд тур» [7].

На окрему увагу заслуговує створення великих книгозбірень у магнатських маєтках, написаних усіма європейськими мовами. Це було пов'язане із вимогами епохи Просвітництва – часом ерудитів та часом накопичення і систематизації нових знань. «Кожна більш або менш забезпечена людина, люба приватна особа, якщо вона не є зовсім не освіченою – мала свою бібліотеку, більш або менш масштабну» [13; 208-209].

Отже, однією з головних рис культурно-мистецької галузі Волині кінця XVIII – початку XIX ст. була орієнтація на західноєвропейський досвід. У регіон поступово проникали модні тенденції, що проявлялися у зборі мистецьких колекцій, котрі були практично в усіх магнатських маєтках Волині. Таким чином, був зроблений важливий крок для підготовки українських творчих кадрів в освітній галузі та мистецтві і закладався фундамент для розвитку вітчизняної культурно-мистецької галузі, що отримала значний розквіт у другій половині XIX ст.

Джерельні приписи

1. *Український театр* // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 443-473.
2. *Гапак О.М.* Розвиток шкільної математичної освіти на Волині та Закарпатті в XIX ст.: порівняльний аналіз / О.М. Гапак, П.О. Тадеєв // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2008. – Вип. 14. – С. 23-26. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ped/2008_14/hapak.pdf
3. *Енциклопедія Українознавства* / Гол. ред. В.Кубійович. Перевидання в Україні. – Т. 6. – Львів: Вид-во НТШ у Львові, 1996.
4. *Жилінський І.* «І золоті нитки не згубить». З історії театрального мистецтва на Рівненщині / І.Жилінський // Волинські дзвони. Вип. III. – Рівне, 1999. – С. 46-51.
5. *Історія української культури.* У 5 т. Українська культура другої половини XVII-XVIII ст. – Т. 3. – К.: Наукова думка, 2003. – 1247 с.
6. *Карліна О.М.* Василіани на Волині / О.М. Карліна // Велика Волинь: Матер. міжнар. наук.-краєзн. конфер. – жовт., 1994. – Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка, 1994. – С. 297-299.
7. *Козлов С.А.* Русский путешественник эпохи Просвещения: В 3 т. – Т. 1. / С.А. Козлов. – Спб.: Историческая иллюстрация, 2003. – 496 с.
8. *Кондратюк О.* Романів та родина Ілінських / О.Кондратюк // Волинь-Житомирщина. Історико-філол. зб. із регіональних проблем. – № 7. – 2001. – Житомир, 2001. – С. 91-114.
9. *Корній Л.* Історія української музики. Частина 2 (друга пол. XVIII ст.) / Л.Корній. – Київ-Харків-Нью-Йорк, 1998. – 388 с.

10. *Краткое обозрение истории и исторических достопримечательностей средней части Волыни.* – Спб: Военная типография, 1890. – 43 с.
11. *Михайлишин О.Л.* Палацово-паркові ансамблі Волині 2-ї половини XVIII-XIX століть / О.Л. Михайлишин. – Київ: Б.и., 2000. – 236 с.
12. *Поліщук Я.О.* Рівне. Мандрівка крізь віки. Нариси історії міста / Я.О. Поліщук. – Рівне, 1998. – 196 с.
13. *Разумовская М.* Библиотека учёного и библиотека романиста в XVIII веке // Альманах библиофила. – Вып. 9 / Под. ред. Е.Осетрова / М.Разумовская. – М.: Книга, 1980. – С. 206-222.
14. *Сейко Н.* Ілінські – меценати культури на Волині (XIX ст.) / Н.Сейко // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 48-51.
15. *Софронова Л.А.* Польская театральная культура эпохи Просвещения / Л.А. Софронова / Отв. ред. Б.Стахеев. – М.: Наука, 1985. – 272 с.
16. *Столярчук Б.* Корецькі портрети Юзефа Пічмана // Корцю 850 років: зб. мат. наук.-краєзнав. конф. 13-14 жовтня 2000 р. – Рівне-Корець: Волинські обереги, 2000. – С. 64-66.
17. *Чуйко С.Р.* Організація навчального процесу в ліцеях України (XIX – перша пол. XX ст.): Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / С.Р. Чуйко / Тернопіль. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 1999. – 18 с.
18. *ЦДІА України м. Київ. Ф. 2162* (Попечитель Харьковского учебного округа). Оп. 1. Од. зб. 661. Л. 18. (1832 р.).
19. *Цимбалюк Є.П.* Млинів: Минуле і сучасність, сторінки 500-літнього літопису / Є.П. Цимбалюк. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – 174 с.
20. *Шамаєва К.И.* Музыкальное образование на Украине в первой половине XIX века (На материале Волынской, Киевской, Подольской, Полтавской, Черниговской губерний) / К.И. Шамаева. – К., 1992. – 187 с.
21. *Boguslawski W.* Dzieje Teatru Narodowego na trzy czesci podzielone oraz wiadomosci o zyciu slawnych artystow. – Warszawa, 1965. – 384 s.
22. *Horowicz Bronislaw.* Teatr operowy. Historia opery. Realizacje sceniczne. Perspektywy. Przedmowa Jana Kosinskiego. – Warszawa: Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1963. – 236 s.
23. *Polski Sownik Biograficzny.* – Т. 10. – Zakład narodowy imienia Ossolinskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. – Wrocław-Warszawa-Krakow. – 1962. – 642 s.
24. *Raszewski Zbigniew. Boguslawski.* – Т. 1. – Warszawa: Panstwowy Instytut Wydawniczy, 1972. – 438 s.
25. *Sownik muzikow polskich. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk.* – Т. 1. – Krakow: Polskie wydawnictwo muzyczne, 1962. – 349 s.
26. *Wielka Encyklopedia Powszechna.* – Т. 11. – Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968. – 848 s.

Резюме

Розкрито шляхи проникнення просвітницьких ідей на територію Волині наприкінці XVIII – поч. XIX ст. та їх вплив на розвиток культурно-мистецької галузі регіону.

Ключові слова: Волинь, культурно-мистецькі процеси, Просвітництво.

Summary

The ways of penetration of elucidative ideas are exposed on territory of Volyn in the end XVIII – to beginning of XIX of century and their influence on development of cultural and art industry of region.

Key words: Volyn, cultural and art processes, Education.

УДК 061.237:728.4(477.82)

Ясінький М.М. – РМАНУМ м. Рівне

**УКРАЇНСЬКІ ЕТНІЧНО-ПОЛІТИЧНІ КЛУБИ ГАЛИЧИНИ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Політика як сукупність заходів, спрямованих на розвиток держави, мала значний вплив на розвиток тих чи інших етносів, проте тривалий час для самих етносів була лише наслідком чужих рішень. Ситуація почала змінюватися з утворенням перших етнічно-політичних об'єднань громадян. Політичні організації, створювані на основі прихильності їх членів до певної етнічної ідеології, стали можливими у зв'язку із залученням населення до вирішення невідкладних державних справ (участі в військових діях на теренах власної держави, створенні та реорганізації органів державного правління тощо). Держава, утворюючи структуру управління, потребувала переконливих доказів необхідності та життєздатності такої структури. Внаслідок цього з'явилися певні організації, що поширювали та пропагували державну ідеологію. Прибічники цієї ідеології створювали громадські об'єднання, діяльність яких спрямовувалася на підтримку і розвиток держави. Натомість, ідеологічні опоненти існуючого способу державного правління формували свої об'єднання. До того часу, поки чисельність політичних об'єднань була незначною, їх участь у розвитку етносів залишалася мізерною. У зв'язку з ростом кількості членів політичних партій (як найбільш активних прихильників чи противників даного способу державотворчої діяльності) держава змушена була рахуватися з їх ідеологією. З іншого боку, політичні організації намагалися й самі впливати на діяльність держави та її структур. Таким чином струнка і довершена партійна ідеологія, чітка структурна організація та значна суспільна активність політичних партій ставали альтернативою діяльності державних політичних утворень закритого типу.

Наступним кроком у розвитку політичних партій в Європі та Галичині стала пропагандистська діяльність, спрямована на підтримку цих партій населенням країни. Проводи політичних об'єднань, роблячи ставку на відповідний соціальний прошарок, віросповідання чи історичне походження громадян, тим самим розраховували на їх майбутню підтримку на виборах у той чи інший національний парламент.

Новим етапом діяльності політичних об'єднань стала реорганізація етнічно-політичних клубів у національні політичні партійні організації. Процес українського національного відродження історично, як правило, поділяють на три етапи:

- період збирання спадщини чи академічний етап (кінець ХVІІІ – 40 рр. ХІХ ст.);
- українофільський або культурницький етап (40 рр. – кінець ХІХ ст.);
- політичний етап (з кінця ХІХ ст.) [1; 393-394].

Результатом діяльності політичних організацій етнічного характеру в Галичині стала їх участь у державотворчих процесах та організації ЗУНР.

Утворенню етнічно-політичних клубів Галичини передувала низка історичних подій, котрі вплинули на розвиток етнічної культури загалом.

Ще у 1435 р. із введенням у Руських землях (колишній Червоній Русі та Галицькому королівстві Даниловичів) польського ладу та шляхетської самоуправи відбулося «зрівняння в правах польської та галицької шляхти», що вплинуло на формування руської шляхетської верстви [2; 23]. У 1569 році відбулася Люблінська унія, внаслідок якої українські землі опинилися в одній державі, чим, на думку сучасних науковців, було забезпечено можливість подальшого культурно-національного піднесення українського народу [1; 323]. Попри рівні політичні права польської та руської шляхти в Речі Посполитій етнічний тиск поляків ніколи не припинявся. Руська шляхта постала перед вибором: збереження прокладного політичного

становища в польській державі з відмовою від відновлення етнічної держави чи організація етнічного протистояння з відмовою від польсько-королівських привілеїв.

До кінця XVIII ст. становище руської шляхти, як етнічної еліти та проводиря нації, підупало. Галичина, що на той час стала майже селянською країною, потребувала нових лідерів. Турецькі, татарські, шведські, козацькі та інші війни спустошили терен та довели його до цілковитого зубожіння. Підтримувати шляхту¹ в її споконвічному прагненні до воєнних дій означало б бажати дальшого розорення краю.

Наприкінці XVIII – поч. XIX ст. як у Львові, так й Галичині відбулись суттєві зміни у всіх сферах життя. Разом із 18-ма новоутвореними повітовими центрами, Львів заповнився австрійськими урядовцями, військовими, підприємцями [3]. В Галичині почала формуватися нова політична еліта. В XIX ст. із середовища галицької шляхти та духовенства вирости перші покоління української інтелігенції. 2 травня 1848 року новою руською елітою засновано першу політичну організацію Галичини – Головну Руську Раду, що невдовзі утворила 50 місцевих та 13 регіональних філій². Першим керівником її став перемиський єпископ Г.Яхимович (1792-1863 рр.). 15 травня 1848 р. вийшов організований Головною Руською Радою перший номер руської газети «Зоря галицька». 23 травня 1848 року так звані «русини польської нації» утворили політичне об'єднання – Руський Собор. Сформульовані польським політичним об'єднанням «змарвихвстанців» ідеї організації на території Галичини єдиної політичної нації, попри їх перспективність, не знайшли підтримки ані в колах польської шляхти, що марила про відродження Речі Посполитої, ані серед української та польської інтелігенції, що на той час здебільшого могла себе реалізувати лише в середовищі власних етносів. На початку червня 1848 р. у Празі відбувся Слов'янський конгрес, на якому русини вперше висунули вимогу про етнічно-політичний поділ Галичини. На цей час процес формування національної ідеї завершився, розпочалося створення політичних інституцій нової європейської нації.

У червні 1848 року відбулися вибори до австрійського рейхстагу. 25 делегатів-русинів із 100 представників Галичини зібрали понад 200 тисяч підписів під відозвою про надання у власність звільненим від панщини селянам земельних наділів без будь-якої компенсації попереднім власникам. У грудні 1848 р., після того, як трон посів 18-річний Франц-Йосиф, австрійський парламент розпустили. Австрійська держава швидко отримала новий парламент, а також конституційне законодавство. «Закон про об'єднання та збори» (від 15 лист. 1867 р.) визначив порядок створення громадських інституцій і спонукав до створення численних товариств, клубів, об'єднань приватного характеру тощо. Він також дав початок новому етапові міжетнічної боротьби в Галичині.

Біля витоків національно-визвольного руху в Галичині стояли М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький. З іменами цих діячів пов'язують такі напрями наступної етнічно-політичної активності в Галичині, як українофільський, слов'янофільський (проросійська та пропольська течії) та австрофільський. Великий вплив на зміну політичного вектора етнічного руху мали громадівські організації, що їх організовано у Великій Україні. До перенесення громадівського руху на територію Галичини мала відношення політична активність М.Драгоманова.

У жовтні 1890 року І.Франко і М.Павлик організували радикальну партію (Русько-Українська Радикальна Партія), що мала прихильників на Прикарпатті. Лише в Городенківському повіті 1896 р. радикали мали 30 читалень [4; 23], що носили назву «Руське економічно-просвітне Товариство для Покуття «Народна Спілка». І.Франко та М.Павлик використовували «Народні Спілки» для пропаганди соціалістичних ідей і критики марксизму. Установчі збори політичного товариства «Руська Рада» відбулися у Львові 7 вересня 1870 р. за участю 218 членів товариства. Його керівні органи представляли Й.Кульчицький, Г.Крижанівський, Я.Шведицький, В.Ковальський, Т.Павліков, Д.Кулачковський, І.Добрянський. Головою товариства обраний Т.Павліков.

Діяльності «Руської Ради» присвячене дисертаційне дослідження Кудлач-Мельник В.І. [5]. Автор наводить інформацію про те, що «мережа осередків у провінції була незначною, про їх діяльність у пресі подавалися скупі відомості. Першою стала Перемиська РР, утворена в січні 1871 р. У першій пол. 70-х рр. відділення створені також у Рава-Руській, Жидачеві, Самборі, Коломиї, Золочеві, Бродах. Про філію в Стрию (під назвою «Підгірська Рада»), Дрогобичі, Жовкві повідомлялося з 1890 р.». У різний час у Галичині виникли етнічно-політичні товариства, такі як: Калуська Руська Рада (1848 р.), Студентська Громада (1863 р.), Селянська Рада (1906 р.), Народна організація українців м. Львова, Громадська Рада Борщова, Хлопська Рада та ін. 18 вересня 1891 р. на конференції у Львові проголошено Українську Національно-Демократичну Партію [6; 495]. Політичне галицьке різнобарв'я засвідчило активність політичних процесів у краї.

«Митрополит Андрей (Шептицький) працював над консолідацією та одноставністю священнослужителів; із цією метою проводив «соборчики», візитації, реколекції. Внаслідок наполегливої роботи до 1910 р. духовенство спільно виступало на захист своїх прав і свого провідника не тільки перед «зовнішніми» (польськими, російськими), але й перед «внутрішніми» (українськими) критиками», – вважає Л.Крупа [7]. Очевидно, що таке об'єднання виступало на захист не лише і не стільки власних матеріальних, релігійних чи, наприклад, громадянських прав. Виступаючи на захист греко-католицької церкви, священики висували політичні вимоги щодо співіснування в одній (австро-угорській) державі відмінних релігій, різних етносів, культур тощо, тобто домагалися політичного вирішення суспільних проблем українського народу. «Світогляд Митрополита еволюціонував від завдань утвердження греко-католицької церкви до державницько-самостійницьких принципів життя українського народу» [8]. В меморандумі Митрополита до урядів центральних держав (1914 р.) було викладено проект державного устрою України в перехідний військовий період.

Участь у політичному русі Галичини кінця XIX – початку XX ст. брало також українське жіноцтво. В 1884 році Н.Кобринська заснувала у Станіславові «Товариство руських женщин» [9; 20]. Подія знаменувала початок феміністичного руху. Жінки, можливо вперше, заявили про свою участь у громадському та етнічному рухах, а зрештою – про свою активну позицію в галицькому політичному русі, що на той час потребував вирішення руського питання.

Після 1848 р. політична активність охоплювала щораз ширші верстви населення та вела до об'єднання розрізаних політичних організацій Галичини. Восени 1898 р. постала організація «Молода Україна» під керівництвом Проводу або так званого Комітету десяти. Честь почину «Молодої України» належала В.Старосольському [10]. Цей Комітет складався з членів 5 політичних партій. Головним зряддям організації був місячник «Молода Україна», що виходив у 1900-1902 рр. [11; 46]. Таким чином на рубежі XIX-XX ст. у Галичині з'явилося українське політичне об'єднання, що мало нову програму дій, радикальні настрої та амбітні плани.

Тим часом над Європою вже з'явилася примара грандіозної за своїми масштабами війни.

З початком Першої світової війни 1 серпня 1914 р. галицькі українські політичні діячі утворили Головну Українську Раду (ГУР), що складалася з 3-х українських політичних партій – національно-демократичної, радикальної і соціал-демократичної. В Президію Ради увійшли: К.Левицький – голова, М.Павлик і М.Ганкевич – заступники голови, С.Баран – секретар. Нова політична організація галицьких українців ставила за мету згуртувати національні сили, що діяли на початку війни і створити українські військові формування для подальшої боротьби за незалежність [11]. Зважаючи на небезпеку воєнних дій, австрійська влада декількома роками раніше дала згоду на створення етнічних військових організацій.

Протягом XIX-XX ст. міцнів студентський (академічний) рух, що уособлювало етнічно-політичне об'єднання «Академічне братство». Наявність у товаристві прихильників радикальної та народовської течій, водночас протистояння між радикальною партією та старшими народовцями зумовили вихід 1891 р. із нього студентів-народовців. Переважаючи радикалів чисельно та не бажаючи миритися із роллю опозиції, вони на початку 1892 р. заснували окреме товариство під назвою «Ватра». За короткий час відбулося об'єднання «Ватри» та «Академічного братства» і утворення товариства «Академічна громада».

1871 р. з'явилися українські студентські товариства: «Академічний кружок» та «Дружній лихвар». У першій організації об'єднувалися прихильники проросійської орієнтації (входила нечисленна група студентів-рутенців, що орієнтувалися на Австро-Угорщину та вважали галицьких українців окремим народом), а в другій, що ставила за мету матеріальну підтримку своїх членів, – як русофіли, так і народовці. Проте поступово відбувся остаточний поділ: русофіли зосередилися в «Академічному кружку», народовці – у «Дружньому лихварі» [12]. Студентські етнічні об'єднання стали уособленням політичного покривала, з-під якого стирчали гострі політичні проблеми існування української нації.

У розв'язанні економічних проблем шляхом реалізації соціалістичних ідей бачили майбутнє своїх народів єврейські, польські та українські соціалісти. На перших порах соціалістичні ідеї в Галичині були поширені серед нечисельної групи студентів, які спочатку ідентифікували себе як народовці з прогресивними поглядами. Ситуація змінилася після судових процесів 1877-1878 рр., проведених над представниками соціалістичного руху з Російської імперії й галицькими студентами І.Франком, М.Павликом, І.Мандичевським, Ф.Сельським та ін. Ці процеси та радикальні ідеї, висунуті соціалістами, справили вплив на розвиток галицького суспільства [13].

Найбільшою «політичною» організацією Галичини і надалі залишалася «Просвіта», що поширювала народовецькі ідеї через мережу філій, читалень, дочірніх організацій тощо. У результаті задоволення пасивного виборчого права члени Товариства у західноукраїнських землях обирались до Галицького сейму та Державної Ради. У 1870-х – початку 1890-х рр. питаннями, що порушувались у парламентських структурах, були культурно-освітні та економічні, а з 1890-х рр. почали обстоюватись політичні права українського народу. «Просвіта», як суб'єкт націотворчого процесу, не лише сприяла консолідації українського народу, пробудженню національної свідомості, формуванню професійної культури і обстоюванню власної державності, а й ставила в основу діяльності національну ідею, що дозволило перевести її на рівень ідеології. До Центральної Ради входило 122 члени «Просвіти». У складі Малої Ради їх кількість становила 45 осіб. Представництво діячів «Просвіти» в урядових структурах першої УНР коливалося від 30 до 56%. 3 з 4 міністрів освіти (І.Стешенко, Н.Григорійв, В.Прокопович) були членами «Просвіти» [14]. Актуальним чинником політизації етнічних товариств залишалось невирішене питання автономії Галичини в межах Австро-Угорської імперії. Інакше кажучи, протягом 1900-1914 рр. у краї відбувався процес політизації й радикалізації українського національно-визвольного руху під впливом антиукраїнської політики польської крайової адміністрації [15]. Варто додати аксіоматично, що польська національно-державницька політика в Галичині, основана на верховенстві польської нації, завжди залишалася антиукраїнською. В той же час, радикалізація політичних рухів перед початком I світової війни була заснована на потребі політичного переоблаштування Європи та наявністю діаметрально протилежних підходів у вирішенні цього питання.

Таким чином, 1. – етнічно-політичні клуби виникли в Галичині в результаті трансформації етнічних об'єднань, що мала місце внаслідок включення в коло актуальних проблем етносів питань, пов'язаних із самостійним буттям даних етносів та потребою формування відповідних етнічно-державних інституцій;

– етнічно-політичні товариства проходили наступні етапи розвитку:

- організаційного зародження та формування політичної ідеї;
- виявлення самостійного політичного буття;
- входження в політичні об'єднання для реалізації національної ідеї.

Етнічно-політичні об'єднання українців Галичини кінця XIX-XX ст. сформували серцевину сучасної етнічно-політично-культурної нації.

Примітки

¹ Йдеться про шляхту, як історичного носія мілітарної ідеології.

² За даними А. Качора (див. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. – Вінніпег, 1992. – 40 с.) відділи Головної Руської Ради постали в 34 містах Галичини.

Джерельні приписи

1. *Історія світової та української культури*: Підручн. для вищ. закл. освіти / В.А. Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 464 с.
2. *Соневицький Л.* Студії з історії України. Зап. НТШ. Т.202. Праці історично-філософської секції / Л.Соневицький. – Париж-Нью-Йорк-Сідней-Торонто, 1982. – 311 с.
3. *Нога О.* Перші театри Львова / О.Нога // Річ. – № 2. – 2001.
4. *Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область* / АН УРСР. Ін-т історії [Голов. редкол.: П.Тронько (голова) та ін.]. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – 639 с.
5. *Кудлач-Мельник В.І.* Політичне товариство «Руська Рада» (1870-1914). Автореф. дис... канд. іст. наук. Прикарпатський нац. ун-т ім. В.Стефаника / В.І. Кудлач-Мельник. – Івано-Франківськ, 2008. – 23 с.
6. *Попович М.В.* Нарис історії культури України. – 2-е вид.; випр. / М.В. Попович. – К.: АртЕк, 2001. – 728 с.
7. *Крупа Л.Л.* Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої пол. XX століття. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л.Л. Крупа; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2003. – 20 с.
8. *Гладка Г.Л.* Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899-1939 рр.) Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Г.Л. Гладка; Чернів. держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2000. – 18 с.
9. *Пропам'ятна книга сестер Василянок у Львові. Український архів.* Т. XXII / Гол. ред. В.Лев. – НТШ. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1980. – 334 с.
10. *Цегельський Л.* «Молода Україна» – історичний спомин. Календар «Провидіння» / Л.Цегельський. – Філадельфія, 1948. – 70 с.
11. *Нагірняк А.Я.* Діяльність української еліти Галичини на початковому етапі першої світової війни. Електронна версія див.: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Armia/2008612/05.pdf>
12. *Гурак І.Ф.* Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки XIX – початок XX ст.). Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І.Ф. Гурак; Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2005. – 19 с.
13. *Там же.*
14. *Малюта О.В.* «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.В. Малюта; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – 20 с.
15. *Олешко Н.П.* Український національно-визвольний рух у Галичині на початку XX ст. та українська преса Наддніпрянської України. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н.П. Олешко; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2006. – 16 с.

Резюме

Подано матеріали, що демонструють розвиток українських етнічно-політичних клубів Галичини кінця XIX – початку XX ст. унаслідок розвитку етнічної культури та основанийого на цьому розвитку націотворення.

Ключові слова: Галичина, етнічно-політичні клуби, культура.

Summary

In the article the materials that demonstrate the development of Ukrainian ethnic and political clubs of Galicia of late 19th early 20th century due to the rise of ethnic culture and the process of nation formation are represented.

Key words: Galychina, ethnically-political clubs, culture.

УДК 930.253(477.81)

Галамай О.М. – головний спеціаліст Держархіву
Рівненської області**БІБЛІОТЕЧНИЙ ФОНД ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Нагальною проблемою у проведенні історичних досліджень є не лише пошук раніш не використаних архівних документів, але й повне використання джерел більш доступних. Серед останніх, значне місце посідають бібліотечні фонди архівних установ, які суттєво доповнюють, а іноді й підмінюють архівні першоджерела. Актуальним є завдання ефективного використання, забезпечення доступності та збереженості бібліотечних фондів. Важливість такого питання підтверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2009 року № 1579-р Про схвалення Концепції Державної національнокультурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI». Відповідно до неї, ця система має охопити всі наявні фонди бібліотек, у т.ч. і архівні [1].

Підготовка нових путівників по фондах архівів зумовила не лише повний аналіз архівних документів, а й численних видань, що зберігаються у бібліотечних фондах. Так, оглядово представлені бібліотечні фонди у путівниках Державних архівів Чернівецької області, Івано-Франківської області та ін. [2].

У зв'язку зі зростаючими запитами, у першу чергу, істориків щодо використання джерельної бази, на увагу заслуговують видання, що зберігаються у науково-довідковій бібліотеці Державного архіву Рівненської області (ДАРО). Активізація дослідницької діяльності з 1990-х рр. спричинила пошук використання бібліотечних видань ДАРО. Однак їх огляд мав лише фрагментарний характер, відповідно до здійснення наукових пошуків дослідниками [3].

Заснована у 1940 р. [4], бібліотека обласного архіву нараховує 10148 книг, 3164 журнали та 1190 річних підшивок газет. Бібліотечний фонд архіву презентований виданнями царського, польського, радянського періодів, періоду німецько-фашистської окупації та доби незалежності. Це суспільно-політична, історична, архівознавча, довідкова література, статистичні видання тощо. Серед найдавніших видань у бібліотеці архіву представлена рукописна книга «Службеник», що датується XV-XVI ст. Обмеженість, а подекуди відсутність першоджерел законодавства Російської імперії компенсують «Свод законов Российской империи» (1842-1915 pp.), «Полное собрание законов» (1830-1860 pp.), алфавітні покажчики до них. Їх доповнюють «Решения гражданского кассационного департамента» (1885-1905 pp.), «Решения уголовного кассационного департамента» (1869-1897 pp.), «Законы о судопроизводстве и взысканиях граждан» (1876 p.), «Русское уголовное судопроизводство» (1875 p.), «Курс гражданского судопроизводства» (1879 p.), «Руководство по уголовному процессу» (1887 p.).

Інтерес для всіх зацікавлених становлять видання з історії. Зокрема, надруковані у Києві «Чтения в историческом обществе Нестора Летописца» (1893 p.) та у Петербурзі: Ш.Сеньбоса «Политическая история современной Европы» (1896 p.), «Новейшая история с 1815 г.» (1905 p.), Ф.Гомель «История Древнего Востока» (1905 г.), «История России в XIX-XX столетии» (1906 p.), В.Блос «Революция в Германии» (1908 г.).

Бібліотека зберігає велику кількість видань царського періоду з питань сільського господарства, тваринництва, городництва, податків, військової справи, освіти, медицини, культури, літератури, релігії. Суттєво допомагають у дослідженні цих проблем відповідні часописи: ілюстрований щомісячний журнал «Земледелец» (1905-1916 pp.), «Птицеводство» (1903-1906 pp.), «Молочное хозяйство и скотоводство» (1869-1898 pp.); орган Імператорського Російського товариства плодоводства «Плодоводство» (1894-1917 pp.); щомісячний педагогічний журнал «Народное образование» (1901-1917 pp.), «Волынские

епархиальные ведомости» (1869-1898 pp.), «Почаевский листок» (1905-1913 pp.), «Церковные ведомости» (1885-1917 pp.) та ін.

Бібліотечна колекція цього періоду не може бути повною без місцевих видань, які є основою для здійснення краєзнавчих пошуків. Серед них: «Устав Ровенского городского общества взаимного кредита» (1911 p.), звіти Здолбунівського, Дубенського, Межирицького, Рівненського, Старокостянтинівського товариств взаємних кредитів за 1912, 1909, 1913 pp., «Отчет Острожского коммерческого общества взаимного кредита» (1913 p.), «Отчет о состоянии ветеринарного дела Волынской губернии» (1914 p.), «Сметы доходов и расходов и раскладки на 1913 г.» (1913 p.), «Доклады Ровенской уездной земской управы» (1913, 1917 pp.), «Журнал Ровенского уездного земского собрания» (1914, 1916 pp.), «Доклад Волынскому губернскому земскому собранию» (1914 p.), «Постановления Староконстантиновского уездного земского собрания» (1913 p.) тощо.

До цього переліку слід додати безцінне видання 1890 p., відоме дослідникам історії Волині та краєзнавцям – М.Теодорович «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской губернии. Дубновский, Острожский, Ровенский уезды» (т. 2) та роботу Е. де Вітте із серії «Древнейшие города Волыни в историческом описании» (1912-1913 pp.). Остання містить відомості про Острог, Луцьк, Дубно, Кременець, Володимир-Волинський, Люблін, Перемишль, Галич, Львів, Холм. Бібліотека також зберігає видання 1912 p. С.Каретнікова «Волынская губерния. Географическо-исторический очерк».

Значним комплексом у бібліотеці представлені видання польського періоду, що дозволяють розширити наявну архівну документальну базу у дослідженні історичного розвитку краю у складі Польщі. Законодавча література представлена: «Вісник законів Речі Посполитої Польської» (1918-1939 pp.), «Закони і розпорядження» (1918-1939 pp.), «Волинський воєводський вісник» (1928-1938 pp.); урядові Вісники міністерств внутрішніх справ, юстиції, громадської опіки, землеробства і земельних реформ, віросповідань та публічної освіти (1918-1936 pp.). Також тут презентовані: «Рішення польського карного, цивільного та виборчого судів» (1923-1938 pp.), «Збірник постанов найвищого суду кримінальної палати» (1917-1938 pp.) та покажчики до них; «Закон про виконання земельної реформи» (1926, 1937 pp.), щоденники Станіславського, Лодзького, Поморського, Познанського, Варшавського, Белостоцького, Краківського, Люблінського, Львівського воєводств (1934, 1935, 1939 pp.); карний (1921-1924 pp.) і трудовий (1930 p.) кодекси. Узагальнені відомості соціально-економічного розвитку краю можна почерпнути із статистичних щорічників та кварталних відомостей Головного статистичного управління Польщі (1925-1939 pp.), відомостей Польського банку (1933-1936 pp.).

Цікавими, на нашу думку, є енциклопедичні видання, зокрема «Польський біографічний словник» (1935-1938 pp.), «Загальна енциклопедія», «Давньопольська ілюстрована енциклопедія», «Енциклопедія політичних наук» (1937 p.), енциклопедичні словники іноземних мов (1929, 1935, 1936 pp.). Доповнюють збірку науково-популярні видання: Р.Завілінський «Грамматика польської мови», М.Крідл «Польська література ХІХ ст.», В.Собеський «Польська історія», «Історія польської літератури» (1899 p.), «Історія художньої літератури в Польщі» (1936 p.), «Бібліографія польської історії за 1929-1931 pp.» (1930, 1932 pp.), В.Трояновський «Генеалогія гербів Варшави» (1917 p.), «Польське право ХІV століття. Практика і відносини судів» (1886 p.), М.Гутовський «Великопольські музеї» (1924 p.), А.Бельциконська «Маршал Йозеф Пілсудський» (1933 p.).

Для дослідників-краєзнавців варті уваги роботи поляка за національністю, дослідника Волинського краю – Якуба Гофмана: «Бібліографія Волині» (1935, 1937 pp.) та «Путівник по Волині» (1938 p.). Стануть у нагоді для здійснення наукових пошуків також статuti товариств та організацій (1920-1942 pp.).

Преса цього періоду представлена періодичними виданнями: «Газета судова Варшавська» (1888-1936 pp.), «Газета адміністрації і державної поліції» (1924-1935 pp.),

«Волинський огляд» (1924-1932 pp.), «Голос Польщі» (1928, 1939 pp.), «Голос Волині» (1936, 1939 pp.), «Волинська земля» (1929-1931 pp.), «Волинь» (1933-1939 pp.), «Ехо Ровенське» (1924-1930 pp.), «Ранковий кур'єр» (1932-1939 pp.), «Літературно-науковий кур'єр» (1928-1939 pp.), «Волинські відомості» (1931-1934 pp.), «Життя Волині» (1924-1927 pp.), «Вісник братства православних богословів в Польщі» (1934-1938 pp.), «Новий час» (1929-1939 pp.), «Волинське слово» (1921-1929 pp.), місячник літератури, мистецтва, науки, громадського життя «Вісник» (1933-1938 pp.), часописи української організації «Пласт» – «Молоде життя» (1924-1930 pp.) та «Молоде село» (1929, 1937 pp.), орган проводу українських націоналістів «Розбудова нації» (1928-1929 pp.), орган Української військової організації «Сурма» (1929-1931 pp.), український часопис для дітей «Сонечко» (1937-1939 pp.), сільськогосподарський та народно-літературний часопис «Рідний колос» (1933-1935 pp.) та ін.

Період радянської доби у бібліотеці архіву традиційно представлений виданнями класиків марксизму-ленінізму та корпусом законодавчих актів УРСР та СРСР. Тут зосереджено видання з історії, археології, атеїзму, філософії, літератури, архітектури, енциклопедичні словники, краєзнавча література тощо. Бібліотека зберігає колекцію періодичних видань зазначеного періоду. Великий обсяг становлять бібліотечні надходження, що стосуються роботи архівних установ. Вони представлені як літературою радянського періоду, так і часу незалежності. Це правила роботи архівних установ, проведення експертизи цінності документів, документування роботи установ та організацій. Серед таких видань корисними для істориків будуть путівники та довідники по фондах архівів України, Росії, Білорусії, Польщі. Бібліотека містить путівники державних архівів Львівської області (1965 р.), Вітебської (1972 р.), Курської (1972 р.), Полтавської (1982 р.), Харківської (1981 р.), Донецької (1984 р.), Івано-Франківської (1983 р.), Дніпропетровської (2008 р.), Миколаївської (2006 р.), Кіровоградської (2002, 2005 pp.), Черкаської, Т.1 (2006 р.), Чернівецької, Т.1 (2006 р.), Чернігівської (2005 р.), Полтавської (2006 р.), Сумської (2002 р.), Хмельницької (2008 р.), Луганської (короткий довідник) (2000 р.), Івано-Франківської, Т.1 (2008 р.), а також Державного архіву в Автономній республіці Крим (2007 р.), Центрального державного Історичного архіву України у м. Львів (2006 р.) та Центрального державного архіву громадських об'єднань (2001 р.). Їх доповнюють інші довідники та огляди: «Довідник держархівів УРСР» (1972 р.), «Архивное дело в БССР» (1972 р.), «Архивные фонды ЦГА РСФСР» (1973 р.), «Государственный архивный фонд СССР» (1987 р.), «Государственные архивы УССР» (1988 р.), «Архівні установи України: Довідник» т. 1. (2005 р.), «Центральний державний науково-технічний архів України. Бібліографічний огляд» (2008 р.), «Особові фонди «Генеалогія. Тематичний огляд фондів Державного архіву Житомирської області» (1998 р.), «Технічний, загальногосподарський розвиток зарубіжних країн за документами ЦДНТА України 1911-1992» т. 1 (2008 р.), «Реєстр розсекречених архівних фондів України» у 2 т. (2009 р.), «Українські архівісти (XIX-XX ст.). Бібліографічний довідник» (2007 р.), «Українська архівна енциклопедія. Робочий зошит» (2006, 2007 pp.), Науково-практичний журнал «Архіви України» (2005-2009 pp.).

Містить бібліотека інформацію про польські архіви. Це «Каталог документів різних провінцій 1397-1794» (1998 р.), «Архів державний у Любліні та його відділи» (1997 р.), «Архів державний у Любліні 1918-1998» (1998 р.), «Каталог документів міста Любліна 1317-1792» (1996 р.), «Архіви польські та їх зібрання» (2000 р.) та ін.

Фондові довідники доповнюють роботи українських архівістів: І.Матяш «Українська архівна періодика 1920-30 pp. Історія, бібліографія, бібліометрія» (1999 р.), «Блазень із сумними очима (про Яковенка)» (2007 р.), Т.Клименко «Архівна справа на Черкащині. Історія та сучасність. Довідник.» (2003 р.), В.Лозицький «Політбюро ЦК Компартії України: історія особи» (2005 р.), «Архівіст, історик, педагог Михайло Рубач. Спогади» (2002 р.), С.Подолінський «Листи та документи» (2002 р.), Г.Боряк «Архівні документи на аукціонах світу...» (2006 р.), П.Слободянюк «Нескорені. Національно-визвольна боротьба ОУН-УПА

на чолі з Р.Шухевичем» (2006 р.), «Єврейські общини правобережної України» (2005 р.), «Геноцид» (2008 р.).

Результатом використання документів державних архівів стали сучасні видання: «Книга Пам'яті України», «Реабілітовані історією», «Національна Книга пам'яті жертв голодомору», «Книга скорботи України», «Енциклопедія Сучасної України», «Літопис УПА» та ін.

Фонд іноземної літератури презентований працями з історії України В.Гришка «Український голокост 1933» (Нью-Йорк, 1978 р.), «Броди» зб. статей і нарисів (Мюнхен, 1951 р.), «Московські вбивці Бандери перед судом» (Мюнхен, 1965 р.); М.Мандрика «Шлях українського робітництва» (Вінніпег, 1929 р.), «Українська дивізія «Галичина» (Нью-Йорк, 1990 р.), «Під бойовим прапором УПА» (Аусбург, 1949 р.), «Українська збройна сила й українська революція» (Канада, 1936); Р.Кричевського «Організація українських націоналістів в Україні» (Нью-Йорк, 1962 р.); М.Капустянського «Похід Української армії (на Київ-Одесу 1919 р.)» (Мюнхен, 1946 р.). Серед цих видань є видані у Торонто роботи З.Книша «ЗУРНО: Історично-політичний нарис» (1974 р.), «На життя і смерть: сторінка з історії УВО», «З таємних документів» (1983 р.), «Смерть С.Сочінського» (1982 р.), «Піп Гапон» (1977 р.) та «На порозі невідомого. Спогади з 1945 р.» (Париж, 1955 р.). Колекція зберігає «Літопис УПА: Волинь і Полісся» (Торонто, 1982-1990 рр.). Мають місце окремі видання православних братств і громад з їх історії та життя.

Істориків та літературознавців можуть зацікавити, видані за кордоном, твори українських письменників. В Чикаго – твори Б.Лепкого: трилогія «Мотря», «Полтава»; у Торонто – праці О.Копача «Мовостиль Ольги Кобилянської» (1972 р.), «Мініатюри» (1988 р.); у Нью Йорку – роман Ю.Косача «Чортівська скеля» (1988 р.) та М.Руденка «Прозріння. Поезії. Поєми» (1978 р.); І.Багряного «Людина біжить над прірвою» (1965 р.) та перекладі Наталі Забіли «Слово про Ігорів похід» (1965 р.); видані у Кейп-Тауні твори Марка Вовчка (т. 1); у Лейпцигу – повість І.Нечуя-Левицького «Хмари» (б/д), а також видана у США робота Є.Маланюка «Книга спостережень. Проза» (1962 р.).

Пожвавлення краєзнавчих досліджень за часів незалежності позначилося й на бібліотечних поповненнях Державного архіву Рівненської області. До бібліотеки надійшли книги: Г.Бухала «Холмистий край наш український» (1994 р.), «Круг містечка Берестечка» (1993 р.), «Просвіта сіяла світло» (1994 р.); В.Борщевича «Автономна православна церква на Волині» (1998 р.), «Доля священників УАПЦ Волині у 1944-1950 рр.» (1997 р.), «Волинська церковна сфрагістика» (2001 р.), «Волинський пом'яник» (2004 р.); С.Остапчук «Рисвянка і рисвянці» (2003 р.), В.Хабаровського «Деражно: Хрестовоздвиженська церква» (2006 р.), О.Прищепи «Вулицями Рівного» (2006 р.), М.Гона «Із кривою на самоті» (2005 р.), Т.Пієра «Наша доля. Союз українок» (2007 р.), Ю.Візитів «Пластовий рух на Волині в міжвоєнний період» (2008 р.).

Особливу цікавість для дослідників в останні роки мають видання т. зв. «закритого фонду» бібліотеки, куди потрапила заборонена радянською владою література. З історії України це праці: М.Грушевський «Історія України» (1920 р.), «Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці» (1919 р.), «Всесвітня історія» (1920 р.), «Коротка історія України» (1919 р.); І.Франко «Причини до історії України-Руси» Ч.І (1912 р.); Д.Дорошенко «Історія України» у 2-х т (1930-1932 рр.), «Микола Іванович Костомаров», «Слов'янський світ в його минулому і сучасному» т.2 (1922 р.); І.Крип'якевич «Мала історія України» (1941 р.), «Князь Ярослав Осмомисл (1153-1187)» (1937 р.), «Українське життя в давні часи» Ч.І (1933 р.), «З історії Гуцульщини» (1929 р.); «Історія українського війська» (1936 р.); М.Драгоманов «Пропащий час. Українці під Московським царством» (1909 р.), «Україна і Москва» (1937 р.); Д.Антонович «Триста років Українського театру 1619-1919» (1925 р.); В.Винниченко «Відродження нації. Історія Української революції» (1920 р.). Також колекція має твори українського історика і письменника, який популяризував минуле рідного народу,

А.Кашенка: «Під Корсунем» (1943 р.), «Мандрівка на дніпрові пороги», «Оповідання про військо Запорізьке низове» (1923 р.), «З Дніпра на Дунай» (1919 р.). З історії церкви слід виділити праці мовознавця та культуролога І.Огієнка «Світовий рух» (1921 р.), «Українська церква» (1942 р.) та О.Лотоцького «Українські джерела церковного права» (1934 р.). До такої ж, забороненої літератури належали наявні у бібліотеці видання ОУН: Постанови II великого збору (1941 р.), Постанова II надзвичайного великого збору (1943 р.), Постанови III конференції ОУНСД, Інструкція служби безпеки (Радехів, 1941 р.).

Серед літератури антирадянського спрямування виділимо видання українського політичного і військового діяча, члена ОУН, засудженого у 1939 р. у Рівному до 13-річного ув'язнення, Я.Старуха: «Боротьба з Москвою» (1941 р.), «Тисяча років життя й боротьби Українського народу» (1941-1943 р.).

Літературний доробок «Закритого фонду» представлений творами Ю.Федьковича «Фармазони» (1934 р.); М.Куліша «Мина Мазайло» (1941 р.), М.Хвильового «На глухім шляху» (1926 р.), «В очереті» (1923 р.), «По той бік греблі» (1942 р.), У Самчука «Марія» (1941 р.), «Волинь» (1932 р.). Також бібліотека має невідому широкому загалу повість Б.Лепкого про історичні події часів Київської Русі – «Каяла» (1935 р.).

Періодичні видання складають видані у м. Луцьк та м. Рівне часописи: «За соборність» (1932 р.), «Часослов» (1941 р.), Волинський календар «Рільник» (1934-1939 рр.), а також видання ОУН-УПА «До зброї» (1943 р.), «Повстанець» (1945 р.), «Вільна Україна» (1943 р.). На окрему увагу дослідників у цьому переліку заслуговує преса видавництва «Волинь»: газета «Волинь» (1941-1944 рр.) з детальною інформацією про життя Рівненщини за нацистської влади, щомісячний дитячий журнал «Орленя» (1941 р.). Унікальною є, представлена у бібліотеці, колекція листівок, плакатів ОУН-УПА та нацистської окупаційної влади.

Таким чином, бібліотечний фонд Державного архіву Рівненської області представлений різними за періодами та характером виданнями. Колекції, що зберігаються у бібліотеці, не мають повного завершення і абсолютного представництва. Проте й вони, значною мірою, компенсують джерельні прогалини у документальній базі архіву, що сприяє об'єктивному історичному дослідженню. Крім того, не зважаючи на незначний обсяг бібліотечного фонду, багато літератури I половини ХХ ст. видано за життя своїх авторів. Тому її можна віднести до категорії рідкісних книг, що значно підвищує національно-культурне значення бібліотеки як у межах Рівненщини, так і всієї України.

Джерельні приписи

1. *Розпорядження КМ України від 23.12.09 № 1579-р Про схвалення концепції Державної національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI»* – Електрон. ресурс. – Режим доступу: <http://www.ovu.com.ua>
2. *Державний архів Чернівецької області: Путівник*. – Т. 1: Фонди дорадянського періоду. – Київ, Чернівці, 2006. – С. 13-14; *Державний архів Івано-Франківської області: Путівник*. – Т. 1: Фонди періоду до 1939 року. – К., 2008.
3. *Жив'юк А.* Між Сциллою політики і Хабридою творчості: громадсько-політичний портрет Уласа Самчука / А.Жив'юк. – Рівне, 2004; Радчик Р. Рівненське видавництво «Волинь» (1941-1944) у боротьбі за Україну / Р.Радчик. – Рівне, 2004.
4. *Державний архів Рівненської обл. (ДАРО)*. – Ф. Р-328. – Оп. 1. – Од. зб. 9. – Арк. 11.

Резюме

Розглядається бібліотечний фонд Державного архіву Рівненської області. Характеризуються наявні у бібліотеці видання за періодами та видами, що сприятиме популяризації та ефективному використанню архівної бібліотечної колекції.

Ключові слова: архів, бібліотека, бібліотечний фонд, література, періодичні видання, довідкова література.

Summary

This article contains Rivne region State archive library fund viewing. It characterizes the available literature of the library according to historical periods and kinds. This analyze favours for popularization and effective application of the archival collection of the library.

Key words: archive, library, library fund, literature, period, periodical editions, reference books.

УДК [801:17.023.36](477)

Гузій Х.С. – магістрант ЛНУ ім. І.Франка

УЛЯНА КРАВЧЕНКО В КУЛЬТУРНОМУ ВІДРОДЖЕННІ ГАЛИЧИНИ

Історія українського літературного життя Галичини пов'язана з іменем людини, котра першою серед галицького жіноцтва пішла тернистим шляхом оновлення, незважаючи на перешкоди в її боротьбі за кращу долю земляків. Цією людиною була Уляна Кравченко – талановита учениця й сподвижниця Великого Каменяра, перша в Західній Україні поетеса, чий твори з'явилися друком і стали популярними.

Творчість У.Кравченко зацікавила як місцевих письменників, так і діячів української культури і науки в Галичині. Серед них Я.Грицак [11], Я.Пришляк [12], Я.Царик [10], І.Книш [1].

Українська письменниця, активістка українського жіночого руху, одна з перших у Західній Україні жінок-письменниць, чий твори здобули значну популярність у галицького читача, У.Кравченко (справжнє ім'я – Юлія Шнайдер) народилася 18 квітня 1860 р. у містечку Миколаєві на Дністрі, в родині зукраїнізованого німця, який служив комісаром Жидачівського повіту. Шнайдери були типовою родиною німців, які, оселившись у Галичині, добре вивчали українську мову та культуру, часто зближувались із корінним населенням.

Дитинство Уляна провела у будинку Л.Устияновича, батька відомого письменника і священика М.Устияновича. До сьогодні в місті зберігся будинок тодішнього бургомістра Л.Устияновича. Сам тут вона не раз чула вірші у виконанні молодого М.Устияновича – представника львівської романтичної школи, ядром якої була прославлена «Руська трійця». Ще маленькою вже говорила віршами, про що пізніше писатиме: «Писати я ще не в силі, а пальчики уже в чорнилі». Змалку вихованням доньки займалася мати, Ю.Лопушанська, донька священика, освічена та музично обдарована особистість.

У десятирічному віці Уляна залишилась напівсиротою. Після смерті батька мати винайняла помешкання у камениці п. Марковської, збудованої за кошти графа С.Скарбика по вулиці Стрийській.

У 1877 р. шлях дівчини простелився до Львова, де вона навчалась в учительській семінарії, після закінчення якої отримала призначення на роботу в Бібрку. Тоді ж, у 1881 році, Ю.Шнайдер разом із мамою назавжди залишила дім А.Шиманської – останнє помешкання в Миколаєві, написавши «...Прощавай, моє рідне місто, де я без щастя була щасливою!».

У житті У.Кравченко знаковим стало знайомство й дружба з видатним українським поетом І.Франком. Перші твори майбутньої поетеси оцінював сам він, надрукувавши її вірші у львівському журналі «Зоря» у 1883 р. та, написавши авторці теплої листа, тим самим заохочуючи її до літературної праці. У.Кравченко та І.Франко – дві постаті з однією душею. Вони листовно спілкувались до 1914 року. Уляна відважно йшла в життя «новим шляхом», наслідуючи вказівки І.Франка. Його ідеям вірна була до смерті.

Учителювання в с. Бібці закінчилось для неї 1884 р. – за небажання пристосуватись до смаків місцевої влади і проводити їх політику. Новий навчальний рік розпочався у сусідньому селі Стопи, де школу була змушена організувати самотужки, проживаючи при цьому в нестерпних умовах. Саме тут помирає мати. Для поетеси настали скрутні часи та завдяки клопотанню і допомозі І.Франка, У.Кравченко отримала роботу вчителя у Львівській українській школі для дівчат. Згодом її звинуватять у тому, що поширює ідеї Франка і Драгоманова і звільнять з учительської роботи.

У 1885-1920 рр. У.Кравченко працювала приватним учителем у с. Руденка (поблизу Бродів), селах Долішнім Лужку та Сільці (Дрогобиччина).

Великий вплив на розквіт творчості поетеси мала родина. 1888 р. У.Кравченко одружилася з учителем Я.Німентовським, народила та виховала трьох дітей. Найстарша донька, Дара, закінчила медичні студії. Син Юрій став військовим офіцером і трагічно загинув у 1919 р. у м. Броди. Молодша донька Нуся теж студіювала медицину і до смерті матері була її секретарем.

Поетичний внесок У.Кравченко в українську літературну скарбницю вагомий. Популярність серед читачів вона здобула вже після збірки «Prima vera» [13]. Це була перша в Галичині збірка поезій, написаних жінкою – українкою, що заявила про рівність жінок у правах із чоловіками.

1891 р. виходить друга збірка її поезій під редакцією І.Франка «На новий шлях» [5], що засвідчила високий рівень політичної свідомості та художньої майстерності поетеси, була одним із найяскравіших явищ українського літературного процесу 90-х років XIX ст.

Творчість У.Кравченко пройнята щирою людяністю і співчуттям до гноблених. У кращих своїх віршах поетеса підкреслює, що кривди й горе переповнили чашу терпіння народного: не за горами час, коли трудящі виступлять проти одвічних своїх визискувачів. Не раз вона звертається до теми призначення поезії і місця поета в суспільному житті, з тонким ліризмом малює красу рідної природи, інтимні почуття.

Майже 25 років У.Кравченко виступала з творами для дітей у журналі «Дзвінок» (1890-1914 рр.). Її поезії для дітей та юнацтва, позначені ідеям гуманізму, виховували пошану до людей праці, любов до рідної природи. Авторка чимало уваги приділяла прищепленню читачам поваги до науки й освіти. У поетичний доробок для української молоді ввійшло три збірки її поезій – «Проліски» (1921 р.), «В дорогу» (1921 р.), «Лебедина пісня» (1924 р.), «Шелести нам, барвіночку» (1932 р.). Загалом поезія для молоді – це найкращі перлини її поетичної творчості. Крім поезій, творча скарбниця поетеси багата прозовими творами. Повне видання цих творів надрукував у м. Торонто (Канада) М.Козак-Дзядик [7]. Автобіографічна повість «Хризантеми» надрукована у Чикаго (США) [8].

Понад 40 років У.Кравченко працювала сільською вчителькою, а 1920 р. переїхала до Перемишля, де 1939 року зустріла Радянську Армію – визволительку її рідного краю. Незважаючи на свій 80-літній вік, виступає в радянській пресі з віршами і статтями, проводить громадську роботу. Трудящі Перемишля обирають її своїм депутатом, поетеса стає членом Спілки радянських письменників України. У квітні 1941 році видавництво «Радянський письменник» видало «Вибрані поезії» У.Кравченко [3].

На 88 році життя, 31 березня 1947 р. Уляна Кравченко померла в м. Перемишлі. Там вона й похована.

Миколаївчани свято шанують відому землячку. У 1991 році з ініціативи громади міста Миколаївською міською радою створений Народний музей ім. У.Кравченко та М.Устияновича. Щороку сотні мешканців району та області, а також гості з-за кордону мають змогу відвідати музей, який налічує 368 експонатів, 98 з яких – особисті речі поетеси. Рішенням сесії Миколаївської міської ради 2010 року визнано роком У.Кравченко. Традиційна «Книжкова Толока», що відбувається у Миколаєві впродовж 4-х років та збирає десятки відомих письменників й поетів, цьогоріч присвячена 150-річчю від дня народження нашої славетної землячки, яка своїми творами завжди прагнула розбудити почуття людської та національної гідності і гордості.

Джерельні приписи

1. **Книш І.** Три ровесниці, 1860-1960: до сторіччя народин Уляни Кравченко, Марії Башкірцевої, Марії Заньковецької / І.Книш. – Winnipeg: National Publishers LTD, 1961. – 320 с.
2. **Кравченко У.** Весна – Коломия / У.Кравченко // Літопис Коломийський, 1993. – 30 с.
3. **Кравченко У.** Вибрані поезії / У.Кравченко. – К.: Рад. письменник, 1941. – 160 с.

4. **Кравченко У.** Вибрані твори / У.Кравченко. – К.: Держлітвидав УРСР, 1958. – 498 с.
5. **Кравченко У.** На новий шлях / У.Кравченко. – Коломия: Б.В, 1928. – 144 с.
6. **Кравченко У.** Розгублені листочки / У.Кравченко. – Львів: Каменярь, 1990. – 80 с.
7. **Кравченко У.** Твори: Повне видання / За ред. Ю.Бескид / У.Кравченко. – Торонто: 1975. – 796 с.: іл., портр. – У 100-річчя жіночого руху.
8. **Кравченко У.** Хризантеми: Повість / У.Кравченко. – Чикаго: вид. Миколи Денисюка, 1961. – 413 с.
9. **Наша Уляна Кравченко: спогади сучасників** / упоряд. О.Коцюба. – Львів: Логос, 1997. – 79 с.
10. **Царик Я.** Поетична надбібрянка / Я.Царик. – Бібка-Львів: Бібліотечне відродження, 2002. – 151 с.
11. **Грицак Я.** Що нам робити зі своєю власною історією? [Електронний ресурс] / Я.Грицак. – Львів: Львівська газета, 2010 (Бруно Шульц. – <http://www.dialog.lviv.ua/schulz/publications/?st=2002-Nov-06-01-05-30>)
12. **Пришляк Я.** Видатні особистості Миколаївщини / Я.Пришляк. – Миколаїв-Монреаль-Львів, 1998. – 191 с.
13. **Prima vera: збірка поезій** / Уляна Кравченко. – Коломия: Накл. «Загальної книгозбірні», 1925. – 119 с.: іл., портр.

Резюме

Уляна Кравченко – українська письменниця, активістка українського жіночого руху, перша в Західній Україні жінка-поетеса, чії твори стали популярними.

Ключові слова: поетеса У.Кравченко, Народний музей ім. У.Кравченко та М.Устияновича.

Summary

Ulyana Kravchenko is the Ukrainian writers, activist of Ukrainian womanish motion, first in Western Ukraine woman-poetess, whose works became popular.

Key words: poet Ulyana Kravchenko, National Museum of Ulyana Kravchenko and Nicholas Ustyuanovycha.

УДК 284.57

Лебедюк Є.Н. – здобувач НаУ «Острозька академія»

ЗАРОДЖЕННЯ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Важливим компонентом відродження культурно-історичної спадщини є релігійні традиції українського народу. В історії української духовної культури, поряд із православ'ям та греко-католицизмом, вагоме місце посідає протестантизм, що відіграє помітну роль у релігійних процесах.

Актуальність дослідження процесу становлення п'ятидесятницького руху зумовлена необхідністю створення цілісної історії релігійного процесу на українських землях, оскільки ця конфесія є органічною частиною української історії. П'ятидесятницький рух в Україні є порівняно молодим. Однак, будучи складовою сучасного євангельського руху за кількістю громад і послідовників п'ятидесятницька церква вийшла на п'яте місце серед офіційно зареєстрованих релігійних об'єднань [1; 63].

Історіографія з проблем п'ятидесятництва нагромадила достатній обсяг досліджень, серед яких особливе місце посідають праці В.Гараджі, А.Єришева, П.Гопченка, Л.Митрохіна, Ю.Терещенка, Ф.Гаркавенка, О.Клібанова, А.Москаленка, в яких досліджено історію виникнення та еволюцію п'ятидесятництва у контексті розвитку вітчизняного протестантизму та світового п'ятидесятницького руху, формування їх соціальної бази тощо. В українській історіографії періоду незалежності не має окремого дослідження з історії розвитку п'ятидесятницького руху у міжвоєнний період. Виняток становить монографія В.Любащенко «Історія протестантизму в Україні». Утім, зародження і поширення організованого п'ятидесятницького руху в Україні пов'язано з формуванням 3-х самостійних центрів.

У 1921 р. починається цей рух у Радянській Україні, пов'язаний з діяльністю євангеліста І.Воронаєва, який приїхав до Одеси з Північної Америки. В пошуках заробітку він емігрує за океан, де досить скоро стає місіонером Асамблеї Божої і проповідує її вчення серед баптистів, адвентистів та православних. Прибувши до Одеси він продовжує місіонерську діяльність і у листопада 1921 р. офіційно утворює першу п'ятидесятницьку церкву, члени якої розгорнули активну місіонерську діяльність по всій Україні. Ця діяльність скоро дала результати і через три роки кількість церков досягла понад 50. У цьому ж році проведений I з'їзд і утворений Обласний союз християн євангельської віри з центром в Одесі. У вересні 1925 р. на з'їзді заснований Всеукраїнський союз християн євангельської віри (ХЄВ), що нараховував понад 100 церков. Головою Союзу був обраний І.Воронаєв.

П'ятидесятницький рух поступово поширювався. Згідно з офіційними даними, у 1928 році Союз нараховував 350 громад, а на момент його розгрому в 1930 році було майже 500 із загальною кількістю членів 25 тисяч осіб [1; 65].

Перші кроки Союзу були спрямовані, перш за все, на створення церковної структури: організували групи благовісників, що проповідували і на півдні Росії, і на Кубані, і в Бессарабії, і в Західній Україні; збирали кошти для відкриття біблійних та регентських курсів; молодь об'єднувалася в хори, музичні ансамблі, численні гуртки (жінки – у гуртки крою та шиття або хатнього господарювання) [3; 269]. В Одесі видавався журнал Союзу ХЄВ «Євангеліст», закритий владою восени 1928 р. та серія п'ятидесятницьких брошюр. Однак сформувати церковну структуру до війни п'ятидесятникам не вдалося. У 1930 році Союз був закритий, церкви позбавлені реєстрації, керівництво Союзу безпідставно звинувачене в контрреволюційній діяльності і піддане репресіям. Дотепер немає достовірних відомостей про смерть у ГУЛАГІ голови Союзу І.Воронаєва. Багато інших керівників Союзу також закінчили своє життя у в'язницях і таборах, деякі були розстріляні. Громади закривалися, їхнє майно конфісковувалося, комуни п'ятидесятників, що діяли в Одеській області,

розпущені. Проте, незважаючи на репресивні заходи, п'ятидесятницькі громади винесли певний урок: було узагальнено догматичну платформу церкви, розроблено її статут, накреслено характер дій в умовах радянської влади. Це дало змогу п'ятидесятникам вижити незважаючи на багаторічні переслідування, а у післявоєнний період відновити свою діяльність.

Виникнення і поширення п'ятидесятницького руху сучасного типу в Західній Україні, що була під владою Польщі, розпочалося в 20-х роках ХХ ст. Він пов'язаний із приїздом влітку 1920 р. у с. Биківці, що в районі Кременця, українських селян Порфирія Ільчука, Трохима Нагорного і Йосипа Антонюка, які були на заробітках в Америці і там прилучилися до п'ятидесятництва [1; 64]. Зауважимо, що на території США і Канади діяли емігрантські п'ятидесятницькі центри, що займалися місіонерською діяльністю серед українського населення, яке емігрувало до Америки. Це були: перша українська церква св. П'ятидесятниці у Нью-Йорку, Русько-Український Союз св. П'ятидесятниці у Філадельфії, Союз євангельських християн св. П'ятидесятниці Північної Америки і Канади. Підготовлені у цих центрах та прислані на Західну Україну місіонери й проповідники отримували із Заходу матеріальну підтримку, що створювало їм можливість займатися місіонерською діяльністю серед українського та білоруського населення.

В Америці П.Ільчук, Й.Антонюк, а пізніше і Т.Нагорний належали до об'єднання церков, яким керували І.Воронаєв та І.Герис. Ці об'єднання займалися місіонерською діяльністю серед українського населення, організовували підготовку у спеціальних Біблійних школах місіонерські кадри для роботи в Західній Україні. Серед слухачів такої школи був П.Ільчук, який отримав «добру Біблійну освіту. ...Він навчався в російському Біблійному Інституті у Філадельфії під керівництвом Вільгельма Фетлера» [5; 364]. Освіта була не дешевою, однак Фетлер зміг знайти йому стипендію і дозволив другий курс закінчити безплатно.

Майже одночасно такі ж вогнища виникли в Рівненській і Волинській областях. Так, П.Ільчук разом з іншими місіонерами часто відвідували Рівненщину та інші регіони Західної України, Білорусії і Східної Польщі, проповідуючи євангельське вчення.

У 1920 р. до Варшави переїжджає на місіонерську службу В.Фетлер. П.Ільчук встановлює з ним тісні стосунки. Восени наступного року в Рівному відбулася міжнародна баптистка конференція, на якій були присутні відомі євангелісти В.Фетлер і Б.Геце. В роботі конференції брали участь і представники п'ятидесятницького руху, а саме П.Ільчук та ін. У цей період ще не виникало відчуження між баптистами та п'ятидесятниками. Вони разом здійснювали євангельське служіння.

Зародження євангельського руху на Волині та Поліссі мало певне підґрунтя. По-перше, слово Боже проповідувалося рідною мовою, а це пробуджувало інтерес до євангельської церкви. По-друге, масштабне переселення різних народів у роки I світової війни давало їм можливість ознайомитися з протестантськими напрямками. По-третє, еміграція і рееміграція українців на американський континент і прийняття ними євангельських ідей стало чи не основною причиною розповсюдження цих ідей. Загалом на початку 20-х років євангельських віруючих було ще мало та між ними почали налагоджуватися зв'язки, особливо на Тернопільщині.

Пізніший розвиток руху пов'язаний з діяльністю І.Гериса, місіонера з Америки. Сам І.Герис був родом із Кременця, однак у пошуках щастя покинув Україну і переїхав до США. У Філадельфії закінчив Біблійний інститут і почав проповідувати слово Боже. Там же, в інституті, познайомився з І.Воронаєвим, який спонукав його до повернення в Україну. Осінню 1923 р. І.Герис повертається до Кременця. З його приїздом розпочалося духовне пожвавлення. Разом із цим в євангельському середовищі загострилися протиріччя між вченням баптистів і п'ятидесятників та виникла необхідність природного поділу на дві церкви, що трапилося наприкінці 1923 року. Впевнившись у тому, що на території Волині і

Полісся п'ятидесятницький рух набрав певного розвитку, І.Герис ініціює створення єдиного керівного центру.

1924 року у Кременці відбувся I з'їзд християн Святої П'ятидесятниці, утворено П'ятидесятницький Союз Церков, який очолив І.Герис, прийнято Статут об'єднаної церкви, встановлені правила церковного життя [1; 64], обговорена практична діяльність Союзу п'ятидесятницьких церков і намічено план роботи. Питання про військову службу оголошено справою честі кожного віруючого. На з'їзді були рукоположені на пресвітерське служіння Й.Черський та П.Ільчук. Вони стали першими пресвітерами братства п'ятидесятників у тогочасній Польщі, а після від'їзду І.Гериса до Америки, їм доручено керівництво рухом. Ця подія поклала початок активізації руху п'ятидесятників на Волині та Поліссі.

На кінець 20-х років на території Польщі п'ятидесятницький рух отримав широке розповсюдження. Найбільш організованим районом цього руху була Кременеччина, де Й.Черський, П.Ільчук, Т.Нагорний і Й.Антонюк створювали нові осередки, стали поступово формуватися районні об'єднання, відбувалися зустрічі проповідників і служителів, на яких уточнювалися на основі Святого Писання і вироблювалися доктрини віровчення й основи церковної практики.

Характерною рисою п'ятидесятницького руху в Польщі було те, що він розпочинався майже одночасно у різних місцях і від різних проповідників, не пов'язаних між собою. Крім того, Союз п'ятидесятників, створений 1924 р., потребував перебудови, адже з'явилося багато проповідників, не пов'язаних із Союзом і які діяли самостійно. Необхідно було цей стихійний рух упорядкувати у чіткі організаційні форми і налагодити духовний контроль над всіма церквами п'ятидесятницького напрямку та виробити спільну програму дій. Крім того, було чимало й інших труднощів: протидія зі сторони католицького, православного, греко-католицького духовенства, підозріле і презирливе ставлення польської влади, брак духовної літератури, підготовлених проповідників і регентів, збірників духовних пісень. Назріла необхідність нового з'їзду. У жовтні 1927 року до Кременця знову приїхав І.Герис, який був місіонером п'ятидесятницького союзу «Церква Божа». Він і зайнявся підготовкою з'їзду.

29 лютого 1928 р. у Кременці відбувся II з'їзд євангельських християн Святої п'ятидесятниці, який ухвалив низку рішень: про загальну євангелізацію Полісся, широку проповідь доктрини хрещення Духом Святим, будівництво молитовного будинку в Кременці. Було ухвалено рішення налагодити підготовку благовісників, учителів недільних шкіл, керівників жіночих зборів і молодіжних гуртків, регентів співів і музики. У зв'язку з тим, що залишалось чимало бідних, ухвалили резолюцію про касу допомоги бідним – «кожну неділю встановити у кожній общині добровільні пожертви для підсилення коштів загальної каси...» [5; 412]. На з'їзді рукоположено 9 активних діячів, при цьому ухвалено рішення, що рукоположення на служіння можна здійснювати лише над тими працівниками братства, які хрещені Духом Святим [5; 410].

Друкованим органом Союзу став журнал «Будівничий Церкви Божої», друкований українською мовою і регулярно видаватися з 1935 року. Духовним натхненником став Дем'ян Герасевич (рідний брат І.Гериса) [2; 46]. Важливим фактором євангелізації у Західній Україні стала Східно-Європейська Місія.

Для євангелізації Східної Європи та Росії зусиллями Густава Шмідта, Пауля Бернхарда Петерсена і С.Свансона в 1927 році створена Російська і Східно-Європейська Місія (Russian and Eastern European Mission) з центром у Чикаго. Проте ця місія створювалася для слов'янських народів, тому Г.Шмідт літом 1928 р. направився для євангельської роботи в м. Данциг, де став суперінтендантом польової квартири Східно-Європейської Місії. Завданням польової квартири (або польової канцелярії) було виконувати проповідницьку роботу в країнах Східної Європи: Румунії, Угорщині, Польщі, Прибалтиці і на Балканах. Тому для розміщення місії обрано м. Данциг (сьогодні – Гданськ), що мало особливий статус. Так, згідно Версальського мирного договору 1919 року з метою вирішення питання про володіння

приморською полозою, Данциг і межуючи з ним землі стали іменуватися Польським (Данцигським) коридором, через який Польща отримала доступ до Балтійського моря, а Німеччина – до своїх володінь у Східній Пруссії. Ця територія здобула статус Вільного міста Данцига і знаходилася під юрисдикцією Ліги Націй. Вона мала самоврядування і грошову систему (гульден). Тут могли жити люди різних національностей, підданств, політичних уподобань та віросповідань. Данциг також був великим транспортним вузлом – проходили залізні дороги, що зв'язували країни Східної Європи, тут знаходився міжнародний морський порт. В'їзд до Данцигу чи виїзд із нього не вимагав складної процедури оформлення документів та віз, як це було в інших країнах.

Польова квартира Східно-Європейської Місії була розміщена в Данцигу за адресою Дрітте Дамм №1. Разом із Шмідтом сюди прибули ще двоє співробітників – Артур Берггольц, який дещо пізніше став головою Союзу християн віри євангельської в Польщі та Віра Нитч, що керувала всією господарською роботою Польової квартири Місії, а потім – і Біблійними курсами та Біблійним інститутом. Вже 1928 р. працівники Східно-Європейської Місії почали вести активну роботу з метою об'єднання п'ятидесятницьких общин, що не ввійшли до Союзу, організованого І.Герисом. Виникла необхідність також і реорганізувати сам Союз, об'єднавши українські, польські, білоруські, німецькі, російські общини воєдино, укріпити між ними зв'язки та дисципліну. В перспективі ставилося завдання досягти єдності поглядів у питаннях віровчення п'ятидесятницького братства, налагодити духовне виховання і навчання серед віруючих.

Керівник Східно-Європейської Місії в Чикаго Свансон, а також Г.Шмідт та А.Берггольц почали вести переговори з І.Герисом і керівництвом Союзу християн Святої п'ятидесятниці про розширення завдань Союзу, спільну співпрацю та реорганізацію роботи. Потрібно зауважити, що І.Герис був місіонером п'ятидесятницького всесвітнього союзу «Церква Божа», а Східно-Європейська Місія контактувала з п'ятидесятницьким всесвітнім союзом «Асамблея Божа». Тому І.Герис, Д.Герасевич, Т.Донинський та деякі інші поставилися до цієї пропозиції стримано. Частина прихильників І.Гериса утворюють групу опозиційно налаштованих церков і будуть називатися Церквою Божою. Виразником настроїв опозиції стане журнал «Будівничий Церкви Божої».

Східно-Європейська Місія продовжувала здійснювати свою роботу як міжденомінаційне місіонерське товариство, що підтримувало як іноземних місіонерів, так і національних проповідників у Східній Європі. Протягом багатьох років Місія працювала досить тісно з Відділом Іноземних Місій Асамблей Божих у США, допомагаючи один одному персоналом і забезпечуючи підтримку один одному в Європі та в Радянському Союзі. Так, 1928-29 рр. місія через І.Воронаєва і центр Союзу ХЄВ в Одесі підтримувала співробітників Воронаєва, що проповідували на Правобережній Україні. За це вони були звинувачені «в співпраці з буржуазними антиімперіалістичними підіривними антирадянськими центрами» [5; 428].

П'ятидесятницький союз у Польщі існував з 1924 року. Було проведено два з'їзди в 1924 і 1928 рр., але вони носили локальний характер – на них були представлені церкви Волині та Полісся. Діяльність представників Східно-Європейської місії спонукала до корінної реорганізації і перебудови Союзу та поширення його впливу на територію всієї Польщі. З цією метою 5 травня 1929 р. відбувся Всепольський об'єднаний з'їзд російських, українських, польських, білоруських, німецьких общин п'ятидесятників в селі Стара Чолниця, під Ківерцями (Волинська обл.) [5; 430]. На з'їзді делегати ухвалили рішення про перейменування Союзу. Було відмічено, що у всьому світі п'ятидесятники іменуються християнами євангельської віри. Проте, на території Радянської України з 1925 р. уже діяв Всеукраїнський Союз Християн Євангельської віри під керівництвом І.Воронаєва, тому для уникнення непорозумінь з'їздом ухвалено рішення іменуватися Союзом християн віри

евангельської (Союз ХВС). На з'їзді в Старій Чолниці був також прийнятий Статут Союзу християн віри євангельської.

Для забезпечення підготовки кваліфікованих служителів вирішено відкрити в Данцигу при Східно-Європейській Місії Біблейських курсів для проповідників та створення друкованого органу – журналу «Примиритель». З'їзд доручив видавати журнал Г.Шмідту, який був уповноважений відкрити Біблійні курси, а пізніше Біблійний інститут.

І.Зуб-Золотарьову з'їзд доручив проводити музичні регентські курси з метою створення у помісних общинах хорového співу під керівництвом підготовлених регентів.

Для керівництва діяльністю Союзу ХВС, духовного піклування всіма церквами був вибраний Союзний комітет у складі: А.Берггольц – голова Союзу, Й.Черський – заступник, І.Зуб-Золотарьов – секретар, Д.Комса – касир та ін. Від українських п'ятидесятників до керівництва Союзу ввійшли ІПанько, Г.Федишин, П.Ільчук, Т.Нагорний, К.Леонтович, С.Ярмолюк, Ю.Стрілка, М.Вербицький [3; 271]. Обрано «роз'їздних» проповідників О.Мазало і О.Лемешук.

Для упорядкування і організації роботи Союзу ХВС вирішено територію поділити на райони і вибрати в них або направити підготовлених керівників і проповідників. Такі районні об'єднання церков і утворили структуру Союзу ХВС. Поступово утворювалися все нові райони, у яких почали проводитися районні з'їзди та збори служителів.

Після з'їзду Союз, активно підтримуваний данцигською філією та Асамблеєю Божою, налагодив місіонерство і пропаганду євангельських ідей. Було засновано Біблійні курси та Біблійний інститут, який закінчили 39 слухачів із 10-місячним терміном навчання і 50 слухачів, що навчалися там два роки [5; 577].

На Біблійних курсах у Данцигу за період із 2 березня 1930 по 8 лютого 1933 рр. (за 9 наборів) підготовлено 271 проповідника [5; 577]. Проте Біблійні курси та Біблійний інститут не були єдиною формою підготовки служителів. Так, Г.Шмідт та його співробітники за період із серпня 1929 року до початку II Світової війни провели майже 100 короточасних одно-двонедільних курсів із проповідниками і служителями, що не могли з різних причин навчатися в Данцигу. Для них проводилися курси по районах. Вперше такі курси відбулися в Старій Чолниці в серпні 1929 року, де навчалася 38 осіб. Це були перші Біблійні курси в ХВС у Польщі [5; 579]. Засновано 3 видавничі центри, для роботи в яких готували редакторів на спеціальних курсах. Центр у Лодзі видавав літературу польською мовою, зокрема журнал «Доступ» (1936-1939 рр.) за ред. А.Берггольца. У видавництві в Данцигу друкувався російськомовний журнал «Прийдєт примиритель» (1929-1939 рр., ред. Г.Шмідт). У Кременці – п'ятидесятницьку літературу українською мовою: крім серії брошур, співаників, збірників духовних віршів, видавали журнал «Євангельський голос» (1936-1939 рр.; редактор Г.Федишин, потім М.Вербицький). Союз мав майже 30 недільних шкіл. Більшість із них існували на Волині. У м. Ківерцях Луцького повіту працював сиротинець для дітей із бідних п'ятидесятницьких родин, яким завідувала Л.І.Кобяко [3; 271]. Серед українців-п'ятидесятників більшість становили селяни, робітники, міщани.

До осені 1939 року в Союзі ХВС нараховувалося понад 300 громад (25000 членів), основу яких складали українці [1; 64]. Місцями поширення течії етнічних українських землях були «повіти Брестський (громади існували у 4 населених пунктах, Камінь-Каширський (3), Ковельський (3), Кременецький (17), Любомльський (2), Луцький (4), Луїнецький (4), Молодечий (2), Пінський (11), Рівненський (31), Сарненський (9), Володимирський (2). Щодо Галичини, передусім Черемиського, Львівського, Станіславського воєводств, де існували п'ятидесятницькі громади, то тут подібної статистики немає» [3; 271].

Діяльність Союз ХВС тривала до вересня 1939 року. З початком II Світової війни Польща була поділена і Всепольський Союз християн віри євангельської припинив своє існування. Західна частина України і Білорусії, де була зосереджена основна маса

п'ятидесятницьких церков Всепольського Союзу, приєднана до Радянського Союзу. На той момент головою Союзу залишався А.Берггольц, що був у Лодзі, окупованій Німеччиною. Всі інші керівники Союзу залишилися на радянській території. Водночас з існуванням Союзу ХВС на Західній Україні існувала низка менших угруповань, – євангельські християни в душі апостольському під керівництвом І.Козачка та М.Смородіна; пятидесятники-сіоністи (кер. Л.Мельник); євангельські християни святі сіоністи (мурашківці) під кер. І.Мурашка та О.Кирильчук.

Третім центром п'ятидесятницьких осередків була Буковина, територія якої до 1940 року залишалася під владою Румунії. П'ятидесятницький рух тут розпочався у 1928 році з проповіді вчення, що принесли в румунські євангельські церкви реемігранти із США, де вони стали п'ятидесятниками. До 1940 року на території сучасної Чернівецької області вже існувало майже 30 церков християн віри євангельської [1; 64].

Україна в 20-30 роки ХХ століття, незважаючи на політичні, ідеологічні утиски зазнала активізації та урізноманітнення релігійного життя. Тут відбувається розвиток протестантизму, особливо п'ятидесятництва.

Джерельні приписи

1. *Віровчення, обряди, історія і сьогодення п'ятидесятників* // Релігійна панорама. – 2001. – № 7. – С. 57-75.
2. *Гаркавенко Ф.* П'ятидесятники та їх віра / Ф.Гаркавенко. – К.: Політвидав України, 1966. – 80 с.
3. *Любащенко В.* Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / В.Любащенко. – Львів: Просвіта, 1995. – 350 с.
4. *Мельник В.И.* Эволюция современного пятидесятничества / В.И. Мельник. – Львов: Вища школа, 1985. – 160 с.
5. *Франчук В.* Просила Россия дождя у Господа / В.Франчук. – К.: Світанкова Зоря, 2001. – 648 с. – Т. 1.

Резюме

Досліджується зародження та становлення пятидесятницького руху в Україні, акцентуючи увагу на трьох основних центрах виникнення.

Ключові слова: релігія, віра, пятидесятництво, євангельський рух, євангелізація.

Summary

The author of the publication probes an origin and becoming of p'yatidesyatnichs' movement, putting attention on the basic centers of oaring.

Key words: religion, faith, p'yatidesyatnitctvo, evangelic movement, evangelization.

УДК 316.722(477)(71)

*Кюнцлі Р.В. – канд. філол. наук,
доц. Львівського нац. аграрного ун-ту***ВІТЧИЗНЯНА КУЛЬТУРА І ВИХОВНА СИСТЕМА УКРАЇНЦІВ КАНАДИ**

Складовою дослідження української виховної системи є вивчення та творче використання народно-педагогічного досвіду багатьох поколінь української інтелігенції, яка в силу різних політичних чи соціальних обставин змушена була емігрувати.

Як засвідчують документальні джерела та праці, присвячені історії української етнічної спільноти в Канаді, за період свого існування вона досягла значних успіхів у сферах економічного, суспільного та культурного життя. Особливе місце перші поселенці приділяли укладенню освітньо-виховної системи, що була *quinta essentia* культури українського етносу.

Прийнято вважати, що перша масова еміграція до Канади почалася 1891 року, коли на Канадську землю ступили І.Пилипов та В.Єлиняк [19; 80].

Життєдіяльність української діаспори Канади стала предметом багатьох наукових досліджень. До вивчення культурно-освітньої діяльності канадських українців (становлення українсько-англійського двомовного шкільництва, організація системи рідних шкіл, вищих українознавчих студій у Канаді тощо) першими звернулися українські канадські вчені – М.Марунчак [14; 15; 16], М.Боровик [2], Я.Рудницький [18], Т.Ястремський [21] та ін. Дослідження проблем української діаспори Канади вітчизняною наукою започатковано монографією А.Шлепакова «Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – поч. XX ст.)» [20], працями Л.Лещенка «Фермерський рух в Канаді. 1900-1939 рр.» [13]. У 90-х роках питання українців Канади порушуються у працях В.Євтуха, О.Ковальчук [8; 9; 10]. Сучасні дисертаційні праці побудовані на дослідженні організаційно-педагогічних основ діяльності українознавчих інституцій в Канаді [12] й стосунків українців Канади та України [5].

Із 1991 року інтерес до проблем діаспори значно зріс. Саме в цей період з'являються оригінальні наукові дослідження і навчальні посібники, а зацікавлення культурними та освітньо-виховними процесами підтверджує той факт, що саме за часи незалежної України захищено чимало дисертацій, присвячених саме цій тематиці [1, 6, 7]. Утім, як засвідчує аналіз, наявні праці українських і канадських вчених не вичерпують наукових проблем, що стосуються ролі культури в освітньо-виховному процесі українців Канади, їх внеску у розвиток канадського суспільства та збереження культурної спадщини тощо.

Е.Жарський у доповіді, виголошеній на сесії для Справ Української культури в Торонто 29 бер. 1964 р., наголошував, що рідна мова є «преважливим і незаступленим» [11; 15] інструментом виховання особистості: «Привчаючи молодь рідної мови, даємо їй можливість брати участь в інтелектуальному, умовому дорібку поколінь і доступ до різних, ними нагромаджених матеріалів знання. Тому й зрозуміле, що в національних змаганнях різних народів квестія навчання рідної чи чужої мови є моментом найбільшої ваги. Сучасні держави спирають свою систему виховання на обов'язковому вивченні «державної мови» меншостевими групами. В таких умовах вивчення рідної мови молодшими поколіннями є важливою запорукою задержання даної групи» [11; 15].

Діяльність українських науково-історичних інституцій у Канаді відіграла важливу роль у збереженні історичної пам'яті, рідної мови й національної ідентичності загалом. У системі українського шкільництва в Канаді найголовнішим чинником є вивчення української мови. Цілеспрямована діяльність українських політичних, громадських, культурно-освітніх, наукових організацій в здійсненні політики багатокультурності відкрила перед українцями та іншими етнічними меншинами нові можливості для розвитку своєї мови. Науковці з Американського континенту не тільки її зберегли шляхом створення двомовних шкільних

закладів та університетів, але й проводили ґрунтовні дослідження мови в той час, коли в Україні йшла політика русифікації. Ось що писав журнал «Слово на сторожі» у 1977 р.: «Зацікавлення рідною мовою на українських поселеннях поза Батьківщиною значне. На різних континентах проводяться досліди мови українських поселенців, куються нові слова й звороти, опрацьовуються проекти змін у грамати́чній і правописній системі української мови» [3; 21]. Державні середні школи діяли в провінціях Онтаріо, Манітоба, Саскачеван і Альберта. Вагомим здобутком науковців КІУС та педагогів-практиків 80-90-х рр. стала підготовка і впровадження в діяльність двомовних шкіл навчально-методичного комплексу «Нова».

У той час, коли українська громадськість УРСР замовчувала роль мови у вихованні молодого покоління, науковці Канади збирали світову спільноту на міжнародні конференції та засуджували політику як царської Росії, так і радянського уряду. Міжнародна наукова конференція (1976 р.) під патронатом Світового Академічного Комітету вільних українців та здійснена заходами Товариства плекання рідної мови в Канаді, присвячена сторіччю Емського указу 1876 р. збрала на своє засідання все світове українство: п. Кужіль від української діаспори в Австралії, проф. Д.Штогрин від Асоціації українознавчих студій у США, О.Коваль від ЦУ СУМ (Бельгія), Я.Деременда від СУБ (Великобританія), проф. Г.Васькович від Т-ва «Рідна школа» в Німеччині, проф. С.Чорній від УНРади, проф. О.Кушпета від української громади в Голландії, І.Віль із Марбургського університету, проф. П.Біланюк із Торонтського університету, п. В.Ірклієвський з Авґсбургу та ін.

Віддаючи належну роль мові у виховному процесі, на сторінках канадського журналу «На сторожі слова» з'являються статті церковних діячів. Митрополит Іларіон у праці «Рятуймо нашу еміграцію від мовного винародовлення!» зазначив, що «Мова – душа Народу. Чисю мовою говориш, того й душу носиш. З мовою міцно зв'язана рідна культура, вікова рідна традиція, цілу рідне життя. Хто не говорить українською мовою, той душі української не має. Хто говорить по-англійському, не знаючи рідної мови батьків, той правдивим українцем ніколи не буде, – він може бути тільки приятелем України, а не щирим сином її, він може шанувати Україну, але кохати її палко, кохати до загину не буде...» [17; 3-5]. Не менш патріотичною є стаття митрополита Максима (д-ра Германюка) «Рідна мова – Божий наказ» [4; 6-7].

Велику роль у збереженні української культури в Канаді відіграла Українська греко-католицька церква та українська автокефальна православна церква. Розкидані по просторах Канади, українські поселенці тільки завдяки священикам мали змогу хоча б раз на тиждень обмінюватися інформацією, спілкуватися рідною мовою, дотримуватися своїх традицій жити за тими релігійно-моральними принципами, які перейняли від своїх дідів.

Українська еліта Канади не раз наголошувала, що пізнання, вивчення та засвоєння культурних вартостей українського народу з урахуванням проблем рідного краю – творить критерій у доборі змісту інтелектуального виховання. «Для пізнання світу чи загальнолюдських почувань немає іншого шляху, як шлях пізнання рідного краю чи національних, патріотичних почувань; природа рідного краю, історія українського народу, українська культура, традиції – основні проблеми усєї виховної діяльності» [11; 11].

Через об'єктивні обставини в повоєнний період Канада стала одним із центрів української історичної науки. Цьому сприяв приїзд у країну відомих вчених-українців із Західної Європи, а також наявний науковий потенціал. Історики української діаспори своєю науковою діяльністю сприяли збереженню кращих традицій вітчизняної історіографії. Значним є внесок української історичної школи в Канаді у дослідження історії козаччини, українського національного відродження. Українські історики Канади – О.Баран, З.Когут, І.Лисяк-Рудницький, І.Назарко, Ф.Сисин, О.Субтельний внесли помітну роль у вивчення проблем козацько-гетьманської доби. З 70-80-х рр. нова генерація істориків більше уваги приділяє вивченню проблем історії України ХІХ-ХХ ст. Глибоко досліджували вчені історію

української громади у Канаді. Свідченням плідної праці стало видання «Енциклопедії українознавства», видання 5-томної англomовної «Енциклопедії України», що відкрила для широкого загалу західної громадськості українську історію, культуру, етнографію, економіку. Канадське НТШ та УВАН здійснювали випуск низки серійних видань, збірників праць і матеріалів своїх наукових конференцій. Історичне товариство здійснює видання журналу «Український історик». Із 1976 р. виходить двомовний друкований орган КІУСу «Журналу українських студій», який особливу увагу приділяв проблемам української історії XIX-XX ст. та історії української громади в Канаді. Тут вміщені численні рецензії на історичні праці діаспорних вчених та істориків України [6]. Значну роль у поширенні культурної спадщини українського народу відіграв Інститут Дослідів Волині та його історико-краєзнавчий збірник «Літопис Волині», де друкувалася значна кількість краєзнавчої літератури.

Метою виховних дій української громади Канади є бажання з'єднати в одну гармонійну цілісність два чинники, якими є, з одного боку – високоартісні багатонаціональні культурні цінності та світлі традиції українського народу, а з іншого – українська молодь, яка повинна взяти все найкраще з тих культур, але зберегти власний образ – образ українського народу.

Джерельні приписи

1. **Бигар Г.П.** Українська педагогічна преса Канади як фактор розвитку рідномовного шкільництва в діаспорі (друга половина XX ст.): дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ганна Павлівна Бигар; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 2006. – 217 с.: фотоіл. – Бібліогр.: арк. 179-200.
2. **Боровик М.** Століття українського поселення в Канаді (1891-1991) / М.Боровик. – Монреаль-Оттава: Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук, 1991. – 485 с.
3. **Від редакції. Із мовно-правовисних проєктів української діаспори** // Слово на сторожі. – Вінніпег: Орган товариства плекання рідної мови. – 1977. – № 14. – 32 с.
4. **Германюк М.** Рідна мова – Божий наказ / М.Германюк // Слово на сторожі. – Вінніпег: Орган товариства плекання рідної мови, 1967. – № 4. – 40 с.
5. **Горбатюк Н.П.** Роль української діаспори Канади в формуванні українсько-канадських відносин (1991-1997 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Наталія Павлівна Горбатюк; Одес. держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 1999. – 18 с.
6. **Гриньох Н.В.** Українські науково-історичні центри в Канаді в 50-80-х роках XX століття: основні напрями діяльності: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Наталія Василівна Гриньох; Львівський нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2007. – 18 с.
7. **Гуцал П.З.** Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914-1923): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича НАН України. – Л., 2005. – 201 с. – Бібліогр.: арк. 172-20.
8. **Євтух В.Б.** Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки та проблеми / В.Б. Євтух, О.О. Ковальчук // УІЖ. – 1991. – № 9. – С. 42-50.
9. **Євтух В.Б.** Українські канадці: проблеми соціально-демографічної інтеграції / В.Б. Євтух, О.О. Ковальчук // УІЖ. – 1991. – № 8. – С. 64-75;
10. **Євтух В.Б.** Українські канадці / В.Б. Євтух, О.О. Ковальчук – К.: Будівельник, 1993. – 142 с.
11. **Жарський Е.** Українська культура й українська виховна система (Доповідь, виголошена на Сесії для Справ Української культури в Торонті 29 бер. 1964 р.) / Едвард Жарський. – Торонто-Нью-Йорк, 1964. – 16 с.
12. **Заячук Ю.Д.** Організаційно-педагогічні основи діяльності українознавчих інституцій у системі вищої освіти Канади (40-90-і рр. XX ст.): дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Юлія Дмитрівна Заячук; Прикарпатський нац. ун-т ім. В.Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2004. – 246 с.

13. *Лещенко Л.О.* Фермерський рух в Канаді в 1900-1903 рр. / Л.О. Лещенко. – К.: Наукова думка, 1973. – 243 с.
14. *Марунчак Г.* Студії до історії українців Канади / М.Марунчак. – Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1964-1965. – Т. 1. – 255 с.
15. *Марунчак Г.* Студії до історії українців Канади / М.Марунчак. – Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1966-1967. – Т. II. – 546 с.
16. *Марунчак Г.* Студії до історії українців Канади / М.Марунчак. – Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1968-1969. – Т. III. – 284 с.
17. *Огієнко І.* Рятуймо нашу еміграцію від мовного винародовлення! / І.Огієнко // Слово на сторожі. – 1967. – № 4. – С. 3-5.
18. *Рудницький Яр.* Матеріали до українсько-канадійської фольклористики й діалектології / Яр. Рудницький // Зб. заходознавства. – 1958. – 541 с.
19. *Стецишин Ю.* Історія поселення українців у Канаді / Юліан Стецишин. – Едмонтон, Алта: Союз українців самостійників, 1975. – 351 с.
20. *Шлепаков А.М.* Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.) / А.М. Шлепаков. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 199 с.
21. *Ястремський Т.А.* Канадіянізація. Політичний розвиток канадійських українців за останніх 46 років їхнього побуту в Канаді / Т.А. Ястремський. – Вінніпег, 1946. – 198 с.

Резюме

Важливе місце в культурі української етнічної спільноти Канади належить формуванню освітньо-виховної системи, якій перші поселенці приділяли особливе місце. Прагнучи зберегти свою національну ідентичність, на перше місце українська діаспора Канади ставить збереження української мови та пропагування історії українського народу.

Ключові слова: культура, українська діаспора, Канада, виховання, рідна мова.

Summary

An important place in the culture of the Ukrainian ethnic community of Canada belonged to the forming of an educational and upbringing system, to which the first settlers payed their special attention. Trying to preserve their national identity, the Ukrainian Diaspora in Canada put on the first place the preservation of the Ukrainian language and the propagation of the Ukrainian people History.

Key words: culture, Ukrainian Diaspora, Canada, upbringing, native tongue, history.

УДК 297.1

Шамсутдинова-Лебедюк Т.Н. – канд. філос. наук, доц. РДГУ

ІСЛАМ І ЖІНКА

(коранічні погляди на становище жінки в сім'ї та суспільстві)

Іслам, як і інші релігії, у своїй догматиці, законодавстві і нормах етики велику увагу приділяє становищу мусульманки у суспільстві. Це пояснюється тією великою роллю, яку жінка відіграє у сім'ї, у відтворенні поколінь та вихованні дітей.

Для більш глибокого розуміння поглядів ісламу на жінку необхідно проаналізувати джерело, в якому викладені його основні положення. Саме такий підхід до питання, що розглядається, дасть можливість скласти уяву не тільки про загальні погляди ісламу на жінку, а й про конкретне джерело їх формування в історичному процесі і про його значимість для вирішення тих чи інших питань у мусульманському світі.

Серед ідейно-теоретичних джерел соціальної доктрини ісламу головне місце належить Корану – єдиному джерелу ісламу, що має божественне «начало», тому мусульмани вважають його копією «Небесної книги». Усі інші джерела земного походження, і у ставленні до них Коран виступає як священна ідейна субстанція. Мусульманська теологія стверджує, що викладені у ньому ідеї мають не земний, а небесний зміст. Про це неодноразово повторюється у самих аятах Корану.

Питання ставлення до жінки, у порівнянні з іншими соціальними проблемами, отримало у Корані розгорнутий виклад. Тут у загальних рисах канонізовані найважливіші положення про жінку, починаючи з легенди про її створення і закінчуючи функціями мусульманки у різноманітних сферах суспільного, сімейного і особистого життя. Вони розглядаються у багатьох (II, VI, XV, XXX та ін.) сурах, їм присвячені й самостійні сури, такі, як 4 – «Жінка», 24 – «Світло», 58 – «Суперечка», 65 – «Розлучення», 66 – «Заборони». Однак, це не означає, що Коран повністю вирішує складний комплекс питань у ставленні до мусульманки. Його приписи недостатні для врегулювання жіночого питання і сімейних стосунків навіть у межах мусульманської общини Мухаммада. У Корані відображені канонічні принципи ісламу періоду формування його як світової релігії.

Стосовно питання становища мусульманки у суспільстві, ідеї Корану виходять із принципу ідеалізації порядків патріархальної сім'ї, возвеличення культу чоловіка. Правда, в останній період історії багато представників теологічної думки у світі ісламу роблять спробу зняти гостроту проблеми приниження і закріпачення жінки-мусульманки. Тоді як в умовах всезагального панування ісламу у теологізованому суспільстві жіноче питання не було суперечливим. Приписи священної книги послідовники ісламу сприймали як природний стан у ставленнях між статями у суспільстві, тому вони практично і не стали предметом особливої критики.

Перш за все, у Корані йде строгий розподіл сім'ї, суспільства за статевою ознакою. У ньому освячена неповноцінність жінки за походженням. «Він створив для вас (чоловіків – Т.Ш.-Л.) із вас самих жінок, щоб ви жили з ними» [1; 30:20]. Цей вислів Корану переплітається з біблейським міфом про створення жінки: «... і створив Господь Бог із ребра, взятого у чоловіка, жінку» [2; 2:22].

За канонами ісламу жінка – людська істота «другого сорту». У порівнянні з чоловіком, вона поставлена у нерівноправне, принижене становище. Французький східнознавець Анрі Массе, спираючись на вислів Мухаммада про жінок: «Хіба ж той, хто вирощений у прикрасах і хто у суперечках не ясний?» [1; 43:17], робить висновок: «До жінки Коран не виявляє ніжності» [6; 87]. Академік В.Бартольд зауважує, що «на особу жінки Коран дивиться майже виключно з точки зору ревнивого чоловіка» [3; 36]. Таке ставлення до жінки пояснюється, перш за все, ідеєю її вторинності відносно чоловіка.

«О люди! Будьте слухняними вашому Господу, Який від однієї душі створив людину (чоловіка – Т.Ш.-Л.) і від нього створив подібну йому дружину, а від них двох розмножив чоловіків і жінок, розселив їх по Землі» [1; 4:1].

В іншому місці сказано: «Це Він (Аллах), Який створив людину від однієї душі, затим створив йому дружину, з якою він міг би жити в любові...» [1; 7:189]. «І Аллах дав вам із вашої ж плоті дружин і дав вам від ваших дружин дітей і внуків і насичує вас благами...» [1; 16:72].

Окрім міфологічного виправдання залежності жінки від чоловіка, Коран дає і більш реалістичне пояснення цього: «Чоловіки стоять над жінками за те, що Аллах дав одним перевагу над іншими, і за те, що вони (чоловіки) витрачають із свого майна» [1; 4:38]. Цей аят вказує, як зауважує Д.Єремєєв, на провідну роль чоловіка у скотарському суспільстві; а саме такими кочівниками-скотарями і були арабські племена VI-VII століть, часу виникнення ісламу. «У кочових племенах саме представник сильної статі був основним добувачем матеріальних благ – пастухом-скотарем, а також захисником не тільки племені, але і головного його надбання – стада від ворога. Жінка ж у кочовому господарстві відіграє підпорядковану роль, вона матеріально залежить від чоловіка» [5; 169]. Ці базові відносини і стали основою для теоретичного обґрунтування принизливого становища жінки у суспільстві і сім'ї, статевої нерівності жінок із чоловіками.

Щоправда, у Корані зустрічаємо міркування про рівність жінки й чоловіка перед Аллахом, про те, що вони однаковою мірою заслуговують на божественну нагороду: «Хто б не робив добру справу, чоловік чи жінка, які вірують, Ми дамо воістину блаженне життя, надамо їм нагороду, яка буде відповідати їх благим справам» [1; 16: 99].

Також у священній книзі мусульман знаходимо ще одне положення, яке може трактуватися в сенсі гендерної рівності: «По справедливості, жінки мають те ж саме, що і той, хто над ними...» [1; 2:228]. Наведена фраза, щоправда, трактувалася неоднозначно. Але ряд мусульманських богословів, наприклад, Ібн Кясір, у своїх коментарях дотримувалися думки, ніби в даному випадку малося на увазі те, що жінки стосовно чоловіків мають ті самі права, що й чоловіки щодо своїх жінок [6; 165].

Ідея рівності чоловіків та жінок простежується і в першому аяті сури «Жінки», в якій переважно йдеться про права жінок. Вказаний аят звучить таким чином: «О люди! Бійтеся Господа вашого, що створив вас з однієї душі, з неї ж створив їй пару, а з них обох розсіяв багато чоловіків і жінок» [1; 4:1]. Ці слова можна розуміти таким чином, що чоловік і жінка створені з однієї душі, тобто вони рівноцінні істоти. Варто зазначити, що ні в Корані, ні в Сунні не говориться про те, як саме було створено першу людину. Біблійна легенда про створення Єви з Адамового ребра, яка «доводила» вторинність жінки у ставленні до чоловіка, хоча й була відома в ісламському світі, але вона не базувалася на авторитетних для мусульман джерелах.

У мусульманському світі жінка у відносинах із чоловіком зовсім не була безправною рабинею, як це намагалися зобразити тенденційні автори. Вона була наділена рядом прав, у т.ч. й майнового характеру. Правда, Коран визнавав пріоритетність чоловіка щодо жінки. Наведена фраза: «По справедливості, жінки мають те ж саме, що і той, хто над ними...» має доповнення: «...однак чоловіки – на щабель над ними (тобто жінками – Т.Ш.-Л.)» [1; 2:228]. Малося на увазі те, що вищий авторитет залишається за чоловіком, який матеріально утримує сім'ю. На це, зокрема, вказує Коран: «Чоловіки стоять над жінками, тому що Аллах дав одним людям перевагу над іншими й тому, що чоловіки витрачають [на них] зі свого майна» [1; 4: 34]. Виходячи саме з такого розуміння відносин чоловіка й жінки в шлюбі (чоловік повинен матеріально утримувати жінку), Коран дозволяв чоловікові дисциплінувати свою дружину: «Добропорядні жінки віддані [своїм чоловікам], зберігають честь і все, що Аллах велів берегти. А тих, чия непокірність лякає вас, [спочатку] застерігайте, [потім] не

кохайте у подружніх ложах і [нарешті] побийте. І коли вони стануть покірні вам, не завдавайте їм кривди нічим» [1; 4: 34].

Зрозуміло, такі приписи в сучасних умовах можуть викликати негативну реакцію. Але знову ж таки треба зробити поправку на час. Писалися вони в VII ст., коли в Аравії (і не тільки там) панував патріархальний лад.

Схема сімейно-шлюбних відносин, пропонованих Кораном, виглядала так: чоловік зобов'язаний утримувати жінку, та в свою чергу мала відповідні обов'язки щодо нього та дітей, народжених у шлюбі. Про це, зокрема, сказано так: «Матері годують дітей своїх молоком повних два роки; це – для тих, хто захоче завершити [термін] годування. А батько, згідно зі звичаєм, має доставати їм їжу і одяг. Кожен мусить робити тільки те, що в його змозі. Жодна матір не повинна зазнавати збитку за свою дитину і жоден батько – також» [1; 2: 233]. Якщо ж чоловік помирає, залишивши спадок своєму синові, то той мусить піклуватися про матір. Проте жінка, перебуваючи на матеріальному утриманні свого чоловіка, повинна йому коритися. Якщо ж вона цього не робить, чоловік має право її покарати, вдаючись у крайніх випадках до фізичних покарань.

На час виникнення ісламу така схема взаємовідносин чоловіка й жінки видавалася не лише «справедливою», а й навіть «прогресивною». Якщо ж взяти Європу того часу, то тут становище жінки виглядало не краще, а в деяких моментах навіть гірше.

Коран же наділяє жінку відносно широкими майновими правами. У аятах неодноразово говориться, що чоловік, беручи жінку, має наділяти її частиною свого майна (махром). Це має бути така частина, яка б давала можливість жінці існувати у випадку смерті чоловіка або розлучення. У 20 аяті четвертої сури ця частка навіть іменується кинтаром, тобто скарбом, великою сумою грошей, яка дорівнювала 1200 унціям золота.

Жінка також мала право успадковувати частину майна після смерті своїх батьків, а за певних обставин, і після смерті чоловіка. Щоправда, Коран передбачав, що доля успадкованого нею майна має бути меншою, ніж доля спадкоємців по чоловічій лінії. На цей момент також люблять звертати увагу європейські дослідники, наводячи його як приклад нерівноправності жінок. Та все ж тут треба принаймні врахувати два фактори. По-перше, жінка отримувала від чоловіка махр, який був для неї своєрідним «страховим полісом». По-друге, саме на чоловіка було покладено ведення господарства, у т.ч. утримання жінки чи жінок. Тому закономірно, що йому виділялася більша частка при успадкуванні батьківського майна.

Європейські дослідники, ведучи мову про принизливе становище жінки в ісламі, також акцентують увагу на існуванні інституту полігамії. Однак варто мати на увазі, що цей інститут мав поширення в багатьох народів стародавнього світу. Елементарний аналіз Старого Завіту Біблії дає підстави однозначно твердити, що багатоженство було поширене в євреїв, котрі, як і араби, належали до семітських народів і мали багато спільного в культурному плані. Полігамія також була поширеним явищем у арабів у доісламські та ранньоісламські часи. Сам Мухаммад після смерті своєї дружини Хадіджі неодноразово одружувався й одночасно жив із кількома дружинами.

У третьому аяті четвертої сури Корану дається певна санкція на існування полігамії. Цей аят часто цитують різні автори, але здебільшого виривають його із контексту. Ось як він звучить: «Якщо ви боїтеся бути несправедливими з сиротами, то беріть за дружин жінок, що подобаються вам, – двох, трьох, чотирьох. Якщо ж ви побоюєтесь, що не зможете піклуватися про них однаково, то одружуйтеся з однією чи з тими, кого придбали за рабів» [1; 4:3]. Цей аят ніби є продовженням попереднього аяту, в якому рекомендується піклуватися про сиріт.

Спробуємо розкрити початковий зміст процитованого аяту. Так, Коран дозволяє мати до чотирьох дружин. Але якщо строго дотримуватися тексту, то це стосується дівчат-сиріт. Саме ж одруження з сиротами розглядається як угодне Аллаху благодійництво. Чоловік,

якщо, звісно, дозволяють йому статки, може одружуватися аж з чотирма дівчатами-сиротами, встановлюючи свою опіку над ними. Але при цьому він повинен однаково піклуватися про кожну із своїх дружин. Якщо ж він цього зробити не може, то має одружитися лише на одній жінці (мається на увазі сирота) або брати за дружин жінок, яких узято в полон під час війни (рабинь). Очевидно, на останніх принцип рівності жінок у полігамній сім'ї не поширювався.

У конкретних історичних умовах ранньомусульманського суспільства, коли життя чоловіків було сповнене різних небезпек і вони часто гинули у військових сутичках, залишаючи своїх дітей без опіки, рекомендації, дані в третьому аяті четвертої сури, виглядають як цілком прийнятні і навіть гуманні. Цей аят орієнтує чоловіків на те, щоб вони здійснювали благодіяння у ставленні до сиріт і рабинь.

Продовженням процитованого є четвертий аят, в якому сказано: «Давайте дружинам придане як добровільний дарунок. Якщо ж вони самі поступаються з нього чим-небудь для вас, користуйтеся ним на благо й утіху» [1; 4:4]. У даному випадку під дружинами малися на увазі передусім дівчата-сироти й полонянки-рабині. Як бачимо, навіть їх Коран зобов'язував наділити певною власністю.

Якщо виходити з контексту третього аяту четвертої сури, то полігамія швидше розглядається не як типове явище, а як інституція, покликана до життя певними умовами. Інша річ, що з часом вказаний аят почав трактуватися як санкція для існування полігамії.

Однак все-таки контекст Корану орієнтує на можливість існування полігамії. У ньому часто говориться про жінок у множині й, відповідно, полігамія розглядається як цілком нормальне явище.

Далеко не останнє місце в Корані посідають питання подружньої вірності. Священна книга мусульман визначає, в яких випадках можна звинувачувати людину в перелюбі: «А проти тих із ваших дружин, які живуть у розпусті, покличте за свідків чотирьох із вас. Якщо вони засвідчать [перелюбство], то тримайте дружин у домах, поки не упокоїть їх смерть або Аллах не призначить їм інший шлях [1; 4:15], «Тих із вас, хто скоїть його (тобто перелюб – Т.Ш.Л.), покарайте обох. Якщо ж вони покаються обоє й виправляться, облиште їх» [1; 4:16]. Перелюб же розглядається як один із гріхів, за який передбачається тілесне покарання: «Перелюбника та перелюбницю побийте кожного з них сотнею ударів. Нехай не оволодіває вами жалість до них у релігії Аллаха, якщо віруєте в Аллаха та день Страшного суду. І нехай під час їхнього покарання буде присутня група віруючих» [1; 24:2]. Але таке покарання стосується лише вільних людей. Якщо перелюб вчинила колишня бранка, що стала дружиною, то їй призначалося вдвічі менше покарання [1; 4:25]. Тобто Коран виходив із принципу: чим вищий статус людини, тим більша її відповідальність.

Коран також намагається визначити певні умови, які б давали змогу уникати чоловікам спокус із боку жінок. Тут знаходимо рекомендації щодо одягу віруючих жінок: «І скажи (жінкам) віруючим: хай вони понурюють свої очі та оберігають свої члени, і хай не показують свої принади, хіба лише те, що з них видно, нехай накидають свої покривала на розрізи на грудях, хай не показують свої принади, хіба тільки своїм чоловікам чи своїм батькам, чи батькам своїх чоловіків, чи своїм братам, чи синам своїх братів або синам своїх сестер, чи вашим жінкам або тим, ким оволоділи ваші десниці, чи слугам із чоловіків, які не володіють бажанням, чи дітям, котрі не розуміють нагоди жінок...» [1; 24:31].

В одному із місць Корану знаходило ще більш жорстку вимогу щодо зовнішнього вигляду жінок: «О пророче, скажи твоїм дружинам, дочкам і дружинам віруючих, хай вони носять на собі покривала. Це краще, ніж їх впізнають; і не зазнають вони образи...» [1; 33:59]. На користь думки, що вказані заборони мали виключно сексуальний підтекст, свідчить хоча б те, що Коран не поширює їх на старших жінок: «А жінки похилого віку, що не сподіваються на шлюб, немає на них гріха, аби знімали вони свій одяг, не хизуючись

принадами» [1; 24:59]. Тобто старші жінки, які вже не можуть когось привабити й, відповідно, не претендують на шлюб, можуть ходити без покривала з відкритим обличчям.

Аналізуючи погляди ісламу на жінку, варто окремо сказати про матерів. На відміну від дружини, дочки, сестри, мати займає почесне місце. Іслам визнає великий обов'язок людини перед своїми батьками, особливо перед матір'ю, його першою життєвою школою. Коран вимагає шанобливого ставлення до батьків: «І заповів вам Господь, щоб ви не поклонялися нікому, крім Нього, і виявляли ставлення до батьків. Якщо досягне віку похилого один із батьків чи обоє, то не говори з ними сердито, не бурчи на них і обходься з ними з повагою. Осінай їх крилом покірності і говори: Господи! Помилуй їх (адже вони були до мене такі ласкаві), коли ростили мене дитиною» [1; 17:23-24].

В іншому місці Корану говориться про велику роль матері у народженні і вихованні дитини: «І заповіли Ми людині шанувати батьків своїх. Мати носила її, зазнаючи тяготу, відлучила від грудей своїх у два роки. Заповіли Ми: «Будь вдячний Мені і батькам своїм – до Мене повернешся ти» [1; 31:14]. Не випадково в одному з хадісів пророк сказав: «Рай під ногами матерів». Тільки мати здатна на істинну любов, тільки вона може оточити людину безкорисливою турботою та ласкою, зрозуміти і розділити горе, полегшити страждання. Якщо проаналізувати глибше сутність шанування матері, то стане очевидним, що тут йдеться про повагу до неї тільки з боку дітей, а не з боку чоловіка. Тобто, мова йде не про загальні погляди на жінку, а про повагу й шанування матері дітьми, що є однією із загальнолюдських норм моралі, яка в умовах мусульманського Сходу отримала своє відображення у етичних приписах ісламу.

Ісламські погляди на жінку яскраво проявляються й у ставленні до народження дівчаток. Традиційно вважається, що народження дівчинки – нещастя для сім'ї: «Хіба у твого Господа дочки, а у них сини?» [1; 37:149-153]. У Корані наголошується, що «багатство і сини – окраса цього життя...» [1; 18:44]. З приводу народження дівчинки говориться: «І коли одного з них порадують дівчинкою, обличчя його робиться чорним, він засмучений» [1; 16:60]. Тобто найбажанішим для мусульманина є народження хлопчика, а не дівчинки. У феодально-аристократичному кодексі моралі та повчань «Кабус-наме», говориться, що сину необхідно дати добре ім'я, освіту, навчити його добре їздити верхи, володіти зброєю. Але, «якщо твоя дитина буде дочкою, писати її не вчи. А коли вона виросте, намагайся якомога швидше видати її заміж, тому що дочки краще не мати, а якщо вона є, краще їй бути заміжною, або ж у могилі» [7; 109-110]. Таке негативне ставлення ісламу до народження дівчинки пояснюється, перш за все, тією відмінною, роллю, яку відіграють чоловік і жінка в суспільстві.

Як бачимо, вислови Корану є квінтесенцією вчення ісламу про жінку. Саме на таких принципах і подібних до них сентенціях будувався сімейний побут у мусульманському світі. Однак, це не означає, що Коран повністю вирішує комплекс питань у ставленні до мусульманки. Його приписи недостатні для врегулювання жіночого питання і сімейних відносин навіть у межах мусульманської общини. Важливо інше. Погляди ісламу на жінку, що склалися на основі цих принципів, мали велике значення для подальшої еволюції ісламської теорії і практики з цього питання у мусульманських державах. Для подальших джерел ісламу і їх коментарів усі ці приписи Корану стали абсолютними істинами, перетворились у вічні і незмінні канони для мусульман.

Таким чином, аналіз Корану дає можливість сформулювати його характерну рису – абстрактний характер соціально-правових концепцій, морально-етичних ідеалів та принципів. І хоча система ісламу є відображенням конкретної соціальної дійсності, вона має піднесений характер, тому сприймається віруючими як щось надприродне. Крім того, ісламській сімейно-правовій доктрині притаманна ще одна специфічна особливість, яка має принципове значення при вивченні основних поглядів на жінку, шлюб, сім'ю і сімейно-побутові відносини. Коранічні ідеї про сім'ю і сімейні відносини, що виникли на початку VII

століття в умовах мусульманської общини Мухаммада, віками зберігали і донині зберігають свою догматичну силу серед послідовників ісламу.

Джерельні приписи

1. **Коран.** Перевод и комментарий И.Ю. Крачковского. – 2-е изд. – М., 1990.
2. **Библия.** – Брюссель, 1973.
3. **Бартольд В.В.** Ислам / В.В. Бартольд. – Пг., 1918.
4. **Беляв Е.А.** Арабы, ислам и Арабский халифат в раннее средневековье / Е.А. Беляв. – М., 1965.
5. **Еремеев Д.Е.** Ислам: образ жизни и стиль мышления / Д.Е. Еремеев. – М., 1990.
6. **Массэ А.** Ислам: очерк истории / А.Массэ. – М., 1982.
7. **Кабус-намэ.** – М., 1958.

Резюме

Аналізуються коранічні погляди на роль і місце жінки в сім'ї та суспільстві.

Ключові слова: іслам, сім'я, жінка, шлюб, хіджаб, полігамія, сегрегація.

Summary

Clause is devoted of the analysis of the basic rules Koran about a role and place the women in family and society.

Key words: Islam, family, women, marriage, hijab, poligamiya, segregation.

УДК 17.0221.0007.1

Кучина Н.І. – канд. наук із соц. комунікацій, ст. викладач РІС КСУ

ІМІДЖ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА

У період сьогодення – ринкових змін та жорсткої конкуренції, переважна більшість керівників організацій спрямовують свої зусилля на підвищення ефективності використання ресурсів організації за рахунок застосування в практиці управління нових соціально-психологічних методів, спрямованих на покращення результативності управлінського впливу.

Одним із важливих аспектів загального сприйняття та оцінки керівника є враження, яке він справляє, або його імідж (образ). Незалежно від бажань керівника, його імідж є об'єктивним явищем і відіграє істотну роль в його оцінці чи оцінці явищ і процесів, що протікають у керованій організації.

Метою розвідки є розкриття іміджу сучасного керівника як цілісного соціально-психологічного феномену який впливає на результативність управлінської діяльності та:

- здійснити співставлення думок науковців, що працюють над обраною проблематикою щодо визначення поняття «імідж керівника»;
- описати фактори, що впливають на імідж сучасного керівника та витрати, що супроводжують процес його формування/підтримання;
- довести факт вплив іміджу керівника на результативність діяльності організації.

У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М.Шепеля, Г.Почепцова, Е.Молл, Т.Скрипаченко, Т.Примака, В.Лозниці, Л.Орбан-Лембрик, О.Садовник, Т.Живаєвої, О.Левченко та ін. дослідників пропонуються різні підходи до розгляду іміджу: соціологічний, політичний та ін.

Відповідно до тлумачного словника Вебстера, імідж являє штучну імітацію або подання зовнішньої форми будь-якого об'єкту, особливо особи [20; 77-78]. Здійснений під час роботи в бібліотечних фондах контент-аналіз літературних джерел дає можливість стверджувати про те, що кожен науковець, що працює на проблематику іміджу висловлює своє бачення сутності цього твердження. Саме тому є доцільність співставлення думок науковців із приводу визначення сутності понять «імідж», «імідж керівника» (див. табл. 1).

Таблиця 1

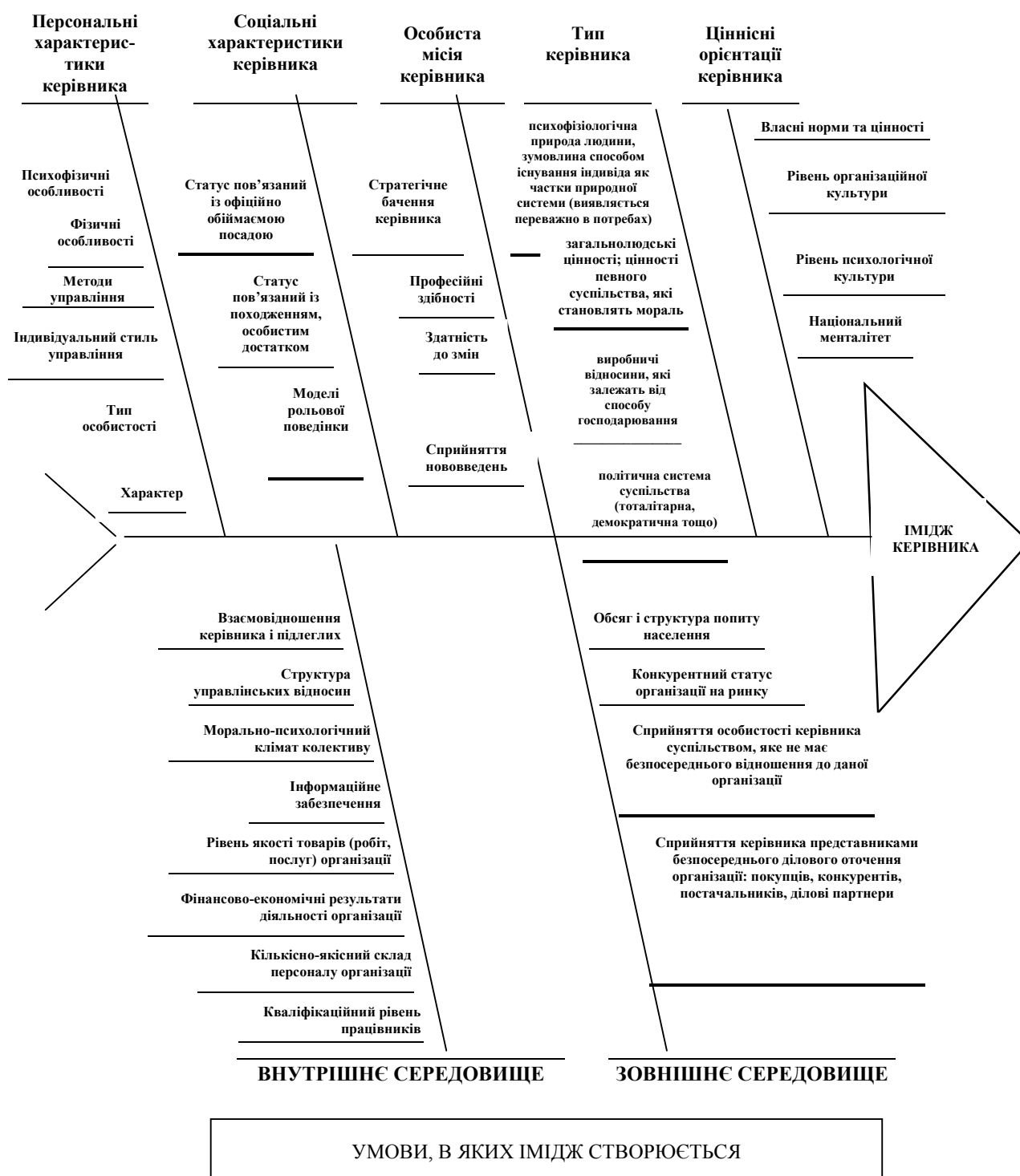
Співставлення думок науковців з приводу визначення сутності понять «імідж», «імідж керівника»

№ п/п	Автор та назва джерела	Визначення сутності поняття «імідж», «імідж керівника»
1	2	3
1	Павлов В.І. «Основи підприємництва»	Імідж – образ фірми, товару, послуги, що забезпечує становище фірми на ринку, вірність покупця фірмовій марці [13; 121]
2	Почепцов Г.Г. «Професія: іміджмейкер»	Імідж – погляд іншого (сприйняття мене /організацію іншим) [15; 140]
3	Почепцов Г. «Імідж: від фараонів до президентів»	Імідж – формування та підтримання сталого позитивного враження про людину чи товар [16; 9]
4	Почепцов Г.Г. «Іміджелогія: теорія і практика»	Візуальна привабливість особи. Деякі люди володіють ним «від Бога». Але, як правило, багато хто завдяки мистецтву самопрезентації чи самопредставленню [17; 21]
5	Лозниця В.С. «Психологія менеджменту: теорія і практика»	Імідж керівника – взаємозв'язок 4-х складових: зовнішній вигляд організації і стиль роботи її керівництва; облаштування робочих місць і режим роботи організації; товарний вигляд продукції і реклама як носій іміджу організації; зовнішній вигляд, стиль поведінки і діяльність персоналу [7; 230]
6	Королько В.Г. «Паблік рилейшнз: наукові основи, методика, практика»	Імідж – об'єктивний фактор, що відіграє істотну роль в оцінці будь-якого соціального явища чи процесу [3; 11]
7	«Public relations: Для громадських організацій»	Імідж – мислене уявлення про об'єкт, що цілеспрямовано формується чи утворюється стихійно [18; 12]
8	Примак Т.О. «Паблік рилейшнз у бізнесі»	Імідж – образ, за яким сприймається суспільством організація, людина або торгова марка чи товар. Такий образ може виникнути стихійно унаслідок певних дій і поведінки об'єкту; його можна створити штучно шляхом підбору певних стереотипів і установок. Отже, створення іміджу – цілеспрямоване коригування реальності відповідно до прихованих інтересів об'єкту [14; 157]
9	Орбан-Лембрик Л.Е. «Психологія управління»	Імідж (англ. image – образ) особистості чи організаційні враження, яке організація та її співробітники справляють на людей і яке фіксується в їх свідомості у формі емоційно забарвлених стереотипних уявлень [11; 202]

Таким чином, імідж – враження, яке певна особистість чи фірма справляє на навколишніх людей і яке фіксується в їх свідомості у вигляді більш-менш розгорнутих емоційно забарвлених думок або суджень про них. Воно виражається у репутації, авторитеті. Керівник фірми – дзеркало, в якому сконцентровано все. Щоб виключити найменше викривлення дзеркала, тобто забезпечити якісне створення образу керівника, вимагаються зусилля, терпіння, а в наших умовах – ще й небувала відважність [19; 11].

Імідж керівника, як цілісний соціально-психологічний феномен, впливає на його власну діяльність, діяльність колективу та оточуючих людей і є однією з умов успіху сучасної організації, незалежно від її розмірів та соціального статусу. На загальний імідж керівника впливає безліч факторів, які можна поділити на дві групи: 1) умови, в яких імідж створюється та 2) складові іміджу керівника. Причинно-наслідкові зв'язки між факторами, що впливають на імідж схематично зображено на рис. 1.

Рис. 1. Причинно-наслідкові зв'язки між факторами, що впливають на імідж керівника



Кожна з основних груп характеристик, зображених на рис. 1, робить свій внесок у формування іміджу керівника і в різній мірі піддається свідомому конструюванню. Процес формування (створення та підтримання) іміджу керівника організації, як і будь-який інший процес управління, супроводжується витратами. Враховуючи те, що керівник є представником і «обличчям» організації всі витрати, що супроводжують процес формування (створення та підтримання) іміджу доцільно поділити на дві категорії: 1) особисті витрати

керівника на створення (підтримання) іміджу, 2) витрати підприємства на створення (підтримання) іміджу керівника.

До складу особистих витрат керівника на створення (підтримання) іміджу відносять:

- витрати на одяг, взуття;
- витрати на засоби особистої гігієни;
- витрати на підтримання охайного вигляду (перукарня, манікюрний зал, спортивні заклади тощо);
- представницькі та канцелярські витрати.

До витрат підприємства на створення (підтримання) іміджу керівника, належать:

- канцелярські витрати;
- поштово-телеграфні та телефонні витрати;
- затрати на відрядження;
- транспортні витрати;
- витрати на придбання і монтаж технічних засобів управління (обчислювальної та організаційної техніки);
- витрати на модернізацію діючих технічних засобів управління і розвиток ліній зв'язку;
- витрати на придбання господарського інвентарю і приладдя, інших основних фондів;
- заробітна плата та вирахування з неї;
- витрати на освітлення, вентиляцію, водопостачання і каналізацію;
- витрати на поточний ремонт приміщення;
- витрати на підвищення кваліфікації;
- інші експлуатаційні витрати.

Кожна конкретна особа в процесі управління використовує власний стиль та методи управління, тим самим здійснює вплив на формування іміджу організації. На думку американського іміджмейкера Б.Джи, дослідниці Т.Живаєвої [2; 18-19] та російського науковця І.Ліфіца [6], імідж будь-якої фірми складається із 4-х частин: зовнішнього, відчутного та невлучного іміджу. Кожна з цих частин спрямована на ефективну роботу з покупцем – підтримка іміджу успішної компанії, що змушує покупця повірити фірмі, а також встановити емоційний зв'язок із покупцем і суспільством.

«Відчутний імідж» – сприйняття бізнесу фірми покупцем за допомогою його п'яти почуттів. До нього належить все, починаючи від назви компанії і її девізу і закінчуючи інтер'єром офісу і фірмовим знаком.

«Внутрішній» імідж характеризується взаємовідношенням керівника і персоналу організації, сприйняттям керівника робітниками організації. Лідер повинен прагнути до формування позитивного образу у персоналу, причому керівнику слід самому працювати над створенням власного іміджу. У невеликих організаціях керівник має можливість формувати імідж шляхом взаємодії зі всіма співробітниками організації. У великих компаніях керівник взаємодіє в основному з менеджерами вищого і рідше середнього рівня. Вони, в свою чергу, формують імідж керівника на нижчому рівні. Тут можуть виникати певні проблеми, тому що можливе розкриття (оприлюднення) інформації, оскільки кожен рівень управління надає іміджу керівника свого забарвлення. Для того, щоб уникнути подібних викривлень, в організації створюються легенди про керівника, що доносяться до співробітників через різні інформаційні канали: буклети зі зверненням першої особи компанії, інформаційні бюлетені, електронна пошта, «пташиний язик» (чутки, плітки) і т.п.

Співробітники організації, як правило, бажають бачити керівника захисником і піклувальником, здатного прийти на допомогу в скрутну хвилину. Тому в легендах краще зобразити керівника саме в цьому ракурсі. У багатьох організаціях прийнято сповіщати співробітників про публічні виступи перших осіб на телебаченні, по радіо, а також про

публікації в періодичних виданнях. У цих випадках формування образу у співробітників допомагають професіональні консультанти з іміджу [12; 102]. Формування внутрішнього іміджу важливе не тільки для організації, але й для формування її «зовнішнього» іміджу, оскільки співробітники передають власне сприйняття керівника в зовнішнє середовище. «Зовнішній» імідж – сприйняття керівника зовнішнім середовищем, тобто суспільством і тими групами людей, інтереси яких впливають на діяльність організації ззовні.

«Зовнішній» імідж, у свою чергу, можна поділити на «загальний зовнішній» імідж сприйняття особистості керівника суспільством, яке не має безпосереднього відношення до даної організації і на «безпосередній зовнішній» імідж (сприйняття керівника представниками безпосереднього ділового оточення організації: покупців, конкурентів, постачальників, ділових партнерів). Важливо, щоб зовнішній імідж керівника відповідав стану справ всередині організації, не заперечував рівню її бізнесу.

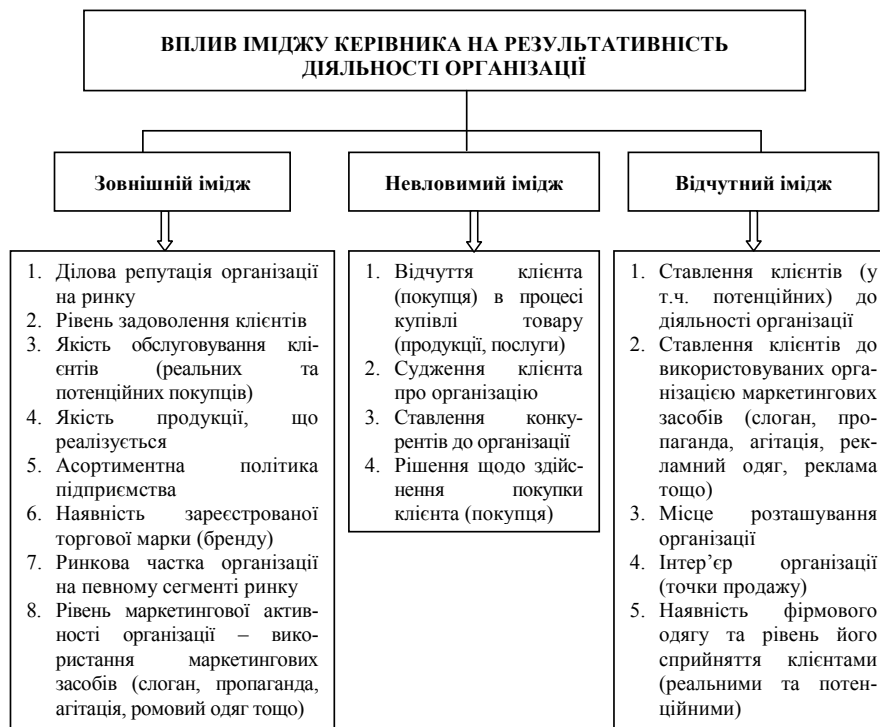
«Внутрішній» імідж керівника часто відрізняється від його «зовнішнього» іміджу. Більшість якостей, притаманних керівнику, не стають здобутком суспільства і їх можливо виявити лише при входженні в організацію і зіткненні зі всіма організаційними процесами. Часто нові співробітники, наймаючись на роботу в підпорядкування конкретному керівнику під впливом іміджу, створеного засобами масової інформації відчувають розчарування при зіткненні з ним у роботі [9; 194-195].

«Зовнішній» імідж компанії – це те, як організацію сприймає суспільство, засобами масової інформації й інвестори. Якість продукту – важливий елемент створення ділової репутації. Реклама може залучити до фірми покупців, але ступінь задоволення споживачів товарами (або послугами) залежить від їхньої якості. Жодна, навіть добре профінансована, програма створення іміджу не врятує товар низької якості.

«Внутрішній» імідж – це атмосфера усередині компанії, позитивне і негативне ставлення співробітників до керівників і політики компанії. Внутрішній імідж вважають «підвідною частиною айсберга» – зовнішнього іміджу. Співробітники, задоволені компанією і роботою, повні енергії, а ця енергія перетвориться в доброзичливе, позитивне ставлення до клієнтів.

«Відчутний імідж» – сприйняття бізнесу фірми покупцем за допомогою його п'яти почуттів. До нього належить все, починаючи від назви компанії і її девізу і закінчуючи інтер'єром офісу і фірмовим знаком. Відповідна реакція покупця на відчутне, обслуговування і ставлення до нього співробітників компанії є невловимим іміджем. Позитивні і негативні відчуття покупця визначають судження покупця, а судження, у свою чергу, впливають на рішення покупця щодо здійснення покупок [6; 76-77]. Отже, імідж керівника є невід'ємною частиною іміджу організації і прямо впливає на результативність її діяльності (див. рис. 2). Сучасник керівник повинен розуміти значимість власного іміджу та його взаємозв'язок із діяльністю організації. Саме тому повинен бути здатним сформувати і підтримати позитивний імідж, адже імідж керівника є умовою досягнення фірмою стійкого і тривалого ділового успіху.

Рис. 2. Вплив іміджу керівника на результативність діяльності організації



Джерельні приписи

1. **Возняк Л.С.** Психологічні особливості професійної підготовки майбутніх спеціалістів до управлінської діяльності / Л.С. Возняк: Автореф. дис... канд. психол. наук. – К., 2000. – 19 с.
2. **Живаєва Т.** Імідж особистості керівника / Т.Живаєва // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5 – С. 18-19.
3. **Королько В.Г.** Паблік рилейшнз: Наукові основи, методика, практика / В.Г. Королько: Підруч. – 2 вид., доп. – К.: Скарби, 2001. – 400 с.
4. **Кричевский Р.Л.** Психологические основы руководства и лидерства в первичном коллективе / Р.Л. Кричевский: Автореф. дис... докт. психол. наук. – М., 1985. – 48 с.
5. **Левченко О.** Формування іміджу / О.Левченко // Нова політика. – 2006. – № 5. – С. 48-51.
6. **Лифиц И.М.** Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг / И.М. Лифиц. – 2 изд; доп. и испр. – М.: Юрайт, 2001. – 224 с.
7. **Лозниця В.С.** Психологія менеджменту: теорія і практика / В.С. Лозниця: Навч. посіб. – К.: ТОВ УВПЕ «ЕксОб», 2001. – 512 с.
8. **Молл Е.Г.** Психология управленческой карьеры / Е.Г. Молл: Автореф. дис... докт. психолог. наук. – СПб, 1994. – 58 с.
9. **Молл Е.Г.** Менеджмент: организационное поведение / Е.Г. Молл. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 160 с.
10. **Орбан-Лембрик Л.Е.** Основи психології управління: Монографія / Л.Е. Орбан-Лембрик. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 426 с.
11. **Орбан-Лембрик Л.Е.** Психологія управління: посіб. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 568 с.
12. **Паблік рилейшнз. Связи с общественностью в сфере бизнеса** / Авт. кол.: Э.Уткин и др. – М.: Экмос, 1999. – 352 с.
13. **Павлов В.І.** Основи підприємництва: терміни бізнесу / В.І. Павлов: Навч. посібник. – Вид. 2, доп. – Луцьк: Надстир'я, 1998.

14. **Примак Т.О.** Паблік рилейшнз у бізнесі / Т.О. Примак. – К.: Кондор, 2006. – 672 с.
15. **Почепцов Г.Г.** Професія: іміджмейкер. – 2 вид., випр. і доп. / Г.Г. Почепцов. – К.: ІМСО МО України, НВФ «Студцентр». – 1998. – 256 с.
16. **Почепцов Г.Г.** Імідж: від фараонів до президентів / Г.Г. Почепцов. – К.: АДЕФ – Україна, 1997. – 328 с.
17. **Почепцов Г.Г.** Іміджологія: теорія і практика / Г.Г. Почепцов. – К.: АДЕФ-Україна, 1998. – 390 с.
18. **Public relations: Для громадських організацій. Практичні поради на щодень** / Уклад. А.Куліш. – К., 2001. – 80 с.
19. **Садовнік О.** Модель іміджу українського спорту, сформована на основі інформаційних повідомлень ЗМІ / О.Садовнік // Команда. – 2007. – С. 10-12.
20. **Скрипаченко Т.В.** Соціально-психологічний імідж особистості керівника / Т.В. Скрипаченко // Соціалізація особистості. – К.: НПУ, 1998. – С. 77-89.
21. **Скрипаченко Т.В.** Соціально-психологічний імідж сучасного керівника / Т.В. Скрипаченко: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 18 с.
22. **Фархутдинов Р.А.** Конкурентоспособность организации в условиях кризиса / Р.А. Фархутдинов. – М.: Маркетинг, 2002. – 892 с.
23. **Шепель В.М.** Имиджология: Секреты личного обаяния / В.М. Шепель. – 2 изд., перероб. и доп. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. – 382 с.

Резюме

Розглянуто фактори, що впливають на імідж сучасного керівника та витрати на цей процес. Доведено факт впливу іміджу керівника на результативність діяльності організації.

Ключові слова: імідж, імідж керівника, імідж організації.

Summary

In clause it is described factors which influence image of the modern head and costs on this process. It is proved the fact of influence of image of the head on productivity of activity of the organization.

Key words: image, image of the head, image of the organization.

УДК 37.018:057.875

**Скнар О.І. – канд. пед. наук, проф.,
проректор з навчально-виховної роботи КНУКіМ**

СУЧАСНЕ СТУДЕНТСТВО ТА НОВІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИХОВАННЯ

Процес розбудови й утвердження суверенної соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу, подолання усталених стереотипів, що склалися у масовій свідомості за роки панування тоталітарної системи. Він неможливий без розвитку духовності громадян, виховання їх на засадах патріотизму, поваги до історичної спадщини українського народу, загальнолюдських цінностей, соціального оптимізму. Студентство і студентські роки – дивовижний витвір християнської цивілізації XI-XII століття, коли в Європі відкрилися перші середньовічні університети. У цей час зароджується культура молодості, що запроваджується через студентство – найрозумніший, найактивніший, яскравий і, звичайно, психологічно найскладніший прошарок молоді.

Студентство – молодь, що проходить стадію персоналізації на основі цілеспрямованого засвоєння навчальних, професійних і соціальних функцій шляхом свідомого оволодіння професійними знаннями, уміннями й навичками, набуття професійних якостей під час навчання у вищих навчальних закладах. Студентство дає висококваліфіковані кадри для науки, навчальних закладів і керівних посад на підприємствах. Стрижневою психологічною рисою студентства є тісне переплетення формування особистісної і корпоративної професійної свідомості. У поєднанні зі специфікою юнацького віку (максималізм, підвищена потреба в самоствердженні, боротьба за статус, нігілізм, надмірна самовпевненість) – це створює, на думку О.Бондаренка, досить палю суміш, перетворюючи студентську молодь водночас у складного по діалогу і легку здобич для всілякого маніпулювання.

Із першим – інтелектуально насиченим, непростим в етичному і розумовому сенсі, і спілкуванні – маємо справу ми, викладачі, стоячи попереду, очі в очі, перед вдумливою, недовірливою, іноді зневажливою чи індіферентною студентською аудиторією. І нам, звичайно, потрібно орієнтуватися в головних психологічних проблемах наших вихованців, щоб випадково не образити, щоб підтримати, прихилити на свій бік, відстоюючи норми та ідеали людської гідності, високого сумління та професіоналізму.

Термін «*студентство*» (від лат. *students* – такий, що працює; той, що займається) означає того, хто наполегливо працює, робить справу, тобто опановує знання, вивчає (студіює) науку. Згідно з Законом України «Про вищу освіту», студент (слухач) – особа, що в установленому порядку зарахована до ВНЗ і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання, щоб здобути певний освітньо-кваліфікаційний рівень. Вважаючи, що студентів, порівняно з іншими групами молоді цього віку, відрізняють такі риси:

- вищий освітній рівень;
- велике прагнення до знань;
- висока соціальна активність;
- досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості.

Студентський період життя припадає на період *пізньої юності або ранньої дорослості* і характеризується оволодінням різноманітним соціальним ролям дорослої людини, отриманням права життєвого вибору, набуття повної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності (аж до державного рівня), здобуття вищої освіти та опанування професією. Головними сферами життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання й самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне і фізичне

самовдосконалення. Часто ж деякі викладачі не розуміють цього і бачать студента лише через свій «викладацький стіл» залежно від того, як він відвідує заняття, виконує навчальні завдання, слухає пояснення і відповідає. Все інше в особі вихованця багатьох викладачів не цікавить, а це «інше» – частина ядра особистості студента – її багатство або бідність у прагненнях і задумах, її духовність або бездуховність, моральність або аморальність, гідність або рабська покірливість і пристосуванство, сила духу або слабкість характеру, працьовитість або лінощі й апатія, корисливість або безкорисливість (З.Слепкань).

Студентський вік розглядається Б.Ананьєвим як особлива онтогенетична стадія соціалізації індивіда. Він дає таке визначення студентського віку: *«Виховання спеціаліста, суспільного діяча і громадянина, опанування та консолідація багатьох соціальних функцій, формування професійної майстерності – все це становить особливий і найважливіший для суспільного розвитку та становлення особистості період життя, який позначається як студентський вік».*

Становлення сучасної молоді припадає на роки реформ, період соціально-економічних, ідеологічних і культурних змін, трансформації життєвих надій та планів. Невизначеність в ідеалах і цінностях, ускладнення соціальної структури, її різка диференціація, безробіття і злидні в родині, платне навчання – усе це різко вплинуло на соціалізацію молоді, ускладнило процес її виховання. Велика кількість молоді бездіяльна, вилучена стараннями ЗМІ за рамки історичних і національних цінностей, байдужа до традицій української культури. Сучасній молоді бракує творчої уяви, ініціативи, винахідливості та внутрішньої духовності. У зв'язку з цим значення набуває формування ціннісних орієнтацій й ідеалів, якими молода людина керуватиметься у майбутньому. Звідси нагальність з орієнтації виховного процесу на розвиток кожної молодої людини як особистості. Однак в умовах загальної дестабілізації економічних і соціальних сфер суспільства виникає низка факторів, які негативно впливають на виховний процес, а саме:

- загальна спрямованість виховання, за якої молоді люди виступають головним чином у якості об'єкта впливу;
- стандартизація виховного процесу як наслідок спрощеного уявлення про його цілі;
- ординарність та уніфікація засобів, форм і методів виховання;
- невизначеність і схоластичність змісту виховання, відсутність теоретичних основ, які відображають реалії дійсності, зміни в суспільстві, особливості та інтереси молоді;
- авторитарний стиль виховання, який викликає протест молодих людей;
- відсутність координації, взаємодії та наступності між усіма основними ланками існуючої системи виховання.

Необхідність усунення цих факторів, глибокої розробки проблем виховання молоді на сучасному етапі обумовлює особливу увагу до дослідження всього комплексу питань теорії виховання.

Останніми роками пошук фундаментальних підходів до нової стратегії виховання стає все більш багатобічним та інтенсивним. Виховання все більшою мірою перетворюється на механізм актуалізації ідей розвитку молоді, формування у неї важливих властивостей, загальноформуючих функцій в сучасних умовах. Його можна розглядати як діяльність із залученням людей до соціального досвіду в усіх його формах (знання, цінності, норми, якості, навички і вміння діяльності і спілкування), а також щодо розвитку індивідуальних можливостей і здібностей кожної людини.

Затверджена Верховною Радою України Концепція національної безпеки держави підкреслює, що розвиток нації, історичної свідомості та національної гідності українців, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян, що становлять український народ, належать до пріоритетних національних інтересів України, а моральна та духовна деградація в суспільстві становить загрозу національній безпеці країни. Питання виховання молоді в нових умовах соціального розвитку, трансформації суспільства посідають важливе

місце у формуванні та реалізації принципово нової державної молодіжної політики, яка стала в Україні одним із найважливіших, пріоритетних і специфічних напрямів діяльності держави.

Зміни в суспільному житті, реалізація державної молодіжної політики внесли корективи в життєві орієнтації молоді, її поведінку. Як свідчать соціологічні дослідження, з року в рік зростає питома вага молодих людей, котрі ідентифікують себе з Україною, вважають її своєю Батьківщиною (у квітні 2003 р. 64% респондентів віком від 14 до 28 років пишалися тим, що є громадянами України, тоді яку 1996 р. – 55%). Однак, незважаючи на здійснені на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях заходи, становище молоді залишається складним, а низка її проблем у сфері освіти, професійної підготовки, продуктивної зайнятості, охорони здоров'я, соціального забезпечення ще не вирішені, що негативно впливає на формування у молоді зміни активної життєвої позиції, виховання почуття патріотизму та національної свідомості і, за великим рахунком, становить загрозу національній безпеці країни. Свідченням цього можуть служити відповіді молодих людей на поставлене у квітні 2003 р. соціологами запитання «Чи існують в Україні належні передумови для того, щоб працююча та розумна людина жила щасливо і заможно?»: більше половини респондентів (54%) із цим твердженням не погодилося [1; 59-60].

Важливою сферою реалізації національних інтересів є система освіти і виховання. На противагу уніфікаційним процесам глобалізації, людство помітно переорієнтовується у розвитку у напрямі демократизації, піднесення гідності і гуманістичних засад формування особистості, її духовного та культурного збагачення, збереження самобутності й забезпечення національної самоідентифікації. Особливо яскраво ці тенденції виявляються в розробці та здійсненні сучасної системи національної освіти в Україні. Так у «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» зазначається, що така освіта має національний характер, «ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності». Це концептуальне положення обумовлює зміст національної освіти, її духовні засади. Освіта в сучасній Україні, базуючись на основі педагогічної спадщини Київської Русі, доби українського козацтва, світоглядній парадигмі В.Мономаха, П.Могили, Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка, Г.Ващенка, В.Сухомлинського та багатьох ін. видатних фундаторів української педагогіки, має утверджувати саме українську національну ідею, сприяти розвитку молоді, збагаченню її духовного потенціалу. Невід'ємною складовою системи освіти України є національне і громадянське виховання, в основі яких мають бути принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь.

Національні інтереси України у сфері науки і культури зумовлені тим, що Україна має достатній науково-технічний, технологічний, інноваційний потенціали, велику когорту вчених, талановиту і обдаровану молодь. Ефективне використання цього потенціалу має сприяти подоланню наслідків економічної кризи, забезпечити економічне піднесення, перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку, випуск високотехнологічної, конкурентоспроможної на світовому ринку вітчизняної продукції. Творення єдиного загальнонаціонального культурного простору, забезпечення самоцінності, незалежності культури і мистецтв в усіх їх численних проявах, збереження національної культурної спадщини, забезпечення свободи творчості, доступу громадян, особливо молодих, до культурних надбань виступає як цілісний консолідуючий фактор становлення та зміцнення української національної державності.

Актуальність виховання молодого покоління в дусі патріотизму і національної свідомості зумовлюється потребою державотворчих процесів, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку і застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як

умови реалізації найголовнішої потреби особистості – потреби в самовизначенні та самоствердженні.

Конституцією України визначається, що держава має сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Концепція національної безпеки України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР, підкреслює, що розвиток української нації, історичної свідомості і національної гідності українців, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян, що становлять український народ, належать до пріоритетних національних інтересів України, а моральна та духовна деградація і роз'єднаність у суспільстві становлять загрозу національній безпеці країни.

Сприяння формуванню духовних та світоглядних цінностей молоді, реалізації її творчих здібностей у період становлення незалежної Української держави значно посилює інтерес до вивчення національної історії, традицій, побуту і звичаїв, витоків матеріальної і духовної культури, зокрема релігії. Це зумовлено не лише розширенням демократичних прав українського суспільства й особистості, а й посиленням потреби людей в осмисленні свого духовного начала, його сутності і значення.

Економічна криза, складні соціальні проблеми негативно вплинули на структуру дозвілля молоді, його обсяги, духовно-культурний зміст, спрямованість, відтворюючи можливості. Зменшилася частка молодих людей, яка свій вільний час використовує для відвідування музеїв і театрів. Погіршується матеріальна база багатьох традиційних закладів культури, недостатнє фінансування призводить до того, що вони не спроможні створити індустрію розваг, яка б відповідала вимогам часу і могла привернути до себе увагу сучасної молоді. Падає інтерес юнаків і дівчат до художньої літератури, мистецтва, духовної спадщини взагалі. Зростають споживацькі настрої молоді, зорієнтовані перш за все на сферу розваг. Негативно впливають на молоде покоління низькопробні зразки іноземної масової культури, зокрема найпривабливішої для молодих людей її частини – кінематографу, які перенасичені елементами жорстокості, порнографії, пропагандою чужих для українського народу моральних і світоглядних цінностей.

З метою захисту глядача від пропаганди насильства, жорстокості, порнографії та недопущення таких аудіовізуальних творів на екрани телебачення ухвалено постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін і доповнень до Положення про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів». З ініціативи Мінкультури прийнято відповідні доповнення до Адміністративного і Кримінального кодексів України, Закону України «Про Національну раду з питань телебачення і радіомовлення», які встановлюють кримінальну та адміністративну відповідальність за порушення законодавства стосовно показу фільмів на телебаченні.

Для збільшення виробництва національних фільмів, сприяння їх популяризації в інформаційному просторі на розгляд Верховної Ради України внесено проект Закону України «Про збір на підтримку національної кінематографії».

Національна телекомпанія України, маючи досвід висвітлення військово-патріотичної тематики, продовжує пошук нових форм і підходів. Так, у зв'язку із 65-річчям Перемоги у Великій Вітчизняній війні започатковано цикл із 14 відеофільмів «Ми пам'ятаємо Ваші імена», в яких розповідалося про іменні прикордонні застави, що першими прийняли на себе удари фашистських військ, іменні прикордонні кораблі.

Сьогодні бракує художніх і телефільмів про сучасні Збройні сили України, їх реформування, підготовку військових кадрів усіх рівнів. Тому вітчизняні телеекрани заповнила зарубіжна телепродукція, яка за допомогою мистецьких засобів з позицій інших

держав показує розвиток військово-промислового комплексу, формування світогляду та морально-бойового духу воїнів відповідних армій.

Важливим напрямом діяльності Національної радіокомпанії щодо збереження зв'язку поколінь, шанобливого ставлення до ветеранів є регулярні програми «Пам'ять» (про подвиги воїнів Великої Вітчизняної війни, Української повстанської армії в їх боротьбі з фашизмом), «Сподіватися» (про соціальний захист ветеранів), «Польова пошта», «Поруч із нами» (про сьогоднішніх захисників Вітчизни).

Важливу роль у розвитку національного і патріотичного виховання відіграє Концепція допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді (Указ Президента України від 25.10.2002 р. № 942/2002), а також нормативні акти, прийняті на її виконання.

Виховна робота у Збройних силах України спрямована на формування у військовослужбовців почуття любові до Батьківщини, її історії та культури.

Культурно-виховну та просвітницьку роботу серед особового складу здійснюють 55 будинків офіцерів, 6 ансамблів пісні і танцю, Президентський оркестр Збройних сил України, драматичний театр Західного оперативного командування, Центральний музей Збройних сил України, 511 клубів військових частин, 189 кімнат бойової слави та історії військових частин, 72 музеї, 3603 народознавчі світлиці, 549 бібліотек, книжковий фонд яких нараховує 4 178 492 примірники, з них українською мовою 688 615 (16,5%). Наказами Міністра оборони України затверджено цільову програму підтримки і розвитку культури у Збройних силах України, встановлено щорічну премію Міноборони за вдале висвітлення у творах літератури й мистецтва військової, військово-патріотичної тематики та діяльності Збройних сил України. Відновлено роботу 102 клубів «Юних друзів прикордонників» у навчальних закладах прикордонних населених пунктів, у яких після попередньої підготовки беруть участь близько 6 тис. учнів середніх і старших класів. На виконання Національної програми відродження та розвитку українського козацтва з метою виховання у дітей патріотичних почуттів, вдосконалення їх фізичного розвитку та організації дозвілля запроваджено Всеукраїнські військово-спортивні ігри «Сокіл» та «Джура».

Впроваджуються різні форми пошукової роботи в навчальних закладах, шириться рух дітей та учнівської молоді за збереження і примноження культурно-історичної спадщини, природного середовища та відновлення традицій, звичаїв і обрядів народу «Моя земля – земля моїх батьків». Щорічно проводяться Всеукраїнські конкурси творчих робіт юних знавців історії рідного села, міста, вулиці.

Із метою сприяння реалізації творчого потенціалу молодого покоління українських громадян Урядом здійснюється комплекс заходів на виконання «Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001-2005 роки».

Важливим чинником поглиблення виховання молоді в дусі патріотизму й національної свідомості є молодіжний рух. Без активної участі молодих людей у громадському житті країні неможливе їх формування як національно свідомих громадян, патріотів Батьківщини. З іншого боку, значна частина молодіжних і дитячих організацій за головне завдання ставить саме проблеми виховання підростаючого покоління на засадах героїчного минулого та національної самобутності українського народу. Питання виховання є також наріжними в діяльності Українського дитячо-юнацького товариства «Січ», Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Молода просвіта», Молодіжної організації «Українська молодь – Христові», Українського молодіжного аерокосмічного об'єднання «Сузір'я», Спілки української молоді (СУМ), Спілки української молоді в Україні. Цими проблемами переймаються також Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Молодий рух», Молодіжна морська ліга, Народно-демократична ліга, Об'єднання студіюючої молоді «Зарево», Українська студентська спілка, Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Фонд «Молода Україна», Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Республіканська християнська молодь», Всеукраїнська асоціація молодих дослідників

фольклору, Спілка творчої молоді «Ліга артис», Всеукраїнський молодіжний мистецький центр «Перлини сезону» та ін.

Одним із пріоритетів державної молодіжної політики є розвиток студентського самоврядування як такого, що за своєю суттю покликане формувати цінності громадянського суспільства. Члени студентських рад беруть участь у вирішенні спільно з адміністрацією вищих навчальних закладів актуальних питань студентського життя (оздоровлення, поселення в гуртожиток, організація змістовного дозвілля), відстоюють права та інтереси студентської молоді [2; 35].

Отже, на сучасному стані йде інтенсивний пошук нових підходів до виховання молоді, зростає розуміння його ролі та функцій в умовах суспільного розвитку, які активно змінюються.

Джерельні приписи

1. *Див.:* Про становище молоді в Україні: щорічна доповідь Президенту України, Кабінету Міністрів України, Верховній Раді України. – К., 2009.
2. *Михайлова Е.* Ценности и ценностные ориентации в современной социокультурной образовательной среде / Е.Г. Михайлова. – Х.: НАУ, 2004.

Резюме

Розглядаються питання виховання сучасної молоді в умовах нових реалій.

Ключові слова: молодь, виховний процес, навчальний заклад.

Summary

The questions of education of modern youth are examined in the conditions of new realities.

Key words: young people, educator process, educational establishment.

УДК 378:001

Костюк Т.В. – студ. Ін-ту соціальних наук ВНУ ім. Лесі Українки

СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВІТЧИЗНЯНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

В умовах державотворення в Україні, що стала на шлях демократизації, відкритості та гуманістичних орієнтацій, поряд із питаннями суспільного устрою, ключовими стають проблеми пошуку національної ідеї, ціннісних орієнтирів, виховного ідеалу, нових тенденцій в освіті.

Освіта як одна з найважливіших складових суспільства, з одного боку, залежить від процесів, що відбуваються в ньому, повинна швидко реагувати і відповідати стану науково-технічного прогресу, тенденціям розвитку економічної сфери країни, а з іншого, впливає на всі процеси життя, оскільки готує фахівців, розвиває особистість, формує певні життєві погляди. Тому особливої уваги заслуговує сучасний стан, проблеми впровадження і перспективи інноваційних технологій в освіті нашої країни.

Актуальність роботи полягає у визначенні ефективності та доцільності трансформацій освітніх технологій в умовах глобалізації та інформатизації навчального процесу. Адже у сучасному швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень освіти залежатиме від результативності запровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах та розвивають діяльнісний підхід до навчання. Мета дослідження – розкриття поняття «інноваційні технології» освітнього процесу, формування методологічних вимог, яким має відповідати будь-яка інноваційна технологія навчання та виявленні наслідків інтенсивного застосування інформаційних технологій у систему вищої освіти.

Значний внесок у розробку методології і теорії поняття освітньої технології зроблений сучасними педагогами: В.Безпалько, Б.Лихачовим, М.Кларінім, В.Монаховим, Г.Селевко та ін. Проблему педагогічної інноватики розглядали такі вчені, як О.Арламов, М.Бургін, В.Журавльов, В.Загвязинський, Н.Юсуфбеков, А.Ніколс, І.Бех, Л.Даниленко, Л.Подимова, А.Хуторський, О.Попова.

Модернізація системи освіти пов'язується, насамперед, із введенням в освітнє середовище інноваційних технологій, в основу яких покладені моделі навчально-виховного процесу, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їх здійснення.

Останнім часом досить широко увійшов у вжиток термін «інноваційні освітні технології». Перш ніж розглянути сутнісні ознаки цього терміну, уточнимо поняття «інновація» та «освітня технологія». Термін «інновація» (лат. *innovatio* – оновлення, новизна, зміна) означає нововведення, цілеспрямовані зміни, що вносять у середовище нові стабільні елементи, що викликають перехід системи з одного стану в інший.

За світовим баченням інноваційна діяльність вбирає в себе наукову, науково-технічну і технологічну діяльність як складові повного циклу створення нової продукції. В свою чергу, відповідність рівня освіти рівню науково-технологічного і фінансово-економічного розвитку суспільства обумовлює інноваційний потенціал країни. Важливим напрямом діяльності держави є моніторинг інноваційної діяльності – систематичний збір, обробка та аналіз інформації про перебіг інноваційних процесів, наслідки заходів держави щодо стимулювання і регулювання інноваційної діяльності, результати реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [6]. Розвиток інноваційних технологій і світові процеси глобалізації стали причиною масштабних освітніх реформ.

Дослідники проблем педагогічної інноватики – О.Арламов, М.Бургін, В.Журавльов, В.Загвязинський, Н.Юсуфбекова, А.Ніколс та ін. – намагаються співвіднести поняття нового у педагогіці з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне. Так, В.Загвязинський вважає, що нове у педагогіці – не лише ідеї, підходи, методи, технології, які

у таких поєднаннях ще не використовувались, а комплекс елементів чи окремі елементи педагогічного процесу, що несуть прогресивне начало, що дає змогу в ході зміни умов ефективно розв'язувати завдання виховання та освіти [5; 23].

Розрізняють поняття новація, або новий спосіб та інновація – нововведення. Новація – засіб (новий метод, методика, технологія, програма), а інновація – процес його освоєння. Одні науковці (В.Сластьонін, Л.Подимова) вважають інновації комплексним процесом створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень. Інші заперечують, що інновації не можуть зводитись до створення засобів. Так, І.Підласий вважає, що інновації – ідеї, процеси, засоби, результати, взяті в якості якісного вдосконалення педагогічної системи [5; 23]. Розбіжності у тлумаченні поняття спричинені неоднаковим баченням їх авторами сутнісного ядра, а також радикальності нововведень. Одні з них переконані, що інноваціями можна вважати лише те, що має результатом кардинальні зміни у певній системі, інші зараховують до цієї категорії будь-які нововведення. Інноваційна освіта зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі. Це – навчальна діяльність, що ґрунтується на оригінальних методиках розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, соціально-адаптаційних можливостей особистості [5; 339].

З одного боку, система освіти, як важливий елемент суспільства, має відстежувати тенденції інноваційної політики й пріоритетні напрями інноваційної діяльності країни для забезпечення відповідної підготовки майбутніх фахівців. З іншого, сама система є споживачем інноваційних технологій. Тому науковці приділяють увагу вивченню питань інноваційних технологій в освіті. Зокрема, з'являється нова наука: педагогічна інноватика – вчення про створення, оцінювання і використання педагогічних новацій [5; 18]. Зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему. Прагнення оптимізувати навчально-виховний процес зумовило появу нових і вдосконалення використовуваних раніше педагогічних технологій різних рівнів і цільової спрямованості.

Педагогічна технологія – сукупність засобів та методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання та виховання, що дозволяють успішно реалізовувати завдання освіти (В.Безпалько). Це – системний метод створення, застосування, визначення процесу викладання і засвоєння знань з використанням комп'ютера і людських ресурсів, завданням якого є оптимізація форм освіти [9; 28].

Низка авторів вважають, що будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати методологічним вимогам (або ж критеріям технологічності) [9; 30-31]. Це:

– *Концептуальність*. Кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети.

– *Системність*. Педагогічній технології мають бути притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність.

– *Можливість управління*. Передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів.

– *Ефективність*. Сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти.

– *Відтворюваність*. Можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами.

– *Візуалізація (характерна для окремих технологій)*. Передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання й застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників.

Із точки зору А.Хуторського, під педагогічною інноватикою необхідно розуміти науку, що вивчає природу, закономірності виникнення і розвитку педагогічних інновацій, їх зв'язок із традиціями минулого і майбутнього відносно суб'єктів освіти. Педагогічна інноватика та її методологічний апарат можуть стати діючим засобом аналізу, обґрунтування і проектування модернізації освіти, яка є характерною рисою сьогодення. На жаль, хід інноваційних процесів у системі освіти відзначає відсутність цілісності та системності в освоєнні новацій. Педагогів-практиків насамперед цікавлять конкретні результати оновлень. Однак, важливо розуміти, що будь-яка інновація не просто ідея, метод, засіб, технологія або система, це процес впровадження і засвоєння новинки. Для ефективного впровадження будь-якого нововведення необхідно мати розроблені методи управління й організації інноваційних процесів. Тобто, окрім детально розробленої новації (методики, форми, педагогічної технології) необхідно чітко усвідомлювати як має відбуватися її впровадження, засвоєння і подальше супроводження.

Поняття «педагогічна» або «освітня інновація» є складовою загального поняття «інновація», у якій окрім освітньої, виділяють інженерно-технічну, медичну, галузеву [8; 8]. Інновації в освіті розглядають у 3-х аспектах: соціально-економічному, психолого-педагогічному і організаційно-управлінському (А.Хуторської [7]) або науково-виробничому (Л.Даниленко [8; 9]), можуть сприяти або перешкоджати інноваційному процесу. Будь-яка освітня інновація починається з творчої особистості (носія інновації), яка має певну педагогічну ідею (ядро інновації) і проводить експеримент (джерело інновації). У виконанні вчителя або викладача його освітня інновація – мистецтво, але наскільки ефективним буде впровадження даної інновації в інших навчальних закладах залежить саме від інноваційної освітньої технології. І.Дичківська наводить таке означення: інноваційна педагогічна технологія – цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів [5; 338]. На думку Л.Даниленко, інноваційна освітня технологія – якісно нова сукупність форм, методів і засобів навчання, виховання й управління, яка привносить суттєві зміни до результату освітнього процесу і розглядається як багатокomпонентна модель – така, що включає в себе: навчальну, виховну та управлінську інноваційні технології [8; 20].

До навчальних інноваційних технологій вчений відносить такий набір операційних дій педагога з учнем, у результаті яких покращується мотивація учнів до навчання. Серед таких технологій значне місце посідають технології особистісно-орієнтованого навчання, інтегративного, інформаційного, дистанційного, модульно-розвивального тощо. До виховних інноваційних технологій належать мистецькі засоби й прийоми впливу педагога на свідомість особистості учня з метою формування в нього особистісних цінностей у контексті із загальнолюдськими. Наприклад, технологія ранньої соціалізації, формування почуття національної гідності у шкільної молоді, духовного розвитку учнів. До управлінських інноваційних технологій належать сучасні економічні, психологічні, діагностичні, інформаційні технології, що створюють умови для оперативного й ефективного прийняття керівником управлінського рішення [8; 20].

Зміни сучасного світу висувають особливі вимоги до освіти – її змісту та форми. Фахівці різних наукових сфер визнають, що кризові процеси у сучасній культурі зумовлені невідповідністю між змістом освіти, масштабами та рівнем розвитку освітніх систем постіндустріальним напрямом цивілізаційного розвитку: на виклики ХХІ ст. повинна, насамперед, відповісти система освіти, суттєво перетворена, виходячи з нової освітньої парадигми, адекватна змінам умов існування людства, реаліям науково-технічного й соціального розвитку. Україна сьогодні заявила про себе як про повноправного суб'єкта європейського освітнього простору й послідовно реалізує пріоритети, зазначені у Національній доктрині розвитку освіти України ХХІ ст.».

Одним із важливих стратегічних завдань етапу модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів, а також гармонізації традицій і новаторства у навчальному процесі. У світлі інтеграції України в європейську спільноту гостро постає питання відповідності освітянської сфери загальноприйнятим світовим стандартам. Реформи у вітчизняній освіті визначені сьогодні тенденціями раціоналізації та уніфікації. Модульно-рейтингова система, тестування, дистанційні технології – чинні складові вищої освіти. Але відчутний й інший процес – відстоювання цінностей та переваг традиційних форм навчання.

Пошук ефективних та універсальних педагогічних технологій – процес виявлення та розробки прийомів оптимізації освіти – є проявом впровадження у педагогіку системного способу мислення або систематизації освіти. Але, на жаль, безумовна необхідність розвитку класичних моделей, часто відбувається як тотальна раціоналізація та уніфікація навчальних форм. Ці тенденції, продиктовані часом й закономірні, тим не менш можуть бути згубними для сфери формування людини, де «машинізація» й «технологізація» загрожують втратою почуттєвих вимірів спілкування, вихолощенням і деінтелектуалізацією навчання, а вміння знаходити інформацію роблять важливішим за вміння мислити й творити. Тому метою вищої освіти є формування особистості, здатної знати, розуміти та застосовувати, аналізувати, оцінювати. В освітянській сфері технологічність не здатна замінити живий процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Новітні технології здатні зробити навчання цікавим лише за умови, що вони доповнюють зміст курсу за принципом достатності, а центром навчального процесу залишається традиційна тріада: знання-викладач-студент. Розвиток освіти можливий за умови використання традиційних у поєднанні з новаторськими педагогічних методик і впровадження інноваційних технологій навчання, коли осучаснення форм буде впроваджене без втрати змістів та цінностей класичної моделі освіти, а основою інновацій будуть соціокультурна реальність й внутрішні потреби суб'єктів навчального процесу.

Джерельні приписи

1. **Андрущенко В.П.** Реальність освіти: проблема демофологізації / В.П. Андрущенко // Практична філософія. – 2001. – № 1. – С. 6-12.
2. **Андрущенко В.П.** Філософія освіти XXI ст.: у пошуках перспективи / В.П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 6-12.
3. **Буряк В.** Образование в информационном обществе / В.Буряк // Філософія освіти. – 2006. – С. 89-100.
4. **Гуржій А.М.** Інноваційна діяльність в Україні / А.М. Гуржій, Ю.В. Каракай, З.О. Петренко, Н.І. Вавіліна, Т.К. Куранда. – Монографія. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 152 с.
5. **Дичківська І.М.** Інноваційні педагогічні технології. Навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 351 с.
6. **Закон України** «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 р. № 433-IV.
7. **Лоу Л.** Образование и развитие человеческих ресурсов: движущая сила следующего столетия / Л.Лоу // Постиндустриальный мир и Россия. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – С. 179-196.
8. **Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект:** Наук.-метод. пос. / за ред. Л.Даниленко. – К.: Логос, 2001. – 185 с.
9. **Педагогические технологии** / Под общей ред. В.С. Кукушкина. – Ростов н/Д., 2002.
10. **Хуторской А.В.** Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Науч. изд. / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.

Резюме

Інноваційний розвиток освіти розглядається як фактор модернізації вищої освіти України. Досліджується сутність поняття «інноваційні технології освітнього процесу» та розкриваються його ознаки й методологічні вимоги.

Ключові слова: освіта, інноваційний розвиток, моніторинг інноваційної діяльності, вища школа, освітній прогрес, інновація, інноваційна освіта, педагогічна інноватика.

Summary

The innovation development of education is considered as an important factor in the modernization of higher education in Ukraine in the article. The essence of the notion «innovative technology of the educational process» and revealed its main characteristics and methodological requirements.

Key words: education, innovative education development, monitoring of innovation activity, high school innovation, educational technology, innovative education, pedagogical innovation.

УДК 763 (477.81)

*Мельничук С.Ф. – проф. кафедри музичного мистецтва РДГУ,
народний артист України*

МИСТЕЦЬКІ КОНКУРСИ В РДГУ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОСТУ СТУДЕНТСТВА

Проблеми підготовки творчої молоді завжди були актуальними у державі, тому важливим чинником формування митця як високоосвіченої особи і професійного фахівця є організація та проведення конкурсів студентської молоді. Мистецьке змагання сприяє виявленню молодих обдарувань, їх творчому зростанню, розширенню репертуару та обміну науково-методичним досвідом.

Ця практика достатньо поширеною є і в Рівненському державному гуманітарному університеті. З цією метою завідувачі кафедр організують різноманітні конкурси, в яких беруть участь, крім представників студентської молоді інституту, професійні та самодіяльні митці областей України і зарубіжжя.

З метою виявлення талановитих виконавців української народної музики, що успадкували регіональну традицію сольного або гуртового музикування, пошуку і популяризації української народної творчості, налагодженню й зміцненню творчих зв'язків між учнівською та студентською молоддю України, кафедрою музичного фольклору інституту мистецтв започаткований фестиваль-конкурс «З народного джерела». Співорганізаторами мистецького заходу є Управління культури, Управління освіти і науки Рівненського облдержадміністрації та Управління культури Рівненського міськвиконкому.

Із року в рік помітно зростають професійний рівень конкурсу та його масштаби, що принесло йому визнання серед фахівців у галузі української народної музичної культури, а починаючи від 5-го, фестиваль-конкурс проводиться як Всеукраїнський і щорічно збирає в Рівному талановиту українську молодь, закохану в традиційну народну музику. До роботи в журі залучаються науковці та виконавці з Києва, Харкова, Львова, Рівного, Івано-Франківська, а також професор Білоруського державного університету культури, керівник фольклорного ансамблю «Грамніци» В.Зяневич. Незмінним головою журі є доц. Національної музичної академії ім. П.Чайковського, керівник фольклорного гурту «Древо» Євген Єфремов [4; 16]. Постійними членами журі упродовж останніх років є провідні мистецтвознавці та митці України.

Під час професійного діалогу з педагогами-практиками ключовою була думка про те, що не зважаючи на поширення етномузики в Україні, переважно у видозмінених, неавтентичних формах, фестиваль послужить для конкурсантів творчим поштовхом до успадкування народно-музичної культури через заглиблення у внутрішній світ первинного виконавця. За результатами конкурсів чимало абітурієнтів стали студентами кафедри.

Сьогодні важливо осмислити здобутки Всеукраїнського фестивалю-конкурсу в площині соціального та етнокультурного значення. Такий аналіз є важливим з огляду на потребу наукового осмислення культурологічних процесів у житті. Цілеспрямована майже десятирічна пропаганда фольклору в автентичних зразках серед молоді дала змогу конкурсантам і їх наставникам скласти уявлення про різноманітні локальні стилі гуртового співу, незвичайний орнаментальний сольний спів Рівненського Полісся та особливості інструментального музикування різних регіонів [4; 20].

У період глобалізації та нівелювання духовних цінностей фестиваль-конкурс «З народного джерела» виконує завдання збереження і популяризації самобутньої автентичної музики та виховання підрастаючого покоління на національних цінностях. Систематичні зустрічі й спілкування молоді із відомими митцями, досвідченими педагогами та традиційними народними виконавцями живлять невечірнє джерело талантів, дають нове

дихання традиційній народній культурі, сприяють формуванню національного етностилю на професійному та аматорському рівнях.

Фольклорний фестиваль примножує традиції українського народу, не дає зміліти джерелу народної творчості, до якого сьогодні приходять духовно багата молодь, яка з прийдешньою дниною несе у світ фольклорного мистецтва ту велику душу, що успадкувала від народних виконавців.

У рамках «Днів науки і мистецтва» в Рівному з 8 по 18 травня 2003 року проходив I міжрегіональний фестиваль хорового мистецтва «Великодні піснеспіви». Цікавий він був не лише широким представництвом митців колективного співу України, а й тим фактом, що завершувався авторським вечором лауреата Державної премії ім. Т.Шевченка, кавалера орденів Св. Володимира та Княгині Ольги, Народної артистки України Л.Дичко.

Організатором цього фестивалю-конкурсу виступив Інститут мистецтв РДГУ. Мета фестивалю – відродження і пропаганда кращих зразків вітчизняного хорового мистецтва, визнання та популяризація мистецьких колективів, виховання естетичних смаків молоді на творах вітчизняної, зарубіжної музики і самобутніх зразків народної творчості. А ще він покликаний сприяти утвердженню як церковних, так і світських творів Великодніх піснеспівів.

Серед учасників заходу – зразковий дитячий камерний хор «Аве Марія» ДМШ №2 з Рівного (худ. кер. – Заслужений працівник культури України М.Гончарова); хорова капела кафедри хорового диригування РДГУ під орудою Н.Іваник, академічний хор «Покрова» (худ. кер. – Г.Івченко; камерний хор «Оранта» з Луцька на чолі з В.Мосіюком, камерний хор Кременецького гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т.Шевченка (худ. кер. – А.Галішевський) та ін. учасники дійства з Рівного, Стрия, Городка і навіть Криму. Апофеозом фестивалю став авторський вечір Народної артистки України Л.Дичко, у якому взяли участь найкращі хорові колективи та виконавці, зокрема й заслужена артистка України І.Калиновська (орган) м. Київ.

У 2005 р. прозвучали перші акорди міжнародного конкурсу молодих виконавців «Шоу «Західний регіон» – 2005». Фундатором заходу стала організована 1998 р. кафедра естрадної музики. Організатором кафедри є Заслужений діяч мистецтв України, композитор О.Калуст'ян.

Як стверджує голова журі, Народний артист України В.Чепелюк – «позитивним фактором в організації і проведенні конкурсу є те, що жанр естрадної музики охоплює найрізноманітніші інструменти як у сольному виконанні, так і в ансамблевому звучанні».

У вокальному виконавстві відкриваються широкі можливості для зміцнення творчого потенціалу виконавців різних стилевих напрямів і самовираження особистого професійного ставлення до музичного матеріалу. Фестиваль-конкурс створює умови для виявлення талановитих виконавців у галузі вокального та інструментального музичного мистецтва, зміцнення творчих зв'язків між учнівською та студентською молоддю, стимулювання творчого зросту митців у системі формування сучасної української музичної культури. Конкурс «Шоу – «Західний регіон» дає шанс талановитим виконавцям, що мають відповідну середню освіту, вибороти Гран-прі і бути зарахованими на I курс державної форми навчання кафедри естрадної музики ІМ РДГУ за співбесідою.

У 2005 р. з ініціативи кафедри духових та ударних інструментів (завідувач – доц. Цюлюпа С.Д.) проводиться традиційний Всеукраїнський конкурс молодих виконавців (ансамблів) на духових інструментах ім. В.Старченка – відомого музиканта нашого краю, диригента, педагога, науковця, засновника кафедри духових та ударних інструментів. Мета конкурсу – виявити і підтримати обдаровану молодь, популяризувати кращі зразки української та зарубіжної класики, твори сучасних композиторів для обміну науково-методичного досвіду навчання майстерності на духових та ударних інструментах, розвитку української інструментальної школи.

Одним із стимулів проведення змагання стало вшанування пам'яті засновника кафедри В.Старченка (1942-1989 рр.). «Висока професійність, ерудиція, педагогічний такт музиканта є прикладом для наслідування. У творчій біографії митця міститься багато починань, які він презентував для людей. Марш-паради й концерти-лекції, проведені В.Старченком разом із студентським духовим оркестром за роки його педагогічної роботи, виходили за рамки суто навчального процесу. Вони були спрямовані на широкий загал аудиторії, якій музикант прагнув «приносити радість» [2; 117].

Головою журі цього конкурсу був президент української Гільдії трубачів-професіоналів, проф. НМА України ім. П.Чайковського В.Посвалюк. Журі другого конкурсу очолив доктор мистецтвознавства, проф. Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника П.Круль.

Цінним доповненням до конкурсної боротьби є проведення творчих зустрічей і майстер-класів провідних фахівців. Молодшому поколінню виконавців на духових інструментів секретами свого ремесла поділилися професори навчальних закладів Києва, Одеси, Львова, Санкт-Петербурга, солісти найвідоміших колективів України. Такі творчі лабораторії приносять значну користь юним музикантам в їх професійному зрості.

Складовою конкурсу є проведення всеукраїнських науково-практичних конференцій. Це добра нагода для обміну думками та досвідом практичної роботи між музикантами і науковцями різних регіонів України й різних ланок музичної освіти [2;120].

Зростання чисельності виконавських конкурсів різних рівнів у регіонах України свідчить про розвиток і зміцнення мережі закладів музичної фахової освіти, відбиває потреби і можливості демонстрації досягнень, обміну педагогічним і методичним досвідом. Кожен із конкурсів має завданням розкриття нових імен, формування виконавського досвіду, створення перспектив для найобдарованіших молодих музикантів.

Конкурсні виступи учасників, концерти знаних майстрів і майстеркласи у перебігу виконавських змагань, розкривають нові грані та аспекти виконавської інтерпретації, звуковидобування, технічних завдань і можливостей, а формування програм служить потужним стимулом для творчості українських композиторів у справі створення високохудожнього навчального і концертного репертуару.

Джерельні приписи

1. **Прокопович Т.** Соціокультурні функції конкурсу молодих виконавців / Т.Прокопович (Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України): Зб. мат. наук.-практ. конф. – Вип. 3. – Рівне, 2008. – 147 с.
2. **Динаміка фольклорного виконавства:** Мат. наук.-практ. конф. до 30-річчя кафедри музичного фольклору (Рівне, 26-27 лютого 2009 р.) / Ред. кол. Р.Дзвінка, Н.Супрун-Яремко, Б.Яремко, Ю.Рибак. – Рівне, 2009. – 119 с.
3. **«З народного джерела»:** До 10-ї річниці Всеукраїнського фестивалю – конкурсу молодих виконавців української народної музики / Упор. Р.Дзвінка, Ю.Рибак, Л.Гапон. – Рівне, 2010 – 140 с.
4. **Садівський Я.** Виконавські конкурси як фактор формування української школи тромбового виконавства / Я.Садівський (Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України). – Рівне, 2008. – 147 с.

Резюме

Аналізуються мистецькі конкурси, що проводяться в гуманітарному університеті.

Ключові слова: конкурс, підготовка фахівців, сучасність.

Summary

Artistic competitions which are conducted in a humanitarian university are analyzed.

Key words: competition, preparation of specialists, contemporaneity.

УДК 372.461

Білецька О.О. – ст. викладач КНУКіМ

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ

XX століття залишиться в історії не лише як століття атома, космосу, світових війн і катаклізмів. У минулому столітті змінилися системні особливості нашого світу, збільшилася «людинозалежність» світу. Прогрес науки і розвиток техносфери, будучи необхідною умовою виживання людства, створили низку серйозних загроз людині й середовищу її існування. Аналіз світової динаміки дозволяє виділити дві ключові тенденції: перша – вибух людської активності, яка змінила світ; другу тенденцію умовно можна назвати глобалізацією й інтерсоціалізацією проблем.

Світова динаміка на початку XXI ст. визначила низку так званих глобальних проблем, що виникли як наслідок неконтрольованого розвитку і зумовили усвідомлення загрози цивілізації. Глобальні проблеми передбачав ще В.Вернадський [1], зокрема, він попереджав про «Геологічні сили» суспільства, які можуть мати руйнівний характер.

Людству довелося пройти болісний шлях для усвідомлення двох, загалом простих істин. Перша – розуміння обмеженості планети Земля і усвідомлення її загальним будинком, населеним людьми, тваринами і рослинами. Друга істина – розуміння можливості кінця для всього людства, обумовленого егоїзмом окремих народів, держав, нездатністю політиків домовлятися, прагненням одних держав до панування над іншими [4]. Оскільки для більшості інтерсоціальних проблем характерний взаємовплив, то їхня класифікація є вельми складною. Умовно їх можна поділити на природні, демографічні, економічні, екологічні, соціально-біологічні, соціально-політичні, соціально-економічні, культурні, етико-моральні, тощо, в той самий час не претендуючи на вичерпне визначення складу інтерсоціальних проблем, назвемо основні з них. Це, передусім, демографічна проблема, зумовлена перенаселенням, міграцією, старінням. Вона стає однією з першопричин низки інших глобальних проблем: екологічна проблема з її численними складовими, зокрема зміною глобального клімату й виснаженням озонової кулі, проблема війни та миру, природних катастроф і техногенної безпеки. Це і проблеми енергетики, виснаження невідновлюваних ресурсів, бідності, зайнятості, нестачі продовольства, міжетнічного протистояння, організованої злочинності, тероризму, релігійної нетерпимості інформаційної безпеки, охорони здоров'я, нових хвороб, генетичної безпеки, наркоманії, освіти, деградації духовно-моральної та культурної сфери, в тому числі мовної культури [3-7].

Кожна невіршена інтерсоціальна проблема є загрозою для відповідних сфер людської життєдіяльності. Усвідомлення цієї загрози дозволяє вжити превентивних заходів для зменшення потенційної небезпеки. Це може досягатися через вирішення проблеми загалом (що іноді неможливо або дуже важко), послаблення негативного впливу окремих її складових, запобігання конкретним негараздам, які виникли внаслідок невіршеної проблеми.

Метою даної статті стало вивчення впливу глобалізації на становлення мовної культури. Для досягнення мети передбачається вирішення таких завдань: визначення поняття «глобалізація» та «мовна культура», вивчення особливостей впливу глобалізації на процес становлення культури суспільства загалом і мовної культури зокрема.

Глобалізація – процес розширення меж спілкування у всіх сферах людської діяльності, виникнення глобального інформаційного простору, появу якого викликає безліч соціальних наслідків і, перш за все, зростання взаємозалежності і необхідність вироблення узгоджених рішень. В основі мобільності інформації лежать сучасні інформаційні і комунікаційні технології (ІКТ), а також засоби масової комунікації (ЗМК), які також мають великий вплив на мовну культуру [3-4].

У наш час відбувається бурхливий розвиток системи ЗМК. Ядро її складають газетні й журнальні редакції, видавництва, студії радіо й телебачення. До ЗМК належать також інформаційні служби (телеграфні агентства, агентства преси, рекламні бюро, прес-служби, агентства паблік рілейшнз, професійні журналістські клуби та асоціації). До системи ЗМК відносять соціальні інститути й окремих осіб (засновників видань і програм), органи управління системою журналістики, а також організації, зайняті підготовкою кадрів. Останнім часом усе більше змінюються інститути видання, служби зв'язку, зокрема, космічного, доставки інформаційної продукції тощо [4].

Виходячи з проблематики дослідження, особливої уваги заслуговує вивчення ще кількох питань. Перше, про домашні ЗМК: відеомагнітофони, мікро-ЕОМ із вмонтованим модемом, телематичні термінали, відеофони тощо. Вони об'єднуються в нову сукупність. Деякі із них можуть під'єднуватися до полівалентних і взаємодійних громадських мереж, що дають їм вихід одночасно на класичні канали телебачення, на передплатні телевізійні й музичні програми, банки даних, а також на перегляди програм, що передаються супутниковим зв'язком. Усі ці досягнення домашньої техніки докорінно змінюють сферу ЗМК, створивши нову споживацько-комунікативну парадигму. Цей «взаємодійний» маркетинг характеризує нові стосунки й нові цілі, що виникають у період, який охрестили як нову фазу в розвитку «суспільства споживання» – «суспільства масової комунікації» [6]. Загальна тенденція науково-технічного прогресу в цій галузі свідчить про те, що в найближчому майбутньому комп'ютерні технології ввійдуть у ще більший контакт з усіма засобами масової комунікації. Паростками цього є комп'ютерні мережі типу Інтернет, комп'ютерні варіанти різноманітних програм, конференцій, газет, журналів, тощо.

Розповсюдження ІКТ є одночасно і причиною, і наслідком глобалізації, оскільки воно робить можливим глобальний інформаційний обмін і породжується розвитком міжнародних процесів і операцій. ІКТ сприяють розвитку гармонійної глобалізації за рахунок збільшення різноманітності і можливості вибору у всіх сферах діяльності, розширення меж співпраці, взаємодопомози і взаємоінформування в бізнесі, науці, культурі і освіті, за рахунок появи нових засобів пізнання і комунікації, призвели до збільшення доступності інформаційних ресурсів. Саме прогрес в галузі мікроелектроніки і інформаційних технологій, перш за все комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, їх конвергенція зробили можливими міжнародні взаємодії, збільшили можливості контролю і управління ними, усунувши бар'єри часу і відстані [3, 4]. У свою чергу, розвиток засобів масової комунікації, поява новітніх технологій, а також викликані ним зміни в житті суспільства і індивіда зумовили потребу в осмисленні глобалізації як фактору формування культури мовлення сучасного суспільства, що є соціально-культурним феноменом, покликаним у цивілізованому світі для регулювання та забезпечення основних прав і обов'язків демократично вільної людини, і належить до такого виду спілкування, котрий за своєю природою та сутністю є сферою активізації виховання, творчого становлення розвитку людини, всіх її духовно-моральних сил, що є свідченням культурного прогресу суспільства.

Глобалізація – явище культурне. У цьому сенсі культурна глобалізація виявляється в розвитку двох суперечливих процесів [5-7]: культурному імперіалізмі та культурному етропоцентризмі. У культурному імперіалізмі, визначуваному вестернізацією національних культур, поглинанням їх культурами інших країн, уніфікацією культур, втратою національної самобутності і ідентичності, освоєнням мов західних країн і забуттям національних мов. Культурний імперіалізм веде до зниження культурної різноманітності, створення примітивної позанаціональної (космополітичної) культури маскульту, з одного боку, і елітарної культури світової богеми, з іншого.

Відомий американський соціолог Д.Рітцер назвав таку течію в глобалізації культур макдоналізацією: уніфікація культур на примітивному рівні [7]. У культурному етропоцентризмі, що визначає цивілізацію західного світу з його культурою пріоритету

прав і свобод людини як зразок культури для всього «іншого, незахідного» світу. В цьому випадку йде мова про цивілізуючу роль Заходу, про ліквідацію варварства не західних країн і народів, виправданість силових способів залучення країн у західну цивілізацію і про справедливість покарання країн, що чинять опір західній експансії. В рамках цієї доктрини є справедливими і законними військові операції з цілями запобігання «гуманітарній катастрофі». У рамках цих двох глобальних процесів обговорюються три сценарії культурної глобалізації [5].

Сценарій 1: глобальна гомогенізація, що визначається домінуванням культури, мов країн Заходу, що складають ядро світової глобальної культури. «Не західні» країни втрачають свою національно-культурну самобутність. Таким чином, вестернізація – це і є глобалізація світової культури.

Сценарій 2: периферійна корупція, коли в процесі засвоєння культури західної цивілізації вона трансформується і набуває спотворених форм. Так, засвоєння культури демократії набуває звичних форм деспотії, феодальної клановості, байдужості і безвідповідальності влади, маніпулювання думкою народів. Культура Заходу піддається селекції, засвоюються тільки низькопробні зразки культури (порнографія, тріллери, реп, рейв, фрік, байкери, «мільні» серіали тощо). Висока, елітарна культура не засвоюється і відторгається незахідною культурою.

Сценарій 3: глобальне дозрівання пропонує взаємодію культур, заохочення культурної автономії, адаптація культурних запозичень. У цьому випадку національні культури зберігають системну соціалізуючу роль, розвиваючись по мірі освоєння досягнень культур інших народів.

Важко судити сьогодні, який зі сценаріїв стане домінантним у процесі створення глобального світу. Можна тільки сказати, що перші два несуть загрози конфронтації, нацизму як реакції на придушення національної самобутності, деградації. Розвиток мовної культури суспільства повністю залежить від самосвідомості людей, їх духовного розвитку та свідомої оцінки ситуації, що складається в суспільстві. Певним чином мовний культурний розвиток залежить і від держави, яка має проводити активну та гнучку політику стосовно розвитку й захисту мовної культури. Вплив глобалізації та інформатизації на соціальні процеси є достатньо складним і комплексним, що не завжди можна поділити на «плюси» і «мінуси». Це процес стирання його граней, взаємопроникнення і інтеграції духовних та культурних цінностей між культурами, природними і суспільними науками, Заходом і Сходом, Північчю і Півднем. На перетині цих процесів можна чекати як ослаблення національних традицій, так і народження якісно нового знання, розвитку колективної волі, тощо.

Сучасний етап розвитку культури, частина вчених характеризує як процес, що йде по колу, як етап занепаду культури, в тому числі і культури мовної. Саме через кризу в культурі відчувається і кризу в усіх інших сферах суспільного життя. Використовуючи різні джерела, можна сказати, що не зважаючи на всі державні заходи не лише в Україні, а й в світі не вдається сформуванню єдиного погляду на сучасну ситуацію загальної та мовної культури в світі [5; 7]. Прикладом можна взяти хоча б ставлення до процесів глобалізації, які особливо активно проходять в останнє десятиліття. Так, за прогнозами вчених, через декілька десятиліть буде утворена єдина мовна культура, а отже – єдине суспільство та єдина світова держава, чи, принаймні, велика світова співдружність. Це явище можна розглядати з двох боків. З одного – ідентифікація цінностей, чітке визначення пріоритетів у світі призведе до створення системи культури, в тому числі і мовної та її елементів, будуть сформовані основні стереотипи поведінки. Але і у цьому випадку є одне застереження: неможливо сформуванню абсолютну культуру як загальну, так і мовну, яка б задовольняла всі нації, народи, окремих індивідів. Адже при забороні одного та нав'язування іншого відбувається

примусовий перехід до нав'язуваних елементів, а отже настає дискомфорт у середовищі, який може призвести про світової кризи.

Інший підхід до процесів глобалізації – критика того, що відбувається. Процеси глобалізації можуть бути доцільними і навіть необхідними при створенні світового ринку, проведенні політики співпраці з іншими державами, встановленні миру та припинення антиагресорської політики різних держав, але ця політика ні в якому разі не може бути ефективною у випадку, коли вони стосуються культурного життя кожного окремого суспільства. Кожна держава – окрема історія розвитку, це своя історія, релігія, традиції, звичаї. При їх уніфікації втрачається сама сутність держави, її культура, мова, досягнення. Держава перестає існувати як окремий суб'єкт, захисник мовної культури, яку створює її народ. Ці процеси можуть також призвести до певної культурної анархії, яка може встановитися в світі через бажання кожного індивіда вирізнитися з-поміж інших, бути індивідуальністю, а не копією останнього.

Таким чином, людство ввійшло у XXI ст. як із великими науково-технологічними та культурними досягненнями, так і з проблемами планетарного масштабу загрозового характеру, які багато в чому є наслідком процесу цивілізаційного розвитку. Сьогодні, коли світова спільнота перетнула межу III тисячоліття, як ніколи актуально постало питання про подальшу частку земної цивілізації. Перед лицем глобальних проблем перспектива можливості точного і передбачуваного контролювання людством наслідків своєї діяльності є визначальною. І якщо у XXI столітті не вдасться перетворити біосферу в ноосферу, то буде поставлене під сумнів існування загальнопланетарної цивілізації. Сама ж ноосфера – це своєрідна узагальнююча система розвитку культури людства. Ось чому вивчення історико-культурологічних аспектів глобальних проблем цивілізації являє пріоритетний інтерес для сучасного суспільства та визначення його майбутнього [1].

Головними чинниками вирішення цих питань є культура, наука й освіта, бо «розвиток будь-якої країни відбувається насамперед через поступ науки і освіти, впровадження новітніх технологій» [3; 4]. Адже від рівня інтелектуалізації і гуманізації виховання багато в чому залежатиме майбутнє людства, його ставлення до природи і світу. Цей процес вимагає, зокрема, переглядання всієї системи підготовки молоді – суб'єкта громадського життя до вступу в майбутню дорослу діяльність.

Сучасна філософія поставила питання людини і мовної культури дуже близько. Оскільки проблеми людини і культури мовлення дуже пов'язані в повсякденному житті, у всіх сферах людської діяльності, перш за все в такій важливій сфері діяльності людини, як сфера культурних цінностей. Ось чому сучасне суспільство приділяє велику увагу вивченню етики, естетики, прав і держави, релігії і науки, антропології, етнографії, психології, педагогіки, літератури і мистецтва.

Мовна культура є невід'ємною частиною кожного суспільства, кожної групи людей та особи, а особливо молоді. Саме на основі культурних цінностей, складовою яких є культура мовна, будуються основні стереотипи суспільства, основні його характеристики, визначаються напрями розвитку молоді, що водночас є і основним носієм мовної культури, основним її перетворювачем. На сучасному етапі розвитку суспільства як перед ним, так і перед конкретними індивідами постає питання про подальший культурний розвиток молодої особи, національності, нації, народності, суспільства в цілому. Цим питанням переймалися та переймаються багато відомих вчених світу, висуваючи різні концепції розвитку світового суспільства, але основна проблема полягає в тому, що не всі теорії, не всі концепції можуть бути сприйняті спільноту і тому більшість із них так і залишається лише теоретичними [2; 9].

При такому баченні немає потреби у додатковому обґрунтуванні доцільності поглиблення у всій системі освіти і виховання загальнокультурної підготовки молодого суб'єкта, як засобу формування високої мовної культури майбутніх членів суспільства. Ця

необхідність обумовлена низкою причин, серед яких особливої уваги заслуговують три. По-перше, зростання соціальної ролі культури мови в сучасному світі. По-друге, нагальна потреба підвищення культурного рівня всіх членів суспільства і, нарешті, по-третє, якщо спеціалізована освіта залишає в тіні моральний аспект виховання, то загальнокультурне знання спрямоване на розкриття сутнісних сил людини її внутрішнього багатства [6].

Що означає «мовна культура»? Дослідження її дефініцій свідчать про багатоаспектність змісту великої кількості формулювань поняття. Термін мовна культура може бути по-різному застосований у ставленні до мовлення як виду діяльності, мовлення як тексту чи граматичної будови мови та мовлення як ораторського жанру.

У першому випадку під мовною культурою матиметься на увазі вільне і безпомилкове володіння вимовними механізмами, готовність пам'яті, що забезпечує моментальний і точний вибір потрібного слова, відсутність дефектів вимови, розвиток мовного дихання і голосу, багата і слухняна логічним законам розумова основа мови і тому подібне. Вимоги цієї групи лише побічно пов'язані з системою і засобами мовлення і тому, як правило, не розглядаються лінгвістами – авторами книг із культури російської та української мов [2,8,9]. У другому випадку значення терміну «мовна культура» звернено до вибору і використання засобів мовлення – фонетичних, лексичних, граматичних зв'язків у пропозиції і в компоненті тексту. Тут можна говорити про «культуру мови, точніше – мовного вибору» [2]. Звернемося до визначення, яке дає один із провідних фахівців в цій області: мовна культура – це «розділ мовознавства, що досліджує проблеми нормалізації з метою вдосконалення мови як знаряддя культури» [9; 247]. У третьому випадку культуру ораторського мовлення можна розуміти як дотримання законів жанру, дозвіл поставлених у мові проблем (аж до уміння оратора триматися перед публікою) і тому подібні якості.

У свою чергу, наукові дослідження ХХ ст. значно поглибили рівень вивчення феномена «культура мови» в його різноманітних аспектах. Нагадаємо, що не хтували мовленням багато старих, навіть стародавніх, наук: мовознавство – в особі таких прославлених учених, як В.фон Гумбольдт, М.Ломоносов, Ф.Буслаєв, Ф. де Соссюр, О.Потебня, Л.Щерба; логіка – наука про форми правильного мислення; поетика, теорія словесності, теорія сценічної мови, риторика. У ХХ ст. виникли нові науки, напрями: психолінгвістика, соціолінгвістика, теорія комунікації і масової комунікації дослідження мови дитини і ширше – мовного розвитку людини, формування мовної особи, теорія білінгвізму, лінгвістика тексту, тощо. Широкий розмах отримала культура мовлення: діапазон її інтересів – від норм літературної мови до комунікативної доцільності обирання засобів мови.

У сучасній науці термін «мовна культура» пов'язують із літературною нормою, тобто вмінням правильно говорити й писати, вимовляти й наголошувати слова, дотримуватися лексичних і граматичних норм літературної мови, добирати такі мовно-виразові засоби, що відповідають меті й обставинам спілкування. Найважливіше завдання мовної культури – послідовно затверджувати норми літературної мови, оберігати й плекати літературний стандарт [8]. У свою чергу, світ культури, в тому числі мовної, безмежний. Це не образний, а кількісний вислів. Щорічно до інформаційно-культурного обігу потрапляють тисячі нових назв книг, сотні нових найменувань живописних, музичних, скульптурних творів. Не будемо говорити про сферу наукової діяльності, де збільшення знань і накопичення досвіду останнім часом здійснюється фантастичними темпами. Розвиток цивілізації призвів до того, що за порівняно невеликий проміжок часу людство зробило величезний ривок вперед в оволодінні таємницями природи і їх практичному використанні. За роки останніх НТР обсяг наукової інформації перевершив все, що було зроблено наукою за тисячоліття її існування, і продовжує стрімко збільшуватися [6]. Сумарній обсяг знань, якими володіє людство, у сучасних умовах подвоюється в середньому кожні десять років. Якщо на ранніх етапах історії людства для подвоєння накопиченого досвіду були потрібні спочатку тисячоліття, а

потім століття, то сучасна людина через десять років знатиме вдвічі більше того, що вона знає сьогодні.

Із усвідомлення безмежності культури стає похідним наступний висновок. Та розмаїта низка нових культурних цінностей, до яких належить і мовна культура, що напрацьовується щодня й кожної години, не скасовує значення суми культурних цінностей, вироблених людством раніше. Вона лише додається до неї («плюс до того», а не «замість того»). Зрозуміло, що для опанування цього багатства одного людського життя недостатньо. І не тому, що, як говорив О.Пушкін, «мы ленивы и неинтересны», а тому, що фізіологічні, психологічні інтелектуальні можливості людини не пристосовані до оволодіння такою колосальною кількістю інформації. Тому культуру завжди опановують вибірково. Не випадково хтось із великих і жартома, і всерйоз назвав культуру «великим кладовищем», бо величезна кількість її цінностей на рівні кожної людини залишається законсервованою. І ця ситуація має об'єктивний характер.

Коли соціальні катаклізми струшують суспільство і життя людини стає важким, а поточна культура не здатна дати відповідь на першочергові життєві питання, людина починає шукати цю відповідь за її межами [2]. І тут нічого іншого, ніж накопичений досвід, традиція, культура їй не пропонує. Люди шукають відповідь у минулому, тому що більше її шукати ніде. Окрема людина-геній здатна піднятися над обмеженістю культури і передбачити можливе вирішення актуальної проблеми. Але, по-перше, генії народжуються, як відомо, вкрай рідко. Маса ж завжди сповідує принцип: «Нове – це давно забуте старе», який є актуальним і для сучасної культури мови молоді. І не слід її за це звинувачувати – такий парадокс мовної культури, одна з її об'єктивних характеристик, у якій втілений консервативний аспект. Але зазначену особливість феномена мовної культури не можна і недооцінювати. Інакше звернення до традицій (будь-то традиції національної культури або народної педагогіки, економічного укладу або політичної організації) обернеться своєю гіршою стороною – традиціоналізмом. Останній за своєю суттю не здатний самокритично вчитися у своїй традиції, бо це потребувало б розкрити і розгорнути все різноманіття і складність, всю антиномічність властивого їй одночасно і позитивного і негативного культурно-історичного досвіду минулого при настільки ж неупередженій готовності творчо, оновлюючи продовжити життя традиції [7].

Мовна культура, як складова поточної культури, – насамперед поняття, пов'язане з часом, оскільки вона є в історичному періоді. У дещо меншій мірі це і поняття просторове, тому що мовна культура, що характерна для нашої країни і мовна культура, що характеризує Францію, як і мовна культура сучасної Нігерії в значній мірі відрізнятимуться одна від одної, хоча в глобальному розумінні це мовна культура того самого часу. За структурою поточна мовна культура є досить складним утворенням, що включає декілька компонентів. До неї входять не тільки нові культурні досягнення, але і все краще, що людство виробило за всю попередню історію. Від культури будь-якої епохи, навіть дуже давньої, обов'язково залишається щось таке, що збагачує мовну культуру наступних часів. Тому одним з основних компонентів поточної мовної культури суспільства є загальнолюдські цінності.

Загальнолюдські цінності – це те, що зближує культури всіх країн, народів, етносів. Історичний досвід показав, що вузькочасові, вузьконаціональні або вузькорелігійні цінності минулі й звільнятися від них доводиться, як правило, досить дорогою ціною.

Рідко загальнолюдськими цінностями світової культури, невідомою частиною котрої є культура мовна, вважають тільки гуманітарні цінності або навіть ще вужче – цінності мистецтва. Це помилково. Культура мовлення являє сукупність накопиченого асоційованого людиною соціального досвіду у всіх сферах її життєдіяльності. У основі цієї життєдіяльності лежить предметно-практичне пізнання і перетворення світу, тобто, практичні й природничонаукові знання. Таким чином, наукові й практичні знання виступають важливим складовим елементом загальнолюдських цінностей. Тому в сучасних

умовах необізнаність, припустимо, щодо будівлі атома або елементарних правив поведження, настільки ж заслуговує осудження, як і незнання творчості Шекспіра або Пушкіна [15].

Оскільки в процесі глобалізації працюють компенсаторні сили, то ослаблення соціальної захищеності і розвалу колишніх соціальних спільнот йде паралельно з процесом виникнення нових спільнот, доповнення традиційних зв'язків віртуальними, наслідком чого в одних випадках буде відмирання живих зв'язків, а в інших – їх виникнення, що, в свою чергу, впливає і на формування мовної культури сучасного суспільства.

Таким чином, розвиток мовної культури суспільства залежить від самосвідомості людей їх духовного розвитку та свідомої оцінки ситуації, що складається в суспільстві. Певним чином розвиток мовної культури залежить і від держави, яка має проводити активну та гнучку політику стосовно розвитку культури мови.

Джерельні приписи

1. **Вернадский В.И.** Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадский; [сост. Е.М. Гончарова; предисл. Р.К. Баландина]. – М.: Айрис-пресс, 2007. – 573 с.
2. **Винокур Г.О.** Избранные работы по русскому языку / АН СССР. Отд-ние лит. и яз.; [Ред. Л.А. Чешко, О.Г. Шикина]. – М.: Учпедгиз, 1959. – 490 с.
3. **Гидденс Э.** Ускользящий мир: Как глобализация меняет нашу жизнь / Э.Гидденс / [Пер. с англ. М.Л. Коробочкина]. – М.: Весь мир, 2004. – 116 с.
4. **Голобуцкий А.П.** Судный век: Информатизация, глобализация, и ближайшее будущее человечества / А.Голобуцкий, О.Шевчук. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 94 с.
5. **Исторический процесс в категориях «культура», «цивилизация», «глобализация».** – М., 2003. – 94 с. – (Клуб ученых «Глобальный мир»; Вып. 3 (26)).
6. **Культура та інформаційне суспільство XXI століття:** Мат. всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 23-24 квіт. 2009 р. [редкол.: В.М. Шейко та ін.]. – Х.: ХДАК, 2009. – 290 с.
7. **Многоликая глобализация:** Культур. разнообразия в соврем. мире / [Тамоцу Аоки, Энн Бернштейн, Артуро Фонтане Талавера и др.]; под ред. П.Л. Бергера, С.П. Хантингтона; пер. с англ. В.В. Сапова, под ред. М.М. Лебедевой. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – 378 с.
8. **Новий словник української мови:** У 3-х томах. – К.: АКОНІТ, 2001. – Т. 2. – С. 32.
9. **Шпаков Л.И.** Культура речи // ЛЕС. – М., 1990.

Резюме

Досліджується глобалізація як фактор становлення сучасної мовної культури. Проводиться аналіз сьогоденного етапу розвитку суспільства, глобальних проблем та особливостей формування мовної культури як складової культури загальної.

Ключові слова: глобалізація, мовна культура, культурні цінності, інформаційне суспільство, ЗМК.

Summary

The article studies the globalization phenomenon as the factor influencing modern speech culture formation. The current society's development stage, global problems and speech culture formation peculiarities, being a part of culture in general, are under analysis in this article.

Key words: globalization, speech culture, cultural values, informational society, means of mass communication.

УДК 008:159.964

Ніконенко Т.М. – канд. іст. наук, доц. нац. авіаційного ун-ту

НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Отримуючи вищу освіту, молода людина здійснює специфічну культуротворчу діяльність з оволодіння знаннями та вміннями, пов'язаними з формуванням операцій теоретичного мислення (рефлексія, планування, аналіз), ставлення до зовнішнього та власного внутрішнього світу.

Зарубіжними та вітчизняними педагогами і психологами (Д.Ельконін, В.Давидов, В.Зінченко, В.Репкін, С.Максименко, О.Дусавицький та ін.) підкреслюється, що для ефективного засвоєння культурологічних дисциплін важливим є вміле використання викладачем психолого-педагогічних принципів викладання.

Акад. Зінченко В.П. наголошує на необхідності використання педагогами психолого-педагогічних принципів викладання. «Належним чином організоване викладання виступає умовою цілеспрямованого формування особистості. Це стосується й формування теоретичного мислення, умінь оволодівати здібностями, доцільно оперувати теоретичними знаннями» [6; 58]. Представники наукової школи В.Давидова розробляють проблему формування теоретичного мислення як засади виховання культуротворчої особистості, професіонала, який в усіх сферах трудової діяльності розкриває глибинні зв'язки між предметами та явищами, знаходить шляхи творчого розв'язання професійних завдань. З огляду на це, головним завданням вищої школи є культурологічна освіта майбутніх фахівців [2]. Проте питання психолого-педагогічних принципів викладання культурологічних дисциплін залишаються лише частково вирішеними в науковій літературі. Тому завданням статті є визначення психолого-педагогічних принципів викладання згаданих дисциплін для студентів гуманітарного напрямку.

Аналіз освітньої системи показує, що сьогодні вища школа ще орієнтована на передачу студентам готових знань. Метою ж освіти стає формування людини, здатної критично осмислювати навколишнє середовище, себе та інших, здатної до самокорекції поведінки, знаходження себе в нових умовах життя. «Внаслідок неузгодженості між метою освіти і метою культури, як граничною формою буття людини, виникають методичні парадокси, протиріччя та стереотипи, подолання яких вимагає адекватних концепцій і методів, що обумовлює соціокультурний смисл філософії освіти» [9; 258]. Невисокий рівень професіоналізму пов'язаний з теоретичним (не імперичним), творчим мисленням і нерозвиненим практичним інтелектом. Саме тому ознайомлення із специфікою культурологічних дисциплін покликане не тільки заповнити прогалини в культурологічних знаннях, а й надати можливості осягнення нового соціуму, осмислення культури в її сучасному контексті. Головне – навчити студентів виділяти тенденції розвитку сучасної культури і робити її предметом власного спеціального аналізу; показати взаємозв'язок компонентів сучасної культури на всіх її рівнях, від загального до індивідуального; розглядаючи людину як творця і носія культури, показати, що відмінності між людьми пояснюються цілісною своєрідністю культур, а не окремих етнографічних антропологічних ознак. Такий принцип викладу сучасної культури, на нашу думку, дає змогу студентам не лише ознайомитися із різноманітністю культур, а й уявити тенденції її сучасного розвитку, намітити орієнтири в аналізі сучасних культурних явищ з урахуванням того, що при характеристиці проблем неминучі різні підходи.

Реконструкція сучасного культурно-історичного процесу пов'язана, насамперед, із висвітленням елементів теорії культури – проблем етносу, мови, інтерпретації понять і термінів, процесу розвитку сучасної наукової й художньої культури. Це стимулює науково-теоретичний інтерес студентів, розкриває науково-дослідницький характер навчання.

Виклад матеріалу має ґрунтуватися на певних історичних традиціях дослідження культури, а також численних культурознавчих джерелах, що допомагають об'єктивно оцінити певні процеси, що мають місце в культурі конкретного регіону.

Формування у студентів здатності до логічного аналізу джерел науково-навчальної інформації щодо специфіки сучасної культури складає одне з важливих завдань культурологічної освіти, що має на меті підготовку до самостійної навчальної діяльності. Повноцінне здійснення студентами самостійної навчальної діяльності в процесі вивчення культурологічних дисциплін спирається на певний рівень розвитку теоретичного мислення. Тому необхідною складовою викладання культурологічних дисциплін є формування змістовного аналізу та узагальнення, використання їх в якості способів навчальної діяльності. Особлива увага у викладанні сучасної культури приділяється концепції культурної самобутності. Сприяння різноманітності культур – одна з цілей світової спільності (ООН), що зафіксована в статті 1 Статуту ЮНЕСКО. У ній зазначається, що мета співробітництва – сприяти «зближенню і взаєморозумінню народів шляхом належного використання апарату колективного інформування, рекомендуючи для цього укладення міжнародних ухвал, які вона (ЮНЕСКО) вважатиме корисними для вільного розповсюдження ідей словесним і образотворчим шляхом». Головну роль тут вирішують досягнення в галузі комп'ютерних засобів зв'язку. Наслідок цього – синтез культур, що зумовив утворення нових етносів, роль яких у формуванні загальнолюдської культури дедалі зростає.

Для сучасної культури характерні, насамперед, такі процеси, як індустріалізація та інституціоналізація. Як відомо, витoki процесу індустріалізації походять із далекого минулого, однак сьогодні цей процес прискорився. Зруйнувавши звичаї, пов'язані зі старими формами виробництва, змінивши звички вжитку, відірвавши трудівників від їх ґрунту, індустріалізація регулятивізувала культуру як середовище. Нині інформація і різноманітність техніки інформації сприяють посиленню абстрактної раціоналізації колективного життя. Сюди можна приєднати й такі явища, як прискорене навчання, розповсюдження великих тиражів преси, супутникове телебачення, нові системи аудіовізуальної техніки, зіткнення партій. Все це призвело до створення досить ефективного світу думок – нової фігури культури як горизонту.

Процес програмування інституалізації культурних змін, котрий почався ще в минулі сторіччя, поширюється. Наука і мистецтво стають індустрією, механізм розвитку якої ховається від його творців. Навчання стає все більш формалізованим. У певному смислі нині відбувається незвичайне зміщення культури як середовища в бік культури як горизонту. ХХ ст. народило феномен «конгломератної культури». Сучасна науково-технічна культура є набором різних культурних мікрокосмів, які необхідно синтезувати в єдине ціле. Викладання сучасної культури передбачає вирішення низки теоретичних проблем, серед них: проблема діалогу світових культур Сходу і Заходу, своєрідність масової та елітарної культур, синтезу культур, специфіки загальнорегіонального й національного та ін., які активно розробляються в сучасній науці.

Для успішного засвоєння студентами культурологічних знань, невід'ємною складовою якої є знання про сучасну українську культуру; важливим є створення в аудиторії та поза її межами атмосфери доброзичливого спілкування між студентами та викладачем. Таке спілкування сприятиме осмисленню значущості сучасної культури в життєдіяльності людини, її ролі у творчості та вдосконаленні особистості, гуманізації людських відносин. Адже динаміка ставлення до культурних цінностей розкривається, насамперед, в процесі набуття знань про культурні цінності минулих й сучасних надбань людства та власних цінностей особистості. Згідно з концепцією Г.Андрєєвої, педагогічне спілкування є триєдиним процесом, а саме: обміном інформацією (комунікативний бік спілкування), взаємовпливом (інтерактивний бік спілкування), а також сприйманням співрозмовниками

один одного (перцептивний бік спілкування) [5]. Так, у психологічному словнику за ред. А.Петровського та М.Ярошевського поняття спілкування визначається як багатоплановий процес встановлення й розвитку контактів між людьми, породженого їх потребами у спільній діяльності. Спілкування здійснюється знаковими засобами у процесі взаємодії суб'єктів й спричиняється потребами спільної діяльності [4; 244].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що потреба у спілкуванні – прагнення людини до пізнання й оцінки інших людей, а через це та за допомогою інших – до самопізнання й самооцінки – саме те, що спонукає людину до спілкування. Ідея автономності та самоцінності педагогічного спілкування ґрунтується на концепції А.Маслоу щодо структури фундаментних потреб людини [7]. Необхідність у спілкуванні в цій теорії є фундаментальною потребою людини. Спілкування в процесі навчання необхідне молодій людині, щоб поділитися з іншими почуттями й переживаннями відносно отриманої нової інформації, щоб відчувати себе особистістю. Фрустрація цієї базової потреби призводить до важких стресів. Зрозуміло, що в усіх цих випадках мова йде про самостійну цінність спілкування в процесі навчання для підростаючої особистості.

У процесі викладання моделі сучасної культури ніхто з партнерів не має бути об'єктом. Усі учасники є активними суб'єктами цього процесу, які й визначають його динаміку та зміст. Отримання культурологічних знань завжди має бути взаємодією і повинно здійснюватися за формулою «суб'єкт-суб'єкт». Особливо це стосується професії майбутнього культуролога, соціолога та ін. (тобто тих, що засновані на взаємодії людей між собою). Зрозуміло, що така принципова суб'єктність спілкування зовсім не свідчить про однаковість соціально-рольових позицій та функцій учасників спілкування. Педагогічне спілкування викладача і студента є прикладом такої соціально-рольової нерівності. А тому завжди існує небезпека, що воно набуде, приміром, маніпулятивного характеру, коли студент стає об'єктом викладацьких впливів та маніпуляцій, які, наголосимо, можуть здійснюватися із кращих намірів.

Педагогічне спілкування є основою діяльності викладача-культуролога (про що свідчать емпіричні дослідження стилю педагогічного спілкування, педагогічного керівництва, способів педагогічного впливу тощо). Так, С.Кондратьєва під психологічними компонентами педагогічного спілкування розуміє пізнання педагогом особистості молодої людини, ставлення та форму звертань до неї. Вона вважає, що проблема педагогічного спілкування за своєю психологічною сутністю близька до проблеми педагогічного такту [5]. Педагогічне спілкування все частіше трактується як таке, що виражає відносно «суверенну» сторону життя викладачів та молоді. Тому для утворення гуманістичного ядра особистості як у викладачів, так і молоді необхідно розвивати та закріплювати звичку ставитись до іншої людини як до найвищої цінності, так само суб'єктивно вагомої, як в очах кожного з них вагома їх власна особистість. Сказане вище дозволяє розглядати специфіку викладання сучасної культури в сучасному освітньому просторі як систему органічної соціально-психологічної взаємодії викладача та студентів, зміст якої складає обмін інформацією щодо динаміки розвитку культури, пізнання особистості, здійснення психолого-виховних впливів, організацію взаємостосунків за допомогою різноманітних засобів та цілісну «трансляцію особистості педагога на аудиторію» [7; 51].

Враховуючи викладені теоретичні факти, сформулюємо принципи викладання культурологічних дисциплін: 1. Принцип креативності. Педагогічне спілкування під час викладання культурологічних дисциплін завжди стимулює студентів до творчого пошуку, роздумів, формулювання оригінальних думок. Оволодіння культурологічними знаннями спонукає до самостійності мислення, міркування, власних висновків та узагальнень. 2. Принцип формування моральних якостей і цінностей особистості. В процесі викладання культурологічних дисциплін педагог передає, насамперед, прагнення до пізнання світу, повагу до народного надбання та інші моральні цінності і якості. Уже завдяки цьому у

студентів виникає бажання пізнати специфіку культурних процесів. Демонстрація високої культури міжособистісних стосунків, справедливість у поєднанні з тактом, а ентузіазм – із скромністю спонукає до формування духовно гармонійної студентської молоді. 3. Принцип емоційної та когнітивної децентрації. Цей принцип базується на психологічному механізмі узгодження та координації особистістю точок зору інших людей із власною. Вважаємо, що відправною точкою емпатійного ставлення в процесі викладання культурологічних дисциплін є емпатогенна ситуація (емоційний стан), що обумовлює функціонування механізму емоційного зараження, а це призводить до споглядання, сприйняття, бажання зрозуміти стан об'єкта емпатії (перша ланка емпатійних стосунків, в якій простежуємо перевагу когнітивного компонента).

У подальшому емоційне зараження та сприймання об'єкта емпатії породжує співпереживання (переживання емоційних станів іншої людини як своїх особистих). Таке співпереживання стає можливим лише при дії механізму емоційної ідентифікації. В цьому випадку мова йде, головним чином, про емоційний компонент емпатійного процесу. Перехід до другого етапу цього процесу зумовлюється появою у людини потреби в усвідомленні своїх почуттів, аналізу ситуації, що забезпечується функціонуванням механізму особистісної рефлексії. Далі внутрішня діяльність суб'єкта переходить на більш високий рівень – залучається механізм емоційної децентрації. Суб'єкт емпатійних відносин прагне стати на точку зору іншого, зрозуміти його стан, переживає почуття цієї людини. Другий етап супроводжується емоційно-когнітивним процесом і відіграє провідну роль у формуванні моральних засад особистості. Усвідомлення своїх почуттів, думок, а також здатність стати на місце іншого призводять до особистісних змін у суб'єкті емпатійних відносин, позитивних зрушень у його емоційно-мотиваційній сфері (починає формуватись потреба у наданні допомоги іншій людині).

Подальше розгортання процесу децентрації обумовлює перехід до III (діючого) етапу емпатійного процесу. Він також складається з двох ланок:

1) внутрішня співдія (готовність, бажання, прагнення до співдії); 2) реальна співдія викладача і студента. Якщо у першій ланці останнього етапу емпатійних стосунків переважає емотивний компонент (над когнітивною децентрацією домінує емоційна), то у другій ланці починає переважати когнітивний компонент (когнітивна децентрація), який постає «тлом» діяльності суб'єкті емпатії. Третій етап відносин являє собою емоційно-когнітивно-діяльнісний процес. 4. Принцип толерантного ставлення до думок та висловлювань у процесі викладання культурологічних дисциплін. Під час евристичної бесіди студенти висловлюють власні точки зору, аналізують думки своїх однолітків, формулюють висновки та пропозиції щодо розв'язання певної проблеми розвитку культури. Даний принцип передбачає толерантне ставлення студентів до інших, протилежних думок та точок зору учасників спілкування, прийняття будь-якої позиції та ідеї, усвідомлення власної позиції і її обґрунтування. 5. Принцип формування культурологічного світогляду студента. Процес викладання культурологічних дисциплін передбачає не лише оволодіння студентами певною системою знань, але й виховання високоосвіченої й духовно багатой людини з гуманістичними поглядами й переконаннями, що знайде своє втілення у ставленні до навколишнього світу у всіх його проявах. Культурологічний світогляд, як соціальна цінність, не лише збагачуватиме форми свідомості студентів, мораль, норми та етику дій, але й змістовно регламентуватиме характер оціночних суджень й дій соціального суб'єкта. Можна прогнозувати ефективність викладання культурологічних дисциплін тоді, коли діяльність професорсько-викладацького колективу та студентів вміло організована на загальнонаукових засадах, усі члени колективу готові до обговорення навчальної задачі чи проблемної ситуації, яки виникає на лекціях, спільна діяльність студентів має певну мету, орієнтована на співпрацю, толерантну взаємодію та взаємодопомогу, мислення студентів творче (не за

заданим сценарієм, а з імпровізацією), наукова діяльність викладачів і студентів змістовно насичена, самостійна робота вдало організована.

Таким чином, психолого-педагогічними принципами викладання культурологічних дисциплін є принципи креативності, формування моральних якостей та цінностей особистості, емоційної та когнітивної децентрації, толерантного ставлення до думок та висловлювань, формування культурологічного світогляду студента.

Для сучасної вищої школи характерною є тенденція до застосування нових форм роботи в навчальному процесі. Тож потребують детального дослідження й обґрунтування психолого-педагогічні умови ефективності викладання культурологічних дисциплін.

Джерельні приписи

1. *Андреева И.М.* Социальная психология / И.М. Андреева. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 416 с.
2. *Давыдов В.В.* Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М., 1996. – 541 с.
3. *Давыдов В.В.* Виды обобщения в обучении / В.В. Давыдов. – М., 2000. – 478 с.
4. *Выготский Л.С.* Собр. соч.: В 6-ти т. / Под ред. А.Р. Лурия, М.Г. Ярошевского / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 2. – 360 с.
5. *Кондратьева С.В.* Общение в системе «учитель-ученик» / С.В. Кондратьева. – М.: Педагогика, 1984. – 80 с.
6. *Максименко С.Д.* Основи генетичної психології / С.Д. Максименко. – К., 1998. – 216 с.
7. *Маслоу А.* Самоактуализация личности и образования / А. Маслоу. – К., Донецк, 1994.
8. *Психология: Словарь* / Под ред. А.Петровского, М.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
9. *Сухова Н.М.* Педагогічний досвід Е.Н. Ільєнкова і проблеми сучасної освіти / Н.М. Сухова // Мат. VIII міжнар. наук. конф., 20-21 квіт. 2006 р. – К., 2006. – 326 с.
10. *Чепань М.-Л.А.* Взаимосвязь информационных и эмпирических характеристик познавательных процессов в деятельности человека / М.-Л.А. Чепань // Дисс... канд. психол. наук. – К., 1990. – 119 с.

Резюме

Йдеться про організацію викладання культурологічних дисциплін.

Ключові слова: культурологічні дисципліни, викладання, студент.

Summary

Speech goes about organization of teaching of cult urological disciplines.

Key words: cult urological disciplines, teaching, student.

УДК 477.3(256)

Шендрик Ю. – студ. Луцького пед. коледжу

СУРЖИК ЯК АТРИБУТ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ТА СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Свідоме ставлення носіїв мови до мовленнєвої діяльності, уміння аналізувати причини невдач у спілкуванні дає змогу гармонізувати міжособистісні стосунки. Хиби у спілкуванні полягають у порушенні стандартів культурної поведінки, етичних та естетичних норм використання мовних засобів.

Культура мовлення передбачає досконале володіння літературною мовою, уміння встановлювати зворотний зв'язок із людьми, мовну майстерність, що є запорукою реалізації власних інтересів. Освіченість людини виявляється у тому, як вона володіє словом, тобто вміє думати, висловлювати думки, передавати їх, впливати на інших.

У сучасному суспільстві відчутним є зниження рівня культури мовлення загалом і культури спілкування молоді зокрема. Це певною мірою можна пояснити тим, що на формування мовного етикету сучасної молоді більше впливає мовне середовище вулиці, транспорту, аніж сім'ї та школи.

Основою культури мовлення кожної людини є грамотність, тобто дотримання загальноприйнятих літературних норм у користуванні лексичними, фонетичними, граматичними, синтаксичними, стилістичними засобами мови. Але тільки дотриманням мовних норм поняття мовленнєвої культури не вичерпується. Мовлення має бути не тільки правильним, а й лексично багатим, синтаксично різноманітним, виразним, доречним, точним, чистим. Щоб цього досягти, слід вслухатися в живе мовлення, користуватися словниками, вдумливо читати політичну, художню, наукову літературу, звертаючи увагу на вживання окремих слів, особливо вдалі висловлювання, на побудову речень.

Одна з важливих рис культури мовлення – чистота – передбачає вживання нормативних слів та словосполучень, тобто відсутність у мовленні слів-паразитів, жаргонізмів, суржику, просторічної лексики. На жаль, сьогодні все частіше стикаємося з молодіжним сленгом, жаргонізмами у спілкуванні, пересипаними нав'язаними з інших мов брутальними словами, виразами, що вживаються в прямому чи переносному значенні, утворюються злиттям слів, не властивих українській мовній традиції.

«Під поняттям «молодіжний сленг» розуміють сукупність мовних засобів високої експресивної сили, що постійно трансформуються і використовуються у спілкуванні молоддю, що знаходиться у дружніх, фамільярних стосунках» [1;12].

Молодіжна мова така ж різнобарвна, строката, здатна до сприйняття всього нового, як і її носії. Нові віяння у культурі, соціальний розвиток, технічний прогрес спричинили появу великої кількості молодіжних об'єднань та угруповань. Сленгом розмовляють не лише члени молодіжних об'єднань, а й підлітки, студенти, що не належать до якоїсь групи.

Провідне місце в молодіжному мовленні посідають метафоричні номінації, що виявляють образні можливості внутрішньої форми вихідного уявлення: «кайф» (задоволення) – «кайфовий, кайфолом, кайфоломицик», «башли» (гроші) – «башияти» (платити), «башльовий» (платний), «небашльовий» (недорогий) тощо [3; 34]. Широко вживаним є суржик, на зразок: *канешно* – звичайно, *тіпа* – ніби, як от, *прівет* – здрастуй, *слабо* – не сильно, ін.

Прикладом жаргонізмів можна назвати такі слова: *плавати* (показувати неглибокі знання), *киряти* (вживати спиртні напої), *фара* (око), *злинати* (зникнути, втекти), *випасти в осад* (заціпеніти від чогось незвичайного), *провтискати* (пропустити, забути щось), *пристібатися* (нав'язуватися), *лахати* (сміятися), *дориватися* (приставати до когось), *прикол* (смішна ситуація), *стьоб* (жарт) та ін.

Є багато причин для вживання цих слів, а серед них основні – прагнення бути дотепним, виділитись серед товаришів, похизуватися своїм «нестандартним» мовленням, «широким» словниковим запасом. Мова арго допомагає яскравіше висловити свій емоційно-експресивний стан. Наприклад, про дівчину, що подобається, говорять: «Он пішла *Анабель*»; про прихід нежданого гостя – *прітопал, нарисовался*; студенти про довгий шлях від корпусу до корпусу, який потрібно подолати за перерву між парами, – *тернистий путь, дорога смерті*; про помилку, допущену кимось – *заліпуха, гонєво, бред*.

Особливо засмічує мову сучасної молоді суржик, що проник навіть на телебачення через певних виконавців. Суржик – штучно змішане поєднання двох мов – української та російської, що призводить до створення мовного гібрида. Первісне значення слова *суржик* – суміш зерна різних злаків і борошно з такої суміші невисокої якості. Відтак мовний *суржик* – низькоартісний варіант мови. Такому засмічуванню мови протистоять українські вчені ХХ ст.: Б.Антоненко-Давидович, С.Караванський, О.Пономарів, О.Сербенська, Є.Чак та ін. Один із посібників за редакцією О.Сербенської має назву «Антисуржик», що свідчить про боротьбу проти наступу суржику.

Суржик, на жаль, охоплює усі мовні рівні. Наприклад, простежуються звучання українських слів із російськими варіантами вимови: *регістратура, двойка, хожу, сижу, ноль* тощо. Вживаються граматичні форми на зразок російських: *у продажі, два студента*, ін. Багато калюк лексичних: *фамілія, я рахую* (замість лічу), *любий* (будь-який), *не дивлячись на* та ін. Вживання подібних слів є свідченням байдужості і неповаги до рідного слова.

У, здавалось би, високоосвіченому студентському середовищі чуємо: *приняти міри* замість вживати заходи, *відкрити двері* – відчинити двері, *больна* – хвора, *самий худший* – найгірший, *помити посуду* – помити посуд, *слідуючий вопрос* – наступне питання, *волос* – волосся, *серьожки* – сережки, *вообще* – загалом, *ужас, кашмар* – жах, *вроді* – ніби. О.Сербенська зауважує, що суржик слід трактувати як хворобу, яку треба лікувати.

Із суржилом боротися важко, але можливо – за допомогою збільшення частини україномовного сегменту на телебаченні, книговидавництвах, і звичайно ж, школах та навчальних закладах. Цей процес нелегкий та результат буде, якщо діяти цілеспрямовано.

Чистота мовлення вимагає також уникати вульгарних і лайливих слів, які не відповідають нормам літературної мови і людської поведінки. Найнеприємніше чути такі слова у молодіжному колективі. На жаль, тепер їх вживають не тільки хлопці, але й дівчата, не соромлячись часом і своїх знайомих, перехожих на вулиці, навіть батьків. Ця тенденція страшна тим, що такі «інтелігенти» понесуть свою культуру у школи, сфери обслуговування.

Чомусь деякі молоді люди вважають таке спілкування модним, сучасним. Водночас молоді люди, що мають національну свідомість та гідність і поцінують її, відроджуючи національно-етнічні мовленнєві традиції українського народу, намагаються спілкуватись шляхетно та поводитись доречно, чим викликають до себе значну симпатію та бажання наслідування. Зрозуміло, що існуючи в багатонаціональній спільноті, ми певним чином несвідомо копіюємо та використовуємо деякі оригінальні слова, притаманні певній значимій для нас спільноті. Не секрет, що маємо майже катастрофічну (можливо, перебільшую) ситуацію не тільки з культурою взагалі, а, зокрема, з культурою мовлення і спілкування молоді. Досить часто доводиться спостерігати картину, коли молоді люди не мають ані найменшого уявлення про правила поведінки в громадських місцях, норми культури мовлення, елементарний етикет.

Проблема мовлення сучасної молоді, на нашу думку, в тому, що їй притаманні такі негативні для культури мовлення риси, як низька грамотність, лексична бідність, невміння вислухати співрозмовника, невисокий загальний рівень розвитку (коли людина не може підтримати розмову з певної теми, бо немає елементарних знань). Бракує сучасним молодим людям ввічливості, чемності, уміння з гідністю вийти з важкої ситуації тільки завдяки доброму слову, а не лихослів'ям або образливими словами.

Сьогодні досконале володіння мовою стає важливим компонентом професіограми фахівців різного профілю. Адже повний вияв професійних обдарувань відбувається саме засобами мовлення. У такий спосіб особа може реалізувати себе в різних життєвих ролях, скоригувати хід міжособистісного спілкування, що забезпечує ефективну взаємодію у середовищі виробничого колективу. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема виховання у мовця, що усвідомлено користується мовою як засобом самотворення, самоствердження і самовираження, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, оскільки сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини і всього суспільства.

Культура мовлення пов'язана й з культурою мислення. Адже якщо людина чітко, логічно мислить, тоді й мовлення у неї зрозуміле, логічне. Якщо у людини немає логічної думки, якщо вона говорить про те, чого не розуміє або не знає, тоді й мовлення в неї плутане, захарашене зайвими словами. Мовлення тоді гарне, коли воно повно й точно передає думки чи відтворює образи, легко сприймається оточенням. Гарне, багате мовлення – вияв поваги до людей, з якими спілкуєшся, до народу, який створив цю мову; це один із показників шляхетності людини [2; 34].

Джерельні приписи

1. *Антисуржик*: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За ред. О.Сербенської. – Л.: Світ, 1994. – 152 с.
2. *Богдан С.К.* Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.К. Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
3. *Єрмоленко С.* Вивчення жаргонізмів / С.Єрмоленко // Українська мова та література. – 2004. – № 38. – С. 11-13.
4. *Корніяка О.М.* Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? / Ольга Корніяка. – К.: Либідь, 1995. – 96 с.
5. *Курбак О.В.* Етика ділового та повсякденного спілкування: Навч. посіб. з етикету для студ. / О.В. Курбак. – 3 вид., стер. – Суми: ВТД Університетська книга, 2005. – 222 с.
6. *Ставицька Л.* Арго, жаргон, сленг / Л.Ставицька. – К.: Критика, 2005.

Резюме

Розглядається проблема вживання суржику як атрибуту культури мовлення та спілкування сучасної молоді.

Ключові слова: суржик, жаргонізми, сленг, культура мовлення.

Summary

The article deals with the problem of doublespeak using as an attribute of modern youth speech and communication culture.

Key words: doublespeak, jargon, slang, communication culture.

УДК 811.161.2.241

Хандрук О. – магістрант к-ри культурології РДГУ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА СИСТЕМА В ДІЯЛЬНОСТІ ПЛАСТУ

Трансформація суспільної системи не тільки передбачає, а й вимагає зміни морального підґрунтя. Ставши на цей шлях молодь, на жаль, втратила почуття людської цілісності, забуває про загальнолюдське. Звідси причини моральної кризи молодого покоління, ознаки якої можна побачити неозброєним оком. Тому, аналіз останніх досліджень показує, що становлення нової культурно-освітньої парадигми відбувається на шляху пошуку виходу з новітньої кризи цінностей [45; 46; 47].

Актуальність теми полягає у тому, що проголошення незалежності і початок суспільного відродження мають не тільки соціально-політичний, а й глибокий моральний зміст. Це – процес повернення молодого покоління в лоно людської цивілізації й одночасно повернення до справжніх витоків моральності, виплеканих людською культурою. Суспільне відродження розчистило ґрунт для відновлення моральності. На жаль, його неоднозначність змусила молоду людину шукати способів самозахисту і виживання. Державотворчі процеси, що ведуть до зростання соціальної ролі особистості; орієнтація на гуманізацію суспільства супроводжуються негативними тенденціями у молодіжному середовищі країни, пов'язаних із жорстокістю і насиллям, бездуховністю, деформацією цінностей, споживацькою позицією і беззмістовним проведенням вільного часу.

Взаємозв'язок освіти і розвитку держави не піддається сумніву. Чим якісніший процес підготовки педагогічних кадрів; чим більше підтримки надається вчителям у впровадженні навчально-виховних інновацій; чим більше уваги приділяється не зовнішнім показникам успішності, а індивідуальному розвитку особистості, набуття позитивного досвіду діяльності; чим менше бюрократії в галузі, достатнє її фінансування, тим продуктивнішими будуть педагоги, а їхні вихованці відповідати стандартам і вимогам європейської освіти.

Перед педагогами суспільство ставить завдання навчити школярів вчитися і створити умови для їх самовиховання. Логічно припустити, що старшокласники мають не лише володіти методикою самовиховання, а й мати сформовану мотивацію і відчуття необхідності у постійному самовдосконаленні. Провідну роль в організації самовиховання учнів відведено вчителю, тому і вимоги до його професійної підготовки зростають. Організація самовиховання старшокласників має стати пріоритетним завданням педагогів ще й тому, що воно дозволяє учням не лише вдосконалюватися, позбутися негативних проявів особистості, а й пізнати себе, сформуванати самооцінку, адекватно оцінювати можливості, розкрити власний потенціал, розвивати риси і якості, необхідні для досягнення поставлених цілей.

Мета статті полягає у дослідженні вимог до особистості наставника в молодіжній організації «Пласт – Національній скаутській організації України», його психолого-педагогічної підготовки до організації самовиховання юнацтва.

Уваги щодо дослідження досягнень в організації самовиховання і підготовки педагогічних кадрів до роботи із підростаючим поколінням заслуговують молодіжні організації. Підтвердженням цьому є «Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні», у яких зазначається, що «Чинником виховання могли б стати і громадські молодіжні організації...» [1; 119]. Молодіжні організації є найбільш поширенішими після політичних партій, громадських організацій професійного спрямування та об'єднань оздоровчого й фізкультурно-спортивного спрямування. До таких належать: Асоціація Гайдів України, Спілка громадських організацій «Скауты України», Українське дитячо-юнацьке товариство «Січ», Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта», Молодіжна організація «Пласт» та ін. Дослідження цих структур, дають підстави стверджувати, що незначна кількість із них є різновіковими та виховного і самовиховного

спрямування. «Різновікові громадські молодіжні об'єднання можна охарактеризувати як самодіяльні об'єднання соціальних педагогів за покликанням, створені з метою виховання дітей і підлітків та особистого самовиховання» [2; 143].

Інформаційною базою дослідження є рекомендації засновників та наставників Пласту: П.Франка, І.Чмоли, О.Тисовського, Ю.Старосольського, І.Боберського, Т.Горохович, І.Головінський, В.Кархута, Т.Самотулки, В.Палієнко, Л.Палій, М.Федусевича, А.Фіголя та ін., а також сучасні документи організації (статут, положення, методичні рекомендації та розробки).

Пласт – молодіжна організація з найдовшою серед інших історією діяльності. Маючи підґрунтя світового скаутського руху, український Пласт виробив національні риси і систему патріотичного виховання. При цьому він позиціонує себе як неполітична і позаконфесійна молодіжна організація. Організація заснована 1911 р. на теренах Західної України з метою «сприяти патріотичному вихованню та самовихованню української молоді на засадах християнської моралі; виховувати її як свідомих, відповідальних і повноправних громадян місцевої, національної та світової спільноти, провідників суспільства на ідейних засадах Пласту» [3; 2].

Інститут проблем виховання АПН України, підтвердив, що Пласт має не лише чітку, але й ефективну виховну систему. Програма Пласту включає щотижневі заняття в малій групі – гуртку, тематичні прогулянки, екскурсії, мандрівки, табори, мистецькі, спортивні, інтелектуальні та інші змагання. Протягом року Пласт в Україні організовує та проводить понад 100 виховних таборів різних рівнів та спеціалізації: спортивні, морські, з повітроплавання, мистецькі, лижні, альпіністські, археологічні, кінні, екологічні тощо. Він співпрацює з органами державної влади та громадськими організаціями, зокрема Міністерствами: у справах сім'ї, молоді та спорту, Оборони, Закордонних справ, Федерацією спортивного туризму України, Інститутом проблем виховання АПН України. Проводиться активна співпраця з церквами різних конфесій [5].

Цей документ став поштовхом проведення конференцій різного рівня з метою вивчення пластового досвіду виховної роботи, серед яких і Всеукраїнська науково-практична конференція «Система виховання «Пласт»: світові традиції, реалії та перспективи» (м. Чернівці, 15-16 січня 2009 р.). Крім цього, 15 грудня 2009 р. відбулося підписання Угоди про співпрацю між МОН України та Пластом, метою якої «є забезпечення спільної діяльності з питань соціального становлення, виховання, розвитку та захисту інтересів молоді, реалізації її суспільно корисних ініціатив, підтримки обдарованої молоді, патріотичного виховання, розвитку туризму і краєзнавства, залучення учнівської та студентської молоді до пошукової та науково-дослідницької роботи, МАН, пропаганди здорового способу життя, фізичної культури та спорту» [7].

Можна погодитися із твердженням Л.Романовської про те, що «сутність соціально-педагогічного потенціалу Пласту полягає в тому, що діти і підлітки протягом цілого ряду років живуть керуючись певними установками, інтерпретують їх, перетворюють у свій спосіб життя. І тільки на цьому ґрунті можна повністю оцінити значущість впливу на особистість соціально-педагогічної установки на службу Богу і Батьківщині, допомогу іншим, дотримання пластових законів та правил» [8; 147].

Чинники, що приваблюють молодь і старше покоління до діяльності в Пласті:

– відсутність формалізму та примусовості. Сучасні учні школи сприймають переважно як необхідність, часто визнають, що їх змушують відвідувати цей заклад, тобто ставляться до школи як до повинності. Натомість Пласт не є примусовою організацією: бажаючі можуть легко вступити до її лав, а її члени – вийти;

– використання різноманітних форм виховання. Програма занять включає різноманітні заняття в малих групах – гуртках (бесіди, дискусії, захист проєктів, співи, ігри та ін.), тематичні прогулянки, екскурсії, мандрівки, табори, мистецькі, спортивні, інтелектуальні та

інші змагання. Під час занять та акцій кожен з її учасників має можливість долучитися до їх організації та реалізації, спробувати себе у різних ролях. Умовами їх використання є забезпечення інтересів самих пластунів, їх розвитку та гарантування безпеки проведення;

– належний менеджмент самовиховного процесу юнацтва, що передбачає створення умов, середовища самовиховання, педагогічну підтримку юнацтва, залучення громадських та державних інституцій до цього процесу. Важливо, що самовиховання людини неможливе без її діяльності, а використання різноманітних форм праці у Пласті дозволяє охопити діяльністю всіх членів. Таким чином, пластуни мають змогу самореалізовуватися в обраних ними сферах, пізнавати себе, свої можливості, потенціал, позитивні і негативні сторони та, за підтримки наставника і колективу, досягати поставленої мети у вдосконаленні своєї особистості. Ефективно налагоджена взаємодія наставника із юнацтвом дозволяє втілювати у життя визнані сучасною педагогікою напрями виховання;

– пластовий світогляд і спосіб життя – означає дотримання всіх пластових приписів поведінки не лише у пластовому середовищі, а й за його межами;

– «чар пластування». Цей термін окреслює атмосферу, яка панує в Пласті. Її складовими є переважання толерантності; підтримка у досягненні поставленої мети, відзначення успіху і можливість проявляти ініціативу; створення емоційного тла всіх видів діяльності (на заняттях, зустрічах, змаганнях, таборах, мандрівках); «правила чесної гри», що означає наявність єдиних вимог до всіх пластунів незалежно від віку, дотримання субординації; «пластова романтика», що створюється за допомогою різноманіття занять, церемоніалів та традицій, можливістю перебування серед природи.

Оскільки Пласт є організацією самовиховного спрямування, то основна роль у втіленні його мети, ідейних засад, умов для самовиховання належить наставникам.

Пріоритетним напрямом праці є створення умов самовиховання дітей, ознайомлення їх із теоретичним матеріалом щодо певної галузі пластування та формування на їх основі відповідних вмінь і навичок [10; 14]. Наставник повинен «зацікавити», «показати» та «дозволити» [13; 72], знати коли і як дистанціюватися від юнацтва, не втративши свого авторитету та виховного впливу.

У «Пластовому довіднику» наголошено на тому, що «виховники – старші за віком пластуни і пластунки, що допомагають молоді пластувати» і проваджують пластову методику виховання [14; 77]. Наставником може стати особа, котра відповідає наступним критеріям: має зразкову поведінку в організації і поза нею; знає різноманітні ділянки і напрями пластового виховання, тобто володіє пластовою методикою і вміє втілити її у життя; спонукає юнацтво до самовиховання; своїми індивідуальними якостями і рисами характеру може досягнути поваги від юнацтва і його «добровільну слухняність» [16; 14]. Прикметами пластового наставника виступають організаційний хист, досвід групової роботи, любов до вихованців, почуття гумору [12; 32].

Наставник у свідомості юнака це, перш за все, джерело емоційного тепла та підтримки; влада, розпорядник покарань та заохочень; зразок і приклад для наслідування, втілення мудрості та найкращих людських якостей; старший друг та порадник, якому можна довірити все; авторитетне і універсальне джерело знань. Пластуни на перше місце щодо вимог до наставника ставлять його індивідуальні людські якості, на друге – наявність необхідних практичних знань, на третє – уміння справедливо розпоряджатися наданою йому владою над самим юнацтвом [17; 11]. Знаючи про все це, наставник у своїй діяльності повинен використати довіру пластунів і втілити позитивний виховний досвід.

Загалом, психологи виділяють ряд якостей, котрі є обов'язковими для наставника: прагнення до гнучкості при прийнятті рішень; здатність до співпереживань, розуміння юнацтва; уміння надати особистісного забарвлення під час занять із юнацтвом; володіння стилем теплої спілкування з підлітками; емоційна врівноваженість, упевненість в собі, життєрадісність; уміння створити установку юнака на підвищення його самосприйняття [18;

20]. Наставник має мати розвинену здатність до творчості, співпереживання, саморозвитку, організаторські здібності, вірність пластовим ідеалам [19; 112].

Виходячи з вище зазначених вимог і змісту необхідних знань та навичок наставника, а також його ролі у виховній системі Пласту, впливають його функції. Вперше їх описала і виокремила у групи Ю.Жданович. До них належать: освітньо-виховна (створення відповідних умов для формування у вихованців ціннісних орієнтацій через систему ставлень до дійсності, їх особистісних якостей у відповідності до виховних цілей), організаційна (організація виховного процесу, включення вихованців у різноманітні види діяльності, співпраця із суспільними інституціями), комунікативна (формування позитивних взаємовідносин між вихованцями, формування умінь і навичок встановлювати позитивні стосунки з оточуючими), прогностична (допомога юнацтву у вирішенні їх проблем, у виконанні етапних завдань, залучення їх до самовиховного процесу), соціально-педагогічна (створення необхідних умов для попередження і розв'язання конфліктних ситуацій серед юнацтва, підтримка дітей групи ризику, заохочення до ведення здорового способу життя), рефлексивна (здійснення наставником постійного самоаналізу відносин з іншими, ведення ним внутрішнього діалогу, в якому він оцінює свою виховну працю, якості, відповідність пластовим вимогам) та адміністративна функції (ведення і перевірка документації, звітування, прийом і звільнення юнацтва, відповідальність за майно і фінанси) [19; 10-111].

Успіх у виховній роботі в Пласті залежить і від авторитету виховника, який він здобуває власним знаннями, умінням та досвідом [23; 51].

Важливе значення в реалізації пластової методики виховання відіграє пластовий світогляд наставника [25; 2]. У кожного пластуна його світогляд буде дещо відмінним, однак основа у всіх одна. Складовими світогляду є ідеалізм, альтруїзм, доброзичливість і духовність, відчуття обов'язку перед суспільством, життєрадісність і оптимізм, прагнення успіху, повага до гідності людини, естетичний компонент.

Навчання для підготовки дорослих до адміністративної і виховної роботи відбувається декілька разів на рік у різних регіонах держави. Також працюють групи кваліфікованих тренерів, викладачів із педагогічним досвідом, що надають допомогу не лише всередині організації, але й іншим скаутським, громадським організаціям [43; 4]. Досвід підготовки наставників у Пласті демонструє, що пластова молодь є християнами; патріотами держави; фахівцями своєї справи; активістами і провідниками у будь-якій суспільно корисній праці; фізично здоровими і загартованими; добрим прикладом для оточуючих та власних дітей; не байдужими до чужих проблем; добрими і порядними громадянами України [44; 22]. Саме ці якості сучасна освіта та ряд громадських об'єднань розвивають у молоді. Однак брак досвіду, втрата національних здобутків у вихованні та численні соціальні проблеми гальмують цей процес. Перевага ж Пласту у досягненні мети не лише в накопиченому виховному досвіді, але і в педагогічному потенціалі, спроможності охопити виховною системою усіх бажаючих.

Проаналізувавши і адаптувавши пластову методику до нашої освіти зможемо не лише ефективно готувати майбутніх учителів до виховної роботи, а й розв'язати завдання, що висуває перед освітою держава: сформувати цілісну особистість молоді людини, розвинути у ній почуття потреби у постійному самовихованні та самоосвіті.

Джерельні приписи

1. *Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні*. – К.: Школяр, 1997. – 148 с.
2. *Поліщук Ю.Й.* Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні [Монографія] / Юрій Йосипович Поліщук. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – 423, [1] с.
3. *Статут «Пласт – Національна Скаутська Організація України»*. – 1999. – 9 с.

4. **Окаринський В.М.** Український скаутський рух (1911-1944 рр.). – [Моногр.] / Володимир Михайлович Окаринський. – Тернопіль, 2006. – 264 с.
5. **Пласт – Національна скаутська організація України.** – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/plast/fact-list/>. – Заголовок з екрану.
6. **Указ Президента України № 279/2008 «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні» від 28 бер. 2008 року.** – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7662.html>. – Заголовок з екрану.
7. **Угода про співпрацю між МОНУ та Молодіжною організацією «Пласт»** [Електр. ресурс] 17.12.2009. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/news?Newsid=4121>.
8. **Романовська Л.І.** Умови активізації особистісного потенціалу членів дитячих громадських об'єднань / Л.І. Романовська // Вісник Черкаського ун-ту: Серія: Педагогіка. – 2009. – Вип. 157. – С. 143-148.
9. **Содоль П.** Вишколи пластових виховників в Америці / Петро Содоль // Мандрівка Пласту в ЗСА. Хроніка Організації Української Молоді «Пласт». – Нью-Йорк, 2001. – С. 429-430.
10. **Франів І.** Батькам про Пласт / Іван Франів.-Тернопіль, 1994. – Вид. 2. – 48 с.: іл.
11. **Старосольський Ю.** Велика гра: гутірки про ідею й методу пластування / Юрій Старосольський. – Вид. II. – Вінниця: Просвіта, 1979. – 79 с.: іл.
12. **Посібник зв'язкового. Для виховної праці в Уладі пластунів юнаків** // Гол. ред. В.Палієнко. – Торонто-Нью-Йорк, 1970. – 471 с.: іл.
13. **Москаленко В.В.** Виховання підлітків: скаутський рух (соц.-психологічний аспект): Навч. посіб. / В.В.Москаленко, О.В.Лаврінко, Н.О. Никифоренко. – Донецьк, 2003. – 186 с.
14. **Пластовий довідник.** – Канада-Торонто, 1999. – 230 с.: іл.
15. **Правильник уладу Старшого пластування.** – Пластове вид-во: КПС, 1999. – 16 с.
16. **Правильник уладу пластунів юнаків і уладу пластунок юначок.** Програмові і устроеві напрямні. – КПС, 1999. – 44 с.
17. **Виховник і юнацтво** // В Дорогу: журн. виховників юнацтва. – 1998-1999. – Ч. 1. – С. 11-13.
18. **Виховник і гурток** // В Дорогу: журнал виховників юнацтва. – 1999. – Ч. 2. – С. 20-21.
19. **Жданович Ю.М.** Виховання особистості у Пласті: [Монографія] / Ю.М. Жданович, Т.Ф. Алексеєнко. – К., 2006. – 262 с.: іл.
20. **Гурткові сходи** // В Дорогу: журнал виховників юнацтва. – 2000. – Ч. 1. – С. 22-24.
21. **Соханівський В.** Деякі проблеми юнацтва / Володимир Соханівський // Пластовий шлях. – 1969. – Ч. 3-4 (22-23). – С. 32-44.
22. **Матеріали учасника Крайового вишколу виховників юнацтва Ч.98** [Електронний ресурс]: навч. посіб. для виховників / Ю.Юзич. – Тернопіль, Пласт – НСОУ, 2008. Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP; MS Word 97 – 2000. – Назва з контейнера.
23. **Савчук Б.** Український Пласт (1911-1939 рр.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ, 1996. – 266, [6] с.: іл.
24. **Чемеринський А.** Дитячо-юнацькі пластові центри: досвід і особливості праці // Пластовий шлях. Жур. пластової думки та інформації. – 2006. – № 1 (145). – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.pl-sh.westua.com/index.php?option=com_content&task=view&id=82&Itemid=89. – Заголовок з екрану.
25. **Старосольський Ю.** Ідейний виряд пластуна. Доповідь на I Пластовому Конгресі в Ашафенбурзі / Юрій Старосольський // Мат. Крайового вишколу виховників юнацтва. – Ч. 98. – [Електрон. ресурс]: навч. посіб. для виховників / Ю.Юзич. – Тернопіль: Пласт-НСОУ, 2008. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Загол. з екрану.
26. **Вишкіл Впорядників УПЮ 2007.** – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.plast.ca/uploads/media/Vyshkil_materialy.pdf. – Заголовок з екрану.
27. **Удич З.І.** Календарно-тематичне планування гутірок в УПЮ (на допомогу виховникам і гуртковим). Проект на здобуття I ступеня в Кадрі Пластових Виховників та Виховниць УПЮ [рукопис] / Зоряна Удич. – Тернопіль: Пласт-НСОУ 2004. – 20 с.

28. **Троць В.** Юридичний поради́ник виховникам [Електрон. ресурс] / В.Троць. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/?pageid=399>. – Заголовок з екрану.
29. **Бейден-Пауел Г.** Пластування для хлопців / Бейден-Пауел оф Гілвел; [пер. з англ. О.Кульчицький]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 300, [1] с.
30. **Тисовський О.** Життя в Пласті: пос. для українського пластового юнацтва / Олександр Тисовський. – Вид. IV. – Торонто: Укр. друкарня «Тризуб», 1997. – 551 с.: іл.
31. **Бачинський Л.** Сліди / Лев Бачинський. – Прага: Український Пласт, 1938. – 96 с.: іл.
32. **Артиш М.** Навіщо моїй дитині Пласт / Марічка Артиш. – Вид. II. – Львів, 2006. – 20 с.
33. **Щекун В.** Поради́ник для організаторів праці в Пластових округах / Василь Щекун. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 92 с.: іл.
34. **Шлемкевич М.** Прогуля́нка до Великої столиці: гутірка при ватрі про світогляд і характер / М.Шлемкевич. – Торонто: Вид-во «Пласт», 1947. – 32 с.
35. **Окринський М.** Антинаркогенне виховання підлітків у пластовій організації: Метод. посіб. для виховаників пластового юнацтва / Михайло Окаринський. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 1999. – 96 с.
36. **Посібник практичного пластування** / [В.Волошин, Н.Дацишин, В.Жмурко та ін.]. – Львів-Тернопіль, 1995. – 118, [1] с.: іл.
37. **В Дорогу. Пластовий співаник.** – Торонто, 1987. – Вид. 2. – 276, [4] с.
38. **Гей, мандрують пластуни. Співаник** / Упор. та муз. ред. В.Подуфалий. – Тернопіль, 1992. – 62 с.
39. **Джерело. Пластовий співаник** / Упор. ст. Ю.Леськів. – Ів.-Франківськ, 2001. – 187 с.
40. **Новацький співаник** / Упор. пл. сен. Н.Кулинич. – Вид.2. – Тернопіль, 1992. – 96, [2] с.
41. **Курені Уладу Пластунів юнаків і юначок України** [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/?pageid=99>. – Заголовок з екрану.
42. **Щекун В.** Пласт і педагогіка / Василь Щекун // Пластовий вісник. – 2000. – № 3 (30).
43. **Цікаві факти про Пласт** // Бюлетень Нац. скаутської організації Пласт. – 2001. – № 1.
44. **Поради́ник для організаторів праці в Пластових округах** / Упор. В.Щекун. – Івано-Франківськ, 1999. – 92 с.: іл.
45. **Богуцький Ю.П.** Українська культура в європейському контексті / За ред. Богуцького Ю.П. / Ю.П. Богуцький, В.П. Андрущенко, Ж.О. Безвершук, Л.М. Новохатько. – К.: Знання, 2007. – 79 с.
46. **Гриценко О.** Пророки, пірати, політики і публіка. Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні / О.Гриценко / Наук. ред. О.Кілієвич. – К.: К.І.С., 2003. – 168 с.
47. **Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры:** Сб. мат. / Сост.: Е.И. Кузьмин, В.Р. Фирсов. – М.: Либерия, 2002. – 240 с.

Резюме

Розглядаються організаційно-виховні можливості організації «Пласт».

Ключові слова: традиційне виховання, «Пласт», молодь.

Summary

Organizationally-educator possibilities of organization are examined «Layer».

Key words: traditional education, «Layer», young people.

УДК 37:061.213

Трофімюк О. – студ. Луцького педагогічного коледжу

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сучасний етап розвитку корекційної педагогіки та психології характеризується пошуком нових шляхів соціальної адаптації дітей з психічними та фізичними проблемами. Значних успіхів у соціалізації дитини з особливими освітніми потребами може бути досягнуто лише за активної участі в цьому процесі сім'ї, і в першу чергу батьків. У зв'язку з цим, проблема дитини з відхиленнями в розвитку та її сім'ї є однією з найактуальніших.

У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку» [2]. І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї неможливо. В останні роки в різних галузях дефектологічної науки з'явилися роботи про необхідність активного вивчення сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами. Фахівців цікавлять питання не лише формування у дітей нових умінь та навичок, вони розглядають сім'ю як основний стабілізуючий фактор адаптації дитини. Саме з власної сім'ї дитина виносить у доросле життя перші уявлення про морально-людські цінності, норми поведінки, характер взаємовідносин між людьми. В сім'ї діти не лише наслідують близьких, орієнтуються на їхні соціальні та моральні установки. Тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування найчастіше мають вирішальне значення в розвитку дитини.

Неповторність дитини впливає на матерів, татусів, братів і сестер, дідусів та бабусь й усіх членів сім'ї, чиї життя пов'язані з життям дитини. Ці члени сімей найважливіші у визначенні майбутнього дитини. Фахівці, що допомагають дітям, мають усвідомлювати важливість сім'ї для дитини, а також того соціального та культурного середовища, у якому живе сім'я. Не можливо допомогти дитині, не допомагаючи сім'ї.

Сім'я – мала соціально-психологічна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними стосунками, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю [1; 409]. Сім'я виконує різноманітні зовнішні і внутрішні функції. Серед них:

- виховна функція. Полягає у задоволенні індивідуальних потреб у батьківстві та материнстві, самореалізації особистості в діях;
- господарсько-побутова. Спрямована на задоволення матеріальних потреб членів сім'ї, забезпечення умов для збереження та зміцнення здоров'я;
- емоційна функція. Потреба людини у визнанні, любові, турботі;
- функція духовного спілкування. Взаєморозуміння і духовне забезпечення особистості;
- формування досвіду соціального життя. Особистість здобуває первинні знання і навички взаємодії з людьми, поведінки в суспільстві [1; 410].

Сім'я дитини з відхиленнями в розвитку є її першим соціалізуючим інститутом.

Процес дорослішання дітей вказаної категорії проходить із великими труднощами та у дещо сповільненому темпі, його також можна розділити на етапи:

I етап соціалізації – входження дитини в соціум. Першою сходинкою є адаптація її в сім'ї. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. Виникаючі труднощі – результат неправильної позиції батьків та інших членів сім'ї.

II етап соціалізації – перебування дитини у спеціальному закладі. Важливу роль має відіграти такт педагогів, повага до дитини з особливими освітніми потребами. Налаштування

дитини на перебування у закладі, на важливість нових змін у її житті виконують члени родини.

III етап соціалізації – адаптація дитини та її сім'ї власне у суспільстві (пошук інших сімей з подібними проблемами, встановлення контактів, пошук своєї «соціальної ніші»).

Підготовка дитини до школи – формування навичок дисципліни. Швейцарський психолог Ж.Піаже виділяє умови, завдячуючи яким правила, яких вчимо дітей, перетворюються на почуття обов'язку. Найсуттєвішими з них є схвалення оточуючих, задоволення, яке отримує дитина при дотриманні правил, а також почуття поваги до тієї людини, яка диктує його.

Ворожість, агресивність, психічні зриви у дітей – це наслідки батьківських покарань. В основі порушень поведінки дитини лежать її приховані прагнення. Американський психолог Р.Дрейкурс виділяє 4 найбільш типові і важливі цілі недисциплінованої поведінки дитини. Це дитина, яка:

- хоче звернути на себе увагу;
- не хоче коритися дорослим, прагне отримати над ними верх;
- бажає помститися дорослим за те, що вони її не люблять і ображають;
- хоче демонстративно показати, що вона ні на що не здатна, і хоче, щоб її залишили у спокої.

Щоб визначити мотив, потрібно спостерігати за дітьми та дослухатися до власних почуттів. Адже у дорослих є значна перевага над дітьми – вони можуть керувати своїми емоціями. Тому замість підвищення голосу краще виявити свою любов, адже дитина завжди її потребує та шукає захисту дорослих. Якщо дорослі надміру використовують силу і владу, то спрацьовує механізм самозахисту – звідси дитяче роздратування.

У молодшому шкільному віці закладається фундамент моральної поведінки, починає формуватися характер дитини. В.Крутецький відзначає такі *особливості характеру молодшого школяра*:

- *імпульсивність* – схильність діяти негайно. Причина – вікова слабкість вольової регуляції поведінки, потреба в активній зовнішній розрядці;
 - *загальна недостатність волі* – не вміє довго йти до запланованої мети, долаючи труднощі;
 - *вередливість, впертість* – недоліки виховання;
 - *допитливість, безпосередність, довірливість* – схильність до наслідування.
- Небезпека полягає в тому, що дитина переймає не лише позитивне;
- *емоційність* – невміння стримати свої почуття, контролювати їх прояви.

Сім'ї, в яких виховуються діти з відхиленнями в розвитку, живуть під вантажем багаточисельних проблем; не кожен батько чи мати виявляються здатними прийняти недугу дитини, адекватно реагувати на постійно виникаючі проблеми. Відомо, що пролонгована психотравмуюча ситуація здійснює негативний вплив на психіку батьків та ускладнює їхнє відношення до дитини. Декого з батьків трагічність ситуації ламає. А власне особистісні якості батьків визначають можливості соціалізації дітей та адаптації до життя, тобто їхнє майбутнє. Домінуючою є наявність у батьків такої важливої якості як стресостійкість, саме вона необхідна для підтримки дитини. Відсутність же її вказує на нездатність батьків здійснювати виховання та соціальний супровід власної дитини протягом всього життя, взаємодіяти з фахівцями різного рівня чи навпаки, свідчить про схильність до аутизації по відношенню до дитини чи соціуму.

Батьки мають дати своїм дітям найважливіший урок – нести людям радість. Звідси незаперечне значення розвитку емоційної сфери у дітей, розрізнення та реакція на почуття і вчинки людей, засвоєння норм етикету та правил спілкування. Батьки мають засвоїти незаперечну істину: замість того, щоб вкладати гроші в речі, треба вкладати їх у дитячі почуття.

Діти безпосередньо сприймають та вчаться тим речам, які зустрічають у своєму житті. Підтвердженням цього факту є спостереження Росса Кемпбелла, яке констатує:

Якщо дитина оточена критикою, то вона вчиться звинувачувати.

Якщо дитина бачить ворожість, вона вчиться битися.

Якщо над дитиною насміхаються, вона вчиться бути боязкою.

Якщо дитину постійно соромлять, вона вчиться почувати себе винною.

Якщо дитина оточена терпимістю, вона вчиться бути терпимою.

Якщо дитину заохочують, вона вчиться цінувати інших.

Якщо дитина відчуває себе у безпеці, вона вчиться вірити.

Якщо дитину схвалюють, вона вчиться подобатися сама собі.

Якщо дитину приймають і поводяться з нею доброзичливо, вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

Отже, слід відзначити, що діти з проблемами в розвитку ще в дошкільному віці починають розуміти свою несхожість із нормально розвинутими однолітками, а у підлітковому віці – бурхливо переживають свою фізичну недосконалість. Тому мета реабілітації дітей – реабілітація їх як особистостей. У корекційно-виховному процесі необхідно прагнути досягти у дитини самостійності, впевненості, мобільності. Для цього важливо:

– формувати уміння і навички, необхідні для самостійного життя;

– вчити спілкуватися (лікарі стверджують, що під час нашого задоволення, радості мозок виділяє гормони задоволення – ендорфіни. Причому цей механізм діє при будь-якій залежності – наркотичній, алкогольній, схильності до солодощів, колекціонування, тобто, у будь-якому виді діяльності, якщо це подобається людині. У людини закладена потреба до отримання задоволення. Від батьків та вихователів залежить, що стане джерелом позитивних емоцій у дитини: робота, навчання, наркотики, шкідливі звички? Формування «розумних емоцій», корекція недоліків емоційної сфери повинні розглядатися як одна з найважливіших задач виховання);

– досягти формування у дитини такого психологічного стану, коли вона сприймає свій дефект (ваду) як одну зі своїх якостей, що виокремлюють її індивідуальність від інших, і не більше того.

Джерельні приписи

1. **Поніманська Т.І.** Дошкільна педагогіка / Т.І. Поніманська. – К.: Академвидав. – 2004.
2. **Щербань П.** Концепція «Сім'я і родинне виховання» / П.Щербань // Рідна школа. – 1996. – № 11-12. – С. 15-20.
3. **Романчик О.** Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві / О.Романчик. – Львів, 2008. – 334 с.

Резюме

Досліджуються шляхи соціалізації дітей із особливими потребами, обґрунтовується роль родинного виховання у означеному процесі як домінуючого фактору.

Ключові слова: діти із особливими потребами, соціалізація, родинне виховання.

Summary

The article deals with the problem of socialization of children with special needs. Author arguments the dominant role of family upbringing in that process.

Key words: children with special needs, socialization, family upbringing.

УДК 008:[37.034+37.017.92]:82-93

Грипич С.Н. – доц., директор наукової бібліотеки РДГУ

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ

Одним із основних напрямів сучасного розвитку суспільства є гуманізація системи освіти. Цей процес передбачає посилення інтересу до виховання дитини і ставить завдання щодо розвитку цілісного особистісного світосприйняття. У зазначеному контексті постає потреба аналізу процесу формування моральних цінностей у дітей як однієї з центральних проблем педагогіки, психології, літературознавства, культурології.

Багатоаспектність і складність окресленої проблематики обумовлює її актуальність і необхідність осмислення. Розуміючи наслідки ігнорування аналізу процесу виховання дитини у школі та позанавчальній діяльності, вітчизняні вчені напрацювали чималий доробок. У цьому контексті дослідники звертають увагу на реформи системи вітчизняної освіти, шукають шляхи удосконалення й гуманізації [1; 16; 19; 20]. Викликає інтерес науковців і питання морального виховання дітей [18; 19; 33, 34].

Актуальним для вітчизняних освітян залишається досвід відомих українських педагогів, таких як В.Сухомлинський. Його творча спадщина і в наш час репрезентує основи розвитку і виховання дітей у сім'ї, містить рекомендації батькам, підкреслює роль книжки у вихованні майбутньої Людини [25-29]. Педагогічний досвід видатного вчителя у своїх працях унаочнила його донька, розвідки якої заслуговують на окрему увагу [24].

Окремий інтерес до піднятої проблематики виявили дослідники історії поширення вітчизняної дитячої книги на теренах України [5-7; 13-15]. Вчені також проаналізували вплив фольклору, звичаїв, традицій на зміст дитячої книжки [3]; висвітлили значення літератури як засобу формування загальнолюдських цінностей [4; 11;] тощо. Отже, на перший погляд, проблема широко представлена у науковому середовищі, однак сьогодні виникає потреба переосмислення процесу морального виховання молодого покоління, формування у його представників духовної культури на основі використання дитячої літератури, з її інтелектуально-розвиваючим змістом.

Як відомо, виховання духовної культури в майбутньому знаходиться серед проблем педагогічного, психологічного та культурологічного напрямів. Найважливішим засобом тут є шлях, який виробило людство в процесі свого розвитку – залучення дитини до культури загальнолюдської та свого народу, зокрема. Вона містить зразки та норми знань, поведінки, соціальних оцінок. У цьому контексті не можливо переоцінити й роль мистецтва, що є засобом духовно-особистісного пізнання світу. На основі творчої уяви воно органічно пов'язане із суспільно-історичним розвитком. Але особливе місце серед видів мистецтва посідає література. Їй належить провідна роль у вихованні особистості. Література є джерелом знань і засобом їх передачі, джерелом духовної культури, дає читачеві не тільки знання про різні сторони життя, але й вводить його у середовище, без якого життя втрачає істинну цінність. Вона є дієвим у виховному процесі видом мистецтва. Його доступність, окрім зазначеного, обумовлена специфікою використання письменниками рідної мови, а вона дає можливість літературі ширше охоплювати дійсність, засобами художнього слова пізнавати її. Література допомагає зрозуміти загальнолюдські проблеми, збагатити досвід читача; пізнати та пережити широкий спектр людських стосунків. Особливу роль у створенні художнього образу відіграє творча уява письменника. У художньому пізнанні вона виступає в якості провідного фактора, тому що без нього не існує саме образне мислення.

Л.Виготський назвав це мислення емоційним, підкреслюючи роль емоцій в художньому пізнанні [10].

Дослідники проблем літератури та її впливу на формування моральної свідомості визначали такі функції словесного мистецтва: *пізнавальну, виховуючу, естетичну, комунікативну* та ін. Розглянемо їх у контексті впливу літератури на формування моральної свідомості дітей.

Наявність *пізнавальної* функції літератури є очевидною. У процесі ознайомлення з художніми творами діти пізнають світ, людські стосунки, характери.

Виховна функція полягає, у першу чергу, в тому, що художні твори викликають співпереживання, співчуття тощо.

Естетичною функцією літератури є наявність естетичного ідеалу, смаку, здатності відчувати та оцінювати той чи інший зразок художніх творів.

Комунікативна роль – ланцюжок, що пов'язує письменника (педагога) та дитину (читача) засобами художнього слова, образів. Література, насамперед, це мистецтво, що має зв'язок із мовою, як найважливішою формою людського спілкування.

У кінцевому висновку щодо функцій літератури підкреслимо, що усе вище зазначене є суттєвими важелями впливу на формування у дітей моральних якостей.

Стан сучасної літератури для дітей, дитячого читання викликає стурбованість у всіх – як педагогів, так і батьків. Останнім часом, книгу дітям заміняють телебачення, комп'ютери, мобільні телефони, ігрові приставки тощо. Проте, незважаючи на це, книга була і залишається головним носієм загальнолюдської культури. Отже, орієнтація суспільства на гуманістичний вибір освіти, особистісний підхід спонукає фахівців звертатися до художніх творів, які впливають на уяву та думку дитини, розвиток її моральних почуттів. Відтак, роль літератури у моральному вихованні дітей є важливою. Головним засобом усвідомлення вчинків, дій, поглядів, моральної сутності людини є сприйняття, що визначається також і рівнем знань дітей, і їх особистим ставленням до навколишнього світу.

Українська класична література для дітей завжди прагнула задовільнити прагнення дитини до пізнання нового, ще маловідомого, її інтерес до усіх сторін життя. Дитяча література вчить розуміти людей, виховує людяність. Саме тоді вона стає джерелом духовного збагачення майбутніх поколінь.

К.Ушинський, підкреслюючи роль дитячого читання у моральному формуванні дітей, писав: «На моральні почуття має діяти безпосередньо сам літературний твір. Той літературний твір моральний, який змушує полюбити моральний вчинок, моральні почуття, моральну думку, висловлену у цьому творі» [31].

Російський педагог Є.Фльоріна зауважила свого часу, підкреслюючи значення художньої літератури як засобу морального виховання, що хороша книга глибоко зачіпає почуття дитини, її образи справляють великий вплив на формування особистості [33]. Саме вона відкриває перед дитиною систему моральних відносин, прищеплює їй норми моральної поведінки.

На думку М.Рубакіна, «бажання читати є властивістю духовного життя людини» [23]. Із цього ж приводу, В.Сухомлинський писав, що «розумна, натхненна книжка нерідко вирішує долю людей» [28].

Охарактеризувавши роль дитячої літератури як засобу морального виховання та формування духовної культури людей, можемо зробити наступні висновки:

– джерельна база з обраної проблематики є потужною, дослідники аналізують у працях різні її аспекти, акцентуючи увагу на проблемах моралі, світогляду, свідомості, особистої культури дітей, які потребують значної уваги до себе з боку фахівців, батьків і однолітків;

– проблеми часткової кризи духовної культури, прояви аморальної поведінки у суспільстві стають все більше відчутними і негативно впливають на молоде покоління українців;

– моральна культура та моральне виховання дітей є центральними темами при обговоренні педагогами, психологами, філологами, культурологами, які прикладають значні зусилля до подолання наявних проблем;

– ефективним засобом морального виховання та формування духовної культури дітей як і раніше визнано літературу (класичну і сучасну), яка має в своєму змісті мораль, повчальні приклади, позитивні образи, персонажі;

– прищеплення любові до книги є головним завданням педагогів і батьків, котрі повинні сьогодні переконати дитину надавати перевагу саме їй, а не сучасним комп'ютерним технологіям;

– сьогодні, коли триває процес знецінення духовних якостей особистості – добра, чесності, совісті, порядності тощо, значним чинником, що впливатиме на прищеплення в дитини позитивних цінностей, є книга і її читання. Саме її вплив на виховання набуває ширшого визнання і популяризації з боку суспільства.

Джерельні приписи

1. **Андрущенко В.** Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностич. аналізу) / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1.
2. **Белинский В.Г.** Полн. собр. соч. / В.Г. Белинский. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – Т. 1-13.
3. **Вавілова І.В.** Використання фольклорного матеріалу в дитячій літературі та на сторінках дитячих періодичних видань XIX-початку XX ст. / І.В. Вавілова // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. пр. / Слов'ян. держ. пед. ун-т. – Слов'янськ, 2003. – Вип. XIX. – С. 19-23.
4. **Вавілова І.В.** Питання морального виховання у вітчизняній дитячій літературі XIX – поч. XX ст. / І.В. Вавілова // Теорія та методика навчання та виховання: Зб. наук. пр. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2003. – Вип. 11. – С. 112-117.
5. **Вавілова І.В.** Вітчизняна дитяча література другої половини XIX – початку XX століття як засіб формування особистості / І.В. Вавілова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. / Запорізький обл. ін-т післядипломної пед. освіти. – К.-Запоріжжя, 2003. – Вип. 29. – С. 191-194.
6. **Вавілова І.В.** Вітчизняні педагоги другої пол. XIX – поч. XX ст. про дитячу літературу як засіб формування особистості / І.В. Вавілова // Зб. наук. праць Бердянського пед. ун-ту / Бердянський держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2003. – № 4. – С. 130-135.
7. **Вавілова І.В.** Вимоги до дитячих підручників і посібників у вітчизняній педагогічній думці XIX ст. / І.В. Вавілова // Наук. вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2003. – Вип. 159. – С. 30-35.
8. **Вавілова І.В.** Книга як навчально-освітній засіб (історико-педагогічний аспект) / І.В. Вавілова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб. наук. пр. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2004. – Вип. 21. – С. 35-39.
9. **Вавілова І.В.** Популяризація питань дитячої літератури на сторінках періодичних педагогічних видань (друга пол. XIX-поч. XX ст.) / І.В. Вавілова // Теорія та методика навчання та виховання: Зб. наук. пр. – Вип. 18 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.Сковороди. – Х., 2007. – С. 29-34.
10. **Выготский Л.С.** Собр. соч. в 6 тт. / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1981. – Т. 1-6.
11. **Гаврилюк О.** Художня література як засіб формування загальнолюдських цінностей / О.Гаврилюк // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 5. – С. 36-38.
12. **Заліток Л.М.** Книжка як засіб виховання відповідальності молодших школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / Л.М. Заліток // Зб. наук. праць Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В.Короленка. – Полтава, 2005. – Вип. 6 (45). – С. 258-263.

13. **Корнєєва Г.** Друкована українська книга та преса для дітей у Галичині (кін. ХІХ – перша пол. ХХ ст.) / Г.Корнєєва // Бібліотечний вісник. – 1999. – № 2. – С. 25-28.
14. **Корнєєва Г.** Тематичний розвиток українських дитячих книжок, виданих у Східній Галичині (ІІ пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / Г.Корнєєва // Вісник Книжк. Палати. – 2003. – № 9. – С. 37-40.
15. **Корнєєва Г.** Українська дитяча книжка Галичини (друга пол. ХІХ ст. – 1939 р.): Історико-книгозн. аспект / Г.Корнєєва. – Львівська галерея мист. – Львів, 2004. – 300 с.
16. **Литвин В.** Українська культура й освіта в контексті суспільних трансформацій / В.М. Литвин // Урядовий кур’єр. – 2002. – 24 верес.
17. **Мартиненко В.** Робота з дитячою книгою (14 занять) / В.Мартиненко // Початкова школа. – 2001. – № 6. – С. 47-52.
18. **Михайлова Е.** Ценности и ценностные ориентации в современной социокультурной образовательной среде / Е.Г. Михайлова. – Х.: Изд-во НУА, 2004.
19. **Мороз Л.** До концепції морального виховання молоді / Лариса Мороз, Богдана Воронкова // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 94-100.
20. **Подольська Є.** Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті / Є.А. Подольська, В.М. Назаркіна, А.О. Яковлев: Монографія. – Х.: Вид-во НФАУ: Золоті сторінки, 2002.
21. **Проблеми педагогічних технологій:** Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Луцьк, 2005. – С. 254-261.
22. **Провоторов О.** Дитяча періодика України як засіб розвитку мовленнєвої творчості школярів / О.Провоторов // Початкова школа. – 2007. – № 6. – С. 55-59.
23. **Рубакин Н.А.** Избранное. В 2 тт. / Н.А. Рубакин. – М.: Книга, 1975.
24. **Сухомлинська О.** Свіжий вітер казки / О.В. Сухомлинська // Початкова школа. – 1990. – № 9.
25. **Сухомлинський В.О.** Батьківська педагогіка: Вибр. тв. / В.О. Сухомлинський. – У 5 т. Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977.
26. **Сухомлинський В.О.** Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: Вибр. твори / В.О. Сухомлинський. – У 5 т. – Т. 5. – К.: Рад. школа, 1976.
27. **Сухомлинський В.О.** Як виховати справжню людину: Вибр. твори / В.О. Сухомлинський. – У 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. школа, 1977.
28. **Сухомлинський В.О.** Вибрані тв. в 5 тт. / В.О. Сухомлинський..... – Т. 1-5.
29. **Сухомлинський В.О.** Вибрані педагогічні твори / В.О. Сухомлинський. – Тв., у 3-х т. – Т. 1. – К., 1979. – 640 с.
30. **Тришневська Г.** Сухомлинський про роль казки у родинно-шкільному вихованні / Г.Тришневська, Н.Олійник // Зб. наук. праць Кам’янець-Подільського ун-ту: Серія педаг. – Вип. ХІІІ. – Кам’янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2007. – С. 115-118.
31. **Ушинский К.Д.** Собр. соч. / К.Д. Ушинский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1952. – Т. 1-11.
32. **Федотова С.** Ілюстрація у книзі для дітей / С.Федотова // Зб. наук. праць Кам’янець-Подільського ун-ту: Серія педаг. – Вип. ХІІІ. – Кам’янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2007. – С. 44-50.
33. **Флерина Е.А.** Эстетическое воспитание дошкольника / Е.А. Флерина. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 333с.
34. **Шкира О.** Виховне значення книги в житті дитини / О.Шкира // Початкова школа, 2004. – № 11. – С. 60-61.

Резюме

Розглядається проблема виховання моральної свідомості дітей, формування у них духовної культури засобами дитячої літератури.

Ключові слова: дитяча література, виховання, моральна свідомість.

Summary

The problem of moral education minds of children, of their spiritual culture by means of children's literature.

Key words: Child's literature, education, moral consciousness.

УДК 37.034:262.7

Авраменко С.М.

СПЕЦИФІКА РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КАТЕГОРІЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МІЖСОБИСТІСНОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ АСПЕКТАХ

Толерантність є породженням сучасної культури, універсальною цінністю, яка, проте, характеризується різною значущістю у різних соціальних спільнотах. У сучасному молодіжному середовищі проблема толерантності набуває особливої гостроти, оскільки при розв'язанні суперечок, конфліктів молодь почасти не вміє обрати доцільні стратегії і тактики комунікації аби гармонізувати своє спілкування. З огляду на це актуальним видається опис комунікативної категорії толерантності з точки зору когнітивних, прагматичних та етичних підстав у перетині з категоріями чужості, комунікативної доцільності, ввічливості.

Функція толерантності зводиться до вироблення парадигми поведінки людини, оскільки вона покликана виконувати регулятивну функцію. Саме через це толерантність є комунікативною категорією, тобто категорією мовленнєвого спілкування і потребує ретельного вивчення. Толерантність належить до числа комунікативних категорій і визначається як тип мовленнєвої взаємодії (І.Борисова); загальний принцип міжособистісної, міжгрупової, міждержавної та міжкультурної взаємодії (В.Гольдін); максима або принцип толерантності (О.Іссерс, М.Димарський). Відносно категоріального статусу толерантності спостерігається ще більша різноманітність трактувань: толерантність розглядається як категорія мовленнєвого спілкування (Є.Земська); культурно-психологічна категорія (О.Єрмакова); дискурсивна категорія, а саме змістовно-прагматична (Є.Шейгал); комунікативно-прагматична категорія (А.Дунів); соціолінгвістична категорія (Л.Крисін); лінгвокультурологічна категорія (О.Михайлова).

Мета статті: огляд та узагальнення наукових положень щодо комунікативної категорії толерантності, її функції, призначення, основних ознак та видів.

Концепція комунікативних категорій найбільш повно представлена в роботах І.Стерніна та К.Шиліхіної. І.Стернін під комунікативними категоріями пропонує розуміти «найзагальніші комунікативні поняття, що упорядковують у свідомості народу (і окремо особи) знання про спілкування та норми його здійснення» [5; 87]. Як релевантні для комунікативної свідомості виділяються такі комунікативні категорії, як спілкування, комунікабельність, комунікативна відповідальність, емоційність, комунікативна оцінність, комунікативний тиск, категорія комунікативного ідеалу тощо.

Опис комунікативних категорій здійснюється на рефлексивному, буттєвому та – для деяких категорій – духовному рівнях. Рефлексивний аналіз спрямований на «виявлення структури категорії як елемента концептосфери, її зв'язків з іншими категоріями у свідомості людини. Буттєвий аналіз припускає вивчення ставлення національної свідомості до концепту та реальної ролі концепту в обумовленій певним концептом поведінці людей. Це рівень практичного виконання правил та приписів, комунікативної практики (не «як треба», а «як насправді роблять»). Духовний рівень – це роль категорії у духовній культурі нації, ступінь «вписаності» категорії у духовну культуру народу, важливість категорії для духовної культури народу, приналежність цієї категорії до національних цінностей» [5; 87]

І.Стернін співвідносить толерантність із «категорією міжособистісної поведінки. Вона діє на рівні стосунків людей і через стосунки людей стає суспільним явищем» [6; 4].

Таким чином, толерантність належить до числа комунікативних категорій, тобто категорій мовленнєвого спілкування. При всьому розмаїтті трактувань цього поняття є спільні, визнані всіма вченими ознаки: комунікативні категорії виконують регулятивну функцію, відбивають національну специфіку, мають нежорстку структуру та досить розмитий зміст. Призначення комунікативних категорій – «упорядкування у свідомості

відомостей про норми та правила спілкування та забезпечення мовленнєвого спілкування індивіда у суспільстві за ухваленими у цьому суспільстві правилами» [5; 87].

Саме тому у комунікативних категоріях виокремлюються 2 аспекти – інформаційний аспект, тобто концептуальне знання про комунікацію та прескрипційний, тобто приписи щодо здійснення комунікативного процесу.

Комунікативна категорія толерантності базується на 2 видах комунікативних категорій – категорії міжособистісної та суспільної мовленнєвої взаємодії. Когнітивними підставами виступають, по-перше, категорія чужості, загальний зміст якої, як відомо, зводиться до опозиції свій / чужий, та, по-друге, супроводжуюча її категорія ідентичності, тобто суб'єктивне переживання людиною своєї індивідуальності. Ці категорії нерозривні, тому що ідентичність є засобом об'єднання з одними та дистанціювання від інших, при цьому протиставлення свій / чужий створюється не тільки об'єктивними даними, а й їх суб'єктивним відображенням у свідомості [1]. Саме ідентичність як дистанціювання від інших, особливо так звана «полемічна ідентичність», коли особистість агресивно реагує на інших, виступає когнітивною підставою комунікативної категорії толерантності та стає умовою її дії.

Оскільки толерантність – категорія, яка регулює процес спілкування, важливим для неї є поведінка суб'єктів – власне діяльність учасників комунікації. Для того щоб оцінювати ставлення одного суб'єкта до іншого як толерантне чи інтолерантне, необхідно, щоб суб'єкти, що мають розбіжності, вступили у діалог. Цей фактор є прагматичною підставою категорії толерантності.

Коли немає взаємодії, не можна говорити про категорію толерантності. Якщо суб'єкт вирішив вступити у діалог, то з'являється наступний і, мабуть, найважливіший фактор для визначення комунікативної категорії толерантності – це мотивація, що пов'язана з поняттям «установки» на певну поведінку. Установка ж є готовність суб'єкта певним чином сприймати, оцінювати, трактувати об'єкт сприйняття та реагувати на нього у певній формі. Мотивація лежить в основі усіх дій суб'єкта у процесі комунікації та передбачає вибір суб'єктом стратегій і тактик його поведінки, зокрема і мовленнєвої.

Рішення не миритися з конфліктом, вступивши в діалог, може бути засноване на одному з двох мотивів, і відповідно до нього будуть обрані тактики поведінки. Перший мотив, коли суб'єкт прагне розв'язати конфлікт шляхом затвердження своїх позицій, для чого використовує силу, виявляє ворожість, тобто обирає тактики, що призводять до дисгармонізуючого комунікативного результату. У діалогічній взаємодії, заснованій на такій мотивації, ігнорується комунікативна категорія толерантності. Другий мотив, що визначає комунікативну поведінку, – коли суб'єкт визнає рівноправність сторін у діалозі, заперечує насильство та агресію як спосіб розв'язання конфлікту, обирає стратегії і тактики, що призводять до гармонізуючого комунікативного результату. Саме у такому діалозі реалізується комунікативна категорія толерантності.

Для усвідомлення специфіки регулятивної функції комунікативної категорії толерантності у міжособистісному та соціальному аспектах необхідно враховувати етичні підстави цієї категорії. Етика як галузь філософського знання лежить в основі комунікативної категорії толерантності, оскільки «укладена в її нерозривності з реальною практикою людських стосунків» [2].

Міжособистісна комунікація вивчається широко, а культурні практики толерантності у комунікативній поведінці є аналогічними до принципів співробітництва П.Грайса та постулатів ввічливості Дж.Ліча. Етична підстава категорії толерантності у міжособистісній комунікації постає як «комунікативно-прагматична категорія» ввічливості [4; 131], оскільки «етика – це постійне особистісне зусилля, акт буття людини, що виявляється у дії, вчинку, які зі знання не виводяться» [3; 22].

Суть ввічливості – у презумпції поваги, вона оберігає людину від насилля над іншим, дає час налаштуватися відповідним чином, адекватно відгукнутися, дешифрувати інформацію, що надходить. На цій основі формується прескрипційна складова комунікативної категорії толерантності, що включає безліч приписів. Основними, як здається, можна вважати: 1) необхідність розумно поводити себе, не вдаючись до насильства у конфліктних ситуаціях і не створюючи такого роду ситуацій; 2) необхідність визнати, що інша сторона має принципово ті ж права; 3) бути згодним / готовим сприйняти щось (духовне, морально-ідейне, етико-естетичне, релігійне) навіть у тому випадку, якщо це щось суперечить власним світоглядним установкам; 4) дотримуватись комунікативних норм.

Культурні практики толерантності «вимагають від того, хто говорить, не завдавати промовою та поведінкою шкоди іншому, всіляко його підтримувати та створювати тим самим сприятливий клімат спілкування» [7; 18]. Лише установка на доброзичливість здатна створити атмосферу комфортності і можливості усунення розбіжностей та розв'язання конфлікту.

Таким чином, комунікативна категорія толерантності має когнітивний, прагматичний, етичний аспекти, перетинаючись з категоріями чужості, комунікативної доцільності, ввічливості.

Джерельні приписи

1. *Ачкасов В.А.* Этническая идентичность в ситуациях общественного выбора / В.А. Ачкасов. – Эл. рес.: http://www.soc.pu.ru/publications/jssa/1999/1/8_achkas.html.
2. *Голик Н.В.* Этическое в культуре / Н.В. Голик. – СПб., 2002.
3. *Голик Н.В.* Эстетика в интерпарадигмальном пространстве: перспективы нового века / Н.В.Голик. Мат. науч. конф. 10 окт. 2001 г. Серия «Symposium», вып. 16. – СПб.: Санкт-Петербургское философское об-во, 2001.
4. *Земская Е.А.* Категория вежливости в контексте речевых действий / Е.А. Земская // Логический анализ языка: Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994.
5. *Стернин И.А.* О национальном коммуникативном сознании / И.А. Стернин // Лингвистический вестник. – Вып. 4. – Ижевск, 2002.
6. *Стернин И.А.* Русское и финское коммуникативное поведение / И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000.
7. *Формановская Н.И.* Речевой этикет и культура общения / Н.И. Формановская. – М.: Высшая школа, 1989.

Резюме

Розглядається мовна природа толерантності, її категоріальний статус. Визначаються спільні ознаки та призначення комунікативних категорій, виокремлюються 2 категоріальні аспекти – інформаційний та прескрипційний. З'ясовуються когнітивні, прагматичні та етичні підстави комунікативної категорії толерантності.

Ключові слова: комунікативна категорія, категоріальний статус толерантності.

Summary

Explores the linguistic nature of tolerance, its categorical status. Defines the general, accepted by all scientists indications and designation of communicative categories, assign 2 categorical aspects – information and prescription. Investigates the cognitive, pragmatic and ethical grounds communicative categories of tolerance.

Key words: categorical status of tolerance, communication category.

УДК [378:06.053.52]-875

Мартинюк Т.А. – аспірантка ВНУ ім. Лесі Українки

**ВПЛИВ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ РЕФЕРЕНТНОЇ ГРУПИ
НА МОТИВАЦІЮ ПІДЛІТКІВ ДО ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН**

В останні десятиріччя групи однолітків стали одним із вирішальних мікрофакторів соціалізації підростаючого покоління. Прагнення молодих людей до об'єднання в підлітковому віці настільки велике і типове, що розглядається в якості характерної для цього віку реакції, котра отримала назву реакції групування. Підліткова та юнацька група – своєрідний соціальний «полігон», на якому обробляються та засвоюються чоловічі та жіночі ролі, встановлюються більш зрілі стосунки з однолітками, формується соціально відповідальна поведінка.

Як зазначає Л.Першина, «співтовариство однолітків є для підлітка каналом отримання специфічної інформації» [6; 165], адже підліток не завжди готовий обговорювати з дорослими інтимні питання. Його може стримувати збентеженість чи невпевненість у розумінні й адекватній реакції дорослого, а ровесник такий же, як і він, і заслуговує довіри. Крім того, в співтоваристві однолітків реалізується емоційна єдність, зумовлена спільністю інтересів, стосунків, емоційного реагування на ситуації, що робить спілкування з однолітками привабливим і значущим.

Саме в групі порівнюються можливості та здібності індивідів в оволодінні знань, вмінь і навичок, їх динамічна чи уповільнена сприйнятливність до соціальних норм і вимог суспільства. Це підтверджується тим, що переважна більшість вікових (особливо підліткових) варіантів поведінки належать до групових; ці форми поведінки часто спостерігаються і серед проявів залежності. З груповою формою діяльності підлітків, як було встановлено раніше, співвідносна досить часто й адиктивна поведінка.

Відомо, що в ході групового життя виникають і закріплюються певні групові норми та цінності, що тією або іншою мірою повинні розділяти всіма учасниками. Однак, гостро стоїть проблема прийняття системи групових норм для нового члена групи, що адаптується в незвичній для нього системі відносин. М.Битянова [1] виокремлює 4 варіанти ставлення до цього питання: свідоме, вільне прийняття норм і цінностей групи; вимушене прийняття під загрозою санкцій групи; демонстрація антагонізму щодо групи (за принципом «не так, як всі») та усвідомлене відкидання групових норм із врахуванням всіх можливих наслідків, аж до виходу з групи. Другий і третій варіанти ілюструють поведінку, залежну від групи – або прийняття її норм під тиском, або протиставлення себе конкретній групі. При цьому і той, і інший варіанти дозволяють людині залишатися в цій групі, граючи роль «законослухняного», «козла відбувала» чи «аутсайдера».

Як наголошує О.Савчук, «група, особливо спочатку, здається новачку повною демократизму, теплоти, згуртованості» [9; 90]. Однак для забезпечення дотримання норм членами групи виробляється також система санкцій, що можуть носити заохочувальний або заборонний характер. У першому випадку група заохочує членів, які виконують вимоги групи – підвищується рівень їх емоційного схвалення, росте статус, застосовуються інші психологічні засоби винагороди. В іншому випадку, група більшою мірою орієнтована на покарання тих членів групи, поведінка яких не відповідає нормам. Це – бойкот, зниження інтенсивності спілкування з тим, хто «провинився», пониження його статусу, виключення зі структури комунікативних зв'язків тощо.

Соціально-педагогічна практика показує, що підлітки характеризуються високим конформізмом у підлітковій групі. Одноліток ближчий, доступніший, ніж дорослий; на нього легше орієнтуватися; з ним легше себе порівнювати, усвідомлювати та оцінювати власні недоліки й успіхи. Незважаючи на цю тенденцію, психологічний стан підлітка в різних

групах може бути різним. Для нього важливо мати референтну групу, цінності якої він приймає, на чії норми поведінки та оцінки орієнтується. Означене дозволяє констатувати, що переважання групових варіантів поведінки у підлітковому віці підвищує схильність до девіантної поведінки. В основі групових форм залежної поведінки, як різновиду девіантної, лежить принцип групового тиску й толерантності до цього тиску. Підлітки, спираючись на специфічні вікові особливості, схильні дистанціюватися від дорослих і усвідомлено вибирати референтну групу, яка, використовуючи вироблені правила, регламентує їх поведінку. Таким чином, «...цілісне прийняття групових поглядів, що поєднується з придушенням власних сумнівів у правильності, відповідності соціальним нормам своїх дій, зумовлює як нормативну, так і девіантну...» [3; 32], в тому числі й адиктивну поведінку підлітків.

У деяких дослідженнях [5] відзначається, що бажання злитися з групою, нічим не виділятися, зумовлене потребою підлітків у безпеці, особливо при зниженні самооцінки в підлітковому віці. Психологи [2] розглядають це як механізм психологічного захисту та називають соціальною мімікрією. При цьому відмічається вразливість підлітків перед маніпулятивною дією та тиском групи. Цьому сприяє й відсутність комунікативних умінь: відмовити, приймати критику та критикувати, адекватно реагувати як на похвалу, комплімент, так і на негативний вислів на свою адресу, усвідомлення відповідальності за свою поведінку тощо.

З аналізу психолого-педагогічної літератури можемо констатувати, що на поведінку будь-якої особи впливають природжені соціальні потреби: потреба в прийнятті, повазі, потреба бути частиною колективу, у спілкуванні з подібними до себе, визнанні, в тому, щоб її приймали такою, якою вона є, в самореалізації. Однак потребово-мотиваційна сфера молодшої людини, згідно з дослідженнями С.Березіна та К.Лисецького [6], ще не достатньо розвинена, а часто й спотворена. Вважається, що й адиктивна поведінка підлітків у багатьох випадках обумовлена дією механізму пошуку вражень на тлі нерозвиненості у них потреб, спотворення процесу соціалізації та особливостями емоційної сфери.

Молода людина досить часто відчуває, що вона чимось гірша за однолітків, і відповідно, страждає її відчуття самоповаги. Це заважає, у свою чергу, мати нормальні відносини з іншими людьми. Загроза ж самоповазі, що витікає від середовища підлітка, в рамках традиції індивідуальної психології А.Адлера [8], розглядається як психологічний механізм, що приводить людину до вживання наркотиків.

Особливу категорію становлять підлітки з неблагополучних сімей. Звичайно такі підлітки збираються в групи не заради злочинів, а прагнуть задовольнити потребу в такому спілкуванні, яке дасть можливість уникнути негативних емоцій, пов'язаних з їх статусом «ізольованих» і «відкинутих» у формальних групах (класі, школі). Більш того, в процесі такого спілкування задовольняється їх бажання бути зрозумілими. Міжособистісний статус зближує тих, хто знаходиться в майже однакових умовах. Серед собі подібних підлітки зустрічають співчуття, можуть відверто говорити про свої невдачі, сімейні конфлікти. Законопакірні однокласники, знайомі, сусіди часто не в змозі зрозуміти положення таких підлітків, яким не завжди зручно та і не дуже хочеться погано говорити про своїх батьків. У такій групі підлітки закріплюються та «закривають» очі на очевидну аморальну, наркотичну чи протиправну поведінку, що часто суперечить їх особистим поглядам і переконанням.

Перераховані проблеми в становленні особистості та труднощі в отриманні задоволення, очевидно, приводять підлітка до наслідування одноліткам. Він сприймає свою особистість як ущемлену; йому потрібна точка опори, і якщо ні педагоги, ні батьки її не створили, він шукатиме таку опору в неформальному спілкуванні з подібними собі.

Значну увагу при залученні до вживання наркотиків у групі звертається на звичаї того кола осіб, в якому молода людина шукає визнання та схвалення. Вживання ж ПАР посідає тут завжди особливий статус. Саме групове вживання грає роль психологічного рубежу,

своєрідної посвяти в члени групи. Уміння «відтягнутися» якомога більше символізує в групі дорослість, сприймається як ознака особливої сили й мужності, що відрізняє лідера й гідного пошани підлітка. В той же час вживання ПАР вимагає грошей, яких у підлітків мало, що нерідко штовхає групу на перші виражені асоціальні вчинки.

На жаль, саме в таких групах, підлітки знаходять реальне поле самоствердження, що відповідає стану їх потреб (часто неусвідомлених бажань особистісного спілкування, дорослості тощо). Вони можуть знайти, нарешті, високий статус, проникнутися самоповагою, чого були не в змозі зробити ні в школі, ні в своїй сім'ї, ні в іншій соціально-прийнятній позашкільній діяльності. В компанії його приймають таким, яким він є, не вимагають від нього бути «слухняним». І вулична компанія стає йому ближчою за сім'ю. Вона дає можливість задовольнити актуальні соціальні потреби.

Таким чином, у підлітковому та частково в юнацькому віці вплив групової субкультури максимальний. Це один із найбільш значимих соціальних чинників залежної поведінки особи. Це підтверджується і особливостями, характерними для усіх залежностей: вони взаємозв'язані та легко переходять одна в одну. Можливо саме тому підліток відносно легко залучається до вживання ПАР: він від однієї залежності – групи, переходить до іншої – вживання ПАР, яка поступово стає домінуючою.

Джерельні приписи

1. **Битянова М.Р.** Социальная психология: наука, практика и образ мыслей: учеб. пособие / М.Р. Битянова. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 576 с.
2. **Доценко Е.Л.** Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – СПб.: Речь, 2003. – 304 с.
3. **Линник Л.М.** Соціально-педагогічні засади профілактики важко виховуваності підлітків: дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Линник Леся Миколаївна. – Луцьк, 2006. – 286 с.
4. **Мухина В.С.** Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учеб. для студ. вузов / В.С. Мухина. – [7 изд., стереотип.]. – М.: Академия, 2002. – 456 с.
5. **Пенькова В.Н.** Отношение подростка к «своим» и «чужим»: осознаваемый и неосознаваемый уровень / В.Н. Пенькова // Журнал прикладной психологии. – 2003. – № 6. – С. 48-59.
6. **Предупреждение подростковой и юношеской наркомании** / [ред. С.В. Ерезина, К.С. Лисецкого]. – Самара: Самарский ун-т, 2002. – 206 с.
7. **Психология и лечение зависимого поведения** / [ред. С.Даулинга]; пер. с англ. Р.Р. Муртазина. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000. – 240 с. – (Серия «Библиотека психологии и психотерапии». – Вып. 85).
8. **Савчук О.В.** Соціально-психологічні детермінанти адиктивної поведінки: автореф. дис... канд. псих. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / О.В. Савчук. – К., 2006. – 19 с.

Резюме

Аналізується референтна група та її вплив на формування морально-етичних цінностей підлітків у контексті вживання психоактивних речовин.

Ключові слова: психоактивна речовина, референтна група, вживання, залежність.

Summary

In the article the reference groups and its influence on the moral and ethical values in the context of adolescent substance use.

Key words: psychoactive substance, reference groups, use, dependence.

УДК 008:001.8

Момотюк Л.С. – *викл. Дубенського коледжу культури і мистецтв РДГУ*

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Новітній етап мистецької освіти характеризується пошуками нетрадиційних підходів до вирішення навчально-виховних завдань, що вимагає підготовки нової генерації педагогічних кадрів. Тому ключовою проблемою музичної педагогіки є збагачення її новими теоретичними ідеями та ефективними навчальними методиками. Висвітлення цієї проблеми можемо простежити у процесі роботи над формуванням умінь педагогічного спілкування та професійної підготовки педагогів-музикантів.

До проблеми спілкування звертались філософи (А.Брушлинський, В.Дьомін, Т.Кононенко, І.Чернишов) психологи (С.Рубінштейн, Б.Ломов, О.Леонт'єв, Б.Паригін, В.Бехтерев), педагоги (М.Фейгін, Л.Мищик, В.Трехнев, В.Кан-Калик, О.Пруднікова, О.Щолокова), утім чимало питань і надалі залишаються не розв'язаними.

Спостереження за навчальним процесом, аналіз рівня знань, умінь та навичок студентів дозволили зробити висновок про те, що проблема формування умінь педагогічного спілкування у студентів коледжів культури і мистецтв під час професійної підготовки потребує подальшого вивчення. З огляду на це, метою розвідки є розгляд педагогічного спілкування як фактора професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів.

Значне місце в підготовці майбутніх педагогів-музикантів належить педагогічному спілкуванню. Саме воно вимагає від педагога проникнення у внутрішній світ учня, співпереживання його життю і почуттям, сприяє розвитку особистості учня, його творчої індивідуальності, інтерпретаторської самостійності. Педагогічне спілкування опосередковується художньо-естетичним впливом музики, що є головним засобом комунікації в музичній освіті. Емоційний характер спілкування під час музично-педагогічної діяльності створює атмосферу творчого захоплення, спрямовує думки і почуття суб'єктів спілкування, сприяє їхньому розвитку. Однак у практиці музичної освіти, коли пріоритетним є формування музично-виконавських умінь і навичок, можливості педагогічного спілкування, взаємодії суб'єктів навчання враховуються недостатньо мірою.

Об'єктивним фактом сьогодення є перебудова музичної педагогіки у зв'язку з гуманізацією музичної освіти та переорієнтацією педагогіки з навчального процесу на особистість учня. Педагоги повинні досягнути багатогранності професійного спілкування як творчого процесу і досягти в ньому високої компетентності та майстерності. Музична освіта має значні здобутки у галузі професійної підготовки вчителів до естетично-виховного спілкування у музично-педагогічній діяльності (Л.Коваль, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Щолокова та ін.). Діалогізована спрямованість спілкування на співпрацю дає педагогові змогу, на думку Л.Коваль, «налаштуватися на партнера» – суб'єкта навчання: зосередитися на ньому, безоцінково сприймати його, визнати принципову рівність особистісних позицій педагога та суб'єкта навчання., їхню рівноцінність у довірчому діалозі й співтворчості [6; 50].

Результати аналізу професійної підготовки студентів коледжів культури і мистецтва до педагогічного спілкування дають можливість виявити суперечності між вимогами щодо досягнення високого рівня професійної підготовки студентів до педагогічного спілкування і низьким рівнем володіння ними живим, переконливим словом; між вимогами до комунікативної культури педагога-музиканта, що об'єктивно зростають та відсутністю загальнопедагогічного і методологічного забезпечення процесу оволодіння педагогічним спілкуванням, як важливим засобом педагогічного впливу на учня.

Багато видатних музикантів-педагогів надавали великого значення вмінню будувати урок, бесіди, спілкуванню в процесі музичного навчання (Л.Баренбойм, Г.Нейгауз та ін.). Спілкування викладача й студента пов'язується з поняттям «мистецтво педагога» (М.Фейгін, Г.Ципін) [11; 240]. Зокрема, проблему продуктивних форм співробітництва висуває В.Ражніков, відносячи питання спілкування з учнем до артистизму викладача. М.Фейгін зазначає, що викладач потребує знань, умінь та навичок, які забезпечать ефективну взаємодію зі студентом.

У педагогічній науці категорію спілкування почали розглядати як самостійну лише в середині 60-х років. Вона стала основою для досліджень А.Мудрика, В.Кан-Калика, О.Леонт'єва та ін. Вчені аналізували спілкування як один із чинників, що істотно впливає на виховання особистості і формування її сутнісних якостей.

На сучасному етапі проблему педагогічного спілкування розглядали такі видатні психологи і педагоги, як Г.Андреєва, О.Бодальов, І.Кон, О.Леонт'єв, В.Грехньов та ін. У педагогічній літературі наведено чимало визначень поняття «педагогічне спілкування», дано аналіз його структури, засобів оволодіння його технікою. Та слід зауважити, що спілкування стає педагогічним, коли воно зумовлено метою, яку заздалегідь осмислює і програмує педагог.

Розглянемо педагогічне спілкування як спеціально організований, керований педагогом процес обміну інформацією, організації взаєморозуміння, досягнення взаємодії і взаємопізнання в різних видах діяльності учасників навчально-виховної роботи з метою сприяння якісній освіті, різнобічному й гармонійному розвитку суб'єктів навчання. Виходячи з такого розуміння, можна визначити функції спілкування: пізнання особистості; виховання; обмін інформацією; обмін ролями; організація взаємодії; самоствердження. Для досягнення так званого цілісного спілкування, педагог має осмислити його структуру, тобто визначити етапи комунікації, що пов'язані між собою та зумовлюють один одного. Це: задум; втілення задуму; аналіз та оцінка. Відповідні стадії професійно-педагогічного спілкування такі:

- а) моделювання педагогом спілкування, що має відбутися в ході підготовки до уроку (прогностичний етап);
- б) організація безпосереднього спілкування з учнем (початковий період спілкування);
- в) керування спілкуванням у педагогічному процесі;
- г) аналіз впровадження та моделювання нової системи спілкування в процесі діяльності, здійснюваної поза навчанням [4; 26-37].

Принципове значення організованого педагогічного спілкування полягає в тому, що тільки через нього і за його допомогою досягається реалізація технологічних систем виховання і навчання, змісту педагогічного процесу. Критерієм ефективності педагогічного спілкування є, в кінцевому підсумку, якість навчання його суб'єктів, їхня здатність до освітньо-виховного самовдосконалення. Таким чином, спілкування педагога та суб'єктів навчання стає одним із головних засобів педагогічного впливу. Спілкування в педагогічній роботі є, по-перше, засобом вирішення навчальних завдань, по-друге, соціально-психологічно забезпечує виховний процес, по-третє, це засада організації взаємин вихователя та дитини, що зумовлює успішність навчання і виховання.

Для того, щоб розширити діапазон спілкування та розкрити внутрішній світ суб'єкта навчання, спонукати його до самовираження, треба оволодіти різноманітними засобами впливу, культурою та виразністю мови, жести, міміки тощо. Погоджуємось із визначеними групами засобів педагогічного спілкування О.Пруднікової:

- 1) клеритивні, тобто пояснюючі (спрямовані на появу ефекту переконливої ясності, природності, упорядкованості, цільності, простоти та передбачуваності, покликані полегшити розпізнання, орієнтацію, запам'ятовування, розуміння);

2) евристичні (впливають на механізми активізації уваги, сприйняття, інтуїтивні та свідомі процеси мислення, породжують ефект жвавості викладення, зацікавленості);

3) комунікативні (реалізуються в керуванні не лише пізнавальними, а й емоційно-оцінними процесами, в перебудові системи ціннісних орієнтирів, сприйняття взагалі);

4) художньо-семантичні (завдяки передачі думок, емоцій, оцінок, регулюють та керують процесом сприйняття учня) [9; 224-231].

Уміння педагогічного спілкування в практичній діяльності педагога включає вміння керувати власним емоційним станом і емоційно ідентифікуватися з тим, кого навчає викладач. Від цього також залежить ефективність навчання. Завдяки взаємозв'язку і взаємозумовленості виникає емоційний контакт і взаєморозуміння між педагогом і суб'єктом навчання, педагог набуває можливості виступати активатором та ініціатором у спілкуванні з тими, кого він навчає і робити цей процес ефективним.

На наш погляд, для створення особистісних характеристик майбутніх педагогів інструментального класу значення має такий показник, як їхні музично-виконавські вміння. Цей інтегральний показник є унікальним і водночас універсальним для студентів закладів музичної освіти. Справді, оскільки музичний твір є своєрідною моделлю внутрішнього світу людини, то в особливостях музично-виконавської інтерпретації відображаються інтелектуальні, емоційні, вольові та інші особистісні якості учня.

Професійна підготовка викладача-інструменталіста спрямована на оволодіння музично-виконавськими, музично-теоретичними (культурологічними) та психолого-педагогічними навичками і вміннями. Отже, враховуючи об'єкт дослідження, приділили пріоритетну увагу педагогічній та психологічній готовності студентів до професійно-педагогічної практики як важливого (і такому, що діагностується) показнику педагогічної діяльності майбутніх фахівців. Для виявлення рівня сформованості комплексу музично-педагогічних якостей студентів та випускників коледжів культури і мистецтв нами проведено дослідно-експериментальне дослідження розвитку вмінь студентів й викладачів музичних шкіл, у ході якого передбачалося вирішити такі завдання:

1) визначити рівні сформованості педагогічних здібностей та розвинутості вмінь педагогічного спілкування;

2) виявити ускладнення, що мають місце в практичній діяльності педагогів;

3) виявити рівень психологічної та педагогічної готовності до професійної діяльності;

4) виявити наявність у студентів та викладачів вмінь проведення педагогічної роботи.

Розглянувши завдання дослідження, проаналізуємо хід експерименту та його стадії. Щодо методів, які використовувались у роботі, то у межах проведення як констатуючого, так і формуючого експериментів, використано такі методи практичного педагогічного дослідження: педагогічних спостережень, анкетування, бесіда, моделювання педагогічних ситуацій.

Визначаючи критерії оцінки навичок педагогічного спілкування, ми намагалися виходити як із загальноновизнаних критеріїв, що діють у педагогіці, так і розроблених критеріїв, що відіграють велику роль саме в музичній педагогіці. Що ж до системи оцінки навичок педагогічного спілкування, був обраний підхід Л.Спіріна, який запропонував оцінювати вміння респондентів із будь-яких сфер за категоріями рівнів: допрофесійний (вихідний), початкового оволодіння (низький), обмеженої сформованості (середній), достатньої сформованості (високий) та рівень успішного оволодіння. Розкриємо сутність такої оцінки.

Допрофесійний (вихідний) рівень означає, що мотивація педагогічних дій і самі дії професійно не усвідомлюються, відсутня психологічна готовність до їх виконання, виконуються вони непрофесійно і стосовно мети визначаються хибно; психологічні дії є примітивними й шаблонними, істотно ускладненими, є грубі помилки, несвоєчасно застосовуються певні дії. Рівень початкового володіння (низький) означає, що в основі

педагогічних дій лежать суперечливі мотиви. Ці дії професійно майже не усвідомлюються, будуються на основі життєвого досвіду, без використання наукових знань й аналізу ситуацій; відсутня психологічна готовність до їхнього виконання, але іноді можна виявити деякі відомості з педагогіки та психології. Педагогічні дії часто бувають недоцільними, шаблонними і позбавленими нового змісту; вони ускладнені, виконуються повільно, неекономно, неточно і не відповідають змісту педагогічних ситуацій.

Рівень обмеженої сформованості (середній) означає, що в основі педагогічних дій лежать мотиви, що характеризуються частковою педагогічною спрямованістю; спостерігається низький рівень психологічної готовності до їхнього виконання; самі дії професійно слабо усвідомлюються, виконуються без належного використання наукових знань та аналізу ситуації (недостатня наукова компетентність), майже втрачають своєрідність, переважають їхні стереотипні форми-штампи, ускладнені, виконуються повільно, часто не відповідають сутності педагогічних ситуацій; проявляється незначний професійний досвід.

Рівень достатньої сформованості (високий) – рівень, за якого в основі педагогічних дій лежать мотиви, що свідчать про справжню педагогічну спрямованість. Педагогічні дії професійно усвідомлюються завдяки сформованій психологічній готовності до їхнього виконання; виконуються з використанням психолого-педагогічних знань, завдяки аналізу ситуації, високій науково-методичній компетентності; відповідають меті, визначаються, переважно, з урахуванням особливостей об'єкта виховання й умов дії; як у формі, так і в їхньому змісті проявляються елементи своєрідності, новаторства; дії виконуються досить економно, точно, без ускладнень, із застосуванням професійного досвіду; є своєчасними, відповідають ситуаціям виховної практики, що постійно змінюються.

Рівень успішного оволодіння професійно-педагогічними діями (майстерність або творчий рівень) означає, що в основі педагогічних дій лежать мотиви, що свідчать про справжню педагогічну спрямованість. Педагогічні дії є цілком професійно усвідомленими, сформовано психологічну готовність до їхнього виконання.

Констатувальний експеримент проведено у Вербській, Дубенській, Млинівській та Сарненській музичних школах серед викладачів класу народних та духових інструментів (випускників коледжів культури і мистецтв), що вже мають досвід роботи до 3-4 років та серед студентів III-IV курсів Дубенського коледжу культури і мистецтв РДГУ. В експерименті взяли участь 115 осіб. Добір молодих фахівців можна пояснити декількома причинами: 1) вони відображають реальний стан підготовки студентів коледжів культури і мистецтва на практиці; 2) у більш досвідчених викладачів недоліки в підготовці зникають унаслідок набуття практичного досвіду, саморозвитку та іншим чинникам.

Для визначення ролі педагогічного спілкування в системі підготовки та професійної діяльності викладачів-інструменталістів проаналізовано педагогічні ситуації мікросередовища, в якому відбуваються дії та розв'язання педагогічних завдань; здійснено аналіз переведення фактів дій на професійну психолого-педагогічну мову; виявлено суперечності, що є джерелом розвитку дій; спроектовано можливості розвитку подій; встановлено засоби педагогічного впливу залежно від ситуації; визначено результати взаємодії; визначено положення педагогічної теорії, що вдало або невдало використано при аналізі ситуації; виявлено помилки, що спостерігалися в роботі; визначено форми, методи та засоби педагогічного впливу для отримання позитивного результату.

Щодо стадій розгортання експерименту можна зазначити, що на початку студентам було запропоновано письмове анкетування. Студенти вказували найбільш значущі якості та властивості особистості, які, на їхню думку, визначають здатність до роботи викладача-інструменталіста. Отримано такі результати: більшість респондентів відповіли, що найголовніше – інтерес до мистецтва (60%), розвинені музичні здібності (30%), інтерес до

виховної роботи (5%). На якості, які б характеризували педагогічну майстерність, уміння педагогічного спілкування припадає 5%.

Існували відмінності у межах констатуючого експерименту стосовно місця педагогічної майстерності в системі якостей, необхідних викладачеві класу народних та духових інструментів. Це стосувалося студентів Дубенського училища культури та викладачів музичних шкіл м. Дубно, смт. Верба, Млинів, Сарни. Це – випускники місцевого та інших училищ культури, що вже мають досвід роботи 1-2 та 3-4-х роки. Так, викладачі-інструменталісти Вербської, Лубенської, Млинівської та Сарненської музичних шкіл дещо вище оцінили необхідність педагогічної майстерності, ніж їхні майбутні колеги – студенти Дубенського училища культури (7,5% порівняно з 15%). Ця тенденція, на нашу думку, не є випадковою: вона відображає реальну потребу на практиці в якісній професійній підготовці до педагогічної діяльності майбутніх викладачів музичних шкіл.

Розглянуті нами комунікативні вміння можуть стати в нагоді викладачам у процесі роботи над музичними творами. Щодо тлумачення їх інтерпретацій, то вони можуть бути різними, але існують аксіоми, незасвоєння яких неминуче призводить до негативних наслідків. На жаль, майбутні викладачі не завжди дотримуються цих загальновідомих правил. Розвиток музично-виконавських навичок буде ефективним тільки у тому випадку, коли головною метою викладача є формування музиканта, розвиток його художнього мислення. Тож аналіз даних, отриманих унаслідок констатуючого експерименту (низький рівень деяких компонентів педагогічної та психологічної готовності до педагогічного спілкування), дає підстави стверджувати, що необхідно розробити методику формування вмінь педагогічного спілкування у студентів з урахуванням їхньої професії, зокрема, поєднання в їхній діяльності психолого-педагогічних вмінь, музично-теоретичних знань та музично-виконавських навичок.

Джерельні приписи

1. **Баренбойм Л.А.** Музыкальная педагогика и исполнительство / Л.А. Баренбойм. – Л.: Музыка, 1974. – 335 с.
2. **Бодалев А.А.** Личность и общение: Избранные труды / А.А. Бодалев. – М.: Педагогика, 1983. – 271 с.
3. **Грехнев В.С.** Культура педагогического общения / В.С. Грехнев. – М.: Просвещение, 1990. – 144 с.
4. **Ингенкамп К.** Педагогическая диагностика / К.Ингенкамп. – М.: Педагогика, 1991. – 240 с.
5. **Кан-Калик В.А.** Техника педагогического общения. / В.А. Кан-Калик. – М., 1987. – С. 14-48.
6. **Коваль Л.Г.** Взаимодействие учителя и учащихся в процессе формирования эстетических отношений средствами музыкального искусства: Автореф. дис... докт. пед. наук. – К., 1991. – 50 с.
7. **Мудрик А.В.** Общение как педагогическая категория / А.В. Мудрик // Психолого-педагогические проблемы общения. – М., 1979. – С. 8-16.
8. **Падалка Г.Н.** Учитель, музыка, дети / Г.Н. Падалка. – К.: Музична Україна, 1982. – 143 с.
9. **Пруднікова О.І.** Педагогічне спілкування як компонент психологічної готовності викладачів закладів музичної освіти до професійної діяльності / О.І. Пруднікова // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: Зб. наук. праць. – К.: Педдумка, 2000. – Кн. II. – С. 224-231.
10. **Разников В.Г.** Динамика художественного сознания в музыкальном обучении: Автореф. дис... докт. пед. наук. – М., 1993. – 70 с.
11. **Фейгин М.Э.** Индивидуальность ученика и искусство педагога / М.Э. Фейгин. – М.: Музыка. 1968. – 240 с.
12. **Цыпин Г.М.** Обучение игре на фортепиано / Г.М. Цыпин. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.

13. **Щолокова О.П.** Система професійної підготовки студентів педагогічних вузів до художньо-естетичної освіти школярів: Автореф. дис... докт. пед. наук. – К., 1996. – 43 с.

Резюме

Розкрито проблему педагогічного спілкування, його навчальні та виховні функції, рівень практичного застосування.

Ключові слова: педагогічне спілкування, рівні сформованості вмінь педагогічного спілкування.

Summary

The problems of pedagogical communication, his teaching and coaching skills, the ability of practical application.

Key words: pedagogical communication, levels of formation of the pedagogical skills of communication.

УДК 37.034

Лукач О.М. – асистент Кременецького гуманіт.-пед. ін-ту
ім. Т.Шевченка**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ**

Виховання загальної культури особистості постає сьогодні однією з центральних проблем педагогічної теорії і практики. Адже поза культурою, культурним оформленням поведінки і діяльності втрачається доцільність і цілеспрямованість розвитку людини, сенс її існування. Суттєвим елементом культури є її моральна орієнтація, що конкретизується в системі цінностей, принципів, норм. Ця система значною мірою визначає й рівень усталеної моральної культури. Базуючись на гуманізмі, людяності, ставленні до іншого як до рівного собі, моральна культура протягом історичного розвитку формується в повсякденному житті людей, їхньому досвіді, моральних пошуках, тобто в процесі матеріального й духовного спілкування окремих індивідів, соціальних груп, народів різних країн.

Аналіз праць Т.Аболіної, Г.Балла, І.Беха, І.Данилюка, В.Єфименко, О.Лінчук та ін. засвідчує, що об'єктивними передумовами розвитку моральної культури особи є формування в неї відкритості, спрямованості на іншого, потреби у морально-психологічному взаєморозумінні.

Моральна культура включає в себе, по-перше, найхарактерніші для певної конкретно-історичної епохи моральні цінності; по-друге, ставлення до цих цінностей, реалізоване в моральній здатності й готовності бути відповідним потребам прогресивного особистісного розвитку. Визначаючи сутність моральної культури особистості, зважали на неправомірність її розуміння тільки як міри оволодіння панівними у даному суспільстві моральними цінностями. Адже такі цінності можуть слугувати критерієм розвиненості суспільства не самі собою, а лише при зіставленні з дійсними суспільними інтересами. Тому критерієм розвитку моральної культури особистості «слід вважати якісну характеристику усталених моральних цінностей» [5; 193]. Отже, до моральної культури особистості належать пізнання та засвоєння моральних цінностей суспільства, готовність і здатність особистості не тільки до їх творчої реалізації, а й до створення нових.

Особливу соціальну групу, рівень моральної культури якої привертає підвищену увагу дослідників, є студенти вищих педагогічних навчальних закладів. Адже виховати в дитини дієву моральну культуру спроможний лише той учитель, який сам володіє її високим рівнем. Водночас проведені нами в ряді педагогічних університетів України емпіричні дослідження показали, що більшість студентів (46,3%) володіє середнім рівнем моральної культури. У реальності це виявляється у наданні переваги задоволенню власним інтересам, внутрішній невпевненості в своїй правоті, недостатнім розвитком морального мислення, що передбачає наявність чіткого уявлення про моральні норми й опертя на них при виборі способів поведінки, переважанні конформності, а не моральної активності, недостатній самостійності в ситуаціях, що містять моральні суперечності. Як наслідок, зроблено висновок про необхідність розробки педагогічних умов, запровадження яких сприяло б подоланню виявлених недоліків, підвищенню рівня моральної культури студентів.

Мета статті – розкрити педагогічні умови виховання у студентів вищих педагогічних навчальних закладів моральної культури.

Грунтуючись на розуміння педагогічних умов як найбільш сприятливих факторів, реалізація яких дає змогу досягти запланованої мети при оптимальному застосуванні сил і засобів, визначили такі педагогічні умови підвищення ефективності виховання у студентів педагогічних ВНЗ моральної культури:

– організація системи виховної позааудиторної діяльності;

- активізація морально-емоційної контактності студентів, створення можливостей для прояву ними моральних якостей;
- запровадження діалогічного підходу у відносини між викладачем і студентами, між самими студентами.

За своєю сутністю система – ієрархізована сукупність елементів, що встановлюють вимоги до змісту, форм і методів певної діяльності, у нашому випадку позааудиторної виховної діяльності. Усі елементи системи взаємопов'язані між собою, доповнюють один одного і не можуть самостійно, поза системою, забезпечити повноцінне досягнення запланованої мети, а лише окремих її фрагментів. Однак і сама система набуває дієвості тільки будучи повністю «укомплектованою». Організація виховної діяльності, як системи, передбачала залучення студентів до значущих для них подій, розв'язання життєвих проблем, надання допомоги у побудові життєвої стратегії стійкого розвитку на позитивній моральній основі в ході суб'єкт – суб'єктної взаємодії. Її елементами визначили: виховні години; самостійну творчу діяльність; масові заходи моральної спрямованості.

Для проведення виховних годин було розроблено програму «Виховання у студентів моральної культури», що охоплювала 10 тем.

Добираючи змістове наповнення запропонованої тематики, зважали на те, що внаслідок її опрацювання студенти мають засвоїти сутність понять «мораль», «моральність», «моральна культура», усвідомити моральні пріоритети і способи їх реалізації у поведінці, діяльності та спілкуванні; у них має сформуватися уявлення про життєвий сенс пріоритетів, розуміння необхідності вироблення моральної особистісної позиції. Особливе місце в змісті програми виховної роботи посідали питання моральної культури спілкування. Це зумовлювалося тим, що ознакою спілкування є його моральна спрямованість, що розкривається через прояв таких особистісних якостей, як людяність, доброзичливість, дружелюбність, взаємоповага тощо. Тобто, підводили студентів до усвідомлення того, що моральне спілкування передбачає встановлення стійких зв'язків між людьми, основою яких є моральність, духовна потреба у взаєморозумінні. Водночас акцентували на тому, що потреба у спілкуванні орієнтована не лише на міжособистісні контакти загалом, а насамперед на досягнення взаєморозуміння, що спирається на симпатію і визнання. Крім того, незамінним, а тому й важливим принципом, характерним для морального спілкування людей, є творчість – свідоме й постійне співвіднесення своїх інтересів, потреб і переваг з інтересами інших людей, моральне самовдосконалення, культивування позитивних моральних якостей і зживання негативних, творення свого „Я”.

Активізація морально-емоційної контактності студентів, створення можливостей для прояву ними моральних якостей досягалася завдяки запровадженню різних форм і методів, які передбачали прояв взаємоспрямованих дій. Цьому прислуговувалися різноманітні вправи, ігрові методики, диспути і дискусії, що співвідносилися з тематикою виховних годин.

Найбільш ефективними виявилися вправи, орієнтовані на прояв студентами вмінь і навичок активного слухання, висловлення думок, етикетних норм спілкування, різноманітних емоційних станів, досягнення взаєморозуміння, вміння працювати разом.

Рольові ігри спрямовувалися на закріплення студентами морально зумовлених відносин, чому сприяла закладена в змісті ігор рольова інтерпретація дій і поведінки персонажів. При цьому спиралися на рекомендації І.Беха, який стверджує, що у перипетіях життя людину не полишає прагнення до першості, яке може спрямовувати особистість на морально-деструктивний шлях свого становлення. Тож, під час організації виховної роботи «слід прагнути до прояву в особистості соціалізованої першості як дієвого морального мотиву» [3; 60]. Під соціалізованістю мається на увазі вміння індивіда задовольняти свої бажання та інтереси без нанесення неусвідомленої шкоди потребам та інтересам іншої людини, зважання на них. Звідси моральна першість може бути інтерпретована як прояв

стійкого імунітету до емоціогенних ситуацій, що породжують конфлікти, потрясіння та інші психологічні загрози. Як суб'єкт моральної вищості індивід стоїть вище цих явищ, оскільки «може вчасно раціоналізувати їх з позиції своєї моральної переваги», він наполегливо «плекає власну культуру захищеності як стабілізатор його особистісного буття» [3; 61].

Вагоме місце у змісті виховної роботи відводили розв'язанню студентами ситуацій морального вибору, тобто таких, які містять суперечність між двома взаємовиключними рішеннями чи діями. Ознайомлюючись зі змістом ситуації, студенти мали ухвалити альтернативне рішення щодо свого ставлення до закладених у ній морально прийнятних або аморальних фактів і визначитися зі способами своєї поведінки («як я маю повестися»). Ухвалити альтернативне рішення означає зробити вибір між добром і злом, співчуттям або байдужістю, сміливістю чи боягузтвом, чесністю чи брехнею, альтруїзмом чи егоїзмом і діяти згідно з ним. У таких ситуаціях виявлялися і загострювалися суперечності між суспільною мораллю та індивідуальною моральністю студентів, між вимогами суспільної моралі до поведінки і вчинків особистості та її власними цілями, інтересами, потребами, почуттями, між правильними рішеннями, спонуками і потребами, ідеалами і відсутністю реальної здатності втілювати їх у життя.

Добираючи ситуації, зважали на рекомендації, що містяться в науковій літературі: актуальність проблеми, яка уособлюється в ситуації, її реалістичність і типовість [4; 55].

Головна мета аналізу чи програвання ситуації полягала у виявленні причин, що зумовили її виникнення, правильному розумінні позицій залучених до неї осіб, виробленні вмінь ухвалювати рішення завдяки аналітичній діяльності та використанню здобутих знань, формуванні на цій основі вмінь і навичок моральної поведінки як найвищого прояву моральної культури. За визначенням Г.Балла, моральною слід вважати поведінку, в основу якої покладаються схвалювані культурою (відповідно до прийнятих у ній цінностей) норми людського співжиття, тобто моральні норми у найширшому сенсі [1;15].

Розв'язання ситуацій морального вибору відбувалося двома способами. У першому випадку окреслювали певну ситуацію і пропонували студентам висловити пропозиції щодо її можливостей вирішення закладеного в ній морального конфлікту. У другому – ситуація розігрувалася за допомогою методу психодрами. Сутність роботи полягала в тому, що повідомлялися лише вихідні дані (загальний зміст ситуації), а студенти мали розіграти їх продовження і винайти (кожний для себе) прийнятний спосіб поведінки.

Наприклад, перед розігруванням ситуації «Студентські збори» повідомляли такі дані: «На факультеті оголошено конкурс на кращу студентську групу. Критеріями оцінювання визначено навчальну успішність, участь у громадському житті університету, кількість прогулів, запізнь. Винагорода – безкоштовна 10-денна поїздка до Праги. У кожній з груп, що беруть участь у конкурсі, є по два-три студенти, яким властиві (в негативному плані) перераховані ознаки, або деякі з них. Група зібралася, щоб обговорити ситуацію, що склалася, і винайти способи її поліпшення». Процес групових зборів не регламентувався. Тобто студенти мали вирішити питання самостійно.

Добираючи тематику диспутів і дискусій, спиралися, з одного боку, на визначення сутності моральної культури особистості, а з другого, – враховували результати констатації, виявлені під час її проведення: недоліки у вихованості структурних компонентів цього особистісного утворення. Так, для обговорення були запропоновані наступні теми: «Чи потребує сучасна людина високого рівня моральної культури?», «Культурні норми: необхідність чи данина традиції?», «Моральна культура спілкування: за і проти» та ін. Вибір діалогічного підходу зумовлювався тим, що за своєю сутністю він спрямовується на підтримку розвитку самої сутності людини, її реального призначення в житті. У зв'язку з цим не можна не згадати М.Бахтіна, який писав: «Найважливіші акти, що конституують самосвідомість, визначаються ставленням до іншої свідомості. ... Не те, що відбувається всередині, а те, що відбувається на межі своєї і чужої свідомості. І все внутрішнє не є

самодостатнім; обернене назовні, діалогізоване, кожне внутрішнє переживання перебуває на межі, зустрічається з іншим, і в цій напруженій зустрічі – вся його сутність.... Саме буття людини (і внутрішнє, і зовнішнє) є найглибшим спілкуванням» [2; 329]. Вступити в діалог означає не відмовитись від «свого слова», свого погляду на світ, думки, своєї позиції, що дорівнювало б відмові від своєї індивідуальності, від самого себе. Діалог завжди передбачає взаєморозуміння. Це найвища форма відносин між людьми, ідеальна модель їх взаємодії. Діалогічні відносини мають цілісно-особистісний характер. Жити – означає брати участь у діалозі: запитувати, слухати, відповідати, погоджуватися тощо. До цього діалогу людина залучається вся і всім своїм життям. Тут «зустрічаються, схрещуються цілісні позиції, цілісні особистості» [2; 337]. Тобто, суб'єкт не може бути «сприйнятий та пізнаний як річ. ...Пізнання його може бути лише діалогічним» [2; 384]. Діалог – це універсально-людський процес, що нескінченно триває у «великому часі».

На думку Л.Озадовської, цінність діалогу полягає в «тому результаті, якого досягаємо, отже, він – передусім спосіб або засіб досягнення цього результату [6; 125]. В останньому дослідниця вбачає відмінність між діалогом і звичайним спілкуванням. Якщо спілкування може здійснюватися заради самого факту спілкування, то кожний конкретний діалог має певну мету, а успішність його визначається рівнем її реалізації [6; 129].

У контексті нашого дослідження звернення до діалогічного підходу актуалізувалося ще й тим, що особистісні позиції, запитання, ціннісно-сміслові настановлення, що актуалізуються в міжіндивідуальному спілкуванні, є проявами різних культур (у тому числі й моральних) як всезагальних форм буття й розуміння. Адже, як відзначав М.Бахтін, «чужа культура лише в очах іншої культури розкриває себе повніше й глибше... Один смисл розкриває свої глибини, лише зустрівшись з чужим смислом, доторкнувшись до нього; між ними починається ніби діалог, що долає замкненість та однобічність цих смислів, цих культур» [2; 354].

Запровадження діалогічного підходу в позааудиторну виховну діяльність передбачало забезпечення свідомого привласнення студентами моральних норм і цінностей, формування у них моральної свідомості, переведення цих утворень в особистісні ціннісні орієнтації як регулятори моральної поведінки. Це досягалося завдяки:

- врахуванню інтересів, потреб студентів, опертя на їх позитивні риси, прояв довіри до них, прийняттю і повазі кожного, його думки;
- формуванню у студентів потреби у встановленні конструктивних міжособистісних відносин, живого спілкування, метою якого поставало не просто одержання інформації, а дієвий «ціннісний обмін»;
- навчанню студентів прийомам активного слухання й адекватного емоційного реагування на слова «іншого».

Набуваючи необхідних умінь і навичок у процесі виховних годин, студенти мали змогу переконатися в їх доцільності, закріпити й розвинути їх, залучаючись до різних видів діяльності, що не мала жорстко фіксованих і контрольованих приписів. Широкі можливості для цього створювалися при виконанні самостійної творчої роботи (написання рефератів, есе-роздумів, розробка сценаріїв виховних годин для базових шкіл тощо) та під час організації, підготовки і проведення масових заходів морального спрямування. Найбільш прийнятними в цьому плані виявилися тематичні вечори («Батьківський поріг», «Калина за вікном», «Мова наша солов'їна», «Розповіді старого фортепіано та ін.), конкурси і вікторини («Культура спілкування», «Знавці етикету», «Розмова без слів», «Добрі люди, добрі справи» та ін.), колективні творчі справи («Наш інститут», «Кожний з нас – майбутній учитель», «Навчаємося робити добро тощо»).

Розроблені нами педагогічні умови оптимізації виховання у студентів моральної культури набули апробації в експериментальній групі у процесі формувального етапу експерименту. Проведені заключні зрізи засвідчили, що в експериментальній групі значно

збільшилася кількість студентів, що належали до високого та оптимального рівнів досліджуваного особистісного утворення. В контрольній групі суттєві позитивні зрушення в цьому плані не були зафіксовані.

Отже, запропоновані нами педагогічні умови є цілком доцільними і можуть бути запроваджені у широку педагогічну практику з виховання у студентів вищих педагогічних навчальних закладів моральної культури.

Джерельні приписи

1. **Балл Г.** Актуальні методологічні питання моралі і моральної поведінки / Георгій Балл // Соціальна психологія. – 2007. – Спецвипуск. – С. 14-22.
2. **Бахтин М.М.** Естетика словесного творчства: Сб. избр. тр. / Михаил Михайлович Бахтин; прим. С.С. Аварийцева. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
3. **Бех І.** 100 ключів виховного успіху / Іван Бех // Шкільний світ. – 2009. – № 21-23. – 152 с.
4. **Ельбрехт О.М.** Науково-практичні основи вищої освіти: [монографія] / О.М. Ельбрехт. – К.: Фенікс, 2008. – 296 с.
5. **Етика:** Навч. посібник / Т.Г. Аболіна, В.В. Єфименко, О.М. Лінчук та ін. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
6. **Озадовська Л.В.** Парадигма діалогічності в сучасному мисленні: [монографія] / Л.В. Озадовська. – К.: ПАРАПАН, 2007. – 164 с.

Резюме

Розкриваються педагогічні умови оптимізації виховання у студентів педагогічних ВНЗ моральної культури у системі позааудиторної виховної діяльності.

Ключові слова: виховна система, вищі педагогічні навчальні заклади, моральна культура, педагогічні умови, студенти.

Summary

The article deals with the opening up and grounding the pedagogical conditions of optimization the students' of pedagogical higher educational establishments moral culture upbringing in the system of out audience educate activity.

Key words: higher pedagogical educational establishments, moral culture, pedagogical conditions, students, upbringing system.

УДК 75.022.82:658.512.2

Чихурський А.С. – *ст. викладач ВНУ ім. Лесі Українки*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗОНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОЧОГО МІСЦЯ В КЛАСІ ДЛЯ ХУДОЖНІХ РОБІТ

В естетичному вихованні та творчому розвитку студентів велику роль відіграє комплексна організація художньої майстерні, що багато в чому залежить від дотримання вимог технічної естетики.

Функціональні вимоги із специфіки навчально-педагогічного процесу до організації художньої майстерні в інститутах, училищах, ліцеях, школах впливають із змісту занять з основ композиції, графіки, рисунка, живопису, креслення, художнього проектування. Враховуються програма навчальних курсів, міжпредметні зв'язки між ними.

Чіткий поділ приміщення майстерні на функціональні зони: робочу для учнів, робочу для викладачів, експозиційну, загального зберігання, особистої гігієни, забезпечує високу організацію навчального процесу. Площа робочої зони для студентів та учнів визначається відповідно до їхньої кількості. Розмір робочого місця одного студента, учня залежить від величини та положення робочої та допоміжної площини, простору розміщення студента, учня в процесі роботи, розміру проходів, і підходів до робочих місць. Оптимальною можна вважати робочу площу 550x700 мм, що дозволяє здійснювати будь-який вид художньої роботи. Оптимальні габарити допоміжної площини, необхідної в процесі роботи для розміщення інструментів і матеріалів – 200x400 мм. Разом з урахуванням різних навчальних занять, площа робочого місця студента повинна складати не менш 2 м², площа робочої зони для 25 осіб складе не менше 30-55 м².

У зоні для викладання слід передбачати робоче місце та три експозиційні ділянки: для рисування на класній дошці, демонстрації наочних посібників і використання проекційної апаратури. Площа робочого місця учителя – 6,4 м². Розмір основної робочої площини визначається кількістю та розміром розташованих на ній об'єктів (технічні засоби навчання, класний журнал, пульт управління тощо) з урахуванням повної досяжності для рук у стоячому положенні.

Для графічної роботи на класній дошці площа ділянки – 4,8 м². Для показу наочних посібників і організації натуральних постановок демонстраційна ділянка вимагає не лише 2,5 м² площі, для використання проекційної апаратури (кінопроектора, діапроектора, фільмоскопа тощо) потрібна площа до 3 м². Тож загальна площа зони викладача складає 16,5 м².

Площа зони зберігання інструментів і матеріалів розраховується на основі загальної номенклатури навчально-наочних посібників. Площа зони зберігання складає 11,3 м² при висоті 2550 мм, глибини 450-600 мм і ширини проходу, необхідного для діставання предметів – 800 мм.

У зоні гігієни розміщується умивальник, ємкості для зберігання спецодягу, предметів для прибирання кабінету, аптечки тощо. Мінімальна площа зони 4 м². Сума площ функціональних зон і ділянок визначає оптимальну площу майстерні – 115-120 м².

Врахування функціональних зв'язків у системі «людина – предмет – середовище» вимагає створення умов для занять у майстерні, що визначається ергономікою.

Необхідно, щоб конструкція робочого столу дозволяла змінювати висоту та нахил робочої площини. Додаткові площини повинні розміщуватись у зоні досяжності для рук. Потрібно врахувати методику навчання студентів, учнів під час виконання тієї чи іншої роботи. Робочу позу обумовлює специфіка функціональних процесів. Для виконання невеликих креслень, що вимагає акуратності, найбільш сприятливою є сидяча поза, тому що руки спостерігаються в основному в середніх і дрібних суглобах. При збільшенні формату

рисунка в русі бере участь уся рука, іноді м'язи корпусу. В цьому випадку доцільно виконувати роботу стоячи. Для зниження втомлюваності треба передбачити чергування основних поз.

Під час організації художньої майстерні увагу слід приділити освітленню. Найменший допустимий рівень освітленості робочих поверхонь – 500 люкс. Гігієністами доведено, що оптимальний рівень освітленості горизонтально розташованих робочих поверхонь знаходиться в межах 1000-1200 люкс, а вертикально розташованих – 300 люкс. Зоровий комфорт забезпечується не тільки завдяки високій освітленості, але й її рівномірності, що досягається улаштуваннями верхнього світла. Важливе значення має й якість освітлення. Правильне кольорове розрізнення при штучному освітленні найкращим чином забезпечується за допомогою люмінесцентних ламп із поліпшеним спектральним складом випромінювання. Важливо також правильне розподілення яскравості в полі зору студентів. При виконанні більшості практичних робіт студенти використовують білий папір. При інтенсивному освітленні робочої площини особливо темного тону, утворюється різкий яскравий контраст між аркушем паперу та тлом, що негативно впливає на зір. За результатами досліджень розроблено норми співвідношення яскравостей, що потрапляють до поля зору. Для усунення блискості всі поверхні в полі зору повинні бути матовими.

Загальний кольоровий клімат художньої майстерні багато в чому визначається забарвленням обмежувальних поверхонь – стін, кафів тощо. Згідно з сучасними рекомендаціями, колір стін має бути ахроматичний, оскільки світло-сіре тло малої кольорової насиченості (30-40%) стимулює зосередженість на роботі. Ахроматичне оточення забезпечує тонке розрізнення кольорових відтінків зображуваних предметів.

Під час роботи (рисунка з натури) погляд рисувальника тривалий час спрямований на зображувальний об'єкт і робочу площину. Для правильного сприйняття натури важливим моментом є колір площини. Оптимальним можна вважати світло-сірий.

Для художньої майстерні найкращим є приміщення з двостороннім освітленням і стрічковим заскленням і бути орієнтованими на північ або північний захід. Більш за все цим вимогам відповідають квадратні приміщення загального типу з природним освітленням і розсувними перегородками, що дають можливість просторово шлюзувати або об'єднати окремі функціональні зони.

Матеріали устаткування та робоче місце має відповідати таким вимогам:

1. Папір, картон тощо – це площина, на якій виконується рисунок. Її необхідно розташовувати перпендикулярно до спрямованого в середину формату погляду рисувальника. За таких умов рисунок буде видно без викривлень. Для навчальних рисунків, що виконуються олівцем, папір слід застосовувати цупких сортів (наприклад, креслярський).

2. Картинна площина (наприклад, рисунок) повинна бути освітлена так, щоб на неї не падала тінь від рисувальника або будь-яких предметів. Бажано щоб джерело світла знаходилось зверху, дещо спереду та зліва від рисувальника. Не можна рисувати, якщо на аркуш паперу падають промені сонця або в очі світить яскрава лампа.

3. Для рисування зображувальної діяльності використовують різні мольберти. Можна пристосовувати креслярську дошку або планшет, поставивши їх на стілець. Папір для рисунка прикріплюють до мольберта, або креслярської дошки кнопками. Відстань між оком рисувальника та папером під час роботи має дорівнювати довжині витягнутої руки. Це дозволяє краще бачити весь рисунок і перевіряти його, порівнюючи його з натурою. Крім того, рекомендується періодично перевіряти рисунок, відходячи від нього на 2-3 м. Крупні рисунки зручніше виконувати стоячи.

4. Огляд натури під час рисування повинен бути хорошим. Відстань від зображувального об'єкта до рисувальника не повинна залишатися меншою за 2,5 або 5 найбільших розмірів об'єкта. Наприклад, якщо у предмета найбільшим розміром є висота, то точку зору для рисування слід вибрати на відстані не менше 2,5 і 3 висоти цього предмета.

Якщо точка зору розташована ближче, то утворюється невидимий кут зору, що призводить до викривлення пропорцій та перспективи.

Досвід роботи викладачів показує, що ефективність занять із рисунку, живопису, графіки, креслення, композиції великою мірою залежить від матеріально-навчальної бази, зокрема забезпечення класу-кабінету. В майбутньому студенти стануть педагогами, самі будуть керувати образотворчою діяльністю і від уміння педагога організувати творчий процес залежить успіх і інтерес учнів до образотворчої діяльності, ставлення учнів, вчителів і батьків до предмета. Він стає улюбленим місцем для учнів і старших класів, що ставлять собі мету взяти участь у творчих конкурсах і продовжити навчання у ВНЗ різних рівнів акредитації. Тому в шкільних кабінетах образотворчого мистецтва повинні бути гіпсові голови, череп, моделі деталей обличчя, стопа ноги, рука, інструменти і матеріали для декоративно-прикладної діяльності, графіки. Важливим є правильний підбір драперій (найкращим матеріалом для неї є лляне полотно) і предметів побуту для постановки натюрмортів. З точки зору техніки безпеки кабінет повинен добре провітрюватись, бути обладнаний вимушеною вентиляцією.

При обладнанні класу-кабінету образотворчого мистецтва не слід обмежуватися зазначеними рекомендаціями. Тут широка нива для виявлення ініціативи і творчості.

Джерельні приписи

1. **Беда Г.В.** Основы изобразительной грамоты / Г.В. Беда. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.: ил. – (Б-ка учителя изобр. искусства).
2. **Бучинський С.Л.** Основы грамоты з образотворчого мистецтва / С.Л. Бучинський. – К.: Рад. школа, 1981. – 120 с.: ил.
3. **Гребенюк Г.Є.** Онови композиції та рисунок: Підручник для учнів професійно-навчальних закладів / Г.Є. Гребенюк. – К.: Техніка, 1997. – 221 с.: ил.
4. **Одноралов Н.В.** Материалы, инструменты и оборудование в изобразительном искусстве. – 2 изд., доп. / Н.В. Одноралов. – М.: Просвещение, 1988. – 176 с.: ил.
5. **Таранов Н.Н.** Основы учебного рисунка и производственной графики: Учеб. пос. / Н.Н. Таранов, С.И. Иванов. – Львов: Свит, 1992. – 208 с. – Библиогр.: с. 206.

Резюме

Розглядаються функціональні зони та організація робочого місця в кабінеті для художніх робіт або класу образотворчого мистецтва.

Ключові слова: кабінет, образотворче мистецтво, мольберт, функціональні зони.

Summary

In stat'e author of rassmatrivaet funkcional'nye zony I organizaciyu rabocheho mesta in kabinete for khudozhestvennykh rabot, ili klassa izobrazitel'nogo iskusstva.

Key words: cabinet, fine art, easel, functional areas.

УДК 372.4

Ліштван А.М. – студ. Луцького педагогічного коледжу

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Прийняття Україною європейських цінностей передбачає реалізацію принципів гендерної рівності у всі сфери життя, забезпечення рівного доступу обох статей до освітніх, виробничих, культурних ресурсів тощо. Для України особливого значення набуває питання реалізації гендерного підходу до навчання й виховання молодого покоління в загальноосвітніх закладах.

Наслідки опрацювання психолого-педагогічної і соціологічної літератури свідчать, що в процесі гендерної соціалізації учнівської молоді простежуються суперечності між декларованою гендерною рівністю і реальною асиметрією соціальних і сімейних ролей, притаманних обом статям, а також універсалізацією гендерних функцій, визнанням важливості суспільної діяльності жінок і стійкістю традиційних гендерних стереотипів у свідомості населення тощо. У такій ситуації зростає значущість гендерного виховання як необхідного компонента успішної соціальної адаптації молоді. У контексті розширення євроінтеграційного простору воно є важливим чинником формування егалітарної поведінки хлопців та дівчат і забезпечення найповнішої самореалізації їх як особистостей у різних сферах суспільного життя.

Вивчення гендерних аспектів виховання учнівської молоді дає можливість з'ясувати ієрархію її суб'єктивних цінностей, прогнозувати майбутні життєві практики, глибше пізнати вікову та культурну специфіку засвоєння молодими людьми гендерних пріоритетів. Саме тому в європейському освітньому просторі здійснюються ефективні дослідження проблем гендерної соціалізації та гендерного виховання. Поліаспектне вивчення найкращих зразків зарубіжного досвіду, нагромадженого у цій сфері, сприятиме інтенсивнішій реалізації гендерного підходу в вітчизняну систему освіти, яке в Україні з різних причин розгортається надто повільно.

У численних працях українських і зарубіжних учених висвітлена освітня проблематика гендеру, а саме: формування гендерної педагогіки (С.Бухен, М.Горсткемпер, К.Деріхс-Кунстманн, В.Кравець, П.Мільгоффер, Х.Фімер, Л.Штильова); гендерні аспекти навчання і виховання учнів (Е.Брайтенбах, Т.Голованова, А.Кайзер, Н.Кутова, О.Петренко, Г.Фаульстіх-Віеланд, Г.Шумахер); гендерна соціалізація молоді (Г.Більден, І.Бремер, К.Гагеманн-Віте, К.Ульріх, С.Харченко, Ю.Ціннекер); гендерна рівність у шкільній освіті (Т.Говорун, Г.Браун, У.Кессельс, Л.Фрід); рівні можливості у суспільстві (Ш.Берн, С.Валь, І.Кон, Л.Міщик, У.-Г.Шпітта); формування гендерної культури молоді (О.Кізь, О.Кікінежді, П.Міддлетон, А.Пренгель); гендерні стереотипи поведінки хлопців та дівчат у сучасній школі (С.Вихор, А.Гільгерс, Л.Кобелянська, Н.Хайде, Б.Штіплер).

Становлення вітчизняної гендерної педагогіки супроводжують певні суперечності в обґрунтуванні її теоретичних і методологічних засад, термінологічна непослідовність, відчутна недостатність компетентних у питаннях гендеру фахівців. Усе це зумовлює своєчасність ґрунтовного вивчення зарубіжних педагогічних надбань, започаткування в Україні відповідних досліджень.

Мета роботи – узагальнити фактори гендерної соціалізації та перевірити їх вплив на формування гендерних установок дитини в експериментальних умовах.

Соціалізація індивіда відбувається під впливом об'єктивних (соціально-економічних, соціально-політичних) соціокультурних умов життя суспільства та окремих спільнот, у яких відбувається соціалізація людини) і суб'єктивних (загальної спрямованості індивіда, світогляду, життєвих настанов та ціннісних орієнтацій тощо) детермінант. Діяльність, спілкування і самосвідомість, взяті разом, розкривають сутність соціалізації.

У дослідженні, запропонованому Т.Говорун, провідним спеціалістом Інституту психології ім. Г.Костюка АПН України та О.Кікінежді, ст. наук. співробітником ТНПУ ім. В.Гнатюка, зазначається [2], що з дитинства жіночу статтю орієнтують на емоційно-експресивні види діяльності, важливі для дому і сім'ї ролі, а чоловіків – на інструментальні, соціальну активність. А це створює передумови для виникнення дискримінації в різних сферах життя. Зокрема, у сфері освіти.

Як і в колишні часи, професії чоловіків та жінок на сторінках «Букваря», «Читанки», інших книжок полярно різняться. Чоловіки в них постають космонавтами, механізаторами, водіями, майстрами, вченими, а жінки ж переважно представляють професії, спрямовані на догляд за іншою людиною, – домогосподарки, медсестри, вчительки, лікарки. Як правило, чоловічі і жіночі персонажі представлені в традиційних ролях, де перші творять подію, а другі мають справу з обставинами, що склалися поза їх власним волевиявленням.

У змісті оповідань та ілюстрацій чоловіки та хлопчики зображені особами, які здійснюють вчинок, нехай навіть і бешкетний: запускають змія, ремонтують велосипед, саджають дерево, дратують півня тощо. Жінки та дівчатка переважно пожинають плоди діяльності «сильної» статі: підтримують деревця, які саджають хлопці, спостерігають за їхніми діями, обговорюють їх. Дівчатка мають справу переважно з обставинами, що склалися, з пригодами, що відбувалися поза їхнім волевиявленням та участю. Чоловіки, хлопчики на ілюстраціях зображені енергійними, активними, жінки та дівчатка – пасивними, залежними, кимось опікуваними. Попри це, комплекти підручників, створених у 80-90-ті роки ХХ ст., вигідно відрізняються від підручників 60-70-х років щодо розширення кола занять жіночої статі, наближення до нетрадиційних («чоловічих») професій і навпаки. Однак ця тенденція ще слабка і здебільшого залежить від статі авторів підручників. На сторінках сучасного «Букваря» уже можна побачити вчителя чоловічої статі, малюнки, на яких хлопчики і дівчатка демонструють однакові вміння косити траву, доглядати квіти. Однак майже 80% малюнків є статево диференційованими. На більшості ілюстрацій (майже 65%) зображено представників чоловічої статі: вчитель, музикант, кухар, політик, капітан, аквалангіст, сталевар, лікар, швець, механізатор, гетьман [2].

Співвідношення частоти зображень чоловіків (хлопчиків) та жінок (дівчаток) у змісті текстів, заголовків, ілюстративних матеріалах у традиційних та егалітарних (партнерських) ролях свідчить про ще слабку, проте очевидну тенденцію до зміни гендерних настанов. Стереотип – він діє, а вона обслуговує – замінюється однаковими заняттями: школярка так само працює за комп'ютером, як і її одноліток. Дівчинка, як і хлопчик, саджає дерево, а не тільки допомагає його тримати та ін.

Орієнтація на стереотипізовані види занять прослідковується у змісті математичних задач та ілюстраціях для початкової школи [1]. У змісті задач із традиційним розподілом соціальних ролей подекуди простежуються сексичні міфи, упередження, які поділяють хлопчиків та дівчаток на два протилежні психологічні типи людей.

Хоч на порозі вже кінець першої декади ХХІ століття, у підручниках для початкової школи, особливо в математичних завданнях [1], поділ сфер діяльності на чоловічі і жіночі залишається незмінним (принаймні у 15% змісту задач із математики для першого класу; 30% – для другого; 22% – для третього і 28% – для четвертого) [2], проте слід відмітити певну позитивну динаміку та орієнтацію на нестереотипізовані види діяльності. Зазначимо, що навіть тоді, коли автори прагнуть дотримуватись рівноваги у зображенні статей, все ж хлопчиків змальовують активними в освоєнні соціального простору, а дівчатка – тими, яких ведуть за собою.

Результати контент-аналізу змісту популярних дитячих часописів засвідчують все ще стійку орієнтацію видавництва на традиційний розподіл гендерних ролей та видів діяльності [2]. Для дошкільного та молодшого шкільного віку таким прикладом може слугувати частотне зображення статей на сторінках щомісячного дитячого ігрового журналу

«Пізнайко». Як правило, про чоловічу статтю йдеться у різних текстових та ілюстративних матеріалах набагато частіше, ніж про жіночу (у співвідношенні 7 до 1), останній надається лише близько 30% життєвого простору. У традиційних, «домашніх» видах діяльності, зокрема: опікування, навчання, прибирання, догляд тощо дівчаток зображують усміхненими, гарно вбраними, акуратними, відкритими до контактів і спілкування; хлопчиків вдома – часто розгубленими або зверхніми, такими, що не можуть дати собі раду, неохайними, розхристаними. Серед них є такі, що можуть слугувати наочною ілюстрацією симптоматики розладів із нарочито ворожою поведінкою.

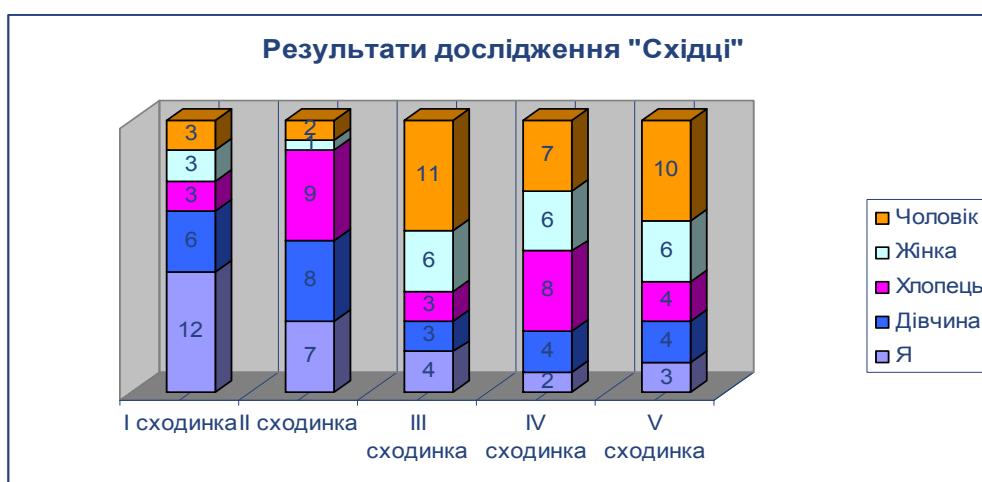
Виконання побутової праці міцно закріплене за жіночою статтю (у співвідношенні 1:2). Подібні приховані навчальні плани, як показали психолого-педагогічні дослідження, простежуються на всіх рівнях середньої освіти.

З метою отримання інформації щодо рольової ідентифікації дитини нами було проведено дослідження у Комунальному закладі «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 19 Луцької міської ради Волинської області». У дослідженні брали участь 27 учнів віком 9 років. Сукупність цих показників для всіх заданих образів є досить зручною моделлю статевих оцінок і переваг, властивою дітям цього віку (див. мал. 1).

Дослідження проводилося на основі аналізу методики «Східці», запропонованої Якобсоном С.Г. як модифікований для дітей варіант методики «Самооцінка» [4; 18-19]. Основою методики є виконання малюнка східців, у яких є п'ять сходинок. Дослідник пояснює, що на верхній сходинці розміститься статева належність (роль), яка найбільше подобається дитині, а на найнижчій – та, що подобається найменше.

Дітям пропонується 5 слів – «чоловік», «жінка», «дівчина», «хлопець», «я», які необхідно розташувати на східцях. На основі цієї методики можна отримати кількісні показники. Якщо номер сходинки, починаючи з верхньої, розглядати як відповідну кількість балів, то можна розраховувати для кожного слова ту сходинку, на яку діти будуть його найчастіше ставити. Цей показник буде дорівнювати середньому арифметичному від номерів сходинок, наданих кожною дитиною статевим приналежностям (ролям). Сукупність цих показників для всіх заданих образів є досить зручною моделлю існуючої у дітей даного віку статевих оцінок і переваг.

Малюнок 1



Аналізуючи діаграму спостерігаємо, що роль «Я» найбільше сприймається дітьми, більш-менш подобається роль «Хлопець», розділяються перед вибором або найменш подобається роль «Чоловік» тощо.

Дослідження показує, що дітям більш притаманні індивідуальні особистісні характеристики, ніж статево-рольові.

Способом прояву гендерних особливостей дітей і відображенням рівня сформованості їх гендеру є гра. У ній діти через виконання певних ролей засвоюють уявлення про гендерну поведінку. Хлопчики частіше вибирають для гри «силові сюжети» й у зв'язку з цим – відповідні ролі. Дівчаткам більше імпонують ігри з традиційними жіночими ролями. Гра дає змогу засвоїти не лише соціальні ролі, але й набути навички спілкування й взаємодії з однолітками протилежної статі.

У магазинах більшість іграшок призначені окремо для хлопчиків і для дівчаток. Іграшки для дівчаток видно відразу – вони пов'язані або з доглядом за собою (іграшкова косметика), або з турботою про дитину (ляльки), або з домашніми справами (іграшкові меблі, плити, посуд, побутова техніка). Іграшки для хлопчиків пов'язані з будівництвом (різні конструктори, кубики), з технікою (різні машинки) або з активною діяльністю (зброя, спортивний інвентар, м'ячі). Використання у грі традиційних іграшок має допомогти дівчаткам у подальшому вправлятися у тих видах діяльності, що стосуються підготовки до материнства і ведення домашнього господарства, розвивають уміння спілкуватися й навички співпраці. У хлопчиків все інакше: іграшки та ігри спонукають до винахідництва, перетворення оточуючого світу, допомагають розвинути навички, що пізніше ляжуть в основу просторових і математичних здібностей, заохочують незалежну, змагальну і лідерську поведінку.

Із метою збагачення змісту ігор сімейної тематики ефективними виявляються такі сюжетні лінії, як «У сім'ї народилась дитина», «Приїзд бабусі», «Сім'я на дачі» та ін. У процесі таких ігор утворюються та розширюються уявлення дітей про особливості сімейного життя, взаємодію статей і поколінь, їх дозвілля.

У дівчаток із перших років життя проявляється спрямованість грати роль матері і господарки у створюваній нею ляльковій сім'ї. Вона досить серйозно моделює і «програє» роль виховательки своїх майбутніх дітей. На жаль, її ігри в ляльки нерідко надто рано висміюються раціонально налаштованими батьками й дорослими, а часом й учителями школи, якщо їм про це стає відомо. З цієї причини трапляється так, що дівчинка ще задовго до реального вступу в роль нареченої і матері припиняє гратися в дочки-матері, тим самим придушуючи в собі те, що є умовою розвитку жіночності.

Провідну роль у формуванні особистості відіграє соціальний фактор, оскільки особистість є мірою соціального розвитку людини. У шкільному житті часто спостерігаємо ще одне протиріччя: коли сам педагог забуває про свою гендерну роль, але водночас, вимагає від учня виконання ролі представника своєї статі. Наприклад, часто можна спостерігати таку картину: вчителька разом із дітьми їде в тролейбусі. Розсадивши дітей на вільні місця, сама стоїть. Коли один хлопчик наважується запропонувати їй місце, то у відповідь чує: «Ні, ні, дякую, я постою». Педагог, забуваючи про свою статеву приналежність, не дає можливості проявити себе хлопчику як чоловікові. Для того, щоб розв'язати подібні суперечності, що трапляються у шкільному житті, педагог не має забувати про те, що він сам є яскравим прикладом у виконанні тих ролей, які виконує в даний момент. Тому вчителеві на прикладі власної поведінки необхідно допомогти дитині в оволодінні змістом соціально-статевої ролі людини.

Суттєве місце у формуванні особистості, особливо в дитячому віці, посідає сім'я. У сім'ї відбувається первинна соціалізація дитини, усвідомлення того, що добре і що погано, формування морального фундаменту, життєвих настанов і ціннісних орієнтацій, визначення кола інтересів, життєвих перспектив тощо.

Перші уявлення про мужність та жіночність, статеві відмінності, несхожі ролі, що їх виконують батько і мати, виникають у дитини під час спілкування з батьками, у процесі життєдіяльності сім'ї. Усе це справляє істотний вплив на ранню статеву соціалізацію дітей. Ставлення до статі дитини з боку батьків уже з самого її народження створює ніби особливий світ, сприйнятливіший для розвитку за жіночим або чоловічим типом.

У сучасній педагогічній науці і практиці проблема статі вивчена і представлена також недостатньо. Водночас відсутність повноцінного гендерного виховання не лише призводить до відхилень у формуванні особистості, нещасних шлюбних стосунків, але й виявляється часом серед факторів, що є причиною виникнення психічних розладів.

В освітніх закладах України здійснюються перші кроки на шляху структурно-організаційних змін змісту, методів і форм навчання. До навчальних планів запроваджуються нові елементи знань з українознавства, історії мистецтв, релігії, філософії, екології тощо. Однак попри зміни і доповнення, які вносяться до чинних програм і підручників початкової та середньої школи, у системі освіти ще досить помітні упередженість щодо висвітлення проблем гендерного виховання, інертність у доборі форм, засобів осягнення інформації.

Отримані гендерні знання мають знайти втілення в адекватній поведінці. А це вже сфера гендерного виховання. Гендерне виховання – процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Тому у сферу гендерного виховання входять не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої і жіночої статі, як подружні, але й будь-які інші: в суспільному житті, праці, відпочинку тощо [3; 174]. Незважаючи на розуміння відмінностей між дітьми різної статі в здібностях, інтересах і нахилах, особливостей поведінки, педагогіка й нині залишається безстатевою. Розвиток жіночої суб'єктивності та ідентичності витіснений на периферію, традиційна статево-рольова соціалізація дівчаток і хлопчиків продовжує відтворювати патріархальні стереотипи взаємодії статей у суспільній і приватній сферах. Ці стереотипи та настанови все частіше суперечать реальним трансформаціям гендерних відносин у сучасному українському суспільстві, стають на заваді розкриттю індивідуальностей, рівноправ'я статей, спільного розвитку демократичних відносин. Не зважаючи на всі спроби виглядати «особистісно зорієнтованою», така педагогіка може бути тільки імперативною в своєму прагненні відпрацьовувати єдиний гендерний конструкт, підганяючи під нього всіх. Очевидно, що жорсткі стандарти традиційної культури щодо фемінності й маскулінності, що проводяться суспільством через школу, є анахронізмом і стають перешкодою для ефективної соціалізації вихованців.

В умовах не диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток, розмивання кордонів між жіночими і чоловічими соціальними ролями гендерна соціалізація здійснюється стихійно, без належної педагогічної уваги, в результаті чого формування гендерних установок та поведінки ускладнюється, а в деяких випадках набуває спотвореного, деструктивного характеру.

Таким чином, недостатній рівень гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку переважно зумовлений невідповідністю педагогів до його повноцінного здійснення, нестачею якісної науково-популярної літератури та формалізмом у гендерній просвіті батьків.

Джерельні приписи

1. **Богданович М.В.** Математика: Підр. для 1 кл. / М.В. Богданович. – К.: Освіта, 2007. – 160 с.
2. **Гендерна дискримінація в сфері освіти.** – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>
3. **Кравець В.П.** Діяльність шкільного психолога з дошлюбної підготовки школярів / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 1997. – 163 с.
4. **Савіна М.І.** Статево-рольова ідентифікація дитини / М.І. Савіна // Соціальний працівник. – 2006. – № 23. – С. 2-27.
5. **Геник С.М.** Усе починається з родини / С.М. Геник. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 1998. – 725 с.
6. **Кравець В.П.** Гендерна педагогіка: Навч. посіб. / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.

7. **Міщук Л.І.** Соціальна педагогіка: Навч. посіб. / Л.І. Міщук. – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.

Резюме

Систематизуються фактори гендерної соціалізації дітей початкової школи та аналізується їхній вплив на формування гендерних установок дитини.

Ключові слова: гендерна соціалізація, гендерне виховання, початкова школа, сімейне виховання, гендерні ролі.

Summary

In the article the factors of gender socialization of primary schoolchildren are systematized and summarized, and their influence on forming a child's gender attitudes is analyzed.

Key words: gender socialization, gender education, primary school, family upbringing, gender role.

УДК 655.5+371

**Водолазський Р.О. – аспірант Української академії друкарства
(м. Львів)****ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ВИДАННЯХ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

Українська система освіти перебуває на шляху переходу до загальноєвропейської навчальної системи. Однак попри це українська навчальна книга повинна зберігати національну автентичність, передусім для того, щоб виховувати в підростаючому поколінні національні риси характеру. Це особливо важливо в сучасному українському суспільстві, на яке постійно здійснюється зовнішній етнопсихологічний вплив.

Українську етнопсихологію висвітлює низка видань, зокрема: В.Яніва [6], А.Львовичкіної [2], О.Губка [1], О.Стражного [4], але в зазначених працях відсутнє подання етнопсихологічних особливостей у сучасному підручникотворенні. Завданням даної статті є виявлення та аналіз сучасних тенденцій у національному етнопсихологічному вихованні через навчальні видання.

Найяскравіше етнопсихологічні особливості будь-якого народу передаються в підручниках, присвячених вивченню мови та літератури, що логічно, оскільки всі інші царини знань є загальнонаціональними і лише рідна мова та література є індивідуальні для кожного народу, і саме в підручниках із цих дисциплін варто шукати етнопсихологічні особливості кожного народу.

Об'єктом вияву етнопсихологічних особливостей обрано шкільні підручники з української мови та літератури за 5-11 класи в часовому проміжку 2004-2009 рр., тобто саме ті, за якими відбувається навчання, і відповідно вони не втратили актуальності в навчальному процесі й повністю відповідають новій навчальній програмі.

Особливу увагу в аналізі етнопсихологічних елементів, використаних у національних підручниках, зверталось на народну творчість: легенди, міфи, пісні, думи, прислів'я, приказки, загадки тощо, оскільки саме вони несуть найбільше етнопсихологічне навантаження, адже склались, відшліфовувались та апробувались не одним поколінням. Відповідно в них можна простежити специфічні національні риси характеру. Саме тому національні особливості світосприйняття найяскравіше проявляються в культурних і мовних традиціях. Семантика й етимологія інколи прямо, інколи опосередковано розкривають структуру національної психологічної реальності. Так, образні вислови, прислів'я, приказки, загадки, пісні, думи тощо відкривають не лише побутову мудрість, але й сліди етнопсихологічних рис, властивих тому чи іншому етносу.

Для вияву етнопсихологічних особливостей у сучасних українських навчальних виданнях слід виокремити їх із теоретичної бази. Загалом праці з національної етнопсихології кінця XVIII – початку XX ст. здебільшого позбавлені методичної основи та наукової аргументації. У зв'язку з цим існувала можливість суб'єктивізму в описі національних рис характеру, а це треба враховувати, аналізуючи праці, написані в цей період. Власне тому, як зазначили сучасні дослідники В.Павленко і С.Таглін, описи різних етнічних груп на цьому етапі часто не збігаються, а іноді й суперечать один одному [3]. Якщо порівнювати відомі етнопсихологічні дослідження того періоду, щоб мати цілісне узагальнене уявлення про український національний характер, то виникає ряд несумісностей. Поміж тим можна виділити декілька етнопсихологічних особливостей, що є «загальними» для більшості досліджень. Передусім такою етнопсихологічною особливістю є розвинуте особистісне начало, що виявляється в почутті власної гідності, незалежності та індивідуалізмі. Почуття гідності, індивідуалізму та незалежності (а відповідно і патріотизму) творці вітчизняних підручників прагнуть прищепити юним читачам значною частиною

творів. Загалом промовисто звучать навіть розділи деяких підручників, наприклад: «Загадково прекрасна і славна давнина України» [8; 11], «Ми – українці» [7; 235]. До таких рис національного характеру як почуття гідності, індивідуалізму та патріотизму привчають і підручники з української мови. Наприклад, у підручнику за 5 клас вступний розділ призначений для виховання патріотизму й любові до країни [9; 10-13]. Багато допоміжних матеріалів у підручниках з української мови також переслідують цю мету [9; 20, 21, 28, 36, 70, 92, 99], зокрема красномовно звучать прислів'я з різних практичних завдань: «Людина без Вітчизни – як соловей без пісні» [9; 20], «У чужій сторонці не так світить сонце» [9; 20], «Краще їсти мамалигу вдома, ніж плов на чужині» [9; 37], «Грудка рідної землі – дорожка за золото» [9; 206]. Окрім народної творчості, укладачі підручників з української мови часто передають національне почуття гідності та патріотизму через допоміжні речення до вправ: «Вітчизни є різні на світі, а в мене – найкраща (А.Малишко) [10;139]», «Хай знає Європа, що ми самостійний і гордий народ» (О.Лупій) [10; 131], «У кожного з нас Україна – одна, хоч і скільки мільйонів нас буде» (І.Багрійчук) [10; 138] та ін.

Не можна оминати й того факту, що кожен з аналізованих підручників починається вступним розділом, у якому автори та укладачі подають тексти, що сприяють вихованню в читачів почуття гордості та пошани за українську мову. Звернемо увагу на підручник з української мови за 6 клас. У ньому автори-укладачі подають у вступному розділі текст, що демонструє багатство української мови. У тексті наводиться 40 синонімів до слова «говорити», що демонструє широкий запас вітчизняної словесності. Ці розділи корисні з розрахунку на виховання в споживача такої національної риси характеру, як розвинуте особистісне начало з переходом у патріотизм.

Ще однією національною етнопсихологічною рисою є наголос на духовному аспекті життя. Такі наголоси можна простежити в багатьох творах, що ввійшли до сучасної навчальної програми, а відповідно й до підручників. Часто в аналізованих виданнях можна зустріти приказки та прислів'я, що демонструють перевагу духовного над матеріальним, а саме: «Справжнім багатством є не гроші, а бережливість та розум» [9; 91], «Усе багатство земля дає» [9; 167], «Хто не має, той не губить» [9; 174]. Окрім прислів'їв та приказок, перевагу духовного над матеріальним описано і в навчальних супровідних реченнях, наприклад: «Я житиму не тілом, а душею (П.Куліш)» [10; 174], «Добре ім'я дорожче за великі багатства, а доброзичливість цінніша за срібло та золото (з Біблії)» [10; 197], «У мудреця багатство відіграє службову роль, а в дурня – панівну (Ю.Мушкетик)» [16; 153] та ін.

Не можна оминати увагою національної любові до природи. Про це свідчать розділи в підручниках, що подають міфи, легенди, народні обрядові та соціально-побутові пісні [12; 8; 7]. Чи не найбільша частина українських прислів'їв, приказок і загадок присвячені природі, що підтверджує любов українців до флори й фауни. Підтвердженням цьому є використання такого виду прислів'їв, приказок [12; 105-109] та загадок [12; 97-99] у сучасній навчальній літературі. З наведених прикладів можна побачити, що ставлення до природи в українців завжди було особливим. Квіти навколо хати, квітучі дерева та кущі – обов'язковий елемент українського побуту.

Однією з визначальних національних рис є терпимість, що виявлялась у негативному ставленні до смертної кари, яку засуджували князі Володимир Великий і Володимир Мономах; у відсутності рабства. Характерним для українців було також те, що вони не застосовували тілесних покарань (шоправда, це стосувалося лише вільних людей). Толерантність українців пов'язана з особливістю їхнього психічного складу – неагресивністю (слаборозвиненою войовничістю) [2]. В аналізованих підручниках можна знайти чимало прикладів терпимості навіть до ворогів: «Навіть про недруга слід говорити з великою делікатністю (Г.Тарасюк)» [10; 161], «Дай Боже воювати, щоб шабель не виймати (Народна творчість)» [11; 27], «Чоловіки не прагнуть бійки; чоловіки стають до бою, коли боронять найдорожче (О.Маландій)» [11; 80]. Однак не можна приписувати українцям лише

флегматичну терпимість і лояльність до ворогів. Не слід забувати, що процес формування українського народу був тривалим. На формування українського етносу вплинули не лише миролюбиві осілі, але й войовничі племена. Тому попри національну терпимість у певні історичні періоди українському етносу властивий супротив і жорстокість до ворогів. Про цю специфіку національного характеру не забули творці сучасних підручників. Як приклад, можуть слугувати подані для вивчення у 8 класі історичні пісні, у яких розповідається про національну боротьбу із загарбниками. Наприклад, пісні: «Зажурилась Україна» [17; 11], «Чи не той то хміль» [17; 13], «Максим козак Залізник» [17; 16] та ін. У підручниках з української мови знаходимо окремі супровідні навчальні речення, що виокремлюють згадану національну рису, наприклад: «Гей, пістолі, піка гостра, шабелька кохана! Вам, незвані гості, буде наша шана!» (О.Кононенко) [10; 61], «Од козачої відваги втік паша, як битий лис. Кошовий обняв Нетягу: «Добре, синку, потрудивсь!» (Б.Олійник) [10; 104].

Національною рисою є й індивідуалізм. На думку В.Яніва, він призводив народ до роз'єднання і навіть ворожнечі, що, у свою чергу, ослабляло його як єдиний народ. «В основному, – зазначає В.Янів, – причини наших історичних невдач, що впливали з українського «буяючого» індивідуалізму, можна було б охарактеризувати парадоксом, що невірні ми тому, що надто любимо волю. У прагненні до рівності і братерства ми боялися власного деспота й ослаблювали себе внутрішньою боротьбою так довго, що поневолили нас чужоземці» [6]. Тому серед навчального матеріалу можна зустріти художні твори, присвячені національній боротьбі за волю. Найяскравіше це виявляється в козацьких піснях, поданих для вивчення у 7-х [7], 8-х [17] класах і творах Шевченка, які вивчають у всіх класах. Водночас багато характеристик українців украй суперечливі. Так, неабияку хитрість «малоросів», про яку говорить А.Павловський, заперечують інші дослідники, зокрема П.Чубинський [2]. Однак у національних підручниках з української літератури не соромляться показувати хитрість українського народу. Для прикладу може послужити поетичні твори С.Руданського «Пан і Іван в дорозі» [8; 262], «Козак і король» [8; 266], «Запорожці у короля» [8; 267], народна казка «Про чорта та чоловіка» [9; 97]. Часто хитрість у підручниках асоціюють із підступністю та зрадництвом, заради власних інтересів певних негативних персонажів. Тим самим українські твори формують у свідомості реципієнта негативне ставлення до хитрості в такому її прояві. Це не позбавлено сенсу, оскільки для вітчизняної історії непоодинокі випадки, коли через зраду та слугування власним інтересам страждали та гинули невинні люди. Саме тому ця риса відклалась у народній підсвідомості з негативним вектором сприйняття. Неоднозначне ставлення до такої риси національного характеру, як хитрість (та відповідні похідні) у народній творчості, яку знаходимо на сторінках підручників. Домінує негативне ставлення до такої риси, однак не відкрите. Наприклад, у прислів'ях та приказках, що зустрічаються на сторінках підручників, читаємо: «В улесливого чоловіка слова масляні, а пироги пісні» [9; 153], «Стара лисиця від собак захиститься» [9; 172], «Не лукав, не хитруй, а добре працюй» [9; 215].

Проаналізувавши ілюстративний матеріал, що використовується в підручниках з української мови і літератури, можна помітити, що значна частина зображень із людьми подана в національних костюмах та побуті. Зрештою, тут немає нічого дивного, оскільки підручники повинні виховувати дитину в національних традиціях та долучати її до української автентики. Однак такий надмір використання зображень із давнім національним колоритом (шаровари, вінки, тини, горщики і т.п.) підсвідомо відриває дитину від сучасних реалій життя. У дитини може виникнути несприйняття навчального матеріалу, поданого в супроводі таких ілюстрацій, оскільки вони не збігаються з сучасним оточенням.

До компонентів психічного складу українського народу можна віднести й архетипи як основу колективного несвідомого, описані швейцарським психологом К.Юнгом. Він вважав, що архетипом є «особливість психічного зрозуміння об'єкта», він «завжди колективний, тобто спільний принаймні для цілих народів чи епох» [5]. Архетипи проявляються у вигляді

символів (в образах героїв, міфах, фольклорі, обрядах, традиціях) і містять узагальнений досвід своїх предків. До архетипів, характерних для українського етносу, можна віднести такі образи: Берегиня, Лада, Дана, Козак, Кума, Свекруха, Земля-годувальниця, Котигорошко, Лютий змій, а також загальнолюдські образи: Мати, Батько, Мачуха, Воїнгерой, Удатний кінь [Львовчкін]. Архетипи не мають конкретного психічного змісту, інша справа – архетипічні символи як результат спільної роботи свідомості й колективного несвідомого. Саме ці архетипічні символи знаходимо на сторінках підручників. До прикладу, підручник з української літератури за 5-й клас починається з легенд, міфів і казок України, у яких подані давні національні архетипічні символи: Дажбог (символ сонця і плодючості) [12; 15-16], Берегиня [12; 16-18], Мара (символ смерті і лиха) [12; 18-19], Мавка (символ природи, зв'язку людини з природою) [12; 22], Правда [12; 29], Кривда [12; 29], Пес (символ вірності, незрадливості) [12; 23] [15; 87], Жар-птиця (символ багатства, вічної молодості) [12; 40-45; 9; 145; 14; 9] та ін. Також знаходимо багато архетипічних символів і в інших підручниках з української літератури та мови: Калина [9; 46, 101, 218; 10; 12, 50, 138; 11; 13, 80, 81, 101, 104; 13; 49], Вербка [10; 143; 11; 104], Козак [10; 266; 17; 12-13, 16-33; 9; 20, 23, 70, 97, 121, 122, 173, 225, 239, 246; 10; 104, 120; 11; 32, 74, 96; 14; 15, 21, 25, 67], Журавель [9; 28, 71, 122, 133, 156, 206, 221, 273, 277; 10; 26, 108, 134, 140, 159, 164; 11; 22, 111; 13; 9, 98], Соловей [9; 20, 40, 45, 69, 179, 218; 10; 24; 11; 74, 105].

Загалом у підручниках з української мови та літератури простежується спад за частотою залучення архетипів, пов'язаний зі збільшенням віку реципієнта. Це можна пояснити тим, що найсприятливішим періодом для їх сприймання є дитинство, бо саме тоді закладаються риси характеру й світогляд. З огляду на це, найчастіше архетипічні символи зустрічаються в підручниках за 5-й і 6-й класи. У старших класах іде спад уживання давніх архетипічних символів, оскільки в цей час формування особистості дитини, а відповідно і її самоідентифікації, завершується. Загалом архетип виступає як універсальна модель несвідомої психічної активності. Він покликаний визначати людське мислення й поведінку. Сукупність архетипів формує приналежність людини до певного народу, що вирізняє кожен народ з-поміж інших.

Здійснивши дослідження національних етнопсихологічних ознак у сучасних вітчизняних підручниках з української мови та літератури, можна виявити закономірності та характерні особливості. По-перше, найкраще національний характер відображається в народній творчості (прислів'я, приказки, легенди, казки, пісні тощо), тому при аналізі на неї приділялась особлива увага. Це пов'язано з тим, що елементи народної творчості не мають авторства, а формувались і доповнювались не одним поколінням людей. Саме цей факт виключає фактор суб'єктивності й викристалізовує найхарактерніші особливості характеру народу. По-друге, частота та відкритість подання описів різних, характерних для українського народу, етнопсихологічних рис характеру прямо пропорційно пов'язана з віком реципієнтів. У підручниках за 5-7 класи найпрозоріше подано описи національної манери поведінки та світобачення. Це не дивно, зважаючи, що саме в юному віці закладаються певні поведінкові шаблони, що вирізняють нації одна від одної. По-третє, в аналізованих підручниках передача національних психологічних рис відбувається не лише на вербальному, але й візуальному рівні. Це проявляється у внутрішньо книжкових ілюстраціях, графічному оформленні шпальт та обкладинок. Найкраще етнопсихологічну передачу можна помітити в декоративних ілюстраціях, оскільки вони не прив'язані до змісту того чи іншого тексту. Такі ілюстрації більшою мірою діють на підсвідомість реципієнта, оскільки є загальним тлом для текстів і не вимагають до себе надмірної уваги. По-четверте, у всіх аналізованих підручниках, рівною мірою як з української мови, так і літератури, подані національні архетипічні образи. Саме набір певних архетипів формує відмінності між національностями. Тому при аналізі вітчизняних підручників наявність у них етнопсихологічних особливостей увагу було приділено саме архетипам. Як було з'ясовано,

архетипічні образи проявляються в аналізованих книжках як вербально, так і візуально (декоративні ілюстрації, оправы). І відповідно через подвійність впливу на споживача активно впливають на формування його психологічних уявлень.

Джерельні приписи

1. **Губко О.** Психологія українського народу: наук. дослідж.: У 4 кн. / О.Губко. – К.: ПВП «Задруга», 2004. – Кн. I: Психологіч. склад проукраїнської народності. – 400 с.
2. **Львовичкіна А.М.** Етнопсихологія: Навч. посіб. / А.М. Львовичкіна. – К.: МАУП, 2002. – 144 с.
3. **Павленко В.М.** Етнопсихологія / В.М. Павленко, С.О. Таглін. – К.: Сфера, 1999. – 407 с.
4. **Стражний О.** Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність / О.Стражний. – К.: Книга, 2008. – 368 с.
5. **Юнг К.** Об архетипах коллективного бессознательного / К.Юнг // Вопр. философии. – 1988. – № 1.
6. **Янів В.** Нариси до історії української етнопсихології / Упоряд. М.Шафовал. – 3 вид., стер. / В.Янів. – К. Знання, 2006. – 341 с.
7. **Авраменко О.М.** Українська література: Підруч. для 7 кл. / О.М. Авраменко. – К.: Грамота, 2007. – 296 с.
8. **Авраменко О.М.** Українська література: Підруч. для 6 кл. / О.М. Авраменко, Л.П. Шабальникова. – К.: Грамота, 2006. – 296 с.
9. **Глазова О.П.** Рідна мова: Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.П. Глазова, Ю.Б. Кузнецова. – К.: Освіта України, 2005. – 288 с.
10. **Глазова О.П.** Рідна мова: Підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.П. Глазова, Ю.Б. Кузнецова. – К.: Педагогічна преса, 2006. – 288 с.
11. **Глазова О.П.** Рідна мова: Підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.П. Глазова, Ю.Б. Кузнецова. – К.: Зодіак-ЕКО, 2007. – 288 с.
12. **Мовчан Р.В.** Українська література: Підручник для 5 класу загальноосвіт. навч. закл. / Р.В. Мовчан. – К.: Генеза, 2005. – 240 с.
13. **Рідна мова:** Підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.В. Заболотний, В.В. Заболотний. – К.: Генеза, 2008. – 240 с.
14. **Українська література:** Підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М.П. Ткачук, М.М. Сулима, В.Л. Смілянська, В.І. Сулима. – К.: Освіта, 2009. – 416 с.
15. **Українська мова:** Підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.В. Заболотний, В.В. Заболотний. – К.: Генеза, 2009. – 240 с.
16. **Українська мова:** Підруч. для 10-11 кл. загальноосвіт. навч. закл. з укр. та рос. мовами навчання / О.М. Беляєв, Л.М. Симоненкова, Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова. – 7 вид., перероб. і доп. – К.: Освіта, 2004. – 384 с.
17. **Цимбалюк В.І.** Українська література: Підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.І. Цимбалюк. – К.: Освіта, 2008. – 336 с.

Резюме

Проаналізовано навчальні видання, що відповідають навчальній програмі з української мови та літератури для середніх та старших класів. Виявлено тенденції етнопсихологічного виховання школярів. Робиться висновок про доцільність виховання національного менталітету через навчальні видання.

Ключові слова: підручникотворення, етнопсихологія, виховання, підручники з української мови, підручники з української літератури.

Summary

Educational editions which answer an on-line tutorial from Ukrainian and literature for middle and senior classes are analyzed. The tendencies of psychological education of schoolboys are educed. Drawn conclusion about expedience of education of national mentality through educational editions.

Key words: textbook of creation, psychology, education, textbooks on Ukrainian, textbooks from Ukrainian literature.

УДК 37.025(=161.2)

**Андропова І.Ф. – канд. пед. наук, доц.,
ректор Кримського ун-ту культури, мистецтв та туризму,
Заслужений діяч мистецтв України**

ТРАДИЦІЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Мистецька освіта в Україні є закоріненою у багатовікові традиції, започатковані духовними діячами Київської Русі й збагачені православними братськими школами та музичними цехами XV-XVI століть у Києві, Львові, Луцьку, Острозі і Глухові, малярськими школами Чернігова, Львова, Харкові та інших міст тогочасної України. Тому дослідження обраної проблеми є актуальним у педагогічному й культурологічному контекстах.

Вивченням традицій мистецької освіти в Україні займалися не надто багато науковців, передусім з огляду на специфічність теми і складність її проектування на суспільно-історичні обставини, що характеризували стан зазначеної галузі освіти в Україні тієї чи іншої епохи. Серед наявних робіт варто виокремити дослідження О.Полика та Р.Шмагала, що вирізняються системністю та комплексністю розгляду визначеної проблематики. Зокрема, достатньо повно відтворив історію розвитку професійної художньої освіти в Україні від XIX до початку XX ст. у дисертаційному дослідженні О.Полик [2]. У його роботі простежено вплив культурно-мистецького життя Поділля досліджуваного періоду на становлення художньої освіти України та внесок провідних митців у її розвиток, розширено відомості щодо місця подільської художньої школи початку XX ст. у системі художньої освіти регіону та обґрунтовано напрями їх використання в модернізації мистецької освіти за сучасних умов.

У дисертаційній роботі Р.Шмагало «Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX століття: структурування, методологія, художні позиції» [4] висвітлено взаємозв'язок українського мистецько-освітнього процесу з європейським. Значний фактологічний матеріал охоплює столітній період становлення та розвитку мистецької освіти з аналізом історичного розвитку мистецьких шкіл у всіх регіонах. Поряд із тим у сучасній культурологічній науці бракує досліджень узагальнювального типу, які б давали уявлення про наявність та розвиток традицій мистецької освіти в Україні протягом принаймні кількох століть. Саме цьому питанню і присвячено пропоновану статтю.

Бурхливе палацо- та храмовбудівництво, що розгорнулося після запровадження у Київській Русі християнства, вимагало висококваліфікованих майстрів-художників для їх оздоблення, співаків для церковних відправ тощо. Тому окрім загальноосвітніх шкіл почали створювати школи співу, малярства, різьбярства, гутництва, художнього ковальства тощо. Освіта на Русі мала свої особливості. Найголовнішою з них була та, що до освіти прилучалися діти не лише чоловічої, а й жіночої статі. Діти навчалися, окрім грамоти, рукоділля, мистецтву співу, шляхетній поведінці, гаптуванню, вишивці та кравецтву.

Вагомий внесок у справу становлення вітчизняної культурно-мистецької освіти здійснив Києво-Печерський монастир. Уже в XI ст. тут виникає центр підготовки вищого духовенства, художників, лікарів, каліграфів та перекладачів. З'явився й набув розвитку феномен літописання. У Києво-Печерській обителі працювали видатні літописці Нестор, Никон та Сільвестр. У XII ст. тут складено «Києво-Печерський патерик» – визначний твір, історико-літературний первісток Київської Русі. У подальшому виникли киево-чернігівська, новгородська та галицька школи художньої освіти. Мистецтво Київської Русі базувалося на складному синтезуючому процесі розвитку самобутнього слов'янського мистецтва, візантійського і східного (арабського) мистецтва, який суттєво позначився на створенні вітчизняної художньої освіти.

Церковна музика прийшла на Русь із Візантії. З літературних джерел відомо, що разом із грецьким духовенством спроводжувалися на Русь і професійні музики, які організували

тут церковно-співочу справу й стали першими вчителями музики та диригентами церковних хорів. Починаючи з XI ст. запроваджується київський розспів, котрий з Києво-Печерської лаври поширюється на церкви та монастирі Русі і стає основою місцевої співочої традиції на століття. Особливого розвитку набула музика дзвонів, що виконувалася обов'язково по нотах зі знанням справи. Дзвони супроводжували будь-яке християнське свято, збирали людей на віче та ін. зібрання з нагоди вирішення важливих державних справ. Під час християнських свят (особливо великих – Різдво Христове, Великдень тощо) виконувалося по кілька десятків таких творів дзвонів музики.

У XIV-XVI ст. в Україні утворилася мережа цехових організацій ремісників та малярів, зокрема, Львівський малярський цех XVI ст). Примножували мистецькі традиції педагоги та учні Київської лаврської іконописної школи. На численні замовлення киян малювалися ікони, якими прикрашалися іконостаси, оселі та церкви. Поширення готичних та ренесансних тенденцій на ґрунті цехових організацій ремісників та малярів дало можливість інтегрувати самотні ознаки не лише окремих творів мистецтва, а й методологічних підходів до побудови художньої освіти шляхом вільного трактування зразків європейського мистецтва й збагачення традицій народного ужитково-прикладного мистецтва.

З козацькою ідеологією боротьби за свободу XVII-XVIII ст., розкутістю сил та волі, викликом різним темним (ототожнюваними з ворожими) силам пов'язаний процес перегляду духовних цінностей і життєвих орієнтирів, що тривав у цей час, кропітка й грандіозна за масштабами творчості діяльність видатних людей і, врешті-решт, усього українського народу. Йшлося передовсім про реформування церкви та освіти, прогресивний розвиток науки і культури. Вдалим зразком поєднання вітчизняних освітніх канонів із західною школою стала діяльність Острозької академії, де в навчальний процес було впроваджено «сім вільних мистецтв» – граматику, поезику, музику, риторику, арифметику, геометрію, астрономію, а також викладання латини, грецької та церковнослов'янської мов, елементів філософії і теології. Цей класичний набір культурно-освітніх дисциплін пізніше викладався у Києво-Могилянській академії – найвпливовішому культурному закладі східнослов'янського православного світу.

Протягом XVII-XIX ст. тривало становлення художньої освіти в Україні. Створені класи рисунку та малярства у Київській академії та Харківському колегіумі. У другій пол. XIX ст. засновано Київську, Одеську та Харківську художні школи, де опанувало мистецтво малярства, пластики та гравіювання [2]. 1768 р. на базі живописних класів Харківського колегіуму здійснено спробу створення української академії мистецтв. З другої пол. XIX ст. у мистецькій освіті України спостерігається поступовий відхід від системи цехового ремісничого навчання. Паралельно з монастирськими школами іконопису та ремесел починають створюватись приватні майстерні художнього вишколу, зорієнтовані на академізм західноєвропейського зразка.

У тій чи іншій формі предмети мистецького циклу викладалися в університетах, середніх навчальних закладах – ліцеях, гімназіях, учительських і духовних училищах тощо. Визначальна роль у структуризації мистецької освіти останньої третини XIX – початку XX ст. належала художньо-ремісничим майстерням, художньо-промисловим школам середнього рівня й приватним мистецьким школам. Їхня діяльність спонсорувалася вітчизняними меценатами – М.Терещенком, С.Маршаком, В.Кульженком та ін. Знаковим для культурно-мистецького життя тогочасної України стало відкриття Київської рисувальної школи М.Мурашка (1875 р.) та Харківської під керівництвом М.Раєвської-Іванової (1869 р.). Ґрунтовну художньо-ремісничу освіту на базі місцевих народних промислів забезпечувала Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа. Як свідчить історичний шлях Кам'янець-Подільської школи, основою її творчого розвитку було вивчення народного мистецтва та пошуки якісно нових форм вираження нагромадженого традиціями художнього досвіду.

Наприкінці XIX – поч. XX ст. художня освіта сприймалася і як засіб для широкої просвітницької діяльності на базі загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл, музеїв, курсів. Підхід, в основі якого лежала національна духовна культура, породжував специфічні форми художньої освіти, що засвоювала традиції народного і професійного мистецтва. Через ремесла та декоративно-ужиткове мистецтво пролягає шлях самопізнання і усвідомлення своєрідності національної культури, відбувалося разом із тим самовизначення моделі національної мистецької освіти. Саме такі особливості характеризують утворення художніх училищ у Києві, Харкові та Одесі, де поряд з академічною традицією утверджувалися нові методичні прийоми у навчанні мистецтва художньої творчості.

Надалі розширення системи навчальних закладів, що спеціалізувалися на художній освіті та утворення професійних художніх навчальних закладів середнього типу, сприяло підготовці професійних художників, що пізніше стали фундаторами Української академії мистецтв. Вихованцями художніх шкіл України кінця XIX ст. стали талановиті майстри пензля М.Пимоненко, В.Орловський, С.Васильківський, І.Труш, К.Костанді та ін. Ця генерація живописців відмовилась від побутової картини з її літературно розробленим сюжетом та зовнішньою оповідністю. Спостерігалася еволюція живопису від наслідування повсякденних реалій до поетизованої міфотворчості.

Пройшовши курс навчання в російській Імператорській академії мистецтв, багато здібних українців продовжували художню освіту у Віденській академії мистецтв, Паризькій художній академії та Краківському університеті. Створювані ж за різних умов та обставин мистецькі навчальні заклади у Києві та Львові формували потужне підґрунтя для розвитку національної системи художньої освіти. Суспільна практика доводила неспроможність повноцінного функціонування мистецької освіти лише на меценатській основі без підтримки держави [4].

Визначною подією у становленні вітчизняної вищої художньої школи стало відкриття Української академії мистецтв (грудень, 1917 р.) у Києві. Створення цього навчального закладу ініціювали художники О.Мурашко, В.Кричевський, Ф.Кричевський, М.Бойчук, Г.Нарбут та ін. Першими її ректорами стали Ф.Кричевський та Г.Нарбут. Діяльність Академії сприяла запровадженню нових форм організації художньої освіти, зокрема організації майстерень педагогів-художників за їхніми індивідуальними навчальними програмами. 1922 року київську Академію мистецтв було реорганізовано в Інститут пластичних мистецтв, а після об'єднання з Українським архітектурним інститутом (1924 р.) – у Київський державний художній інститут. Керований видатним теоретиком мистецтва І.Вроною, цей мистецько-освітній заклад зосередив свою діяльність на підготовці професійних художників з метою гармонійного формування навколишнього середовища, побуту та виробництва.

Поширення модерністських ідей в мистецтві та їх вплив на художню освіту дало можливість розвинутися авторським школам О.Новаківського, М.Бойчука, О.Архипенка та ін. Український живописний авангард, як кожен потужний стиль, має наднаціональний характер. Проте такі його риси, як колористичне багатство, присутність у фарбах та формах елементів середньовічної ікони (наявність кутів, овалів священного символічного значення), колориту київських мозаїк, декоративність, запозичення від хати-мазанки – уся вітальна сила селянського мистецтва надають йому яскравої національної забарвленості.

Процес закладання підвалин української мистецької школи від 1918 року супроводжувався увагою як до проблем історії та теорії мистецтв, так і до принципових питань методології мистецької освіти. Чільною, ударною проблемою вважали потребу в перепідготовці мистецького педагогічного персоналу, який би забезпечив новий етап розвитку мистецької освіти.

В умовах нетривалого періоду українізації (20-ті рр. XX ст.) продовжувалася кількісно та якісно зростати мережа художніх училищ та художньо-промислових майстерень. Створено Дніпропетровське (1925 р.), Луганське (1927 р.) художні училища.

Періодично проводилися з'їзди та конференції мистецьких та освітніх діячів, на яких узагальнювався колективний досвід, обговорювались проблеми методології мистецької освіти. Особлива увага приділялася фаховій підготовці та перепідготовці мистецького педагогічного персоналу різних регіонів України. Поряд із Києвом, основу для якісно іншої підготовки фахівців мистецтва формували мистецькі заклади Харкова та Одеси, потенціал яких дозволяв претендувати на статус вищих. Новоутворена структура мистецької освіти яскраво відображає соціально-політичні парадокси і суперечності епохи. У кінцевому результаті для досягнення тотального управління мистецько-освітніми процесами 1934 р. в Україні була здійснена реформа мистецької освіти. В якості єдиного шаблону навчального процесу було насаджено навчальну програму Всеросійської академії мистецтв. В умовах радянської реформи мистецької освіти розпочали свою діяльність Київське (1936 р.) та Кримське (1937 р.) художні училища.

Львівську художньо-промислову школу було засновано у дорадянський період історії з орієнтацією на західноєвропейський рух єдності мистецтва і ремесла. До вересня 1939 р. вона у взаємодії з міським Промисловим музеєм програмувала діяльність мережі фахових шкіл мистецько-ремісничого спрямування у Галичині. За радянського часу викладачі та випускники цієї школи відігравали вагомий роль у розв'язанні проблем розвитку промислової та традиційної народної естетики.

За роки радянської влади в Україні було створено розгалужену мережу дитячих позашкільних закладів: палаци та будинки піонерів і школярів, станції юних техніків та юних натуралістів, дитячі музичні школи, хореографічні студії та студії образотворчого мистецтва, які функціонально забезпечували естетичне виховання шкільної молоді. Багато уваги приділялось різним формам відпочинку та оздоровленню дітей і підлітків – у позаміських, міських, шкільних і колгоспних піонерських таборах молодь теж прилучалася до естетичного виховання.

З метою забезпечення СРСР мистецькими кадрами, в Харкові 1963 р. відкрито Інститут мистецтв, 1964 р. засновано Донецький університет, 1969 р. – Київський інститут культури, 1972 р. – Сімферопольський, а 1985 р. – Запорізький інститут культури. Освітньо-виховна діяльність цих ВНЗ культури і мистецтв пов'язувалася з діяльністю театрів, філармоній, музеїв, бібліотек, концертних організацій, численних установ культури клубного типу. Однак суспільно-політичні трансформації кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. та перехід до нових суспільно-економічних відносин спричинили відчутні зміни у системі професійної мистецької освіти. Після проголошення державної суверенності України відкрилися різноманітні школи-гімназії естетичного виховання, малі академії мистецтв, різноманітні творчі студії. Їх колективами практично реалізується запровадження ефективних інноваційних підходів до справи підготовки висококваліфікованих, конкурентоздатних мистецьких кадрів. Зокрема, у Київській дитячій академії мистецтв, заснованій у 1994 р., плідно працюють провідні педагоги та діячі столиці України, запроваджено систему опіки кожного з її факультетів мистецькими вищими навчальними закладами й творчими спілками.

Сучасна мережа навчальних закладів системи Міністерства культури і туризму України включає початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади – позашкільна освіта; спеціалізовані школи-інтернати – загальна середня освіта та допрофесійна підготовка; вищі навчальні заклади I–IV рівнів акредитації; студії з підготовки акторських кадрів для національних творчих колективів України; аспірантуру й докторантуру. Українська вища школа прагне інтегруватися у європейський освітній простір, але ще не окреслена ніша мистецької освіти у системі технологій Болонського процесу. Однак актуальною є фахова підготовка особистості митця – внутрішньо вільної людини, й морально відповідальної, свідомого громадянина, конкурентоспроможного та мобільного професіонала. На жаль, із прикрістю доводиться констатувати прояву некваліфікованого й непродуманого реформування на кшталт пролеткультівських спрощувальних експериментів середини 1920-х рр. Суспільна практика підтверджує безумовну життєздатність академічної системи

мистецької освіти. Тому рухаючись у напрямі Болонського процесу, можемо системно модернізувати освітньо-кваліфікаційну структуру мистецького, зокрема музичного навчання, але з урахуванням нашого стабільного, конкурентоздатного досвіду. У країні створена й реалізується наукова концепція загальної мистецької освіти, розроблена у відповідності із Законом України «Про загальну та середню освіту». Методологічним підґрунтям цього документу стали загальні положення про 12-річну школу («Концепція загальної середньої освіти») у контексті Національної доктрини розвитку освіти в Україні. Автор концепції мистецької освіти проф. Л.Масол [1] особливо підкреслює важливість ціннісного ставлення молодих спеціалістів до суспільної дійсності та мистецтва, їх громадянської свідомості та компетентності, здатності до самореалізації.

У сучасній Україні з'являється дедалі більше навчальних закладів недержавної форми власності, у тому числі й мистецьких, змінюються організація навчання, обсяги та структура його фінансування. Шкода, що державна підтримка мистецької освіти здійснюється переважно за залишковим принципом, і чимало мистецько-освітніх осередків позбавляються будь-яких джерел фінансування. Практика ж спонсорського фінансування мистецьких шкіл ще не набула належного поширення [3; 145].

Таким чином, протягом багатовікової історії мистецькі навчальні заклади різних форм і типів відігравали вагомий роль у розвитку мистецької освіти, формуванні духовності українського народу. Серед вироблених ними традицій діяльність кращих митців-педагогів позначилася органічним зв'язком дидактики з національним художнім досвідом, прагненням прищеплення вихованцям високого професіоналізму й відкритості прогресивним культурно-освітнім новаціям.

Джерельні приписи

1. **Масол Л.** Концепція загальної мистецької освіти / Л.Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1 (31). – С. 2-5.
2. **Попик О.І.** Розвиток художньої освіти на Поділлі в кінці XIX – початку XX століття: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.І. Попик; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 22 с.
3. **Проблеми мистецької освіти: типологічні критерії та науково-методична розробка /** Інститут культурології Академії мистецтв України; Авт. кол.: О.І. Безгін (кер. авт. кол.), Г.Є. Бернадська, І.С. Кочарян, О.І. Дацко, О.Ю. Успенська. – К.: СПД Голосуй, 2008. – 400 с.
4. **Шмагало Р.Т.** Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX століття: структурування, методологія, художні позиції: автореф. дис... д-ра мистецтвознав.: 17.00.06 / Ростислав Тарасович Шмагало; Львів. нац. акад. мистец. – Л., 2005. – 44 с.

Резюме

Здійснено узагальнений виклад історичних обставин формування та розвитку традицій мистецької освіти в Україні від Київської Русі до нашого часу.

Ключові слова: традиція, освіта, культура, мистецтво, мистецька освіта, виховання, мистецький навчальний заклад, митці-педагоги.

Summary

The generalised statement of the historical circumstances of the formation and development of the traditions of the art education in the Ukraine from the Kiev Russia till our time is carried out in the article.

Key words: tradition, education, culture, art, art education, art educational institution, art culture, artists-teachers.

УДК 37.02:371.3

Стеблецька Г.Е. – *ст. викладач к-ри культурознавчих дисциплін ВДПУ
ім. М.Коцюбинського***ФОРМИ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ
ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ**

Глобалізаційні виклики вимагають докорінної перебудови системи освіти, бо тільки професіонали можуть швидко і продуктивно вирішувати актуальні для українського сьогодення питання. Особливо це стосується педагогічної освіти, оскільки від професіоналізму педагога залежить не тільки соціальна реалізація його учнів, але їх особистісне зростання. На жаль, зміст, методи і форми педагогічної освіти більше націлені на підготовку фахівця, чиї знання і вміння не задовольняють сучасну школу. Не засвоєння якомога більшої кількості інформації, а вміння її отримувати, не ретрансляція ідей, а їх творче застосування, не формалізм, а творчість – ось деякі з першорядних напрямів, що дадуть майбутнім вчителям, сьогоднішнім студентам, можливість стати спеціалістом, здатним вирішувати актуальні проблеми сьогодення. Для того щоб організувати творчу діяльність учня, вчителю потрібно розуміти поняття «творчість» і самому бути творчою особистістю [2].

Р.Гейзерська визначає творчість як схильність до інновацій, прагнення до нового, здатність до експерименту; Л.Гапоненко – як нестандартне вирішення простого завдання; Н.Гурець – як діяльність людини, спрямовану не лише на творення нового, а й розвиток власної особистості; А.Хуторський – як гнучкість розуму, фантазію та неординарність рішень [3].

Серед навчальних курсів, у межах яких є резерви для формування творчого вчителя, – курс української та зарубіжної культури. Його матеріал дає можливість відчувати, пережити, здобути досвід культурного життя в межах всесвітньої і національної історії, є полем для неординарних розв'язань навчально-виховних завдань. Тому метою дослідження є аналіз форм роботи над матеріалами курсу.

Форми роботи над матеріалом курсу можуть бути різноманітними – це залежатиме від факультету (враховуючи різницю між, наприклад, філологічним та природничо-географічним), рівня знань студентів, кола їх інтересів, кількості годин, відведених на цей предмет тощо. Універсальними для невеликої кількості годин, відведених у педагогічних ВНЗ на вивчення згаданого курсу, можуть бути наступні: випуск тематичного дитячого культурологічного журналу «Мандрівник», розробка тематичних інтелектуально-розважальних ігор для школярів, укладання хрестоматії з культури певного періоду для вчителів, батьків і учнів, створення збірника навчальних кросвордів для студентів, що вивчатимуть предмет у майбутньому, створення збірника сценаріїв дитячих свят, укладання методичних матеріалів для студентів за окремими явищами культури (наприклад, «Храм як явище культури», «Музей як явище культури»). Зупинимося на деяких із них.

У ході практичних занять і самостійної роботи необхідно дати можливість студентам, що вивчають предмет переважно на II курсі, відчувати необхідність цих знань у майбутній вчительській діяльності. Як відомо, вчитель повинен визначати не тільки тактику навчального процесу, але й стратегію; знати особливості учнівського колективу, вміти перевіряти, контролювати і організовувати колективну роботу. Вчитель, як стверджують психологи, навчатиме своїх учнів так, як навчали його.

Великі можливості для творчості студентів закладені в колективній роботі з виготовлення дитячого культурологічного розважального пізнавального журналу «Мандрівничок». Перший етап роботи присвячується вибору теми, ідеї, головних рубрик, розподілу обов'язків: обирається літературний редактор, коректор, художник,

відповідальний за набір. Тему, серед запропонованих або сформульованих самостійно, обговорюємо всі. Наприклад, є пропозиції – «Культура Китаю», «Культура України XIX ст.», «Середньовічна Німеччина». В процесі обговорення зупиняємося на темі «Культура України XIX ст. Визначаємося, для якого віку читачів готуємо матеріали. Оскільки домовлено, що журнал читатимуть учні 3-5 класів, пригадуємо психологічні особливості цього віку, можливості різних форм сприйняття матеріалу, фізіологічні особливості, що дає можливість встановити міжпредметні зв'язки (педагогіка, психологія, фізіологія) і створювати матеріали по-справжньому цікаві і доступні саме для цього віку.

Попередньо ознайомившись зі світовою та українською періодикою, визначаємо найбільш актуальні рубрики для теми. Зупиняємося на наступних: «Моя ти мово калинова», «Музична сторінка», «Шкільна наука», «Весела перерва», «Логічна сторінка», «Літературний куточок», «Найсмачніша сторінка», «Рідний край», «Сторінка для батьків», «Україна в Інтернеті», «Історична сторінка». Визначаємося, хто над чим працює, і складаємо загальний план до кожної рубрики. Наприклад, рубрика «Рідний край»: яку назву матиме матеріал (в нашому випадку – «Красо України, Поділля!»). Які видатні події, факти сталися на Поділлі в цей період? Які особистості жили, творили? Чим саме прославило Поділля? Як перевірити, що засвоєно з наших матеріалів?

Складання такого плану дає можливість студентам показати свій рівень знань і виділити в мікрогрупах лідера або затвердити принципи паритетної роботи, а також вказує на рівень достатності інформації в тому чи іншому пункті.

Потім вся макрогрупа обдумує сюжет, який пов'яже ці матеріали в одне ціле. Зупиняємося на варіанті: «До дівчинки Марійки прийшли книжкові герої – Еней, Наталка Полтавка, баба Палажка і баба Параска, Лісовик, Грицько, Василько, Меланка – всі вони народились в Україні в XIX ст. І кожен буде вести Марійку, а з нею й інших діток, сторінками своєї рубрики: Лісовик запросить до театру, Грицько – до школи, Меланка почаствує українськими стравами і т.д.

Другий етап роботи вимагає знання фактичного матеріалу і пошуку форми, яка б відповідала змісту і давала можливість познайомитись із матеріалом: культурою м. Вінниці XIX ст., або культурою інших народів, що проживають в Україні.

На цьому етапі важливо організувати роботу так, щоб студенти відчували відповідальність не лише за власну роботу, але й за роботу колег, бо важливо, щоб матеріали були однорівневі – сильніші студенти мають показати приклад менш підготовленим; необхідно колективно обговорювати форму подачі матеріалу в кожній рубриці. Важливо організувати роботу так, щоб кожен мав змогу обговорити свої плани з художниками, що оформляють номер. Слід зауважити, що художниками і відповідальними за набір повинні бути не просто талановиті студенти, а ті, хто схильні до узагальнень, вміють осмислювати матеріал і зосереджуватись на роботі в короткі терміни. Редактор і відповідальний за набір під керівництвом викладача укладають номер. Художник, виходячи зі змісту, оформляє сторінки, готує титулку.

У процесі роботи майбутній вчитель опановує культурологічні знання у відповідь на практичну потребу, що забезпечує глибину освоєння, бажання зрозуміти контекст явища чи події, значно підвищує інтерес до проблеми. Крім цього, необхідно працювати в мікрогрупах, де залежність від відповідальності кожного дає можливість виявити учаснику свій погляд на світ, рівень знань і вмій, місце в студентському колективі, відкоригувати міжособистісні стосунки «викладач-студент», «студент-студент», а також відкрити в собі потенціальні можливості або ж відчуті недостатність потенціалу.

Ця форма роботи стає ще цікавішою, якщо її закінчення знаменується презентацією в школах міста. Це третій етап. Для цього необхідно створити сценарій, що включає драматизацію основних рубрик номера. Часто студенти, що через суттєві причини не змогли розкритися в роботі над журналом або вважають, що зробили не все, що могли б,

надолужують під час презентацій. Це дає можливість проявити свою здатність до безпосередньої роботи з дітьми.

За 3 роки роботи на факультеті іноземних мов та природничо-географічному факультеті студентами створено 30 номерів журналів: «Культура стародавньої Греції» для початкових класів і для 5-6 кл.; «Культура стародавнього Риму», «Культура стародавнього Єгипту», «Культура Месопотамії», «Культура середньовічної Німеччини», «Середньовічна Франція», «Англія в добу Середньовіччя», «Міфи народів світу», «Культура Київської Русі», «Культура України козацької доби», «Культура Вінниччини», оглядові номери «Англія», «Китай», «Індія», «США», номер, присвячений культурі поведінки «Подорож у царство Культури» для початкових класів та ін.

Ефективність такої форми роботи перевірена і серед студентів-заочників, багато з яких почали у своїх школах створювати подібні журнали про історію культури свого села, містечка, про непересічні культурні явища та особистості; універсальність форми підтверджують випускники, що використовують її для роботи з різноманітних дисциплін: англійської мови, біології, охорони безпеки життя.

Наступна форма роботи – розробка блоків інтелектуально-розважальних ігор культурологічної тематики. Вона покликана розвивати ті пізнавальні інтереси студентів, які немає можливості задовольнити на лекціях за браком часу. Тому, розбившись на невеличкі творчі колективи, студенти приступають до самостійного освоєння матеріалу. Спочатку під керівництвом викладача формулюють тему дослідження. Наприклад: «Сім чудес семи культурних епох». Далі викладач зорієнтовує аудиторію в поняттях, назвах, хронології подій, говорить про символіку чисел, зокрема числа «7». Студенти формулюють і розподіляють теми: I – «7 чудес первісної культури», II – «7 чудес стародавнього світу», III – «7 чудес Середньовіччя», IV – «7 чудес Нового часу», V – «7 чудес Новітньої історії», VI – «7 чудес II пол. XX ст.», VII – «7 чудес ост. десяти. XX – поч. XXI ст.».

Робота починається з каталогів, де разом із викладачем складаються списки періодичної та монографічної літератури. Потім студенти самостійно роблять короткі огляди джерел і складають поширені плани до своєї теми, одночасно визначаючи за рівнем матеріалів, для кого буде створюватись ця гра: школярів, студентів, чи буде декілька варіантів (і для школи, і для ВНЗ). Так, у процесі роботи знаходимо оптимальну форму викладу. Скажімо, тема №1 буде грою за сценарієм популярного «Поля чудес» для студентів; тема №2 – теж сценарна гра для учнів середніх класів «Що? Де? Коли?» і т.д. Для прикладу подаємо розробку теми №4. Ця тема викладена в формі гри-подорожі, де є ігрове поле із зображеними чудесами світової архітектури Нового часу. Нижче наведемо правила гри.

Любий друже!

Ти маєш унікальну можливість здійснити подорож.

Перше, що тобі трапиться на шляху, буде Ейфелева вежа, яка й досі є емблемою Парижа.

Ми радимо тобі відвідати в Угорщині Палац-Парламент, де ти можеш побачити статуї всіх відомих угорських королів і воїнів.

Якщо ти не боїшся заблукати в лісах Баварії, спробуй потрапити в «замок-казку» Нойшванштайн, що в Німеччині.

Не знаю, який шлях подорожі ти обереш, але, якщо раптом ти будеш на висоті пташиного польоту, тебе привабить сяйво золотих куполів Володимирського собору. З такої висоти ти не зможеш оцінити фрески та старовинні ікони, тому варто зробити зупинку в столиці України, Києві.

Ти відчуєш прохолодний вітерець, що дме в спину, та жар вогню, що обпікає обличчя, знай – позаду тебе прірва в тисячі кілометрів, а попереду – «вогняна корона», створена богами за одну ніч. Це палац Потала в Тибеті; ти гордо можеш назвати себе альпіністом.

За наказом царя Петра Великого було збудовано палац Петергоф. Поглянь, яка краса! Ой, ти зовсім мокрий, вибач, забули тебе попередити, що деякі з фонтанів, якими ти милуєшся, починають працювати миттєво.

Ось і остання зупинка – рідний дім. Можеш розповісти друзям про свою подорож і запросити їх до наступної. Кількість запрошених не обмежена. Кожен обирає свій вид транспорту. Проте вони повинні знати правила гри подорожі.

1. Гравці кидають кубик по черзі, чим визначають кількість ходів.

2. Потрапивши на червоне коло, прямуєш шляхом, на який вказує стрілка.

3. Зелене коло – пропускаєш один хід.

4. Ще однією перешкодою на твоєму шляху буде озеро, де ти затримаєшся на два ходи.

5. Зупинки під номерами: 4, 8, 14, 18, 20, 24, 30, 33, 36, 37, 43, 44 – зроблять твій шлях додому коротшим, за умови виконання певних завдань. У цьому тобі допоможе скринька «Цілком таємно».

Зупинка № 4 – ти забув вдома компас, повернись на таку кількість кроків, яка співпадає з кількістю сотень метрів висоти Ейфелевої вежі.

Зупинка № 8 – під час будівництва замку Нойшванштайн король Баварії, Людовик (?), намагався реалізувати в архітектурі свої уявлення про романтику. Порядковий номер короля є тією кількістю ходів, які ти повинен зробити в напрямку стрілки.

Зупинка № 14 – ти просунешся вперед на таку кількість кроків, якою є різниця між роком закінчення будівництва Ейфелевої вежі і роком початку.

Зупинка № 18 – повернись назад на таку кількість ходів, що дорівнює кількості букв імені архітектора, що зводив замок-казку.

Зупинка № 20 – однією з перешкод на твоєму шляху будуть леви, що прикрашають головний вхід до Палац-Парламенту. Як ти вже здогадався, кількість пропущених ходів відповідає кількості левів.

Зупинка № 24 – тобі допоможе йти вперед купол Парламенту. Відними від першої цифри останню і зроби ... ходи.

Зупинка № 30 – ти роздумуєш над проектом собору. Пропусти стільки ходів, скільки композицій виконав у Володимирському соборі російський художник Нестеров.

Зупинка № 33 – ознайомившись з історією розпису Володимирського собору, повернись, будь-ласка, на таку кількість ходів, яка відповідає кількості композицій, що виконав Нестеров і помилуйся ними ще раз.

Зупинка № 36 – зупинись, пропусти стільки ходів, скільки ночей будували боги палац в Тибеті.

Зупинка № 37 – скороти свій шлях в Тибеті на цифру, що відповідає кількості палаців, з яких складається Палац-Патала.

Зупинка № 43 – Повернись назад на ту кількість кроків, яку отримаєш, коли до кількості букв з імені царя додаси кількість букв імені біблійного героя.

Зупинка № 44 – з даху Петергофу ти оціниш лише загальний вигляд фонтану. Наблизитись до нього можеш на кількість ходів, яка відповідає першій цифрі загальної площі паркового ансамблю з фонтанами.

СКРИНЬКА «ЦІЛКОМ ТАЄМНО»

Ейфелева вежа. 1889 р., Франція. Ось уже більше сотні років Ейфелева вежа залишається емблемою Парижа. Наприкінці 1884 р. інженер Г.Ейфель та компанія, яку він очолював, розробили проект зведення вежі висотою 300 м. А 1886 р. у Парижі оголошується конкурс архітектурних проектів для Всесвітньої виставки. Було подано майже сотню проектів, але врешті-решт найкращою визнана конструкція Ейфеля.

У горизонтальній проекції Ейфелева вежа спирається на квадрат площею 1,6 га. Разом з антеною її висота становить 320,75 м; вежа важить 8600 т. Вона споруджена 250 робітниками в неймовірно короткий термін – за 26 місяців. Залишалась найвищою спорудою в світі до 1931 р.

Замок Нойшванштайн – здійснена фантазія, замок-казка. Він розташований на лісових пагорбах у Баварських Альпах, поблизу австрійського кордону, збудований під керівництвом мюнхенського театрального художника Х.Янка. Замок має великі розміри, тому що будувався впродовж 17 років. Під час будівництва король Людовик XI намагався реалізувати в архітектурі свої уявлення про романтику. Внутрішній стиль замку являє собою сім різних архітектурно-художніх стилів, поєднання готичних і барочних елементів колони і коронний зал у візантійському стилі, хоровий зал із вишуканим освітленням, призначене для постанов опер. При цьому всі будівлі оснащені найновішим обладнанням, на кухні функціонував водогін із холодною і гарячою водою.

Парламент. 1884-1902 рр. Угорщина. Будівництво будинку парламенту розпочалось 1884 р., а 1902 р. закінчено. Він знаходиться на березі Дунаю. Висота купола 96 м. Будівля має форму прямокутника зі сторонами 268 м і 118 м. Сюди входить 10 внутрішніх дворів, 29 сходів, 691 приміщення. Внутрішні фасади прикрашені статуями угорських королів і трансильванських князів, знаменитих угорських воїнів і полководців. У центрі будівлі, під куполом, розташований 16-кутна Головна зала. По обидві сторони від неї – ще дві зали, в яких засідали дві палати угорського парламенту. Головний вхід знаходиться в центрі східного фасаду, до нього ведуть сходи, прикрашені двома бронзовими левами.

Володимирський собор. Перший проект собору розробили архітектори Шторм і Спарро, пізніше його переробив архітектор Беретті. Собор побудований в російсько-візантійському стилі, план – традиційний давньоруський храм, увінчаний 7-ма главами. Значну художню цінність мають внутрішні настінні розписи, виконані в 1885-1896 роках російськими художниками Нестеровим, Васнецовим, українським – Замирайло, польським – Котарбинським під спільним керівництвом проф. Прахова. Васнецову належить головний розпис, в якому, крім релігійних сюжетів, провідне місце посідає історична композиція «Хрещення киян»; Нестеров виконав дві композиції – «Різдво», «Воскресіння». Орнамент, що покриває вільний простір, виконали українські майстри.

Палац Потала в Тибеті. Самий високогірний (майже 3700 м над рівнем моря) палац світу – Потала – резиденція далай-лам. Палац у Поталі називають «увінчаний вогняною короною», оскільки більша частина його покрівлі із золота. Зовнішній, або «Білий палац», завдячує своїй назві білим стінам. У внутрішньому, або «Червоному палаці», розміщені монастирі, храми, в деяких із них зберігаються забальзамовані рештки попередніх далай-лам. У Тибеті вважають, що цей палац збудований богами всього за одну ніч. Він розташований над містом на скелі Марпорі. Назва «Потала» походить від слова, яке на санскриті означає «гора Будди». Коли 1682 р. далай-лама помер, будівництво ще не було завершеним. Про його смерть замовчувалось до 1694 р., коли, нарешті, будівництво палацу завершилось. У середині цієї широкої будівлі понад 100 різних приміщень, де знаходиться 10000 святинь і 20000 статуй.

Петергоф. 1703 р. цар Петро Великий заснував нову російську столицю – Санкт-Петербург і почав будівництво заміського палацу, який красою повинен був перевершити Версаль. На загальній площі в 21 га був спроектований парковий ансамбль із каскадами і фонтанами. Деякі з фонтанів починали працювати миттєво, обливали водою нічого не підозрюючого відвідувача. Перлина парку – ансамбль Великого каскаду; вода спадає тут сімома порогами. Кожен із порогів огорожений фонтанами й позолоченими статуями богів і героїв. У центрі басейну, що завершує каскад, здіймається фігура біблійного Самсона, що розриває пащу лева, з пащі якого б'є потужний фонтан. Фонтан символізує перемогу Росії

над «шведським левом», здобуту в бою під Полтавою в день Св. Самсона. З Великого палацу відкривається краєвид на Фінську затоку, на берегах якої розташований Санкт-Петербург.

Нами апробована ще одна форма роботи над проблемами української культури – укладання хрестоматій. Наприклад, «Культура України доби Козаччини». Це посібник, розрахований на читачів будь-якого віку, що цікавляться українською культурою. В процесі обговорення теми викладач націлює аудиторію на роздуми про культурні паралелі епох, роль особистості, проблеми людини в культурі. Спільно формулюємо мету – відобразити людину доби Козаччини засобами художньої та наукової літератури, коментуючи та розставляючи акценти з позицій сучасного уявлення про гуманну людину і її роль у культурі нації. Добір матеріалу вимагає знання історії, навичок роботи з періодичною пресою, глибокого прочитання художніх творів, знайомства з філософськими і культурологічними дослідженнями, власного бачення проблеми. Робота над хрестоматією може продовжуватись у наступні роки.

Таким чином, якщо творчість – основа культури, як стверджують сучасні філософи, рушійна сила сучасної освіти, як переконає нас практика, то творчі форми пізнавального процесу студентів – спосіб нарощувати потенціал майбутнього вчителя-творця, чий внесок в культуру буде неоціненним [2].

Джерельні приписи

1. **Вербицкий А.** Активные методы обучения в высшей школе: комплексный подход / А.Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
2. **Кремень В.** Педагогічна освіта в сучасному суспільстві / В.Кремень // Освіта України. – 11 травня (№ 36). – 2007. – С. 2.
3. **Морозов А.В.** Диагностика креативности в педагогической деятельности / А.В. Морозов: Монография. – М.: ИГУМО, 2001. – 253 с.
4. **Морозов А.В.** Креативная педагогика и психология: Учебное пособие / А.В. Морозов, Д.В. Чернильский. – М., 2004. – 560 с.

Резюме

Розкривається сутність визначень креативності, педагогічної творчості, актуальні для студентства форми роботи, що активізують творчий потенціал і забезпечують якісне опанування культурологічним матеріалом.

Ключові слова: креативність, педагогічна творчість, актуалізація, культурологічний матеріал.

Summary

In the article the major interpretations of creativity and pedagogical work are shown up, and interesting for students ways of working, which activate creativity and provide high quality of knowledge of the cult urology are revealed.

Key words: creativity, pedagogical work, actualization, culturological material.

УДК 63.5(4Укр)я73

Ковальчук І.Л. – канд. філос. наук, доц. Луцького ін-ту
розвитку людини ун-ту «Україна»**РОЛЬ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ У ДУХОВНОМУ ВІДРОДЖЕННІ НАЦІЇ
ПЕРІОДУ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

Духовне відродження нації відбувається за умови духовного відродження освіти, одним із завдань якої є формування та розвиток особистості у найбільш широкому розумінні цього слова. В сучасних соціально-політичних умовах періоду трансформацій українського суспільства ці ідеї стають особливо актуальними, оскільки в стратегії розбудови України проголошені пріоритети високоосвіченості, високоморальності, розвитку національної гідності, духовності, культури, свободи, демократії [1; 3].

Попередні покоління українців, період становлення яких відбувався в умовах панування радянської системи цінностей, мають соціальні й духовні деформації. Вони переобтяжені міфами, ідеологемами й стереотипами, політичними звичками і спотвореними цінностями. Тому марно сподіватись на спадковість у передачі освітянського і життєвого досвіду, особливо у питаннях державотворення та націєтворення, основою яких є національна самосвідомість та почуття патріотизму. Перед поколіннями ХХ – початку ХХІ ст. постає завдання створення нового суспільства, спроможного піднятися з глибин суспільного і духовного занепаду.

Питання моделі суспільного розвитку України є складним, адже його вирішення відбувається в умовах загострення соціальної та національної проблеми, кризи політичної системи України [6; 6-8]. Завдання розбудови незалежної держави, вважає М.Попович, потребує, з одного боку, модернізації суспільних відносин, в основі якої лежать ліберальні цінності, з іншого – відродження національної культури, системоутворювальним чинником якої є традиційні цінності та звичаї, що якраз і розмиваються у процесі модернізації цими ліберальними цінностями [6; 9]. Все це провокує ситуацію відсутності національної ідеї, здатної створити базу для інтеграції українського народу в єдину політичну націю. Не постає достатньо ефективною і спроба подолати кризу на підставі звернення до домодерних світоглядних і ціннісних чинників (релігії, історичної тяглості традиції тощо). Особливості становлення української нації, утвердження її державності, історичного процесу в такі, що вимагають забезпечити формування в українства якісно нових ціннісних орієнтацій і цілісних уявлень як про самих себе, так і оточуючий світ. Здійснення таких завдань та ще й у певних часо-просторових межах не може відбутися лише на основі компонентних (галузевих) знань. Воно може стати наслідком творення нової інтегративної синтетичної якості цих знань, якою і володіє сучасне українознавство. Метою дослідження є спроба визначити й осмислити зміст та покликання українознавчої освіти, її можливості та роль у духовному відродженні нації періоду суспільних трансформацій.

За два десятиліття незалежності України відбулася «модерна інституціоналізація українознавства як інтегрованої, міждисциплінарної, системної науки, завершується методологічна переорієнтація пострадянських дослідників, формується якісно нова генерація молодих українознавців, започаткована діяльність нових українознавчих осередків як в Україні, так і в діаспорі, помітно збагатилася джерельна база досліджень» [4; 159]. Ця база поповнюється завдяки діяльності НДІУ МОНУ, Ін-ту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, студій Східного ін-ту українознавства ім. Ковальських, Центру українознавства Київського національного ун-ту ім. Т.Шевченка та багатьох ін. інституцій українознавства. Також здійснюється постійна співпраця НДІУ МОНУ з українознавчими студіями понад 50 країн зарубіжжя.

Проблеми ролі та значення українознавчої освіти у відбудові та розвитку української держави, формуванні національної свідомості, патріотизму, національної гідності й об'єктивного розуміння глобальних процесів відображені в здобутках таких дослідників: П.Кононенко, М.Обушного, Я.Калакури, В.Крисаченка, І.Грабовської, Л.Божук, В.Лукашенка, В.Піскуна, А.Ціпка, Т.Шептицької, О.Щербатюк та ін.

Утвердження сучасного українознавства як інтегративної системи знань про Україну і українство відбувається в епоху становлення постнекласичної науки, якій властиві тенденції переходу від дисциплінарної диференціації до міждисциплінарної інтеграції. Об'єктом українознавства постає реальний український світ, який творився і трансформувалася упродовж тисячоліть і сьогодні репрезентує суть буття і свідомості українців як нації. Саме український світ як об'єкт українознавства надає визначеності сукупності українознавчих знань, інтегруючи їх у гносеологічну цілісність. Нині українознавство перебуває на шляху від об'єктно орієнтованої сукупності міждисциплінарних досліджень до окремої науки, що має свій предмет дослідження і систему теоретико-методологічного інструментарію. Предметом українознавства є українство як загальноцивілізаційний феномен, закономірності та особливості його розвитку в часо-просторовому вимірі як на теренах України, так і поза ними. Саме українознавство як інтегративна система знань покликана дати відповідь на сукупність питань, пов'язаних із виникненням, розвитком та формами буття українства, розкрити його внутрішню єдність, зокрема, чинники його формування, цілісності, безперервності у часі, підстави й способи трансформації національної свідомості, культури, державності, способи ширення та перспективи розвитку українства у світі тощо.

Впровадження знань про Україну і українство у вищій школі підпорядковане певним цілям, адже саме в змісті освіти мають виразно транслюватися ідеї відродження національної культури, духовності; саме освіта має слугувати формуванню національної свідомості, історичної пам'яті молодого покоління. Сутністю українознавчого принципу, вважає П.Кононенко, є наукове прочитання, переосмислення, висвітлення всього, що стосується історії та землі української, корінної та інших націй, держави, війська та конфесій [7; 10-11].

У своєму розвитку українознавство як наука і освітня дисципліна пройшло складний шлях: від перших писемних згадок істориків, розрізнених відомостей закордонних дослідників та мандрівників – до більш системних тематичних викладів, історіографічних й історіософських описів українознавчої думки та вивчення доробку в системі освіти.

На початку ХХ ст., спираючись на доробок попередників, визначні українські вчені-гуманісти М.Грушевський, В.Вернадський, Д. та В.Дорошенки, С.Єфремов, Д.Багалій, І.Стешенко змогли розгледіти обриси українознавства як системи наукових знань, як науки, що не тільки досліджує та описує спосіб життя, а й спосіб мислення українців. Функції та спектр дії українознавства, крім дослідження суто національно-культурних проблем, охоплюють соціальні та державотворчі процеси, формування свідомості та моралі, виховання й освіти, політику і культуру. Такими визначаються межі сучасного українознавства в концепції П.Кононенка, працях науковців НДІУ МОНУ. Зокрема, П.Кононенко вважає: «Українознавство – не просто системою знань; це – уроки (історичні, державно-політичні, соціально-економічні, етнонаціональні, культурно-мистецькі, релігійно-філософські, морально-етичні) досвіду віків; аналіз причин і характеру проблем сучасності; прогноз тенденцій і проектування шляхів майбутнього у розвитку гармонійної особистості» [3; 26].

Сучасне українознавство, відповідаючи на запити часу, за мету ставить осмислення історичного досвіду України; формування історичної пам'яті, ліквідації «білих плям»; утвердження модернізаційного характеру української національної ідеї. Актуальним постає завдання пошуку точки дотику між традиційними для українського суспільства цінностями і новітніми культурними впливами, що мають місце в сучасному світі. Досягнення національної єдності та консолідації суспільства видається можливим шляхом подолання як

об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального, регіонального характеру на основі додержання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [8; 3].

В українознавстві є базові категорії, без усвідомлення яких неможливо вести мову про його сутність. Це «самопізнання» та «самоідентифікація». Осмислення їх внутрішньої логіки в такій послідовності та єдності тільки й може дати відповідь на питання – що і навіщо вивчає українознавство і як воно це робить? Самопізнання для кожної людини розумної, етносу, нації, народу, людства пов'язане з пошуками відповідей на питання: «Хто «Я» (Ми) в цьому світі? У чому сенс «Мого» (Нашого) буття?». По-різному і в різний час ці питання постають перед кожною людиною, нацією, народом. Чи не першими серед людей значення проблеми самопізнання ще в VIII ст. до н.е. усвідомили й сформулювали як принцип життя стародавні греки: «Пізнай себе» і «Нічого над міру», які і тепер звучать як аксіома, настійна вимога людського буття.

Прояв етнічного в людині є одним із визначальних складників не тільки в її самопізнанні, а й пізнанні цілісної природи, зокрема, характеру взаємодії цілого та його складників. Етнічне самопізнання складний і багатоаспектний процес. Це і спроба подивитись на себе збоку: на рівень свідомості, інтереси, устремління. Це і намагання побачити себе у всіх можливих природо-соціальних та етнонаціональних зв'язках і вимірах як у їх зовнішньому, так і внутрішньому проявах. Це, нарешті, осмислення й усвідомлення побаченого та співвіднесення його з природною заданістю. Також самопізнання – не тільки фіксація стану людського буття на певному історичному етапі, а й визначальний сутнісний чинник його розвитку в усьому часі і просторі. Завдяки самопізнанню здійснюється вивчення та оцінка людиною (спільнотою) стану своєї свідомості, мети життєдіяльності, інтересів та особливостей розвитку, їх відповідності природній заданості; усвідомлюється відношення людини (спільноти) до самої себе, вибору шляхів та засобів самовдосконалення й самореалізації.

Як і кожна людина від дня народження пізнає світ і, відповідно, себе в оточуючому світі, так і кожен етнос, нація, народ у міру свого «дорослішання», починає глибше і цілісніше пізнавати себе в єдиній системі природо-соціальних та етнонаціональних координат і складників: мові, світогляді, культурі, характері, специфічних рисах і уподобаннях, звичаях, обрядах, господарюванні тощо. І чим на вищій щабель суспільної свідомості й цивілізаційного поступу піднімається народ, тим все більш системним, цілісним і синтетичним стає бачення ним як свого власного «я», так і навколишнього світу. Саме тому українознавство є цілісною системою самопізнання, виховання й навчання, єдності знання, любові і творення, шляхом до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії [2; 18].

Науковцями минулих часів немало зроблено в пізнанні особливостей прояву українства в окремих сферах матеріального і духовного життя. На жаль, історичні обставини були такими, що тільки в наш час, українська наука почала рухатись шляхом цілісного системного самопізнання, творити теорію і методологію його етнонаціонального аспекту. То ж, напевне, і сьогодні, перефразовуючи М.Гоголя, можна сказати, що в Україні залишається «велике незнання» України і, необхідно на державному рівні запровадити українознавство і як науку, і як освітню дисципліну, завдяки якій здійснюється самопізнання та самоідентифікація української спільноти.

Думка про важливість і необхідність самопізнання проходить через усю свідому історію українського народу. «Питають нас народи, хто ми. І ми відповідаємо..., що ми русичі, аж ніяк не варяги», – йдеться в староукраїнській пам'ятці V-IX ст. – «Велесовій книзі». Питання «...звідки пішла Руська земля! І хто в ній почав спершу княжити і як Руська земля постала» були головними серед тих, на які намагався дати відповідь літописець Нестор у «Повісті минулих літ».

Процес самопізнання включає внутрішні та зовнішні духовні чинники. Саме внутрішній духовний аспект самопізнання має глибокий українознавчий зміст. З погляду Г.Сковороди, у самопізнанні полягає сенс людського життя, адже у його процесі людина розкривається до глибинних основ свого існування. Найвищим рівнем самопізнання є відкриття людиною свого покликання та призначення, а завданням – пізнання своїх природних здібностей та нахилів, щоб збагнути своє покликання і вибрати відповідне поле діяльності. Усвідомлюючи покликання та призначення, розуміючи своє призначення в житті, особистість стає здатною визначити як власні, так і загальнонаціональні перспективи та шляхи поставленої мети у майбутньому. Пізнаючи себе, вона вступає у співпрацю з іншими людьми і, таким чином, творить саму себе та бере участь у процесі творення власної держави [5; 92]. Таким чином, процеси самотворення та націєтворення органічно поєднані, а центром їх є особистість. Метою сучасної українознавчої освіти постає особистість, що орієнтується на загальнолюдські, національні та особистісні ціннісні пріоритети, яка усвідомлює свою місію бути разом із народом співтворцем безперервного еволюційного поступу, готова удосконалювати себе та реалізовувати потенціал, у якій сформовано морально-етичні та естетичні цінності, якій зрозумілий і властивий національний обов'язок [9; 218].

Пізнання й самопізнання народу, закономірностей і механізмів формування його світогляду, ментальності й самоідентифікації на сучасному етапі розвитку для українського народу стає не тільки теоретичною і методологічною проблемою, а й практичним завданням. Певна частина політиків, освітян та й науковців все ще вважає, що вирішити їх можна на старих методологічних засадах, вперто відстоюючи підхід, за яким дослідження в галузях політики, мови, історії, фольклору тощо, власне, і є вичерпним українознавством. Але завдяки тим, хто усвідомив усю важливість і гостроту проблеми цілісного пізнання й самопізнання українського народу та неминаючого їх значення для розбудови незалежної України, пошуки відповідей на поставлені самим життям питання, крок за кроком спрямовуються в сферу науки, освіти, виховання. Все помітнішою в такому спрямуванні стає роль наукових й освітніх українознавчих центрів. Це особливо переконливо підтвердила історія створення та діяльності Інституту українознавства. Розроблені колективом інституту концептуальні й теоретичні, методологічні засади українознавства стали наріжним каменем у подальшому розвитку науки й освіти.

Звісно, в нових умовах суспільного устрою важливо створити й нову методологію пізнання й самопізнання, самотворення українського народу, бо попередні не відповідають вимогам сучасності і не сприяють консолідації суспільства. Цей процес має бути органічно вплетеним у формування національної системи науки, освіти, виховання. Освіта в Україні має розвиватись не як абстрактна «громадянська», а національна, що повинна формувати свідомих громадян України, а вже через їхню національну громадянськість – сприяти усвідомленню сенсу загальнолюдської спільноти. В основу її розбудови треба покласти українознавство як науку і як навчальну дисципліну та методологію освітньо-виховного процесу.

Ще однієї із базових категорій українознавства є самоідентифікація, що постає як сутнісний складник розвитку особи, нації, народу. Без самоідентифікації неможливо уявити цілісну особистість, націю, цілеспрямоване у своїх діях суспільство. Самоідентифікація лежить в основі тяглості, неперервності історичного процесу, забезпечує єдність і спадкоємність поколінь. Тенденція до глобалізації суспільних, економічних, політичних, інформаційних, духовних процесів, що посилюється на сучасному етапі, не є причиною нівелювання питання про самоідентифікацію особи, нації чи народу. Навпаки, з'ясування ролі людської сутності в світі стає гострішим і невідкладним. Ідентифікація й самоідентифікація під впливом глобалізаційних процесів набувають більшого масштабу дії.

Ідентифікація й самоідентифікація підпорядковані меті – самопізнанню й самореалізації суб'єкта самоідентифікації. Параметри ідентифікації (самоідентифікації)

можуть бути різні: природні й соціальні, міфологічні й світоглядні, релігійні й наукові, ідеологічні й політичні, економічні й культурологічні, етнонаціональні тощо. Але головним був, є й неодмінно має бути процес самоідентифікації людини як людини розумної, що виступає носієм і всіх інших параметрів через природні, етнонаціональні, історичні, релігійні і т.п. особливості розвитку. Зрозуміло, що процеси ідентифікації й самоідентифікації, хоча і починаються з окремої людини, але виходять за межі особистісних, сімейних, родових вимірів і поширюється на сферу буття народу в усій часо-просторовій їх сутності. Відтак визначаються орієнтири самоідентифікації, методологічні засади розвитку особи, покоління, нації, народу, людства. Отже, як у пізнанні й самопізнанні, так і в самоідентифікації присутня традиція (етнонаціональна, соціальна, культурна), яка і виступає головним чинником тяглості історико-культурних уявлень народу, усвідомлення ним своєї місії, досвіду й уроків її здійснення.

Визначальною сферою, у якій закладаються основи і характер національної самоідентифікації, є повсякденне соціально-економічне життя [8; 41-55]. Неспіввіднесеність особистого життя з життям інших людей, спільноти, втрата відчуття себе як частки цілого стають реальною перешкодою на шляху самоідентифікації особи, нації, народу.

Самоідентифікація не може розглядатись як явище дотичне, другорядне, що вирішує локальні або суто технічні проблеми. Зміст, структура і характер процесу не просто відтворює, а й корегує зміст і характер життя етносу, нації, народу. Якісна самоідентифікація можлива завдяки формуванню українознавчого бачення громадянського суспільства, його гуманітарних вимірів, вироблення такої моделі його розбудови, яка б не вела до нівелювання національних традицій, а органічно поєднувала б утвердження правових і демократичних засад державного управління та дедалі більший вплив громадянських інститутів, сприяла б зберіганню міжнародної злагоди і гармонізації міжетнічних відносин в Україні.

У вітчизняній академічній й освітній науці впродовж тривалого часу дискутується проблема місця українознавства в системі наукових і навчальних дисциплін. Однак актуальність цієї освіти очевидна. Адже саме вона узагальнює систему фактів, подій, історичних особистостей давньої і сучасної історії, аналізує причини і наслідки важливих тенденцій розвитку суспільства, нації, держави, мови, культури, характер і наслідки взаємодії людини, роду, етносу і природи, суспільства, людини й мови, цивілізації і культури, внутрішніх і міжнародних інтересів, самосвідомості, ментальності, психіки, долі й історичної місії, що дозволяє творити цілісний образ Українського світу. Тільки опора на джерельне та історіографічне підґрунтя, послідовне дотримання теоретико-методологічних засад можуть забезпечити подальше підвищення суспільної та інтелектуальної ролі українознавства як інтегрованої системи знань про Україну та українство, як засобу пізнання і реалізації історичної місії української нації, захисту її інтересів. Українознавство – той інтелектуальний стрижень, навколо якого має сконсолідуватися все світове українство. Звісно, необхідно здійснювати модернізацію освіти відповідно до світових тенденцій соціально-економічного розвитку, що забезпечить її конкурентоспроможність. Але, водночас, має відбуватися процес вдосконалення побудови національної освіти і виховання, впровадження національної ідеї у зміст освіти та виховної роботи. Освіта та виховання мають бути українознавчими. Для суспільної практики, українотворення вкрай важливо для кожної особистості відкривати для себе Україну і українство, знаходити своє місце і роль у примноженні матеріальної і духовної культури свого народу. Адже українознавство акумулює знання про генеалогію українського роду, основи та закономірності його буття і є життєдайним джерелом українотворення.

Джерельні приписи

1. *Вільна людина у справедливій державі – найвища цінність нового уряду* // Урядовий кур'єр. – 5 лютого. – 2005. – № 22.

2. **Кононенко П.П.** Українознавство: підручник для ВНЗ / П.П. Кононенко. – К.: Міленіум, 2006. – 870 с.
3. **Кононенко П.П.** Шлях до глибин і вершин самопізнання та пізнання світу і життєвого вибору / П.П. Кононенко // Наук. вісник Українського ун-ту. – К, 2006. – Т. X. – С. 26-27.
4. **Лукашенко В.** Українознавство та українська мова у контексті загальнодержавної сертифікації / В.Лукашенко // Українознавство. – 2009. – № 1. – С. 158-163.
5. **Новосад С.** Філософія самопізнання та самотворення особистості в системі українознавства / С.Новосад // Українознавство. – 2010. – № 2. – С. 89-93.
6. **Україна: вибір моделі суспільного розвитку?:** Матеріали «круглого столу» // Філософська думка. – 2010. – № 2. – С. 5-56.
7. **Українознавство: стан, проблеми, перспективи розвитку:** Мат. I міжнар. конф. «Роль ВНЗ у розвитку українознавства». – К.: Київський університет, 1993. – 130 с.
8. **Українська національна ідея / [вид. Мосейчука В.В.]** – Тернопіль-Львів, 2007. – 80 с.
9. **Шляхова В.** Українознавчі засади сучасної мовної освіти / В.Шляхова // Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 216-220.

Резюме

Розглянуто зміст та покликання українознавчої освіти, її можливості, роль у зміцненні держави. Визначено сутність українознавчого принципу. Подається характеристика понять «самопізнання» та «самоідентифікація» в контексті українознавчо-філософського підходу.

Ключові слова: українознавство, українознавча освіта, український світ, духовність, самопізнання, самоідентифікація.

Summary

The article reviews the content and calling Ukrainian education and its opportunities and role in the reconstruction and strengthening of the Ukrainian state. Essence Ukrainoznavstvo principle. Served characteristic concepts «self» and «Identity» in the Context of Ukrainian-philosophical approach.

Key words: Ukrainian, Ukrainian education, the Ukrainian world, spirituality, self-identification.

УДК 371.233

Китайчук Г.В. – *викл. Коледжу технологій та дизайну
Луганського нац. ун-ту ім. Т.Шевченка*

НАВЧАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК МЕТОД АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Дидактами розроблено десятки класифікацій методів навчання. Викладачу потрібні лише ті, які погоджуються з практикою навчання і слугують основою для їх ефективності. Знаючи арсенал методів навчання, викладач, природно, переживає труднощі у виборі методів. Труднощі стоять як перед вивченням усього курсу, так і перед кожним конкретним заняттям.

Дедалі частіше в процесі вивчення гуманітарних дисциплін відходять від переважного використання традиційних методів навчання. За останні кілька десятків років виникли принципово інші – так звані активні методи навчання. Вони використовуються не лише в роботі зі студентами, а й з дорослими. Тому серед питань, що стосуються впровадження сучасних технологій навчання, є пошуки можливостей органічного поєднання та взаємоузгодження традиційних методів реалізації навчального процесу з новими методами його інтенсифікації й активізації, що забезпечують формування необхідних якостей майбутнього фахівця [1].

У психолого-педагогічній літературі виділено чимало причин, що впливають на вибір методів навчання. На основі їх узагальнення виділяється шість загальних умов, що визначають вибір методу навчання:

1. Закономірності та принципи навчання, що витікають із них.
2. Зміст і методи певної науки взагалі та предмета теми зокрема.
3. Цілі і завдання навчання.
4. Навчальні можливості студентів (вікові, рівень підготовки, особливості аудиторії).
5. Зовнішні умови (географічні, виробниче оточення).
6. Можливості викладачів (досвід, рівень підготовки, знання типових ситуацій процесу навчання).

Обираючи той чи інший метод навчання, необхідно враховувати багато залежностей: методи, загальні умови, випадкові (невідомі) причини, величину і спрямованість впливу яких не можна передбачити. При першому наближенні до проблеми вибору методів останніми доводиться зневажати, проте слід пам'ятати, що саме наявністю непередбачених причин зумовлюється надійність прогностичних висновків. Завдання оптимізації методів формулюється однозначно: у конкретних умовах із багатьох методів слід виділити ті, що забезпечують ефективність навчання за прийнятими критеріями.

Для якісного оновлення заняття у центрі уваги викладача має бути організація навчальної діяльності студентів залежно від її змісту і готовності аудиторії. Саме це впливає на навчальні результати, розвиток особистості, її емоції та почуття. Викладачу доводиться розв'язувати щодня різноманітні педагогічні завдання. Як найкраще поєднати методи і прийоми під час пояснення даного матеріалу? Як диференціювати самостійну роботу? Як вивчати особистість студента? Як вплинути на байдужих? Як знайти довготривалі стимули до праці? Як краще перевірити засвоєння матеріалу? Як подолати мовленнєву нерозвиненість студентів? Цих проблем безліч. І скільки б не було методичних рекомендацій, щоразу, коли виникає потреба їх застосувати, слід обміркувати різні варіанти. Щоб не помилитися, маємо добре орієнтуватися в тому надбанні, яке є в сучасних посібниках, статтях, збірниках із досвіду роботи учителів. Щоб опанувати нові методики, потрібно аби на окремому занятті й у системі занять викладач досягав взаємозв'язку навчального розвивального й мотиваційного компонентів навчальної діяльності,

утверджував гуманні взаємовідносини в аудиторії, використовував різні форми співробітництва зі студентами. Для цього в процесі підготовки та проведення заняття викладач не тільки орієнтується на його зміст, а й одночасно передбачає як це зробити з найбільшою користю для розвитку особистості студентів, збереження їх емоційного благополуччя, оптимізму, позитивного ставлення до навчання, уміння вчитися. Тому чим повніше, й послідовніше на занятті вдається пов'язати змістовий, процесуальний і мотиваційний компоненти навчальної діяльності, тим сильніше система занять впливатиме на виховання і розвиток студента. Відповідно до наслідків проведеного аналізу літератури можна розкрити шляхи забезпечення навчальних результатів у системі занять, а саме:

- завчасна підготовка викладача до наступного заняття;
- максимальна цілеспрямованість заняття;
- диференційований підхід до організації засвоєння навчального матеріалу;
- повторення й узагальнення в системі занять;
- засоби взаємозворотнього зв'язку між викладачем і студентом на занятті.

Важливо, щоб засвоєні знання переходили в уміння, раціональні способи, щоб навчальний результат заняття поєднувався з розвитком пізнавальних здібностей студентів, їх умінням учитися. Для реалізації цієї вимоги потрібно забезпечити різнобічний розвиток учнів, цілеспрямовано розвивати процеси сприймання, формувати загально навчальні вміння і навички, досвід творчої діяльності, світоглядні уявлення і поняття. Такий спосіб навчання створює передумови для розвитку позитивного ставлення до нього і виникнення пізнавальних інтересів і потреб. Утім не всі організаційні форми та методи навчання використовуються у вищій школі за поданим зразком. Більшість із них застосовуються із певними змінами та доповненнями. З особистого досвіду визначаємо, що саме екскурсія є тією формою навчальної роботи, що вносить у навчальний процес елементи наочності, творчості, можливості висловити свої думки щодо об'єктів екскурсії. Екскурсія (від лат. *excursio* – прогулянка, поїздка) – колективне відвідування музею, виставки, підприємства; поїздка, прогулянка з освітньою, науковою, спортивною або іншою метою. Демонстрація об'єктів відбувається під керівництвом кваліфікованого спеціаліста – екскурсорода, який передає аудиторії бачення об'єкту, оцінку пам'ятного місця, розуміння історичної події, пов'язаної з цим об'єктом [3]. Екскурсія – така форма організації навчання, що об'єднує навчальний процес із реальним життям і забезпечує студентам через їх безпосередні спостереження знайомство з предметами і явищами в їх природному оточенні. В системі занять екскурсія виконує низку важливих дидактичних функцій:

- реалізує принцип наочності навчання;
- підвищує науковість навчання і закріплює його зв'язок із життям, практикою;
- розширює технологічний кругозір студентів.

Навчальна екскурсія – форма, спрямована на вивчення студентами при керівній роботі викладача певних явищ, процесів, предметів шляхом безпосереднього їх сприймання і спостереження в конкретному середовищі. Завдання екскурсії – збагачувати знання студентів; встановлювати зв'язки теорії з практикою; розширювати політехнічні знання; розвивати творчі здібності студентів, їх спостережливість, естетичні смаки, актуалізувати пізнавальні інтереси; формувати науковий світогляд.

Є різні підходи до класифікації екскурсій. Щодо навчальних програм виділяють програмні та поза програмні. За змістом є виробничі, біологічні, географічні, краєзнавчі, мистецькі екскурсії. У цьому сенсі екскурсії можуть бути тематичними і комплексними. За місцем у навчальному процесі вони можуть бути вступними, поточними та підсумковими.

У процесі підготовки й проведення екскурсії необхідно дотримуватись певних вимог – організаційних, дидактичних і виховних. У системі екскурсійної роботи виділяють чотири етапи:

1. Теоретико-практична підготовка: до початку конкретної екскурсії студенти мають оволодіти певною сумою теоретичних знань і практичних умінь, як важливою передумовою ефективності пізнавальної діяльності безпосередньо на екскурсії.

2. Інструктаж: ознайомлення з метою і об'єктом екскурсії, підготовка необхідних засобів, правила поведінки на об'єктах екскурсії та інші аспекти дій для студентів і викладача залежно від змісту екскурсії, її об'єктів, часу і місця проведення.

3. Проведення екскурсії: повторення плану екскурсії, повільний огляд об'єктів, зосередження довільної уваги, спостережливості, фіксація суттєвого, головного; відбір необхідного матеріалу (записи, фотографування), загальні підсумки.

4. Заключний етап пов'язаний із систематизацією та опрацюванням матеріалів екскурсії: виготовлення фотографій, складання звіту тощо. Усі студенти мають бути залучені до систематизації матеріалів екскурсії, а результати такої роботи мають виконувати роль засобів навчання. Такий підхід стимулює пізнавальну діяльність [2]. У процесі спостереження та аналізу екскурсії зосередити увагу на таких параметрах:

- педагогічна доцільність теми екскурсії;
- раціональна постановка мети та завдань екскурсії;
- тип екскурсії (літературна, краєзнавча, виробнича) й урахування її специфіки при організації та проведенні;
- теоретична та практична підготовка учнів до екскурсії;
- ознайомлення з екскурсійним об'єктом і складання плану екскурсії (інколи це маршрут, пункти спостереження; формулювання запитань для студентів, на які вони повинні отримати відповіді під час екскурсії);
- інструктаж викладача із проведення екскурсії (психологічна, змістова та етична підготовка), уточнення й розподіл завдань серед студентів;
- процес проведення екскурсії (організація спостереження, консультація в ході екскурсії, завдання та їх виконання студентами – малюнки, фото- кінозйомки, записи на магнітну плівку);
- поведінка студентів на об'єкті, їх зацікавленість тим, що спостерігають;
- оформлення матеріалів екскурсії (альбом, вікторина, рукописні фільми, графіки, діаграми, доповіді, аматорські кінофільми);
- результативність навчальної екскурсії (поповнення науковими та спеціальними знаннями, уміннями й навичками учнів; розширення світогляду, ерудиції, поля активного навчання та зіткнення з реальними речами, людьми, процесами, явищами; дисципліна, відчуття задоволення від побаченого, почутого; якість оформлення матеріалів екскурсії, доцільність і можливість їх використання в навчально-виховному процесі).

Із досвіду викладання дисципліни «Культурологія» в Коледжі технологій та дизайну Луганського Національного університету ім. Т.Шевченка організація і проведення екскурсій сприяє активізації засвоєння навчального матеріалу, розвитку естетичного смаку, інтелектуальному зростанню особистості. Так, у курсі викладання дисципліни проводяться тематичні екскурсії в музеї міста за підсумками вивчених тем:

- Етапи розвитку світової культури.
- Культура Київської Русі.
- Українська культура XIV-XVII ст.
- Українська культура XIX-XX ст.

Мета заняття: в процесі екскурсії ознайомити студентів із зразками мистецтва світової та української культури, представленими в художньому музеї, охарактеризувати їх характерні особливості. Перед екскурсією група студентів поділяється на кілька підгруп, кожна з яких отримує завдання. Орієнтуючись на ці завдання, студенти готують звіт за наданими їм планами. Приклади варіантів плану до звіту.

Варіант 1

1. Які відділи представлені в музеї?
2. Які особливості має українська культура XVI-XVIII століть?
3. Які зразки української культури XVI-XVIII століть знаходяться в музеї? Чим вони відрізняються? Наведіть приклади.
4. Які особливості має українська культура XIX-XX століть?
5. Які зразки української культури XIX-XX століть знаходяться в музеї? Чим вони відрізняються? Наведіть приклади.
6. Як представлене українське прикладне мистецтво у музеї? Наведіть приклади.
7. Висновки з екскурсії.

Варіант 2

1. Які відділи представлені в музеї?
2. Які особливості має російська культура XVI-XVIII століть?
3. Які зразки російської культури XVI-XVIII століть знаходяться в музеї? Чим вони відрізняються? Наведіть приклади.
4. Які особливості має російська культура XIX-XX століть?
5. Які зразки російської культури XIX-XX століть знаходяться в музеї? Чим вони відрізняються? Наведіть приклади.
6. Як представлено в музеї мистецтво скульптури? Наведіть приклади.
7. Висновки з екскурсії.

Варіант 3

1. Які відділи представлені в музеї?
2. Які особливості має західноєвропейська культура XVI-XVIII століть?
3. Які зразки західноєвропейської культури XVI-XVIII століть знаходяться в музеї? Чим вони відрізняються? Наведіть приклади.
4. Які особливості має західноєвропейська культура XIX-XX століть?
5. Які зразки західноєвропейської культури XIX-XX століть знаходяться в музеї? Чим вони відрізняються? Наведіть приклади.
6. Як представлено в музеї античне мистецтво?
7. Висновки з екскурсії.

Таким чином, прийоми, способи і методи проведення занять, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності, характеризуються сукупністю способів організації і управління навчально-пізнавальною діяльністю. Призначення одного з них – екскурсії – максимальний розвиток творчих здібностей, виховання самостійного мислення студентів як активних учасників процесу навчання. За твердженнями психологів, педагогів та результатами впровадження екскурсій в навчально-виховний процес Коледжу технологій і дизайну Луганського національного університету ім. Т.Шевченка, процес розумової діяльності студента повинен сприяти не тільки засвоєнню знань, а й вихованню самостійного, продуктивного, творчого мислення майбутніх фахівців.

Джерельні приписи

1. **Ковальчук Г.О.** Активізація навчання в економічній освіті: Навч. посіб. / Г.О. Ковальчук. – Вид. друге, доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 298 с.
2. **Кузьмінський А.І.** Педагогіка / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
3. **http://ru.wikipedia.org/wiki/**

Резюме

Розглядаються навчальні екскурсії як засіб активізації навчального процесу студентів.

Ключові слова: навчальні екскурсії, студенти, освіта.

Summary

Educational excursions as mean of activation of educational process of students are examined.

Key words: educational excursions, students, education.

УДК 784(07)«1950»

Дука П.П. – *ст. викладач РДГУ***ВОКАЛЬНІ МЕТОДИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Розвиток вітчизняної вокальної школи триває вже майже два століття. За цей час виробився національний стиль співу, що визначається особливостями національної музики і традиціями виконавської культури. Велику цінність у вивченні цих питань мають праці з вокальної педагогіки вчених-вокалістів: Л.Дмитрієва, В.Морозова, Г.Тулова, А.Менабені, Д.Люш, М.Павлова, О.Полякова.

Розвиток голосу – одна із сторін комплексного процесу, яким є співи. Як будь-який інший вид виконавства, співацька діяльність є творчістю, в якій важливе значення має правильне дихання.

Нормальне дихання людини, вважає І.Прянішников – діафрагматичне. Він виділяє недоліки грудного типу подиху. Хоча в співі часто вживається цей тип подиху, а деякі педагоги навіть учать йому, треба віддати перевагу діафрагматичному типу подиху. При грудному типі подиху звук голосу часто буває:

- 1) недостатньо чистим і металевим;
- 2) мало гнучким і нетривалим;
- 3) повітря виходить нерівномірно, тому звук часто тремтить;
- 4) пластика страждає від неестетичного піднімання та опускання плечей і грудей, а також від цього руху грудної клітки збільшується стомлення грудних м'язів [9].

Особливо часто зустрічаються останні два недоліки, тобто нетвердість звуку від нерівномірного натиснення грудної клітки на легені та піднімання плечей, що складає враження, начебто співак співає із працею, тоді як у дійсності він не відчуває жодної напруги [10; 32]. Цей тип подиху має наступні переваги перед грудним:

- 1) Набагато легше досягти вміння давати звук рівно, тривало й без тремтіння, тому що набагато легше надавлювати на легені рівномірно й повільно діафрагмою, аніж грудною кліткою.

- 2) Глядач не помічає рухів живота й нижніх ребер, і йому здається, начебто співак зовсім не відновляє запасу повітря.

Важливим із погляду І.Прянішнікова є способи оволодіння діафрагматичним типом подиху [9].

При застосуванні діафрагматичного типу дихання треба спостерігати, щоб не натискалися м'язи нижньої частини живота, а діяли діафрагма й нижні ребра [10; 32].

При закінченні видиху треба спостерігати, щоб не випускати повітря без необхідного залишку, тобто припиняти видих тоді, коли повітря залишається стільки, що для подальшого видихання доводиться вже вичавлювати його напружено мускулів [10; 35]. Закінчивши видих, потрібно повторити вправу доти, поки не відчується стомлення м'язів грудини і діафрагми. Таку вправу корисно повторювати кілька разів на день.

Деякі співаки мають звичку на високих нотах витратити більшу кількість повітря. При співі нот однакової тривалості, кількість повітря, що витрачається, повинно бути однаковим, тому що висота залежить тільки від напруги голосових зв'язок і від ступеня звуження голосової щілини, а не від сили й кількості видихуваного повітря [10; 36].

Постійне вдихання ротом, особливо в концертній залі або на сцені, сушить горло, а тому треба користуватися тривалою паузою або мовчанням, щоб дихати носом, що дає можливість слизовим оболонкам знову стати вологими. У співі треба розрізняти дві сторони:

- 1) винятково музичну, тобто музику крім змісту слів або навіть зовсім без слів;
- 2) музичну фразу нерозривно з текстом.

Власні відчуття педагога при співі, поряд із роботою вокального та функціонального слуху, є одним із факторів контролю над роботою. Відчуття при звукоутворенні вокаліста відіграють більшу роль, тому варто звертати на них увагу студента й рекомендувати йому фіксувати їх [11; 10]. Тут потрібна, вважає В.Самарцев, зовсім чітка та правильна установка вокального педагога співакові. Від природи людина дихає, не замислюючись над тим, як вона це робить. У вокалі йде цілеспрямована установка всього дихального апарата. У природі дихальний процес обумовлений надходження кисню до організму для його нормальною життєзабезпечення [11; 47].

У наш час існують найрізноманітніші методики постановки голосу. Але в основі лежить одне – уміння зняти навантаження з голосових зв'язувань, а силу звуку перекласти на подих. У практиці краще користуватися відомостями, отриманими із праць Ф.Заседателя, Л.Роботнова, М.Фомичова, І.Левидова; з методології В.Багадурова. Теоретичні установки цих авторів, що стосуються роботи голосових зв'язок, червонного преса, процесів дихання, положення гортані при фонації та ін., науково обґрунтовані й викладені в доступній формі. Є.Малютін, Р.Юссон, Л.Дмитрієв, В.Морозов та ін. вчені з нових позицій вивчають процес звукоутворення. Дослідження в наукових лабораторіях тривають, можливо, що в майбутньому вокальна педагогіка буде ще надійніше поставлена на наукову основу [11; 8]. Від правильно поставленого голосу потрібно:

- 1) правильне положення рота, язика, усього тіла;
- 2) правильний початок звуку (атака);
- 3) рівне витримування звуків;
- 4) правильне зв'язування звуків;
- 5) правильна постановка звуку у всіх регістрах;
- 6) бездоганна інтонація.

У цих умовах, у зв'язку із правильним подихом полягає увесь склад вокального мистецтва, інше належить до віртуозності й художності співу, що не являють труднощів тому, хто зрозуміє початкові правила [10; 39].

Є декілька загальних правил виховання співака: корпус треба тримати прямо, не схрещуючи рук на грудях, тому що стискається грудна клітка, а тримати їх вільно опущеними; грудину необхідно тримати трохи піднятою [10; 40]. Також неможливо встановити й загальну для всіх форму рота. Язик при співі повинен лежати спокійно, кінчиком торкатися нижніх зубів. Насильницьке укладання язика при співі протипоказане і шкідливе, однак якщо його положення відбивається на якості звуку, варто спробувати обережно виправити цей недолік [11; 8].

У багатьох співаків з'являється під час співу певна гримаса, наприклад, у вигляді скривлення рота, піднімання брів, іншого положення очей тощо, – все це відбувається тільки тому, що при навчанні не зверталось уваги на подібні звички, які вкорінюються настільки, що спів без них стає неможливим [10; 42].

Початок музичної фрази не повинен бути уривчастим або занадто сильним – вухо і почуття слухача вимагають, щоб вступ, зберігаючи натуральність і легкість, був спокійним і стриманим. Ефекти бувають неприємними, коли робляться зненацька. Це зауваження стосується не тільки фраз, але й окремих нот, тобто коли окремий звук повинен бути виконаний forte, то й у цьому випадку силу треба підготувати деяким посиленням звуку, а не викрикувати його відразу forte, що є шкідливим для голосу [10; 87]. При роботі над твором співак повинен учитися мислити широко, не засмічуючи виконання деталізацією й перебільшеною нюансіровкою. Необхідно прищеплювати критичне ставлення до творчості інших співаків. Корисно запозичити гарне у великих артистів, але в жодному разі не копіювати їх. Варто завжди пам'ятати, що найголовніше у співака – індивідуальність, неповторний тембр, розуміння і трактування твору [11; 14].

У добре поставленому вокальному голосі артикуляторна основа, як і в добре поставленому голосі драматичного актора: близькість звуку, діапазон звучання, тембральне фарбування, подих, більша довжина фраз на одному подиху, фарбування звучання слова залежно від змісту вимовного слова й фрази, про думку, закладеної в цьому відрізку й про образ у цілому. У повсякденній мові ці компоненти відсутні [12; 25].

Вірним шляхом для педагога, який виховує професійного класичного співака, є розуміння правильності співочого звуку у всій сукупності вимог до системи виконавської майстерності голосу. Тільки педагог-професіонал зможе домогтися від співака потрібного результату [12; 47]. Співаку варто займатися вокалом при наявності професійного голосу з діапазоном у дві октави. Виконувати всі вимоги, поставлені педагогом. Повністю довіритися йому, вести здоровий спосіб життя, підкорити волю та розум наполегливому вивченню предмета, знати музичну грамоту, володіти хоча б одним музичним інструментом, дбайливо ставитися до свого голосового апарата та завжди попереджати педагога про незручності в гортані під час співу. Максимально звернути увагу на свій організм, вивчити його та пристосовувати до співу. Жоден педагог не навчить пасивного співака співати. До всіх складових треба додати величезне бажання співати і тільки тоді можна стати співаком, але продовжувати вчитися співати приходиться все життя.

Джерельні приписи

1. *Асафьев Б.В.* Глинка / Б.В. Асафьев. – М.: Музгиз, 1947. – 308 с.
2. *Глинка М.И.* Записки / М.И. Глинка. – М., 2004. – 424 с.
3. *Серов А.Н.* Избранные статьи. – Т. 1. Воспоминания о М.И. Глинке / А.Н. Стасов // Глинка в воспоминаниях современников. – М.: Музгиз, 1955. – 67 с.
4. *Левидов И.И.* Певческий голос в здоровом и больном состоянии / И.И. Левидов. – М.: Искусство, 1939. – 256 с.
5. *Стасов В.В.* Избранные статьи о музыке / В.В. Стасов. – М.: Музгиз, 1949. – 327 с.
6. *Шорникова М.* Музыкальная литература: Русская музыка XX в. / М.Шорникова. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 256 с.
7. *Дмитриев Л.Б.* Основы вокальной методики / Л.Б. Дмитриев. – М., 1968. – 368 с.
8. *Овчинников М.А.* Творцы русского романса / М.А. Овчинников. – Вып. 2. – М.: Музыка, 1991. – 415 с.
9. *Прянишников И.П.* Советы обучающимся пению / И.П. Прянишников. – М., 1958. – 111 с.
10. *Луканин В.М.* Мой метод работы с певцами / В.М. Луканин. – Л., 1972. – 48 с.
11. *Самарцев В.И.* Певец и голос / В.И. Самарцев. – М.: Луг 2008. – 140 с.
12. *Очерки истории русской советской драматургии.* – В 2-х тт. – Т. 2. – М., 1934-1945. – 408 с.
13. *Лапина Н.П.* «Мир искусств». Очерки истории и творческой практики / Н.П. Лапина. – М., 1977. – 342 с.
14. *Левая Т.Н.* Русская музыка начала XX в. в художественном контексте эпохи / Т.Н. Левая. – М., 1991. – 168 с.
15. *Дрейден С.Д.* Музыка-революции / С.Д. Дрейден. – М.: Сов. композитор, 1970. – 605 с.
16. *Музыка XX века:* Очерки: 1890-1945. – 1917-1945. – Ч. 2. – Кн. 3. – 589 с.
17. *Музыка XX века:* Очерки: 1890-1945. – 1917-1945. – Ч. 2. – Кн. 4. – 510 с.
18. *Рапацкая Л.А.* Искусство «серебряного века» / Л.А. Рапацкая. – Л.: Владос, 1998. – 192 с.
19. *Келдыш Ю.К.* История русской музыки / Ю.К. Келдыш. – Ч. 1, 2. – В 2-х кн. – М.-Л. Музгиз, 1947. – 472 с.

Резюме

Розглядаються найбільш типові помилки під час навчання співу.

Ключові слова: вокальна підготовка, спів, музичне мистецтво.

Summary

The most typical errors are examined during the studies of singing.

Key words: vocal preparation, singing, musical art.

УДК 37:2(430)

Артерчук Т.О. – *пошукувач НУ «Острозька академія»*

НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ РЕЛІГІЇ У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

В умовах існування України як незалежної держави до змісту освіти у ряді областей включено предмет «Християнська етика», що знайомить школярів із християнськими моральними принципами та духовними традиціями нашого народу. В процесі інтеграції країни у європейське і світове співтовариство, глобалізації й інтернаціоналізації різних сфер матеріального та духовного життя, інтерес для українських науковців являє вивчення підходів до духовно-морального виховання у країнах Західної Європи. Зокрема актуальним є вивчення системи духовно-морального виховання у Німеччині, де накопичений значний досвід етичного та релігійного виховання підростаючого покоління на основі християнських моральних цінностей.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених розвитку освіти в Німеччині, в яких підкреслюється важлива роль релігії та церкви у німецькій системі національної освіти, в Україні (В.Єленський, Н.Лавриченко, О.Матвієнко) і Росії (Б.Бім-Бад, Б.Вульфсон, А.Джуринський, З.Малькова, Т.Яркіна), зокрема дослідження останніх років, які здійснили М.Желуденко [1], О.Зайцева [2], І.Ковровський [3], О.Орлова [4], спеціального дослідження, присвяченого розвитку теорії та практики релігійної освіти, виховання у шкільній системі ФРН не існувало. Тому вивчаючи це питання, автор спирається на роботи таких німецьких теологів та релігійних педагогів, як Й.Войке (Johannes Woyke) [7], В.-Я.Дітеріх (Veit-Jakobus Dieterich) [6], Г.Леммерманн (Godwin Lammermann) [8], М.Ляйдке (Max Liedtke) [9], П.Біль (Peter Biehl) [5] з теорії, історії та методики релігійного виховання у школі.

Важливість педагогічного вивчення релігійного виховання в закладах загальної середньої освіти ФРН пояснюється наявністю досвіду викладання релігії учням, теоретичних та методичних напрацювань із релігійного виховання у школі, злагодженою роботою систем правового регулювання церковно-державних стосунків у галузі освіти та підготовки й підвищення кваліфікації викладацьких кадрів, ґрунтовно розробленої науковцями німецьких університетів і релігійно-педагогічних інститутів теоретико-методологічної основи та методичного забезпечення шкільних занять із релігії. Тому метою статті є характеристика німецького досвіду релігійного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти ФРН.

Розвиток теорії та практики релігійного виховання у ФРН протягом другої пол. ХХ – початку ХХІ ст. проходив у три етапи: 1) час повоєнної реставрації освітньої та виховної системи (1945 – кінець 60-х рр.); 2) етап лібералізації й реформ освіти (кінець 60-х – 1990 рр.); 3) етап злиття освітніх систем ФРН та колишньої НДР, інтеграції їх у європейський та світовий освітній простір (1990-2010 рр.). Останній етап на момент проведення дослідження не був завершеним.

Протягом цих етапів на характер розвитку теорії та практики релігійного виховання у ФРН впливали такі суспільно-історичні передумови, як 1) приналежність переважної більшості населення країни до великих релігійних громад: римо-католицької Церкви Німеччини або Євангельської Церкви Німеччини (ЄЦН – об'єднання лютеранських та реформатських земельних Церков Німеччини), яка на державному рівні була закріплена членством у цих громадах: у 1945-наприкінці 60-х рр. показники церковної приналежності були надзвичайно високими; населення країни майже 50/50 відносили себе до протестантської або католицької Церков [10], частка нехристиянського населення була низькою. Німецьке суспільство у переважній більшості розділяло християнські погляди на

виховання підростаючого покоління; християнські цінності посідали важливе місце у педагогічній науці та шкільній практиці ФРН того часу. Зміст релігійного виховання визначався проповіддю біблійного вчення про гріх, спасіння та християнський спосіб життя; метою його було християнське повноліття й інтеграція охрещеної молоді до церковної громади. Урок релігії носив назву євангельське або католицьке наставництво. Методами такого наставництва були шкільна проповідь, молитва, благоговіння, спів духовних гімнів, приклад, заохочення та покарання.

Окрім обов'язкових уроків релігії широко практикувалося шкільне богослужіння та позакласна участь учнівської молоді у церковних заняттях із конфірмації, церковних богослужіннях для дорослих і дітей у храмі, релігійних таїнствах, урочистостях у церкві, вдома тощо. З кінця 60-х і до об'єднання ФРН із НДР у 1990 році спостерігалися тенденції до виходу з церковного членства через секуляризацію масової свідомості, зниження активності дійсних членів релігійних громад в їхній участі у богослужіннях та інших церковних заходах. За рахунок в'їзду до ФРН великої кількості іноземних працівників нехристиянського походження у країні поступово нарощувалася частка мусульманського населення. В той час значно зріс рівень життя населення, наявність телевізорів у кожній родині сприяла поширенню нової секуляризованої свідомості, індивідуальному мисленню з релігійних питань. Постійне збільшення рівня соціальної захищеності людини зменшувало її залежність від родини та церковної громади. Можливість придбання легкових автомобілів, розвиток транспортної системи країни сприяли мобільності населення, переїздам з метою проживання, навчання та праці до інших регіонів країни. Таким чином конфесійна однорідність учнів у класі порушувалася, а потреба у конфесійних школах зменшувалася. Урок релігії був усе більш відкритим для учнів різних світоглядних переконань.

Протягом цього етапу релігійна педагогіка кардинально переглянула форми і методи релігійного виховання у школі. На тлі реформування шкільної освіти і надання їй більш функціонального та наукового характеру, релігійне виховання почало послуговуватися новітніми досягненнями педагогічної й психологічної науки, потрапило під вплив екуменістичного зближення євангельської та католицької Церков, його зміст розширено знаннями про вселенську Церкву, а також віровчення та основні положення світових релігій (насамперед юдаїзм, іслам, буддизм) і нерелігійних світоглядів (гуманізм, еволюціонізм, комунізм, тощо), актуальними темами та проблемам сучасної людини, суспільства (бідність, расизм, антисемітизм, кохання, вибір професії, етика науки, захист довкілля, тероризм, наркотичні залежності, СНІД, тощо). Після об'єднання Німеччини у 1990 році у закладах загальної середньої освіти колишньої НДР було введено обов'язкове викладання релігії. На цьому етапі яскраво виявилася регіональна своєрідність концепцій релігійного виховання учнівської молоді. Так, у старих федеральних землях (Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Рейнланд-Пфальц, Гессен, Саарланд, Баден-Вюртемберг, Баварія, Бремен та Гамбург) зберігався конфесійний урок релігії: двічі на тиждень, коли у розкладі був урок релігії, клас ділився на дві підгрупи (одна частина учнів йшла на урок євангельської релігії, інша мала урок католицької релігії). Предмет викладали дипломовані педагоги, які з успіхом могли викладати в цій же школі інші навчальні дисципліни.

Євангельська та католицька релігія у навчальному закладі викладалася різними вчителями. Вчитель релігії був членом відповідної Церкви, випускником університету, мав дозвіл Церкви в особі єпископа або голови теологічного факультету (як правило, теолога та духовної особи) на викладання релігії своєї конфесії, отримував заробітну платню від держави.

У Берліні урок релігії знаходився у віданні Церкви або іншої релігійної чи світоглядної громади. Згідно з законодавством цієї землі євангельська Церква Берлін-Бранденбург силезьська Верхня Лужица, католицька церква Німеччини, німецька гуманістична спілка, юдейська громада, ісламська федерація, культурний центр анатолійських алфавітів та ін.,

будучи, згідно з Берлінським законом про школу від 2004 року, є «носіями уроку релігії» мали можливість викладати основи свого вчення у школах Берліна. Держава надавала для цього шкільні приміщення та навчальний час, світоглядна ж громада у міру власних фінансових та людських ресурсів надавала у навчальні заклади своїх служителів, працівників або активістів, які повинні були мати педагогічну освіту і могли бути частково задіяні у роботі власної громади/організації та частково або на повне навантаження займатися викладацькою діяльністю. Церква чи громада мала право викладати власний урок релігії за розробленою нею програмою, вчитель релігії безпосередньо підзвітний не директору школи, а керівнику світоглядної громади.

У нових землях (на території колишньої НДР) популярності набула міжконфесійна модель шкільного уроку релігії: групи з вивчення цього предмету формувалися не за конфесійною приналежністю учнів, а були відкриті для бажаючих отримати релігійну освіту як для дітей та підлітків, батьки яких стали членами Церков, так і для вихідців із нерелігійних родин. Це викликано тим, що частка громадян, які не мали церковного членства у тогочасній НДР, сягала 80%. Отже, формування навчальних груп з учнів виключно євангельської та католицької приналежності у місцевих школах було проблематичним. 2) наявність основного права на викладання уроку релігії в Основному законі ФРН та Конституціях федеральних земель, детальна законодавча розробка питань, пов'язаних із релігійним вихованням дитини у законі про релігійне виховання дітей, законі про школу, 3) наявність теоретико-методологічних засад релігійного виховання (релігійна педагогіка, як галузь євангельської та католицької практичної теології), 4) наявність у кожній із земель ФРН навчально-методичного забезпечення релігійної освіти (програми, плани, посібники, підручники), 5) наявність шляхів практичної реалізації завдань релігійної освіти у ФРН, таких як механізм церковно-державної співпраці у розробці навчально-методичного забезпечення релігійної освіти (теологічні факультети університетів, релігійно-педагогічні інститути, фахові комісії з представників Церкви та держави), підготовці та підвищенні кваліфікації вчителів релігії (теологічні факультети університетів, церковні релігійно-педагогічні вищі навчальні заклади: інститути, центри, єпархіяльні відділи освіти), шкільному нагляду за викладанням релігії з боку держави та Церкви (перший і другий державні іспити, стажування вчителів релігії, поточна, четвертна, річна та екзаменаційна перевірка і оцінювання знань учнів із предмету «релігія»), забезпеченні права батьків та учнів на вивчення релігії власної конфесії й відмову від вивчення релігії в школі шляхом письмової заяви; 6) зміст і методи релігійного виховання протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. зазнавали видозмін на кожному з виділених нами етапів.

Протягом 1945 – кінця 60-х рр. методологічною основою релігійного виховання була теологія, її зміст базувався на передачі охрещеній учнівській молоді головних думок Святого Письма (Біблії), основ Церковного віровчення та традицій богопоклоніння, відомостей з історії Церкви. Основними засобами навчання були Біблія, Катехізис та пісенник. Урок мав форму богослужіння, на якому використовувалися молитва, спів, благоговіння, проповідь, читання, заучування напам'ять. Застовувалися репродуктивні методи навчання. У релігійному вихованні використовували словесні методи (проповідь, наставництво, переконання), метод прикладу (приклад Ісуса Христа, біблійних постатей, вчителя релігії, учнів, батьків, членів громади), заохочення та покарання.

Важлива роль у релігійному вихованні на уроці релігії відводилася дії Святого Духа. Вчитель перебував у молитві за зростання у вірі своїх учнів. Дітей привчали у молитві просити про розуміння і одкровення біблійних істин згори. У школах практикувалася участь учнів у шкільному богослужінні, організовані відвідини дітьми церковних богослужінь, свят, участь у релігійних святах разом із вчителями та батьками, позакласній благодійній діяльності, членство у позашкільних релігійних організаціях для дітей та молоді, навчання у недільних школах, участь у церковних дитячих та молодіжних богослужіннях. У перше

повоєнне десятиріччя німці пережили відродження церковно-релігійного життя, духовно-емоційний підйом, загальну консолідацію сил у суспільстві, спрямованих на відбудову країни, перевиховання (reeducation) нації, позбавлення молодого покоління від націонал-соціалістської духовної спадщини. Значну роль у цих процесах відігравали віра і Церква. Релігійне виховання у закладах загальної середньої освіти було обов'язковим. Релігія викладалася служителами Церкви, вчителі релігії, а також інших предметів перебували під духовним наглядом Церкви. Основна увага приділялася змісту релігійного навчання на шкоду методам роботи з учнями відповідного віку. Через те, що вчителі релігії не отримували належної психолого-педагогічної підготовки, наприкінці 60-х у більшості навчальних закладів методика викладання релігії переживала занепад. Учні та їхні батьки висловлювали масові протести проти релігійного виховання у малоцікавій, нав'язливій формі.

Наприкінці 60-х рр. стрімкий розвиток суспільства, економіки й науки дав поштовх до збагачення змісту шкільних програм із релігії знаннями з педагогіки, психології, соціології, філософії, релігієзнавства та ін. наук про людину і суспільство, музики та мистецтвознавства. На уроках релігії поряд із вивченням змісту Біблії, сучасного життя та історії християнської Церкви вчителі почали розглядати теми, що повинні були цікавити сучасну молодь: стосунки з батьками, кохання, вибір професії, бідність, алкоголізм та тютюнопаління, інші релігії й світогляди, політична позиція, осмислення подій голокосту євреїв у нациській Німеччині тощо. Біблійні тексти використовувалися на заняттях для того, щоб учні могли знайти у них відповіді на те чи інше питання. Наприклад, у зв'язку з дискусією навколо легалізації абортів у НДР, а згодом і ФРН на уроках у старших класах обговорювалися церковна та громадська позиції з цього питання.

Усе більше місця у шкільних програмах відводиться вивченню інших світових релігій (ісламу, юдаїзму, буддизму), атеїстичного світогляду (основних тез еволюціонізму та креаціонізму з питань виникнення життя), історії релігії та вільнодумства. У навчанні релігії в цей час на зміну репродуктивним методам приходять використання елементів проблемно-пошукового методу, евристичної бесіди, навчальної дискусії, рольової гри, застосовують технічні засоби навчання (аудіо-візуальні ілюстрації, слухання творів музичного мистецтва, перегляд навчального кіно). Учні пропонуються виконання творчих робіт (малюнків, колажів, віршів, пісень, мультфільмів, кіно, тощо). Важливе місце у релігійному вихованні посідають нові демократичні та гуманістичні цінності. В умовах влиття у шкільний колектив великої кількості учнів, що не належали до жодної конфесії, дітей іноземних робітників із нехристиянських країн, жодна думка чи позиція учня, висловлена ним на уроці релігії не може бути оцінена як неправильна, позбавлена права на існування. У програмах з релігії підкреслювалося, що на уроці релігії оцінюються лише знання учня, а не його релігійна чи світоглядна позиція. У релігійному вихованні переважали методи заохочення, мотивації та створення позитивної емоційної атмосфери. Релігія викладалася у старших класах загальноосвітніх шкіл, технікумах та гімназіях випускниками теологічних факультетів державних університетів, що вивчали також релігійну педагогіку та методику викладання релігії у школі.

У початкових класах викладати релігію мали право також випускники церковних теологічно-педагогічних інститутів. У 70-ті рр. ХХ ст. цікавість вступників університетів до вивчення теології знижується. Утворилася нестача дипломованих спеціалістів із викладання релігії в школі. З метою вирішення цієї проблеми на базі теологічних факультетів державних університетів та церковних закладів вищої освіти створено теологічно-педагогічні та релігійно-педагогічні інститути й центри, що отримали право готувати вчителів релігії з числа служителів, вчителів-християн, які вже викладали в школах інші предмети, прихожан. Найбільш відомими закладами вищої релігійно-педагогічної освіти, а також осередками розвитку методики викладання, підготовки та друку навчально-методичної літератури та

підвищення кваліфікації вчителів релігії стали інститут ім. Коменського (Comenius Institut) у Мюнстері (Північний Рейн-Вестфалія) та Релігійно-педагогічний інститут Локкум (Religionspädagogisches Institut Loccum) у місті Ребург-Локкум (Нижня Саксонія). Євангельська та католицька Церкви Німеччини мають у своєму розпорядженні інститути, центри, відділи освіти у кожній федеральній землі країни.

Об'єднання країни у 1990 році означало злиття двох несхожих освітньо-виховних систем, приведення викладання релігії до загальнонімецького стандарту, урахування релігійними педагогами вимог глобалізації освітнього простору, потреб сучасного суспільства, економіки та державної політики. У нових землях згідно з конституцією ФРН введено обов'язковий шкільний предмет «релігія». Ситуація з його викладанням у колишній НДР характеризувалася браком вчителів, недостатньою кількістю учнів, чий батьки були членами євангельської чи католицької церков, адже за роки соціалістичного врядування (1949-1990 рр.) завдяки антирелігійній пропаганді кількість атеїстичного населення на цій території виросла від десятих долі відсотка у 1945 році до 80% у 1990 році. Тому право на релігійне виховання реалізовувалося тут декількома шляхами: 1) копіюванням західнонімецької моделі конфесійного уроку релігії для дітей однакової релігійної приналежності, 2) відкритістю уроку релігії (головним чином євангельського) для усіх учнів, незалежно від їхньої релігійної приналежності, які цікавляться питаннями релігії та віри, 3) впровадження не конфесійного уроку релігієзнавства на засадах християнського світогляду, 4) впровадження уроку «всіх релігій» екуменістичного плану.

Подальші дослідження німецької релігійної педагогіки допоможуть виявити спільні риси в українському досвіді духовно-морального виховання учнів засобами християнської етики та у двох найбільш близьких моделях релігійного виховання, поширених у східній Німеччині й Берліні, а саме 1) здійснити порівняльну характеристику не конфесійного предмету «християнська етика» в Україні 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. та неконфесійного уроку релігії на території колишньої НДР у цей же час; 2) здійснити порівняльну характеристику викладання факультативного курсу «християнська етика» в Україні та факультативного вивчення релігії й світоглядів у землі Берлін-Бранденбург. Перспективним для української педагогіки може виявитися 3) вивчення методики викладання дисциплін духовно-морального спрямування, на основі християнського світогляду та розробити рекомендації із застосування методів і форм роботи з учнями на такому уроці; 4) дослідження системи підготовки й підвищення кваліфікації вчителів релігії і шляхів державно-церковної співпраці в цій галузі у сучасні Німеччині.

Джерельні приписи

1. **Желуденко М.О.** Ціннісний аспект освіти і виховання Німеччини / М.Желуденко // Вісн. Львів. ун-ту. – Сер. пед. – 2008. – Вип. 23. – С. 202-208.
2. **Зайцева О.Р.** Религиозное воспитание учащихся в современной школе Германии: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Зайцева Ольга Рафаилевна. – Волгоград, 2005. – 143 с.
3. **Ковровський І.Г.** Правові та організаційні засади системи релігійного виховання у державних школах федеративної республіки Німеччина [Електронний ресурс] / І.Г. Ковровський // Народна освіта. – 2007. – № 3. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/index.html>
4. **Орлова О.Н.** Становление и развитие системы повышения квалификации учителей религии в Германии (на примере федеральной земли Северный Рейн-Вестфалия): автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / О.Н. Орлова. – Курск, 2007. – 22 с.
5. **Biehl P.** Symbole geben zu lernen / Peter Biehl. – Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verl., 1989. – 264 s.

6. **Dieterich V.-J.** Religionslehrplan in Deutschland (1870-2000): Gegenstand und Konstruktion des evangelischen Religionsunterrichts im religionspädagogischen Diskurs und in den amtlichen Vorgaben / Veit-Jakobus Dieterich. – Göttingen: V und R Unipress, 2007. – 735. – S. 450.
7. **Elementarisierung als Kern der Unterrichtsvorbereitung** [Elektronische Ressource] / Universität Siegen: Hinweise für den Evangelischen Religionsunterricht. – Dr. Johannes Woyke. – 2007. – Link zu diesem Datensatz: <http://www.fb1.uni-siegen.de/evantheo/.../woyke/.../folienelementar.pdf>
8. **Grundriss der Religionsdidaktik: in 2 Bd.** / Godwin Lammermann. – Berlin: Kohlhammer Verlag, 1991. – Bd. 1. – 1991. – 235 s.
9. **Liedtke M.** Brauchen wir noch Konkordatslehrstühle? [Elektronischer ресурс] / Liedtke Max // Erziehungswissenschaft. – 2000. – 11. Jg. – Heft 22. – Режим доступа: http://www.dgfe.de/zeitschrift/heft22/Beitrag_Liedtke.htm/
10. **Religionszugehörigkeit. Deutschland. Bevölkerung. 1950-2008.** [Elektronische Ressource] / Forschungsgruppe Weltanschauungen in Deutschland. – Link zu diesem Datensatz: http://fowid.de/fileadmin/datenarchiv/Religionszugehoerigkeit_Bevoelkerung-1950-2008.pdf

Резюме

Проаналізовано німецький досвід релігійного виховання в закладах загальної середньої освіти ФРН, події, що впливали на хід релігійного виховання, його методологічні засади викладання релігії у загальноосвітній школі цієї країни.

Ключові слова: шкільний урок релігії, релігійне виховання, німецька релігійна педагогіка.

Summary

The article analyzed the German experience of religious education in institutions of secondary education in Germany. The author outlines key developments that have influenced the course of religious education, determines the methodological foundations of teaching religion in secondary schools in this country.

Key words: school lesson of religion, religious education, the German religious pedagogy.

ЗМІСТ І ТОМУ

Постоловський Р.М. Українська культура в умовах сучасної вищої школи	3
Виткалов В.Г. Українська культура як об’єкт наукового дослідження	6
Розділ I.	
Культурна динаміка України у контексті глобалізаційних проблем	11
Кліценко С.В. «Західницькі» концепції розвитку української культури	11
Михайлов В.О. Постмодернізм у художньо-філософському просторі: концепції світосприйняття	17
Парфенюк І.М. Культурна глобалізація як феномен доби	21
Лопатіна В.Р. Проблеми історії української журналістики	24
Герасимчук Л.М. Інтелектуалізація нації в процесі технологізації освіти	28
Кулаковська В.В. Формування бренду книговидавництва як одного з інструментів сучасної реклами книг в Україні	30
Чудюк Г.М. До проблеми формування морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді	34
Жалко Т.Й. Молодіжна субкультура: стиль життя чи криза суспільства (на прикладі неформального молодіжного об’єднання готів м. Луцька)	37
Глазунова Т.В. Сенс життя і проблеми духовності в контексті ціннісних орієнтацій молоді	41
Петрушкевич А.В. Концепт несвідомого в теорії культури: класичний психоаналіз	45
Гуль М.М. С.Гроф та проблема змінених станів свідомості	48
Хилюк В.Л. Молода людина на шляху самореалізації: ціннісні орієнтації	52
Хомярчук А.П. Національні цінності у формуванні духовності майбутніх педагогів у процесі художньо-трудової діяльності	55
Савчин Л.М. Танцювальний простір у контексті сучасних реалій молоді	58
Бунечко А.В. Використання сучасних інформаційних технологій збереження культурної спадщини	61
Каплун О.О. Музей історії південної залізниці: від створення до сьогодення	64
Сажок О.В. Формування та склад фонду бібліотеки Острозького Кирило-Мефодіївського братства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)	66
Смирнова Т.В. Просвітницькі ідеї на Волині у першій чверті ХІХ ст.	70
Ясінський М.М. Українські етнічно-політичні клуби Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст.	74
Галамай О.М. Бібліотечний фонд державного архіву Рівненської області	79
Гузій Х.С. Уляна Кравченко в культурному відродженні Галичини	83
Лебедюк Є.Н. Зародження п’ятидесятницького руху в Україні	85
Кюнцлі Р.В. Вітчизняна культура і виховна система українців Канади	90
Шамсутдинова-Лебедюк Т.Н. Іслам і жінка (коранічні погляди на становище жінки в сім’ї та суспільстві)	93
Кучина Н.І. Імідж сучасного керівника	97

Розділ II.

Освіта і виховання як основа розвитку культури XXI століття	103
<i>Скнар О.І.</i> Сучасне студентство та нові підходи до його виховання	103
<i>Костюк Т.В.</i> Сутність інноваційних технологій вітчизняного освітнього процесу	107
<i>Мельничук С.Ф.</i> Мистецькі конкурси в РДГУ як засіб творчого росту студентства	111
<i>Білецька О.О.</i> Глобалізація як фактор становлення сучасної мовної культури	113
<i>Ніконенко Т.М.</i> Наукові принципи викладання культурологічних дисциплін	119
<i>Шендрюк Ю.</i> Суржик як атрибут культури мовлення та спілкування сучасної молоді	123
<i>Хандрук О.</i> Навчально-виховна система в діяльності Пласту	125
<i>Трофімюк О.</i> Родинне виховання як фактор соціалізації дітей із особливими потребами	130
<i>Грипич С.Н.</i> Дитяча література як засіб морального виховання та формування духовної культури дітей	133
<i>Авраменко С.М.</i> Специфіка регулятивної функції комунікативної категорії толерантності у міжособистісному та соціальному аспектах	136
<i>Мартинюк Т.А.</i> Вплив морально-етичних цінностей референтної групи на мотивацію підлітків до вживання психоактивних речовин	138
<i>Момотюк Л.С.</i> Формування вмінь педагогічного спілкування у студентів-інструменталістів у процесі професійної підготовки	141
<i>Лукач О.М.</i> Педагогічні умови виховання моральної культури у студентів педагогічних ВНЗ	145
<i>Чихурський А.С.</i> Функціональні зони та організація робочого місця в класі для художніх робіт	149
<i>Ліштван А.М.</i> Соціальні чинники гендерного виховання молодших школярів	151
<i>Водолазський Р.О.</i> Етнопсихологічні особливості в сучасних навчальних виданнях з української мови та літератури	156
<i>Андронova І.Ф.</i> Традиції мистецької освіти в Україні	160
<i>Стеблецька Г.Е.</i> Форми вивчення культурологічного матеріалу як засіб розвитку креативності майбутніх вчителів	164
<i>Ковальчук І.Л.</i> Роль українознавчої освіти у духовному відродженні нації періоду трансформації	169
<i>Китайчук Г.В.</i> Навчальна екскурсія як метод активізації навчально-виховного процесу	173
<i>Дука П.П.</i> Вокальні методики другої половини XX століття	177
<i>Артерчук Т.О.</i> Німецький досвід використання релігії у моральному вихованні школярів	179